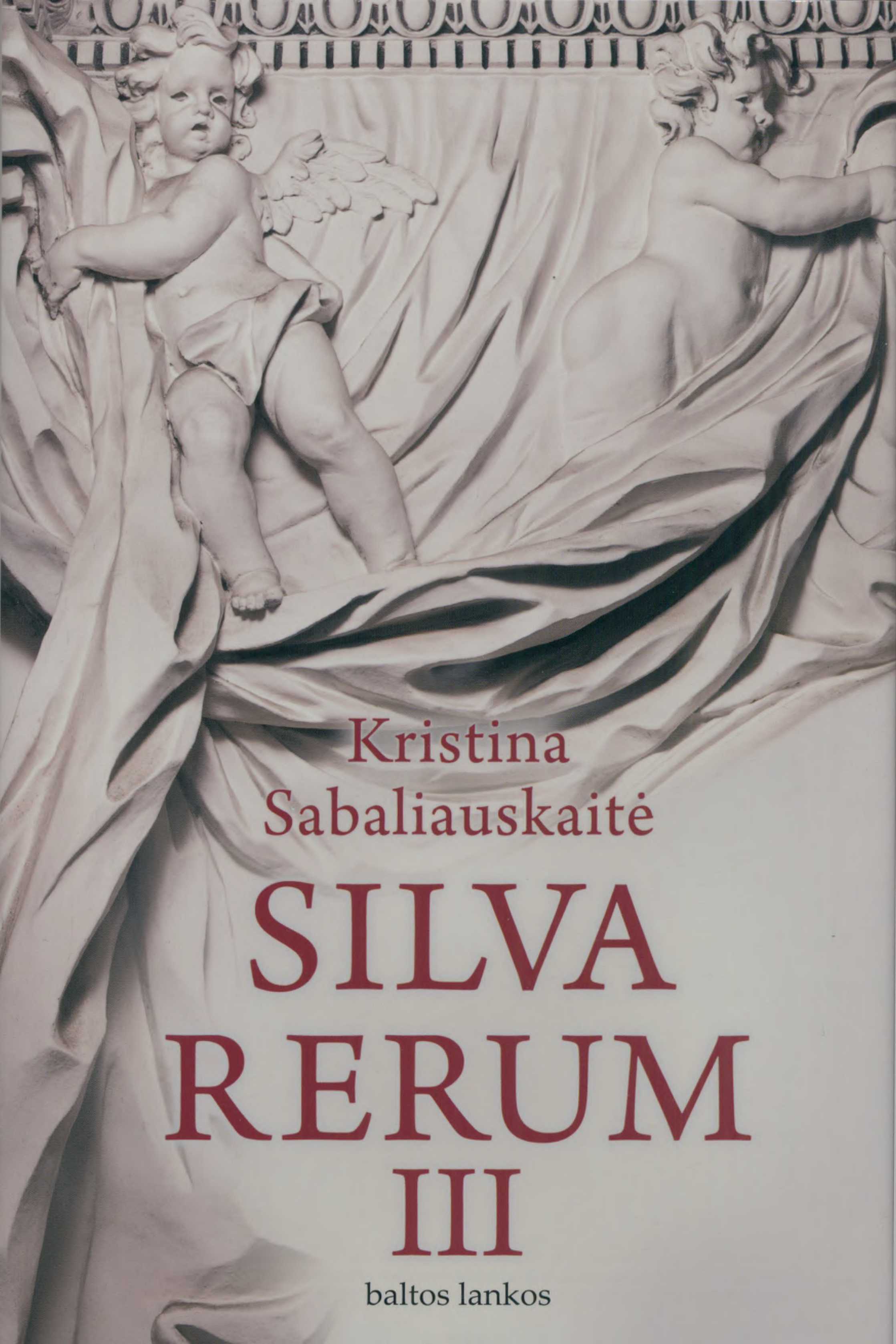

Kristina
Sabaliauskaitė
SILVA
RERUM
III
baltos lankos

Autorė rašo meistriškai. < ... > Tas, kuris žengia į „mišką“ – traukte įtraukiamas apsvaigsta.

Vidas Dusevičius, Kultūrpolis.lt

Sabaliauskaitė dabartinėje mūsų literatūroje konkuruoja tik pati su savimi. Ne taip dažnai mūsų autorių knygos skaitomos be jokių gailestingų nuolaidų ir visai ne iš patriotiškumo ir vertinamos ne kaip lietuvių, o kaip tiesiog literatūra.

Emilija Visockaitė

...Latvių literatūroje neturime ir nesame turėję nė vieno tokio kūrinio, kuris tiek daug pasakotų apie mūsų istoriją, būtų parašytas tokia nuostabia, išpuoselėta kalba, turėtų tokį aukštą skaitomumo koeficientą ir tuo pat metu verstų susimąstyti apie save, apie savo vietą gyvenime, apie meilę savo artimui. <...> Rašymo maniera leidžia šį kūrinį lyginti su tokių pasaulinio lygio meistrų kaip Salmanas Rushdie ir Gabrielis García Márquezas daugiasluoksniais pasakojimais.

Kristine Sadovska, Diena.lv

Kristina
Sabaliauskaitė

SILVA RERUM III

Romanas

baltos lankos

UDK 821.172-31
Sa-05

Antroji laida

Viršelio dizainas Kristinos Sabaliauskaitės
Viršelyje panaudota Vilniaus Šv. Petro ir Povilo bažnyčios interjero fotografija
(fotografas Liudas Masys)
Redagavo Asta Bučienė
Maketavo Sigrida Juozapaitytė

ISBN 978-9955-23-752-5

I

Petro Antano Norvaišos gyvenimas buvo sudarytas iš daiktų, iš daiktų ir jų skaičių; jis bemaž buvo įpratęs, kad daiktą, vardą ar vietą būtinai lydi brūkšnys arba mažų taškučių punktyras, tarsi šliūžė ar pėdsakai, vedantys į jo neišvengiamybę – į skaičių, į dalyko prasmę, pasaulyje išreikštą kiekiu, skaitmeniu ar kaina: tuzinais, kapom, vertės auksinais, ilgio uolektim, rykštėm ir virvėm, myliom, tūrio kvortom, gorčiais, statinėm, svariom uncijom ir pūdais, ploto margais, valakais; net toks neapčiuopiamas dalykas kaip laikas, ir tasai turėjo prasmę tik suskaičiuotas: valandas ir jų ketvirčius, dienas ir naktis, savaites, mėnesius, metus, šimtmečius, datas, trukmę, mirksnius. Jis pats, Petras Antanas Norvaiša, tiksliausiai galėjo būti užrašytas vien skaičiais: šiandien, 1748-ųjų birželio dešimtąją, trisdešimt septynerių metų amžiaus, gimęs 1711 Viešpaties metais, vyriausias tarp penkių savo brolių, bet antrasis iš šešių vaikų, jei skaičiuosim jų seserį, tepadeda jai Dievas, ir todėl, kaip dera vyriausiajam broliui, ir tempiantis visos familijos naštą ant savo pečių, kad juos visus kur galai, Viešpatie atleisk už tokį pasakymą. Taigi, trisdešimt septynerių, su penkiais familijos, su viena nuosava žmona ir su savo trim vaikais: dviem berniukais, viena mergaite, jis,

Petras Antanas iš Milkantų Norvaiša, mokslus išėjęs Nesvyžiuje ir pabaigęs Vilniuje pas jėzuitus penkiolikos, dvidešimt dvejų vedęs šešiolikmetę Gardino raštininkaitę Placidą Ameliją iš Eismontų, kurią pirmiausia pažino iš skaičių, iš gerų ir tinkamų jos numatomo kraičio skaičių, o tik vėliau – asmeniškai, Černihovo stalininkas nuo dvidešimt septynerių, Jo šviesybės kunigaikščio Mykolo Kazimiero Radvilos, visų meiliai vadinamo Žuvele, ekonomas jau vienuolika metų, septynių dvarų ir dvarelių, arti keturių šimtų dūmų trijuose pavietuose beigi posesijos ir mūro dvaro Vilniuje, kunigaikščio jurisdikoje išdidus savininkas, penkių puikių jojamų žirgų, dviejų karietų, vienos iš jų prancūziškos, trijų dvikinkių puskariečių ir tuzino kinkomų arklių turėtojas, su metinėm pajamom, svyruojančiom nuo trisdešimties penkių iki keturiasdešimties penkių, o gerais metais net ir penkiasdešimties tūkstančių auksinų ant popieriaus, o ne ant popieriaus – dar ir daugiau. Ką čia ir kalbėti, popieriuje, užrašytas skaičiais, jis, Petras Antanas iš Milkantų Norvaiša, Černihovo stalininkas, atrodė visai gerai, ką ten gerai, puikiai netgi, stebėtinai prabangiai, turint galvoje, kad jo gyvenimas prasidėjo kaip tikrų tikriausias *calamitas*, kokio ir priešui nelinkėtų.

„Jūsų kunigaikštiškosios šviesybės ir mano geradarės mieliausiosios kunigaikštienės nuolankus pakojis, Petras Antanas iš Milkantų Norvaiša, Černihovo stalininkas, iš Vilniaus, *die 10 Junii, Anno 1748...*“ – jis užbaigė laišką, užbėrė smėlio ant raidžių, nudžiovino, nukratė, įgudusiu, tūkstančius kartų išmankštintu judesiu sulankstė lapą, nuvarvino lako nuo raudonos lazdelės, užspaudė savo herbiniu žiedu ir tekštelėjo laiško stačiakampį ant tokių pat laiškų krūvelės, tiesiai ant rausvo aksomo staltiesės, šalia tekinto medinio balvono, ant kurio, kol jis rašė, kad nekaistų po truputį jau plinkanti galva, ilsėjosi jo prancūziškos mados perukas – mažas, glotnus, melsvai pilkas, iškvėpintas krakmoline trintų levandų pudra, su šešiais garbanų ritinėliais ant smilkinių ir uodegos sruoga siauro juodo šilko maišelyje. Jis, tas perukas, kaip ir rožės raus-

vumo liemenė, siuvinėta skaisgijomis ir sidabriniais žvyneliais, kaip ir žydro aksomo vokiškos mados žiustokoras iš manufaktūros-dažyklos Svierženyje, kaip Nesvyžiuje austos persiškos mados juostos, kaip nėriniai rankogaliams ir marškiniams už penkiasdešimt auksinų, kaip kontušai, žiponai, pirštinės, staltiesės, tabokinės, kai kurie indai – visa tai buvo atlikę nuo mieliausiojo ir šviesiausiojo kunigaikščio Žuvelės, jo drabužiai, jo šviesybės daiktai, užsivilkti vos kelis kartus arba net visai nauji, maloningai atiduoti jam, mielajam ponui Norvaišai, kuris, savo ruožtu, panešiojęs ir palaukęs, kol šitai išeis iš įnoringos ir nenuspėjamos mados, parduos ar padovanos kam nors toliau – žemesnių pareigų, ant žemesnio hierarchijos laiptelio; pastalininkiui, raštininkui, taurininkui, arklininkui; blunkantys ir dylantys šilkai bei aksomai, keliaujantys per rankas iki visiškų skylių, visiško susidėvėjimo, visiškų lopų, visiškų tarnų. Jis pats nesidrovėjo mandagiai tituluotis savo geradario „nuolankiausiu pakoju", nes kurgi jis rastų geriau, kai Karūnos ir Kunigaikštystės valstybinės pajamos pernai bendrai paėmus buvo aštuoni milijonai florinų, o jo geradario asmeniškai – penki milijonai? Kurgi jis rastų geriau, kai būdamas stalininku pagal rangą kunigaikštystėj yra ant kokio septinto aštunto laiptelio nuo viršaus, o pas geradarį, kuris prilygsta karaliui, – ekonomas ir patikėtinis, kartu sėdantis už stalo? Taigi, jam nėra ko skųstis – jis, patikima ranka, tvarkanti šviesiausiojo kunigaikščio gerą, jam atitenka viskas pirmiausia: ir perukai, kurių jo geradarys nė nemėgsta dėvėti, vien iš reikalo, kai proga reikalauja, ir dosnios dovanos už tarnybą, ir paskatinimai, ir, kai kada, primerktos akys į netikslumus jo naudai, ir suplikantų pakišos, ir užgaidos, ir nemalonės, ir jam, Petrui Antanui Norvaišai, veikiau reiktų saugotis kitko – kad užsidėjus jo šviesybės atiduotą peruką iš to reikšmingumo ir artimumo galvelėn tik nesutekėtų siusiukai, nes kartais, – gerai jau, tiek to, ne kartais – dažnai, ima ir nutinka, kad nenorom pasijunta ypatingo reikšmingumo ir svarbos šviesiausiam kunigaikščiui: kaipgi tasai be jo, be

savo dešiniosios rankos? Ir jo, Petro Antano iš Milkantų Norvaišos, akys yra šitiek prisižiūrėjusios per tuos metus – ir nevilčių, ir paslapčių, ir juokingų facecijų, ir neįtikėtinų nutikimų, ak, jei tik jis galėtų imti ir viską aprašyti ką žinąs, kaip buvo iš tikrųjų – kaip kad dabar kone kožnas šlėkta sakosi rašąs savo *memoires*, ką gi jie ten galį rašyti, svarbūs asmenys tokių suskių nė artyn neprisileidžią, ką tokie galį žinoti, turbūt tik pramanus kokius skrebena arba panegirikas patiems sau, ir nieko daugiau. Betgi ne, jis, Petras Antanas iš Milkantų Norvaiša, šitiek pasiekė ne taukšdamas ir gandus nešiodamas, o priešingai – žinodamas, kada patylėti. *Silentium est aureum*, būtent taip išraižyta jo aukso laikrodyje, kurį jis paveldėjo iš savo tėvo Jono Izidoriaus, o tasai – iš savojo, Kazimiero Norvaišos, kuris, kalbama, buvo baisiai mokytas, apkeliavęs užsienius, turėjęs gerą galvą įstatymų dalykams ir jaunystėje kortom lošdavęs ne su kuo kitu, o su šviesiausiuoju kunigaikščiu Dominyku Mikalojum, dabartinio jo geradario, Radvilos Žuvelės, pačiu seneliu. *Tylėjimas – auksas*, ir Petrui Antanui Norvaišai, žinoma, dar pakako tiek proto, kad nelįstų jo šviesybei geradariui į akis su savo rekolekcijomis apie tai, kaip jųdviejų seneliai kažkada kažkur pliekdavo kortom; ar kad jo paties velionis tėvas, narsusis rotmistras Jonas Izidorius Norvaiša, aršiai kovėsi Radvilų pusėje, nuo Valkininkų mūšio iki švedų karo, užtat globėjiškai buvo supirštas Radvilų su jo šviesaus atminimo mamyte, Ona Kotryna iš Kotovičių, ir Petras Antanas Norvaiša net pajuto šiurpą einant prisiminus savo velionį tėvą – niaurų, tvirto sudėjimo milžiną, ilgais žilstančiais garbanotais karčiais, randuotą ir su siaubą keliančia aukso plokštele krūtinėje – ten, kažkada, kažkoks karo lauko cyrulikas žaizdai pradėjus pavojingai pūti ėmė ir įkišo paauksintą kryžių nuo kirasos atsivėrusiai skylei uždengti – šitaip tėvą ir išgelbėjo nuo mirties; ir kartais, kai pro netyčia atsilapojusius jo marškinius, tarp žilstančių gaurų blausiai sublizgėdavo geltonas metalas, mažas būdamas Petras Antanas išsigandęs nusukdavo akis, o kai tėvas jį bardavo – at-

rodydavo, jog nuo jo balso ta plokštelė net gaudžia. Ir tegul Viešpats apsaugo jį nuo burnojimo nuodėmės, ir ketvirtas Viešpats įsakymas liepia gerbti tėvą ir motiną savo, bet aštuntasis lygiai taip pat sako „nekalbėk netiesos“ – ir jam liežuvis neapsiverstų ištarti kada nors mylėjus savo nuosavą tėvą, tesiilsi jo siela ramybėje, bet už ką gi jį buvo mylėti, už ką? Už eržilo vaisingumą, už bene tuziną benkartų nuo visų įmanomų antaninų, teklių, petronėlių ir barborų visuose dvaruose, visose apylinkėse, kur tik pasisukdavo; už tai, kad dabar jis, Petras Antanas Norvaiša, sutikęs bet kurį plikšį turi spėlioti, ar tasai kartais ne to paties tėvo pradėtas įbrolis? Už keturis teisėtus brolius, kuriuos jis, kaip vyriausias ir daugiausia pasiekęs, turįs beveik išlaikyti? Kas kad Jonas Norvaiša – Infliantų tiltininkas, o Aleksandras Vladislovas – Starodubo pavieto, vien nominalinės Kunigaikštystės valdos, pataurininkis, betgi Liudvikas kol kas taip ir negavo jokios pareigybės, nes tinginys, o įsivaizdina ir gyventi nori kaip tikras ponas, nors verčiau sėdėtų prie žemės kaip jauniausiasis Mykolas; tiesa, tas nuo pat gimimo buvęs silpniausias, daug sirgo, visa laimė, kad dėl savo liguistumo nors neturi didžiaponiškų užmojų, nors tas vienintelis nesuka jam galvos, ne taip kaip anie, „paskolink, duok, padėk“... Tad už ką jam, Petrui Antanui Norvaišai, buvo mylėti savo tėvą? Už ką? Kad neišsaugojo Milkantų, jų buvusio giminės dvaro, jam perduoto tik pasakojimais, tik velionės motinos dūsavimais ar blankiais Teofilės atsiminimais, pasak kurios, ten būta mažne tikros mūro pilies ant ežero kranto, su bokščiukais, su nuostabiu, prosenio užveistu sodu, su menėm ir protėvių portretų galerija, su medžioklės trofėjais, knygom, ginklais ir grožybėm? Kur visa tai, nors galėjo būti jo, jo vaikų ir anūkų, *in perpetuum*? Ak taip, reikia dėkoti jo šviesaus atminimo tėveliui, šauniajam rotmistrui Jonui Izidoriui Norvaišai, švedų karo didvyriui – kuris kovojo kur nori ir su kuo nori, tik ne už savo paties šeimą ir ne už savo žemes; ir kur jis, po galais, buvo ir ką veikė, kai švedų paraku užminuoti Milkantai išlėkė velniop į orą, išsinešdami

kartu ir beveik visą rusų pulką, kursai ten buvo apsistojęs? Liko tik griuvėsių krūva ir tiek, o apylinkių žmonės, pasakojo, dar ilgai iš ten atsinešdavo tai sidabrinį šaukštą, tai sulinkusią žvakidę, kokį koklį, sagą ar pinigėlį, betgi iš šlovingų Milkantų Norvaišų atminimo iki 1710 metų neliko nieko – nei portreto, nei muškietos, nei šarvų, nei ragų; nei knygos, nei špygos, išskyrus vien tai, ką anuomet išsivežė jo velionė motina Vilniun – visas brangenybes, kurios vėliau atiteko tai netikšai Teofilei, genealoginius raštus ir liudijimus, pagrindinius nuosavybės dokumentus, antspaudus, kelis prašmatnesnius ginklus, kelias vertingesnes senelio knygas, jų šeimos *silva rerum*... O ką tuo tarpu veikė jo šviesios atminties tėvelis – gal atstatė dvarą, gal padidino šeimos turtus? Ne, jo tėtušis tuo tarpu kariavo savo karus ir niekuo nesirūpino, o gal darė eilinį benkartą ar teisėtąjį, gal tvėrė kurį nors iš jo brolelių – Joną, Aleksandrą Vladislovą, Liudviką ar Mykolą, mat tasai švento atminimo naivuolis ne juokais įsijautė į savo išprotėjusios tetulės testamentą – o ji kažkada buvusi didelė ponia, be galo gerai nutekėjusi už vienturčio iš Birontų, Denhofo herbo, kuriems priklausė didžiausi žemių plotai ir dvarai aplink Vilnių, lankydavusis net karalienės dvare Varšuvoje, buvusi pačios Kunigaikštystės kanclerienės artima patikėtinė, žodžiu, tikrai didi dama, tik tragiško ir negailestingo likimo – pirmiausia palaidojo vyrą, dar palyginti jauną, paskui – visus tris savo sūnus, jaunystėje ir bevaikius, taigi, visiška, visut visutėlė, šeimos išmara ir giminės pabaiga, nežiūrint buvusių didžiausių turtų ir puikybės; nenuostabu, jog po tokios nelaimės senutei, kalbama, susijaukė protas: išpardavusi mažne viską, ką turėjo Vilniuje, ėmė aukoti kairėn dešinėn – našlaičiams, mišioms, altarijoms, viskas, kad tik kuo ilgiau būtų meldžiamasi už Birontų atminimą; galėjo nesivarginti sena išlaidi kvaiša, jis, Petras Antanas Norvaiša, ir taip ją pamena rytą vakarą: kaskart pagalvojus apie išparduotą ir išmėtytą šitokį turtą – didžiausias mūro namas, tikri rūmai prie basųjų karmelitų! puikiausiai, prabangiausiai buvęs apstatytas!

širdį net skauda kaskart pro šalį praeinant! – jam norisi skardžiai nusikeikti, ir jei ne tos senos varjotės testamentas, jam būtų buvę kur kas lengviau gyventi. Viena neaišku, kur ji atrado notarą, sugebėjusį patvirtinti tokią nesąmonę: visas dar likęs turtas, visos Birontų žemės, viskas turėjo būti užrašoma jos sūnėnui, jo tėvui, Jonui Izidoriui Norvaišai su sąlyga... Sąlyga, sąlyga... tokią sąlygą galėjo sugalvoti tik išprotėjusi sena boba: su sąlyga, kad jo ponybė Jonas Izidorius Norvaiša susilauks... penkių sūnų. Ir nė žodžio apie tai, kas gi būtų buvę, kam atitekę viskas, jei tie sūnūs būtų ėmę ir neužgimę? Nei daugiau, nei mažiau – penkių; ir kodėl gi, dėl Dievo meilės, ta sena mumija negalėjo pasitenkinti, pavyzdžiui, trim? Arba, dar geriau – dviem? Vienas, jaunesnysis, senu papročiu būtų ėjęs į kunigus, visa kita – vyresniajam, pavyzdžiui, jam, Petrui Antanui; kodėl gi ne, kuo gi blogai? Bet penki... taip, jo paties žmona net trylika kartų buvo atsidūrus palaimintoj padėty, betgi jis, Petras Antanas Norvaiša, galėjo uoliai vykdyti vyrišką pareigą, nes galėjo sau leisti išmaitinti kiek tik nori vaikų, kad ir visą tuziną, tačiau jo tėvas... Betgi jo tėvas, visiškai nuskurdęs po maro, karo ir Milkantų sugriovimo, ėmėsi vykdyti tetulės sąlygą kuo uoliausiai, ir, atsitik tu man, turbūt pataikydavo iš pirmo įkišimo, ir jo sėkla buvo gaji, išgyveno visi, ir taip atsirado ir jis, ir jo likę keturi broleliai, ir taip, testamentas įsigaliojo, tik štai Birontų žemės ir dvarai, paveldėti paikos moteriškės, paskui dar gerokai išeikvoti ir praskolinti jos sūnėno, ir padalinti penkiems jos brolio anūkams, taigi, po tokios aritmetikos, *summa summarum*, iš tų nuostabiųjų žemių ir dvarų ne kažin kas jiems dalimis ir beliko, nes viso tik tiek, kiek gavo ir Teofilė, ta velnio nešta ir pamesta vyresnėlė, kuriai atiteko visi senosios Birontienės deimantai ir papuošalai, įstabaus grožio ir vertės, ir kurie, sagė po sagės, auskaras po auskaro dabar vis užstatomi žydams; užstatomi ir nebeišperkami, ir tai, kas turėtų teisėtai priklausyti jų giminei, dabar sušvytruoja tai ant kokios seniūnienės ar vaivadienės kaklo, tai jo geradarės, saugok ją Viešpatie,

ausyse... bet bala jų nematė, tų blizgučių. Tik vis vien, tiesa yra tokia, tiesa yra amžina: moterų prie turto geriau neprileisti, jo tetulės ir Teofilės pavyzdys šitai liudija; tos turtingos paveldėtojos – visiška pragaištis; geriausia, ką jos gali padaryti – tai laiku numirti, nespėjusios visko iššvaistyti. Šitai – ne jo, Petro Antano Norvaišos, žodžiai, šitaip pasakė pats jo geradario brolis, kunigaikštis Jeronimas Florijonas Radvila, kai kartu su Žuvele prieš dešimtį metų atsiėmė Noiburgo turtus, velionės kunigaikštytės Liudvikos Karolinos mažne pražudytus: matai, kadaise karalaitis Jokūbas Sobieskis jai pasirodęs per prastas jaunikis, nors net interciza jau buvusi surašyta, bet ne, toji šviesiausioji kunigaikštytė, Jonušo Radvilos anūkė, šviesiausiojo kunigaikščio Boguslavo tikra dukra, turtingiausia Respublikos našlaitė, ėmė ir sumanė pagalvoti kitaip, ne giminės interesais, bet savo pilvo apačia – ėmė ir ištekėjo su niekuo nepasitarusi, visiškai slapta už Noiburgo kunigaikščio, į kurį buvo iki ausų įsimylėjusi. Afektai, amūrai... Viešpatie, nedaug tetrūko, jog dėl tų moteriškės pasijų nuo kunigaikščių žemių būtų atitrūkę ištisi miestai ir tūkstančiai kaimų. Jis, Petras Antanas Norvaiša, jaudinasi, naktimis nemiega dėl kelių jų šeimos dvarelių ir keliolikos sodžių, o čia – miestai, pilys, dvarai ir kaimai, žemių žemės, galva svaigsta apie tokius plotus galvojant. Visa laimė, kad šviesiausieji kunigaikščiai Radvilos viską sugebėjo atsiimti – štai šitaip ir reikia, dabar jiems turtais nėra lygių, jis pats tą žino, vadovauja ne tik jų Vilniaus jurisdikai, bet dirba ir su kitais nuosavybės dokumentais, jis žino visus skaičius, išlaidas ir pajamas, bet, žinoma, nė nesiruošia kam nors jų sakyti, *silentium est aureum*. Kai pagalvoji, jis pats kažkuo į juos panašus, ir ne tik tuo, kad užsideda atitekusį peruką, liemenę ar žiponą, ne, jis panašus ir tuo, kad turi savo Liudviką Karoliną šeimoj, nuosavą turtingą paveldėtoją šeimoje, savo seserį Teofilę, dešimčia metų vyresnę, kažkada – gražią, šmaikščią, įžūlią, išdykusią, vaikiusią ir rikiavusią juos, jaunesniuosius brolius, dabar... o dabar jau tik įžūlią, ir nieko daugiau; niekad

taip ir neištekėjusią, seniau tokios eidavo į vienuolynus, bet ką gi, jis, Petras Antanas Norvaiša, pasirinko protingiau – sesers ydų išlaikymas jam atsieina vis vien pigiau, nei kad būtų atsiėjęs vienuoliškas kraitis, o dar ir klausimas, ar ji būtų ištupėjusi kokiam vienuolyne, juolab, kad niekad nė akimirką nerodė nė mažiausios inklinacijos atsiskirti nuo pasaulio, taigi, Viešpats tegul jam atleidžia, bet jis pasirinko mažesnę blogybę, kreivo medžio juk nebeištiesinsi, gali tik sulaužyti, o kad Teofilė pasuko šunkeliais nuo pat jaunų dienų – tai kaltas tik pinigas, tik tetulės užrašytosios brangenybės, tik įsitikinimas, kad visad pati turės pinigų, kas benutiktų, o vadinasi – ir laisvę, kiek tik jos gali turėti moteriškė, ir dėl šios priežasties ji buvo kaip apsėsta, pasiutusi ir nesuvaldoma nuo pat švelnaus dvylikos metų amžiaus. Moteriška silpnaprotystė, nieko daugiau – įsivaizduoti, kad turtas tęsis amžinai. Ne, turtas yra darbas, pats didžiausias darbas – turtas yra gyvas, jis tarsi sodas, jį reikia puoselėti ir auginti, kitaip jis nunyks, jį apniks piktžolės ir sugrauš godūs kenkėjai; visi nori būti turtingi, bet šitai ne visiems duota, ne visi moka ir gali rūpintis turtais; štai prašvilpti, sunaikinti, pravalgyti ir išleisti pro antrą galą – prašom, kaip kad jo tėvas. Šeši vaikai, penki sūnūs, prarasta giminės gūžta – ką jis galvojo, po šimts pypkių, tas švedų karo didvyris? Priveisti sūnų ir numirti; numirti sau taikiai, bemiegant, kai vyriausiajam vos keturiolika vasarų, kai senmergiaujanti dukra neištekinta; išeiti ir palikti buvusios gerovės trupinius, kuriuos reikės dalinti penkiems, paliekant tik tuščias, ant duonos neužtepamas pasakas apie giminės garbę, sąžinę ir didybę? Kokią, po šimts, didybę? – jam vėl norėjosi keiktis, nes nėra ir negali būti jokios didybės su gera širdele, bet plika šiknele; ir, „ačiū tau Viešpatie, – pamanė jis, – kad nesu panašus į tėvą, niekuo". Nei stotu, nei gymiu, nei plaukų spalva, nei būdu, nei įpročiais; išties, buvo nepanašus, ir tuo didžiavosi, didžiavosi nuo pat mažumės, nuo pat tojo karto, kai jam davė pinigėlį, idant įmestų jį aukų dėžutėn po mišių. Gražus buvo pinigėlis, mažytis auksinas, kas kad

apkarpytas infliacijos, bet auksinis, žėrėjo kaip saulė, it glorija altoriuje, ir mažasis Petras Antanas Norvaiša tiksliai žinojo, kiek ir ko už jį galima nusipirkti iš žydo prekijo, ir sau, ir ką paskui galėtų parduoti savo bičiuliui Hilarijui Leskevičiui taip, kad visi pinigai jam sugrįžtų ir dar pelno liktų, o dabar tėvas reikalavo, kad mokintųsi paaukoti Viešpačiui Dievui ir jo bažnyčiai, nes neva duoti yra kur kas kilniau negu imti. Betgi verčiau būtų paaukojęs vėliau, po to, kai būtų uždirbęs iš sugalvoto sandėrio, tačiau tąkart bažnyčioje tėvas jį niukino, niukino, o aukų dėželė skimbčiodama artėjo, artėjo, ir kai pagaliau atėjo jo eilė, mandagiai, tebelaikydamas rankoje pinigėlį, mažasis Norvaiša iš kunigo paprašė grąžos. *O horrendum!* Reikėjo matyti, kas dėjosi, koks erzelis kilo, kaip jį gėdino bažnyčioje, kaip išpėrė grįžus namo, o juk tik apskaičiavo, kad gavęs grąžos už ją galbūt vis tiek būtų nusiderėjęs su žydu, ir anoks čia nusikaltimas, visi būtų buvę laimingi – ir kunigas, ir žydas, ir Hilarijus Leskevičius, ir, žinoma, patsai Norvaišų įpėdinis. Anuomet gi, padėkokim velioniui tėveliui, visi liko nelaimingi, o nelaimingiausias pats tėvelis, pats Jonas Izidorius Norvaiša – amžinai piktas, amžinai apkartęs; net numirdamas anksčiau laiko sugebėjo visiems apnuodyti gyvenimą: paliko visus juos šešis dar mažutėlius, tiesa, neskaičiuokim čia Teofilės, įmitusios įnoringos senmergės. Viską užvertė ant biednos vyriausio sūnaus galvos, to paties, kurį mokė gyventi rykšte, to paties, kuris, atsidavęs kunigaikščio tarnybon, visą šeimą vėl pastatė ant kojų, kas, kad surinko ir supirko dvarus, išbarstytus po visą Kunigaikštystę, bet užtat pelningus, o jam, savo tėvui, Jonui Izidoriui Norvaišai, vėliau, po kelerių metų, fundavo didžiausią, prabangiausią, balčiausio marmuro antkapį parapinėje Šventųjų Jonų bažnyčioje: su laurų vainiku, su ilgėliausiu įrašu ir su dviem angelais, pučiančiais nemarios šlovės trimitus, fundavo tam, kad parodytų visgi, kieno tiesa ir kieno racija* yra didesnė gyvenime,

* Išmintis, sveikas protas, lot. *ratio*. (Sen. žarg.)

kieno čia viršus galiausiai; tiesa, tas marmuro paminklas neatlaikė gaisro, nusiaubusio Vilnių prieš vienuolika metų, 1737-aisiais, gaisras buvo baisus, nušlavė bažnyčios stogą, sijas, sąsparas, siena skilo, griuvo ir iš angelų bei trimitų teliko baltų nuoskalų krūva, bet Petrui Antanui Norvaišai jokie gaisrai buvo nė motais: kartą išmokęs stovėti ant savo dviejų kojų, jis atsitiesti galėjo bet kada, kaip ir bet kada galėjo užsakyti naują antkapį savo tėvui.

Jis atsistojo nuo stalo, ištiesė rankas priekin, pramankštindamas ir trakšteldamas krumplius, ir priėjo prie lango, įrėminto dailiai išpaišytomis rokailėmis* ant tinko ir blankiai rausvo damasto užuolaidomis su dailiais kuteliais; už jo, už prancūziškai švino tarpinėmis skaidyto tyro tarsi ašara stiklo sparnų lingavo didžiulės vešlios liepos, apkibusios gauruotomis žiedų kekėmis. Jos, šitos liepos, garsėjo visame priemiestyje, netgi visą posesiją, nemažą plotą palei Vilniaus gatvę, miestiečiai vadino *pod lipami*, po liepomis, o už jų dar buvo jo išsinuomotasis plotas dvaro daržams, ir ten, šiltlysvėse augo jo figmedžiai ir valakiški riešutmedžiai, lepūs citrinmedžiai ir abrikosai, o išpurentose ežiose, po obelimis, vengriškomis slyvomis ir trešnių medžiais, tarp kopūstų, ropių ir morkų, buvo pasėtos itališkos žolės ir daržovės: artišokai, šparagai, rukolos, pankoliai ir cikorijos, anyžiai ir indigažolės, ir netgi *bulba americana*, gardūs ir maistingi, į rusvus lauko akmenis panašūs šakniavaisiai, kuriuos jo kuchmistras** paruošdavo taip, jog tirpdavo burnoje; visa tai buvo jo, visa tai priklausė jam, kaip ir jo nedidelis mūro dvarelis pakopiniu raudonų čerpių stogu, neseniai perstatytas pagal naują madą, paženklintas frontone virš įėjimo kolonų herbine·balta Ašaka ant raudono pagrindo, su melsvu riterio šalmu ir trim stručio plunksnom, priklausė kartu su kambarių anfilada, kur kiekvienas buvo išmuštas vis kitos spalvos damastu ir taip pat trauktais baldais, su visais daiktais, niekučiais, kilimais ir baldais, tarnais cokoliniame aukšte, trim

* Kriauklės formos Rokoko meninio stiliaus dekoro elementas.

** Virėjas. (Sen. žarg.)

jo vaikais kairiajame rūmų sparne, turbūt jau miegančiais prižiūrint auklei, su jo žmona, turbūt dabar kuždančia vakarinį rožančių, visa tai buvo jo nuosavybė, jo nedaloma posesija, ir dalinosi jis, žinoma, ne savo noru, tik žydinčių liepų kvapu, dvelkiančiu medumi ir svaiguliu, lipniu ir saldžiu tarsi nekaltos mergaitės pažastys, ir tą kvapą uodė ir ubagas Šventojo Jurgio gatvės patvory, ir karmelitas, tiesiantis ranką į atgailos rimbą kaimynystės vienuolyno celėje, ir atsitiktinis praeivis, ir miesto sargybinis: bet tiek jau to, tegul sau uodžia ir tegul pavydi, nes šitaip kvepia jo, Petro Antano Norvaišos, perteklius ir geras gyvenimas, šitaip pagaliau kvepia jo gyvenimo grąža nuo ano vaikystėj iš jo atimto auksinio pinigėlio, šitaip kvepia jo tiesa. Patsai nežinojo kas – liepžiedžių kvapas ar nusistovėjusi vasaros pradžios kaitra, ar turėjimo ir galios jausmo pilnatvė – bet kažkas pritvinkdė jo slėpsnas kraujo; jaunoji našlė Lindorf – už kelių kvartalų, prie Šventosios Kotrynos bažnyčios, pernelyg toli, kad lankytum tokį vėlų metą be įspėjimo; ne, ir nė vienos iš tarnaičių šiandien nesinori, vadinasi, liko Placida Amelija viršuje.

Jis nusisuko nuo temstančio lango, nužingsniavo link stalo, užpūtė penkiašakį kandeliabrą ant stalo; beveik jau tarpdury dėl visa ko atsigręžė ir ne be reikalo – žioruojantis žvakės dagčio galiukas rūko ant staltiesės, dar kiek ir būtų pradeginęs skylę aksome, gaisro jam tik betrūko; paspjaudęs pirštą atsargiai sugnybo dagtigalį ir jį užgesinęs nuspriegė suodžius pro langą, į saldžią vasaros vakaro tylą, tada jį privėrė, ir pro nedidelių, bet visai dailiai apstatytų kambarių virtinę jaukiai girgždančiu parketu patraukė link miegamojo, pakeliui iš rausvo kabineto, per žalią biblioteką, geltoną svetainę, raudoną menę su freskomis ant sienų, kinišku popierium muštą valgomąjį, laisvalaikio kambarį su nendrių pinučių baldais, su jo žmonos arfa ir gėlėtos medvilnės sienom, link žydro miegamojo, gaubteliu gesindamas žvakes ant gryno krištolo karuliais tilindžiuojančių kandeliabrų ir žirandolių – buvo toks pasiturįs, kad galėjo sau leisti, jog žvakės šviestų net jam nesant patalpoje, nemėgo eiti

patamsiais, verčiau pats užgesindavo, jei guldavosi vėliausiai. Gyveno taip ištaigingai, kad galėjo leisti sau nusijuosęs miegamajam po kojomis numesti diržą ar prabangią siuvinėtą liemenę – netausojo jų, galėjo kad ir kojomis mindyti; buvo toks turtingas, jog miegui kasnakt vilkdavosi šviežiai išskalbtus marškinius su brabantiškais nėriniais ir galėjo sau leisti miegoti baltutėliuose pataluose. Ten, juose, po tvarkingai prirauktomis kyko klostėmis jau gulėjo Placida Amelija Norvaišienė, nuolanki žmona ir gera namų šeimininkė, vis dar pusėtinai atrodanti net ir po trijų užaugintų vaikų, šešių palaidotų kūdikystėje ir keturių neišnešiotų; kai progai esant susitvarkydavo, pasipuošdavo, nusipudruodavo, įsisegdavo kelias dirbtines garbanas ir lūpas laikydavo sučiauptas, kad nesimatytų dantų, kurie po šitiekos patirtų nėštumų jau buvo nekokie, papilkę ir keli išbyrėję, betgi, kita vertus, ji niekada nebuvo pratusi vaikščioti su plačia šypsena, taigi prezentuodavosi visai neblogai, nedarydama gėdos kaip jo nuosavybės dalis; svarbiausia – nepriešgyniavo, žinojo savo moteriškas pareigas ir jas klusniai vykdė.

Garso, bent menkiausio žmogiško garso ilgėjosi Petras Antanas Norvaiša ir galbūt dar judesio – kad vaitotų, blaškytųsi, atmestų galvą, išsiriestų lanku ar net susmeigtų nagus jam į nugarą, kaip įerzinta katė, ar bent jau garsiai ir alsiai dūsautų, kaip našlė Lindorf, tačiau kurgi, Placida Amelija buvo pernelyg gerai išauklėta, dievobaiminga ir iš geros šeimos, gavo ją skaisčią, kaip ir derėjo, todėl negalėjai reikalauti, jog rangytųsi it apsėstoji ar darytų kokius triukus it baleto šokėja, bet jos ramiai ilguose marškiniuose tįsantis pavidalas, į pagalvę skruostu nusukta galva jam buvo dabar tarsi patyčia ar įžeidimas, kad jam Dievo ir įstatymo teise priklausantis kūnas gali būti toks svetimas, nepažinus ir nepavaldus, kad ir kaip giliai į jį skverbtųsi; jis nutraukė jai naktinį nėriniuotą kyką nuo galvos, panardino pirštus tarp skudurėlių, prilaikančių kruopščiai susuktus plaukus, stengdamasis juo išnarplioti ir išleisti, ir jam pavyko, ji aiktelėjo, iš skausmo dėl pešamų plaukų, betgi koks

skirtumas, net tas menkas garsas jį įkaitino, suvienydamas jo širdies ir kūno dūžius, medinis lovos galvūgalis su dviem drožinėtais mediniais kupidonais ir išpaišytomis rausvų rožių girliandomis tyliai girgždėdamas dunksėjo į žydru damastu muštą sieną ir šiugždėdami maskatavosi kutų mazgeliai po tokio pat audinio baldakimo draperijom. Kai per patį įkarštį pritrūko kvapo ir išpylė prakaitas, Petras Antanas Norvaiša pamanė, jog turbūt tai – patikimas ženklas, kad buvo gerai; išslinkęs iš Placidos Amelijos jis atsistojo, iš stiklinio butelio nuo stalelio įsipylė taurėn vandens ir priėjo prie lango: vis dar tebebuvo karšta, vis dar alsiai dvelkė liepos ir jų lajoje tyliai čirpė naktinis paukštelis, už kelių kvartalų kažkur tolumoje suamsėjo šuo, atitardamas girtai praeivio dainai; po kiek laiko varpinės laikrodis ėmė skelbti naują valandos ketvirtį, jo santuokinis malonumas netruko nė ketvirčio valandos, betgi koks skirtumas, užtat dabar buvo ramu – kūne, namuose ir mieste; ir, apskritai, ačiū Viešpačiui, dabartiniai laikai, jo didenybės Augusto III valdymas, buvo ramūs. Pradžioje jei kiek pakariauta dėl teisės į sosto paveldėjimą, tai daugiausia be didelių nuostolių, ir daugiausia, ačiū Dievui, ne Lietuvos žemėse, bet jau kuris laikas armijos nebetrempė laukų, karalius Saksas ramiai sau sėdėjo Drezdene ir nedažnai vykdavo į Varšuvą, o iki Vilniaus – taip ir neatvažiuodavo, ir jei tik kas sumanydavo pakariauti – tai veikiausiai savo malonumui, dėl pratybų, kad neprarastų kariškų įgūdžių, kaip kad jo geradario brolis, jo šviesybė pataurininkis Jeronimas Florijonas, laikąs dėl pramogos šešis tūkstančius karių ir žaislinę medinę tvirtovę prie Bialos, idant turėtų ką atakuoti. Ne, laikai, ačiū Dievui, dabar buvo geri, sotūs, derlingi, neblogas gyvenimas, kad tik tieji karščiai neužsitęstų ir nepakenktų pasėliams, nėra nė ko lyginti su anuoju valdymu, jo tėvų laikais, su badmečiu, epidemija ir karais, o jis čia gyvena kaip ir dera ponui – lūžtantis stalas, fajanso ir porceliano indai, sidabrinės šakutės, girliandomis ir ornamentais ištapyti namai, paveikslai, damasto užuolaidos ir apmušalai beveik visuose kambariuose, tur-

kiški prieskoniai ir gardėsiai, ploniausio batisto marškiniai ir lino patalai... Jis pabaigė gerti iš stiklinės ir, numalšinęs troškulį, atsigulė atgal lovon, kur Placida Amelija, pabaigusi raišioti plaukus skudurėliais, jau buvo įsitaisiusi savo pusėje, prie pat krašto – jis mėgo miegoti plačiai, nevaržydamas savęs, dažnai netgi įstrižai patalo, be to, turėjo aštrias, kietas alkūnes bei įprotį dažnai vartytis, ir ji tai žinojo, palikdavo jam daugiau vietos. Našlė Lindorf turbūt nebūtų buvusi tokia sukalbama dalinantis lovą, jam taip rodės, nors jis niekada nenakvodavo pas ją, jam geriau patiko jo prašmatnūs namai ir savos plonos paklodės, tačiau ji turėjo kitų privalumų, reikės ją netrukus vėl aplankyti pasitaikius pirmai progai. Betgi Petras Antanas Norvaiša ilgai negalėjo užmigti, svarstydamas, ko norėtų rytoj pietums – turėjo ateiti tėvai karmelitai tartis dėl ginčytinų posesijų ribų ir auksakalys Mykolas Mamanovičius kalbėtis dėl privilegijų ir išimčių Šnipiškių žydams, – prisakys patiekti daugiau degtinės prie valgių, kad būtų sukalbamesni, priblokš juos ponišku vaišingumu, kad būtų nuolaidesni. Ir ko nors gardesnio jam, bet niekaip negalėjo sugalvoti, ko nori – galėjo pageidauti bet ko, todėl buvo sunku išsirinkti, pagalvos rytoj, rytoj bus dar viena diena, diena kaip ir kitos, rami ir turtinga diena, dabar svarbiausia tebuvo užmigti, ilsėtis ir nesileisti, jog neduotų ramybės įkyrus įprotis pabudus paryčiais ką nors pradėti skaičiuoti; kaip kad kiti žmonės rikiuodavo genamas avis, idant iš nuobodulio užmigtų, jį, priešingai – vidur nakties kartais pažadindavo sapne iškilę sąskaitų stulpeliai, numeriai ir skaitmenys, jie neduodavo ramybės, ir jo atgijusi sąmonė tarsi prisukamas aparatas pradėdavo taikyti sudėties, atimties ir nuošimčių apskaitos veiksmus. Tokiomis akimirkomis net ir gausiausiose sumose jis jausdavo nepaaiškinamą stygių, tarsi viskas galėtų būti dar geriau, gausiau ir turtingiau, jo paties nusisekęs ir pavydėtinas gyvenimas jam staiga dingodavosi turįs trūkumų, nors ko tiksliai stinga, jis niekaip nebūtų galėjęs pasakyti, bet nuojauta, kad kažkur žioji nematoma skylė, pro kurią tarsi grūdai iš kiauro

maišo nepastebimai, bet nenumaldomai byra ir tuščiai eikvojasi jam likęs gyvenimo laikas, tomis rytinėmis brėkšmo valandomis būdavo itin nemaloni. Nepadėdavo nė jo paties sėkmingų gyvenimo skaičių revizija, nė jų palanki sudėtis; jis jausdavosi panašiai, kaip ką tik jautėsi būdamas savo žmonoje – jo nuosavybėje, taip giliai kaip tik galima, visiškoje jo valioje, bet stebėtinai nepakankamai, stebėtinai negana; tokiomis akimirkomis jam sumuodavosi, kad vienintelis skaičius, nusakantis jo gyvenimą, yra vienetas: paryčiais jis jausdavosi nepaaiškinamai ir nejaukiai vienas.

Tąnakt, laimei, jis išsimiegojo puikiai, be paryčių aritmetikos; priešingai, sapnavo kažką nepaprastai malonaus, nors, kaip kad nutinka geriausiems sapnams, pabudęs nebepaminė ką; paminė tik, kad sapne jį buvo apėmusi visiška palaima, visiškas afektas, net nubudo šypsodamasis tarsi jaunas kvailelis. Jautėsi pramigęs, nes, regis, buvo jau gerai įdienoję – saulė švietė, žvirbliai čirškė tarp auksinių liepžiedžių, tarnai trinksėjo ir barškino užsiimdami kasdieniais darbais; Placida Amelija jau buvo ne tik pabudusi, bet ir tyliai apsirengusi gretimame drabužinės kambary, ir pasišalinusi, idant netrukdytų vyrui miegoti. Jis tingiai pasirąžė lovoje, skaičiuodamas varpinės dūžius; devyni, tik pamanykit, išmiegojo beveik dvylika valandų; kaip ten bebūtų, šiandien nauja diena, antradienis, 1748-ųjų birželio vienuoliktoji, ji bus puiki, kaip ir visos kitos, Viešpaties keliai nežinomi, bet jis maloningas nekvailiems žmonėms, tokiems kaip jis; tokiems, kurie nesėdi rankų sudėję ir dienų veltui neleidžia.

Rubinas iš Užupio ir jo žmona Rocha neabejotinai priklausė prie tokių, kurie rankų nesėdi sudėję; ne jiems buvo chasidiški zabobonai* ir seni papročiai, jie buvo iš tų žydų, kurie pasirinko negyventi Žydų kvartale ir nesileisti aklai rikiuojami rabino dėl kiekvienos gyvenimo smulkmenos, nebėgti pas jį klausti, ką sako Talmudas

* Prietarai. (Sen. žarg.)

dėl kiekvieno pirstelėjimo, jie save laikė *Eulemsze*, pasauliečiais, ir rengėsi kaip paprasti miestiečiai; sutikęs Rochą ir Rubiną gatvėje, tik iš tamsesnio gymio ir garbanotų plaukų būtum įtaręs priklausant išrinktajai tautai; visa, ko jie norėjo, tebuvo gyventi gerą ir tvarkingą gyvenimą, todėl nuomojosi Užupyje medinuką, mažą Vilniaus medžioklio Stanislovo Dominyko Narbuto dvarelį – dailiai sau apeidami miesto įstatymą, kuris draudė žydams pirktis dvarus, ir išnaudodami spragą, leidusią turėti degtinės bravorėlį asmeniniam varymui bei šinką – viešoms reikmėms, svarbu buvo laikytis magistrato taisyklės neapgaudinėti krikščionių pilant mažiau nei puskvortę. Tad, varpams mušant devynias, Rocha ir Rubinas jau kelios valandos kaip buvo pakirdę: ji plovė sau butelius, jis, užkūręs varyklėlę kaip tik dilbiu tikrino, ar jau reikiamas karštis, ir paruošęs kaušelį tarsi pribuvėjas ruošėsi priimti pirmuosius ruginukės lašus. Rocha buvo smarki, staigaus būdo moteris, kaimynai sakydavo ją esant ugningą – viską darydavo greit, aršiai, su trenksmais; tokia buvo nuo prigimimo, nemokėjo kitaip, net ir eidama į lauką išvietėn taip trinktelėjo lauko durimis, kad net išrikiuoti buteliai suskambėjo; „Rochele, netrankyk durų, išbaidysi man degtinytę", – į išvietės būdelę ją atsivijo Rubino riksmai, nerėk, nerėk, ko šauki kaip beprotis, kam gi šitaip rėkti, visas kvartalas girdi tą jo „Rochele, Rochele", ir susitvarkiusi ji pasuko atgal, tik štai nesitikėjo, kad kaimynų žodžiai virs kūnu ar, veikiau, elementu: vos pravėrus namų duris, pažemiu tvokstelėjo žydros ugnies liežuviai ir įsisegė jai į sijoną, gerai, kad pakako proto jį tuoj pat nusiplėšti nuo savęs ir ištempti savo vyrą, paskubomis grobstantį vertingiausius daiktus, laukan; kaip ir pakako proto negaišti laiko gelbėjant degtine įmirkusį mėlynai liepsnojantį bravorą, vietoj to, traškant Narbuto namui ir viduje sproginėjant stiklams ir buteliams, jie pasileido Užupio gatvėmis šaukdamiesi pagalbos, kol nevėlu.

Užupio kaimynystėje visi vieni kitus pažinojo, visi buvo susiję: dažnai nutikdavo, jog bėdos prispirtas miestietis eidavo įkeisti ar

parduoti ką turįs vertingo pas auksakalį Snitką, iš Snitkos su pinigais – į Rubino bravorėlį, pas mėsininką Roginskį ar pas kepėją Mandzūrą, tasai savo ruožtu nuolat turėdavo reikalų su Gurskiu, malūnininku; tik ponai, mūrnamiuose už tiltelio per Vilnelę, laikėsi atokiai ir su amatininkais nesibičiuliavo: bet ir Gonsovskį, ir Gumovskį, ir Zadovičių, ir Ruščicą kartais būdavo galima sutikti pas Rubiną; dabar gi visi luomai buvo lygūs prieš plintančią ugnį, kuri negailėjo nei jų, nei jų labo, kuri neskyrė nusidėjėlių nuo kunigų – tarsi šokdama, ilgais liepsnų liežuviais persikėlusi per medinį tiltelį sudegino Snitkos namus ir aplaižė Gonsovskio mūrinį kieme, godžiai spragėdama sutriauškė kepėjo ir malūnininko kiemus, tėvų misionierių namuką, ir Šventosios Onos brolijos dvarelį, iškepė Roginskio mėsinę, užkando vyskupo malūnais ir greta buvusiom vargšių senųjų panelių bernardinių celėmis, bet anos spėjo išbėgti, mat neturėjo jokių didelių lobių, tada ūžtelėjo Vilnelės tiltu prie Išganytojo varpinės, kur negailėjo nei Motiejaus pirtininko, nei Motiejaus siuvėjo, nei muzikanto Stepono, nei malūnininko Jono, netoliese prarijo ir pirmąją auką – Dachnovičiaus popieriaus dirbtuvės tarnaitę, toji nespėjo sveika ištrūkti iš pusrūsio, išbėgo į gatvę jau liepsnodama, degančiu kyku ir vargšė klykdama blaškėsi drabstydama degančius drabužių skivytus tarsi šokantis fakelas, bet nieks nebegalėjo padėti, mergina paskui krito vidury gatvės ir pabaigė degti, tarsi popierinė lėlė.

Vilniaus miestiečiai buvo pratę prie gaisrų, prie neklaužadų žiežirbų, prie nuvirtusių žvakių, kiaurų dūmtraukių ir netgi šventos lempelės prie bažnyčių paveikslų kartais užsiliepsnodavo, bet šisai gaisras buvo ypatingas – plito birželio karščių išsvilintame mieste, tarp gerai išdžiovintų namų, medinių stogų gontų ir tvorų tokiu pašėlusiu greičiu, kad žmonės nebespėjo kibirais semti vandens, o Vilnelės tilteliai, užuot žerplėdami sukritę į vandenį ir užkirtę kelią plisti, stebėtinai pernešė ugnį į priešingą krantą, jų turėklais keliavo liepsna ir godžiai, ūžčiodama gūsiais rijo sausas pakrančių žoles, ji

kartais sulėtėdavo, tarsi sudvejodavo lyg žaisdama gaudynių ir vos kas nors priartėdavo su kibiru ar rėčka gesinti – puldavo naujais pliūpsniais, staugė pasieniais ir stogais it pasiutęs šuo; dar daugiau, šįkart buvo kažkas pragariškai dėsningo, virtinė keisčiausių sutapimų – antai kaip toji Dachnovičiaus merga, kuri besiblaškydama padegė pusę gatvės, ar kaip mėsininkas Bazilijus Šalkevičius, kurį liepsna užklupo skerdykloje – tik pamanykit, šoko, metėsi lauk, spėjo parbėgti namo, o namuose turėjo įsisteigęs neteisėtą bravorėlį, puolė gelbėti savo degtinės pūslės, o gal norėjo gurkštelėti, atsipalaidavimui, kad ką tik per plauką išvengė nelaimės, nuėmė nuo jos dangtį, o ant drabužių buvo parsinešęs žioruojančią žiežirbą... O gyveno jis Tymo priemiestyje, visų vadintame Safjanikais, ir ten, tarp odų, šarmų ir raugų, akimirksniu ėmė tvoksti smirdinčiais dūmais ir tikra pragarų liepsna, sudegė visos odų raugyklos, visos tymo dirbtuvės, sandėliai ir trys stambūs degtindarių bravorai, išlėkę į orą tikrais sprogimais, it per karą, o palaidų mergelių, kurios nuo senų laikų su savo amatu buvo tremiamos prie smardžių raugyklų, medinių supleškėjusių lūšnų niekas nė neskaičiavo, ir ten, Safjanikuose, įsiplieskė dar vienas didžiulis gaisro židinys, ir dabar jau miestas degė dviem juodų dūmų stulpais – nuo tymo dirbtuvių kvartalo ir nuo Išganytojo varpinės; aukštyn, į miestą, pro rusų stačiatikių miestą, nepagailėdamas nė metropolito rūmų, nė lopšelyje pamiršto kūdikio Latako gatvėje, dar aukštyn, Didžiąja gatve, link Rotušės, bet paragaudamas ir Šventųjų Jonų bažnyčios, nuo Rotušės, Bokšto ir Vokiečių gatvėmis, plito link Katedros ir papilės, kur, stebėtina, įsiplieskė trečias gaisro židinys: ponas Kretovičius, pasirodo, irgi laisvalaikiu varė degtinę, ir dargi vaško daug laikė, naudojo jį katile, vodkutės stiklainiui kaitinti, taigi, sutapk tu taip, kad vienu metu, vieną dieną, puikų ir karštą birželio vienuoliktosios rytą, Vilniuje įsiplieskė trys nesusiję gaisrai – pas žydą Rubiną, pas mėsininką Bazilijų Šalkevičių ir pas garbųjį poną Kretovičių papilėj, ir juos siejo tik viena: kad vilniečiai labai jau mylėjo degtinytę ir dėl

tos priežasties dažnuose namuose laikė pūsles aparatus jai varyti, o dabar ugnis siautė visur, negailėdama nieko, ir niekas negalėjo pasakyti, kada ir kur ji sustos.

II

Petras Antanas Norvaiša patogiai sėdėjo savo krėsle, prie rašomojo stalo ir susidomėjęs skaitė paskubomis *in folio* atspaustus lapus. *Relacya o straszliwym upadku Stołecznego Miasta Wilenskiego, po pilney rewizyi z rozkazania szlachetnego tuteiszego magistratu krótkie spisanie, kosciołów, klasztorow, pałacow, kamienic, domów, ludzi etc. etc., w fatalnych zagrzebionych ruinach tegoż stołecznego miasta Wileńskiego J.K.M, od niewiernego żyda Rubina na Zarzeczu we Dworku Jm. Narbuta Łowczego Wileńskiego mieszkającego, z browaru, iak z piekelney otchłani wybuchaiącym ogniem funditus Spalonego w dzien wtorkowy koło godziny dziewiątey z rana dnia 11 Junii, Roku Panskiego 1748 przez Bazylego Bonifacego Jachimowicza Uczyniona.** Jau patys lapeliai rankoje prilygo stebuklui – vadinasi, išliko

* Ataskaita apie siaubingą Sostinės Miesto Vilniaus Lietuvos didžiojoje kunigaikštystėje nuopolį ir po skubios revizijos Kilmingojo Vietinio Magistrato paliepimu trumpas surašymas bažnyčių, vienuolynų, rūmų, mūrnamių, žmonių namų etc. etc., virtusių fatališkais suirusiais griuvėsiais tame pat J. K. M. Sostinės Mieste Vilniuje nuo netikėlio žydo Rubino, Užupyje JM Pono Narbuto Vilniaus medžioklio dvarelyje gyvenusio, iš bravoro kaip iš pragaro prieangio sprogusio ugnimi, visiškai sudegusio antradienį apie devintą valandą ryto Birželio 11 Viešpaties Metais 1748, sudaryta Bazilijaus Bonifaco Jachimavičiaus. (Lenk.)

jėzuitų spaustuvė, spaustuvininkas ir popieriaus atsargų, bet, žinoma, pats didžiausias stebuklas buvo, kad Petras Antanas Norvaiša šitaip čia sau sėdėjo, savo krėsle, kaip niekur nieko, su *Relacya...* rankoje ir su savo sudarytu jurisdikos nuostolių sąrašu, ir dabar sau pasidėjęs visa tai tikrino, dar ir užsigerdamas kava bei užsikąsdamas atsargose užsilikusiu itališku migdoliniu marcipanu; visa tai reikės jau taupyti, neaišku, kaip čia bus – juk supleškėjo ir cukraininko Ezlerio kromas, ir Krupskio, ir Hromovičiaus prieskoninės; jei tikėtum tuo Jachimovičiumi, Vilniuje sudegė šimtas dvidešimt penkios krautuvės: ir ką jau ten cukrainės, juvelyrinės, galanterijos, vaistinės ir knygynai, ką jau ten prancūziškų ir vokiškų madų siuvyklos, vėduoklių dirbtuvės ir perukinės, betgi pelenais virto ir pirtys, ir kepyklos, ir mėsinės, o ko nepasiglemžė ugnis, tą pasinaudodami suirute naktį išvogė ir išgrobstė patys miestiečiai, tai kaipgi dabar bus? Jis suirzęs pervertė pirmus ir paskutinius Jachimovičiaus sąrašo puslapius su Vytimi puošta vinjete, su vaisių girlianda, kuriuose tasai buvo priskiedęs eilėraščių gaisro proga, sumautas poetas, rado kada, ir Norvaiša dabar piktai akimis bėgiojo tarp jo negudrių ir gremėzdiškų rimų apie tai, kaip Šventųjų Jonų bažnyčia maudėsi ugnies Jordane, ir tarsi Evangelistas degė aliejuje, ir it Baptistas galvos neteko stogo, ir kaip Vulkanas įkaitintomis žnyplėmis prarijo Vilniaus miestą, ak taip, ir kas gi čia kaltas dėl gaisro, anot poeto? Žinoma, žydai, taip eiliakalys Jachimovičius ir rašo: „Nuo žydų miestas jau ketvirtą kartą dega, o tuoj degs ir penktą, jei tik tie spuogai su savais macais ir toliau slėpsis palacuos; penkiasdešimt ir daugiau milijonų ugnies žalą vėl žydai mums padarė.“ Nors padėties būta nejuokingos, bet Petras Antanas Norvaiša net prunkštelėjo: jis mintinai žinojo dainelę, kad dėl visko kalti žydai arba kad visos nelaimės – tai Dievo bausmė krikščionims už mirtinas nuodėmes ir nepakankamą paramą bažnyčioms, niekas niekada juk nepasakys, kad dėl nelaimių patys kalti, nes tingūs, gobšūs ir netvarkingi, dabar tik tikėkis ypač piktų ir griausmingų pamokslų iš dar nesudegusių

ambonų, tik ir ruoškis pagraudenimams, kvietimams atgailos ir nesibaigiančių raginimų aukoti, vėl lauk paūmėjimų – tuoj vėl galvas pradės kelti įvairiausio plauko bepročiai pranašai, tuoj vėl pradės sklaidytis botagininkai; vėl bus kaltųjų ieškojimai, na, bet juk gi dėl visko kalti žydai – irgi išeitis... Ką gi, gal bus sukalbamesni, jam daug tenka su jais reikalų turėti jurisdiką tvarkant, kad ir su tuo pačiu auksakalių vyresniuoju Mamanovičiumi, ar kad ir su Zelmanu Gordonu, tas baisiai užsispyręs, ne, jo turto, atrodo, niekas nesudegė, sąraše nėra, o gaila, būtų buvus jam gera pamoka, betgi Petras Antanas buvo linkęs tikėti ne poezija, o skaičiais, ir skaičiai buvo paprasti ir iškalbingi: trys gaisro židiniai naminiuose miesto bravoruose, ir tik vienas jų nekrikšto žydo, nes nei mėsininkas Šalkovičius, nei maloningasis ponas Kretovičius – anaiptol ne judėjai, be to, sudegė krūva pačių žydų namų, ir biednų, ir turtingųjų, o kur dar jųjų kahalo mūrnamis? Ir žydų mokykla, ir pirtis, ir susirinkimų, ir prekijų gildijos namai? Ir jų ligoninė, ir biblioteka, turėjusi netgi atskirą didelį mūrinį pastatą ir baisiausiai jų branginta? Ir Leiba, gyvas sudegęs Žydų gatvėje, mat nelaimėliui koja įstrigo į paplavų griovio nuotekų grotas, dar vienas sudegęs Pšezdeckio rūmuose, šeši vaito namuose ir dar kažkokia žydė, galą gavusi Mėsinių gatvėje? Ne, Petras Antanas Norvaiša tikėjo skaičiais, braukė per juos dabar pirštu *Relacyjos...* stulpeliais, ir skaičiai jo neįtikino, skaičiai liudijo, kad negalėjo čia būti žydų kaltė, nes patys kraupiai nukentėjo – šitiek kromų, šitiek namų prarado, kurgi nauda padegti – o jie vargiai ir pirštą pakrutina, jei nėra naudos? Ne tokie jie kvaili, kad patys save padeginėtų, tai jau ne, koks gi gali būti interesas, kai tokie nuostoliai? Ne, ugnis nesirinko, kur žydas, kur kūdikis, o kur – senelis; pamanyk tik, kažkoks senutėlis, net šimto devynerių metų sulaukęs, kapitonas, vardu Dybleris, buvęs tėvų bonifratrų globoj, siaubo apimtas iššoko pro špitolės langą, užsimušė ir sudegė gatvėj? O kitas senukas, rokitas vienuolis, kurį rado negyvą, iki juosmens nudegusiom kojom? Ne, skaičiai rodė Petrui Antanui ką kita – vaikus, mergiotes, senukus;

kvailelius, kurie nuo gaisro puolė ne lauk, o slėptis į užgriūsiančius rūsius, silpnučius ir paliegusius, kuriuos patingėta išgelbėti; skaičiai tvirtino tai, ką jis pats savo akimis matė per gaisrą – miestiečiai patys sau puikiai gelbėjosi, ir, jei turėsim galvoje mažne visiškai supleškėjusį miestą, tai žuvo stebėtinai mažai, vos dvidešimt devyni iškeliavo ten, kur šviečia amžinoji šviesa, o visi kiti nešė kudašių, lipo per galvas vieni kitiems, kiekvienas patsai už save, ką jau ten kaimynui padėti, nieks apie tai negalvojo, nors, gal jei būtų sukibę rankomis ir grandimi pasiuntę vandens kibirus prie Vilnelės, gal būtų pavykę ir sustabdyti... O po to, stojus nakčiai ir gaisrui numalšus? Ką jie darė po to? Spruko kas galėjo iš miesto į užmiesčio dvarelius, mat nesaugu, o kurie liko – pradėjo grobstyti kas nesudegę, gražu buvo pažiūrėt, nė neskyrė, nesiceremonijo, ar bažnyčia, ar koplyčia, ar dvarelis, ar amatininkės našlės su našlaičiais kromelis... Jis pats, po liepomis, turėjo atlaikyti naktį tikrą padegėlių valkatų ir marodierių ataką, mat jo namas – stebuklai – liko sveikas, kaip ir visas jų pakraštys prie Žaliojo tilto, betgi jisai nesiterliojo: vos tik būrys padugnių priartėjo – su savo tarnais pradėjo šaudyt jiems virš galvų, į kelis, regis, net pataikė, sužeidė, bet užtat nupūtė driskius kaip dūmus, o kas jam buvo daryti? Leisti įsiveržti į namus, kad nusiaubtų, apiplėštų, išniekintų jo pačią ar vaikus? Bjaurastis, tikra bjaurastis; jam pasisekė, kad nenukentėjo; vienintelis tik štai priminimas – nuo atpūstų pelenų keistai papilkusios liepos ir degėsių kvapas ore, vis dar jaučiamas net ir po lietaus, įsiėdęs į nosį, į galugerklį, ir ypač į damasto apmušalus ir baldus kambariuose... Nemalonus, kaip ir matyti vaizdai, kur jau ten Dievo bausmė... kai žmonės tokie bjaurūs, tai kitą kartą nereik ir bausmės iš aukštybių, patys sau kaip bausmė ir didžiausi priešai. Jis nusipurtė, prisiminęs Klarą Lindorf, draugingąją našlę – josios namai prie pat Vokiečių gatvės ir benediktinių nebepataisomai sudegė, pasigavę liepsnas nuo Bialozoro rūmų, dailūs buvo, prie pat Senatorių gatvės, ir ji liko kaip stovi, ir su ryšuliu paskubom pagriebtų daiktų, su tarnaite, kažkokiu

būdu sveikos, neapiplėštos ir neišprievartautos, pasibeldė į jo namus paryčiais. Jis pats atvėrė duris apačioj, ir ją išvydus jam pasidarė net šiek tiek gėda savęs – švaraus, išsimaudžiusio, su prašmatniu kambariniu apsiaustu – kai ji tuo metu buvo nusvilusiom blakstienom, iš po kruopščiai skarele parištos trikampės kornetės stirksojo apdegę garbanų galiukai, iškirptė buvo suodina, o viena pusė jos sijono praplėšta, ir pro nuodrėską stirksojo banginio ūso lankai, jam net pagailo, jis paminė tuos jos fišbinus, gundančiai, tarsi narvas siūbuojančius Klarai abipus juosmens, kai jis ar tarnaitė atvarstydavo jos korsetą, keliskart jis net žaidė gaudydamas saldžią spurdančią paukštytę narve, o dabar tie lankai atrodė kaip sugriauto namo pastogės sijos; ne koketiška moteris, o tikriausi griuvėsiai, liūdnas vaizdas, išties... Vargšė Klara, ir jis sau mintyse ėmė kurti planus, kaip jai padėti, ką sugalvoti, kad ją priglobtų, bent laikinai, tačiau kur tau, jam nespėjus nė pasiūlyti savo kilnios pagalbos, ji ėmė berte berti su savo vokišku akcentu, vis garsiau ir garsiau: jis turįs jai padėti, jis jai zkolingas, už jos šfelnumą, už jos grašiausius jam išeikfotus metus, jeigu ne jis, ji zeniausiai būtų zusiradusi antrą fyrą, gerą partiją ir turėtų dabar gliobą ir pastogę, jis jai zkolingas ir dabar metas tą zkolią grąšinti, priešingu atfeju zužinos jo šmona ir vaikai, vizas miestaz, ji pazakys jiems fiską apie jo neištikimybę, jeigu jis nepadėsiantis jai dabar ir tuojau pat, – ir čia mieloji Lindorf iš nevilties beveik jau šaukė, drebėjo iš įsiūčio, net viena apsvilusi garbana atsikabino ir nukrito, ji trepsėjo koja su suodinu bateliu, abiem rankom kibo jam į dilbius, klaupėsi, raudojo, tirtėjo, tai, ką jis matė, buvo neabejotinai pats tikriausias įsčių pasiutligės priepuolis, tikra *hysteria*, moksliškai kalbant, ir jam mažų mažiausiai reikėjo pasiutėlės, ir dargi grasinančios kalumnija.* Jis nesididžiavo tuo, ką vėliau padarė – išgrūdo ją iš savo namų, tiesa, pirmiausia įbrukęs mažą kapšelį, kad bent jau pradžiai pakaktų, bet taip, jis pasielgė labai

* Juodinimu, šmeižtu.

protingai ir išmetė ją tada paryčiais iš savo namų, liepęs nešdintis už miesto, kur saugiau, ir pasakęs, kad jei dar čia pasirodys – paleis šunis ar lieps šauti, betgi ko ji tikėjosi? Kad šeimininkaus jo namuose kartu su jo teisėta ponia? Beprotybė, tikra beprotybė, ir būdo bjaurumas, ir kvailybė – negi moteriškė vylėsi galinti jį įveikti grasinimais? Jei tik kiekvieną kartą, kai jam kas nors iš klientūros, nuomininkų, miestiečių ar amatininkų grasino, jis būtų gavęs po auksiną, jau seniausiai būtų tokio turtingumo kaip Radvila; betgi dabar pilnas miestas buvo tokių – piktų ir paklaikusių, visko netekusių ir gatavų kitiems užnuodyt gyvenimą, jis neturėjo jiems laiko nei menkiausio noro švaistyti jėgas, jis ir taip turėjo darbo iki pat kaklo ir todėl dabar tikrino reliaciją ir savo, jurisdikos nuostolių, inventorių, jam reikėjo tikslių skaičių, o ne bepročių vaitojimų, ir skaičiai buvo baisūs, tikra tragedija: Vilniuje sudegė keturi šimtai šešiasdešimt devyni mūrnamiai, dvylika bažnyčių ir cerkvių, šimtas keturiasdešimt dvi krautuvės ir keturios vaistinės, ir degė penkiolika rūmų, iš jų ne vieni Radvilų – Kardinalija Didžiojoje gatvėje, Jo šviesybės kunigaikščio raikytojo Martyno Mikalojaus namai Vokiečių gatvėje, jo šviesybės geradario Vilniaus vaivados statiniai Trakų gatvėje irgi apdegė, bet pataisomai, tik štai va Mažųjų rūmų, jo geradarės teatro, vienas sparnas sugriuvo ir galerija apsvilo, tačiau Vilnius dabar buvo nebeatpažįstamas, juodas, tarsi iš jo kažkas būtų pavogęs visas pasaulio spalvas, net raudos jau buvo nutilę – vien tik suodinos piktos žmogystos, anglys, nuodėguliai ir pilki pelenai, vien tik tvaikas, baisus degėsių, svilėsių ir keptos mėsos tvaikas – nes degė ir žmonės, ir galvijai, ir paukščiai, o jų juk miestiečiai laikė tuntus savo kiemuose. Ir pamanyk gi, dar išvakarėse kaip tik buvo pamąstęs ir mintyse dėkojo už gerus ir ramius laikus, o dabar štai – ilgėliausias sąrašas nuostolių ir reparacijų, ir sąmatos kiek kainuos. Jachimovičius parašė, jog miestui – penkiasdešimt milijonų auksinų žalos, bet čia poetų skaičiavimais, jie niekad nemoka sudėti vieno prie dviejų: o darbas, o laikas, o dokumentai, archyvai, o sudegęs

Tribunolas, o apniokota jėzuitų akademija? Penkiasdešimt metų, ne mažiau, kol vėl atstatys, ir, ko gero – prasčiau, ko gero – visai nebe taip, vien bažnyčių kiek supleškėjo – Šventųjų Jonų ir Pranciškonų, Šventosios Dvasios ir Trejybės, Rokitų špitolė, Šventoji Marija Magdalietė... Ir Petras Antanas Norvaiša, atsidūsėjęs, vėl paėmė rankon plunksną rašyti skaitmenų stulpelius – savo asmeninę patikslintą ir išsamiais skaičiais paremtą reliaciją šviesiausiesiems kunigaikščiams, visa laimė, kad kunigaikščio pataurininkio Jeronimo Florijono Radvilos gero nedaug nukentėjo, mat to būta ūmaus būdo, galėjusio ir nušauti už blogą žinią, baisu ir pagalvoti, kaip reiktų jam didelius nuostolius pranešti, o jei dar tokią akimirką, kai kunigaikštis be ūpo... galėtų baigtis kaip tam padlaižiui Bialoje. Petras Antanas net nusipurtė, prisiminęs jo šviesybės juodas ir geliančias kaip vabalai akis, jo beviltišką, užsikertantį mikčiojimą, kai įniršdavo – kaip tada, kai kažkas iš tarnų vis valkiojosi, valkiojosi be darbo ties vartais, kol jo šviesybė pastebėjęs patsai išėjo: „Kkk...ko čia vvv...vaikkš...čioji?“ – sušvokštė, o tasai pataikūnas pastumdėlis: „Noriu visada būti jūsų šviesybės paslaugoms, taigi vis esu ant akių“, už ką ir buvo pakartas matomiausioj vietoj kieme, o jo šviesybė, supykęs, *summa summarum*, taip ir pasakė: „Tai ddd...dabar ir būsi man vvv...visada ant akių, kaip norėjai, *waćpanie*.“ Taigi, visa laimė, kad jo šviesybės Jeronimo Florijono gero Vilniuje nedaug tenukentėjo, nes Petras Antanas Norvaiša nenorėjo būti tasai, kuris praneša jam blogas žinias; kas kita jo geradarys, Mikalojus Kazimieras, tikras Žuvelė, nors kitus, savo klientūros mailių, šitaip žuvelėmis vadindavo, bet pats slidus it ungurys, bet tikrai turtingas, tikrai ištaigingas ir dažniausiai dosnus – ir darbais, ir prie stalo, mat norėjo būti mylimas ir mėgstamas visų, net mažiausių šlėktelių, ir tikrai, jį liaupsino ir gerbė, nes kur buvo jis, ten – šurmulys, pramoga, išgertuvės, facecijos, pokštai, ir su juo buvo galima, vienaip ar kitaip, visada susitarti, o nepavykus – bandyti per žmoną, nes toji dažniausiai turėjo jo ausį, taip sakant. Tik štai kunigaikščio raikytojo, Martyno Mikalojaus,

negalėjai nuspėti, o jam reikėjo pranešti apie degusį jo rūmą – jo šviesybės galva veikė visai ne taip, kaip kitų, tą Petras Antanas paminė nuo jaunumės, nuo pat pradžios jaunųjų kunigaikščių tarnyboje, anas buvo iš jų mokyčiausias, keliavęs po visą Europą, ir netgi skaičiuoti mokėjo geriau už jį, Norvaišą, vis jam rūpėjo ir matematika, ir fizika, ir chemija, ir medicina, ir teologiniai disputai, ir galva jo visuomet buvo pilna keisčiausių minčių, ir muzikai gabumų turėjo, griežti gebėdavo kaip apsėstas, net moteris virkdydavo panorėjęs, bet būdas jo buvo šelmiškas ir prisišaukiantis pasiutusių nuotykių; ek, jis ir dabar pamena jųdviejų jaunystės išdaigas, smagumėlis būdavo: pokštai, muštynės – bijatikos, dvikovos, kartais net rabavojimai pakelėse! Ir viskas pašėlusiai, viskas jam buvo galima, viskas nuo jo kaip vanduo nuo žąsies, nes pagautas teisėjus ir įstatymo sergėtojus tiesiog užmėtydavo aukso kapšais ir jie pasiduodavo. Vien prisiminus širdis ima plakti smarkiau... Jaunystė... Šimtą metų jis nematė kunigaikščio raikytojo, na, ne šimtą metų, o lygiai dvidešimtį – nuo to laiko, kai anas vedė savo gražiąją Aleksandrą iš Belchackių, Biečo kaštelionaitę, mergelę iš senos, bet beveik nežinomos giminės, iš pilies ant kalno kažkur Karūnos pietuose, iš mažučio per švedų karus nusiaubto miestuko visų trempiamoj kryžkelėj, pamanyk tik, susitiko jiedu Krokuvoj per balių, pamatė, ir – viskas... Na betgi Martynas Radvila galėjo sau leisti nesirūpinti kraičiais, buvo matyti – pasidavęs afektui kaip reikiant, kiek jis šviesiausiąjį pažinojo, galima spėti turbūt ir meilės malonumų su Aleksandra paragavęs dar iki palaiminimo prieš Dievą ir žmones, mokėjo su merginom apsieiti, tad ana irgi vaikščiojo kaip apkerėta jau iki vestuvių, ir jie viens nuo kito nenuleido akių, ir kunigaikštis raikytojas jam kartą sakęs, kad tos moters glėby nebaisus jam nė Paskutiniojo teismo trimitas, ir galbūt išties ji buvo jam ypatinga – buvo daili, grakšti ir meili, romaus būdo, bet proto – aštraus ir skvarbaus, turbūt išmintinga, nes kas gi būtų galėjęs gyventi su tokiu kaip raikytojas – tikru vulkanu, kursai galėjo išsiveržt bet kada

didžiausiu įsiūčiu, ir dargi baisiausiai pavydžiu, bet kas gi iš to? Negi to ir pakanka, kad vyrą pavergtų, kaip kad nutiko jo šviesybei? Šitiek galėjo nuveikti, būti tarp karalystės pirmųjų, vienu metu net Vilniaus vaivada patapti norėjo, bet ne – taip ir liko vien su raikytojo pareigybe, vedė tą savo Belchacką, išsivežė ją į savo medinį dvarą Turnoje prie Čarnavčycų, paskui paveldėjo Klecko ordinaciją, ir dingo, nesirodė, sėdėjo ten sau Turnoje dvare ir vardan ko? Moterys, jų Petras Antanas negalėjo suprasti – kaip ir vyrų, kurie dėl jų pamesdavo galvą: dėl šitaip greit praeinančio grožio, jausmų laikinybės? Juk vieną dieną – gražuolė, it roželės pumpuras, o rytoj – dygi, aitri ir raukšlėta it pernykštė erškėtuogė, vieną dieną myli ir pasijas protestuoja* – o rytoj neapkenčia ir gyvą suėstų, tad aukotis dėl tokių permainingų? Būti įnorio vergu, užuot buvus sau ponu? Nelaimė, tai tik užtikrintas būdas nelaimei... patsai jo šviesybė kunigaikštis raikytojas buvo to liudijimas – Norvaiša nepamirš, kaip jį aplankė po dvejų metų ten pat, Turnoje, maloningai buvo pakviestas vakaroti, nakvynės, betgi jo šviesybė buvo į žmogų nebepanašus, išgėręs apsiverkė kaip kūdikis – šviesiausioji kunigaikštienė buvo neseniai pagimdžiusi jam dukrelę, Antaniną, bet dabar jo Aleksandra vadavosi mirtimi, jis sakė, pakankamai išmanąs mediciną ir moterų kūnų sandarą, buvo aišku: ji nelabai sutverta turėti vaikų, taip tinkanti meilei, tiesiog sukurta malonumams, palaimai, bet dėl savo sveikatos ne itin derėjo motinystei, *complicatio uteri*, ar kaip ten jis pasakęs, „kas bus, negaliu būti vienas", kūkčiojo, net jį, savo buvusį dvariškį, apsikabino, *horrendum*, baisu buvo žiūrėti į jo šviesybę, o dar tikėjosi linksmai praleisią vakarą, prisiminsią facecijas, nuotykius... bet vietoje to prisigėrė – niūriai, slogiai ir sunkiai; pabaigė piktu disputu apie mirtį, apie pragarą ir skaistyklą, ir jo šviesybė raikytojas daugkart piktžodžiavo prieš Dievą, sakė tokius dalykus, už kuriuos kitas, ne Radvila, būtų tiesiog ekskomunikuotas, bet

* Tikina, įrodinėja. (Sen. žarg.)

dabar jis jau visko, visų smulkmenų, nebepamenąs... Tąkart taip ir išsiskyrė, ponia Aleksandra pagijo ir dar kelerius metus pagyveno, paskui, tiesa, girdėjęs, jog mirė Krokuvoj, ką tik pagimdžiusi įpėdinį, dėl tųjų *complicationes*, ir ką gi, šviesiausias raikytojas po metų vėl sau vedė, vėl paprastą jaunutę bajoraitę, tik šįkart lietuvę, Bresto pataurininkio Trembickio dukterį Martą, ir laimingas sau Turnoje su ja užgyveno, jei tik Petras Antanas neklysta, tris sūnus. Tai tiek ir tų pasijų, amūrų, afektų; laikas viską išgydo, o tąkart, rodės, žmogus vos ne mirs dėl pirmosios iš skausmo, bet štai gyvenimas tokiais niekais nesibaigia, tad jo šviesybės Martyno Mikalojaus būta patrakusio, it audros ar gaisro: čia galėjo ūžauti kaip stichija, o čia pat, dėl nežinomų priežasčių – nurimti, it lietui nulijus, toks štai jis buvo nenuspėjamas ir dėl to – dar baugesnis, ir dar nežinia, su kuriuo blogiau buvo turėt reikalų, nes iš jo pusbrolio jo šviesybės Jeronimo Florijono bent jau žinojai ko laukti.

Petras Antanas Norvaiša savo reliaciją Vilniuje surašė protingai: jo geradarys turėjo suprasti, jog nuostoliai nuostoliais, bet gyvenimas nesibaigia, nes bus progų net padidinti intratas*: grūdai, galvijai, lentos, plytos ir čerpės, audiniai, juostos, stiklas, fajansas – visko reikės miestui, ir kam gi gabenti iš užjūrių, kai Radvilų dvarai ir manufaktūros čia pat? Jis rašė laukiąs šviesiausiojo geradario įsakymų ir elgsiąsis tiktai pagal juos, jo argumentacija buvo nuosaiki, išmintinga ir užbaigta jo ištikimybės protestacijomis, kaip visada „Jūsų kunigaikštiškosios šviesybės ir mano geradarės mieliausiosios kunigaikštienės nuolankus pakojis, Petras Antanas iš Milkantų Norvaiša, Černihovo stalininkas, iš Vilniaus", kaip visada nudžiovino, užantspaudavo, tiesa, prieš pašaukdamas savo žygūną, kažkodėl tebelaikydamas laišką, kita ranka ėmė ir persižegnojo; dabar tereikėjo laukti atsakymo, gaisrai gaisrais, Dievo bausmės – bausmėm, bet jis nebuvo iš tų, kuriems dėl to turėjo

* Pelną, pajamas. (Lot.)

sustoti gyvenimas, ir ant stalo laukė dar vienas laiškelis, kol kas neatplėštas, su Norvaišų herbu ant lako. Nė nepaėmęs rankon, nė neatplėšęs, jis žinojo, nuo ko ir kas jame rašoma, todėl tik atsidūsėjo, paskambino tarnui, užsimetė vasarinį šviesų durtinį, ir kol tarnas juosė ir rišo jo puošnią persišką juostą, kur apelsinų spalvos dryželiai keitė žydrus, viena pusė buvo atausta auksu, o kita – sidabru, jis užsimaukšlino trikampę skrybėlę ant vienplaukės galvos, pasitaisė rankogalius, tada nuėjo prie apmušaluose paslėptų durelių, ir ten, mažoje rakinamoje patalpėlėje – link iždinės skrynios, iš jos išsitraukė kapšelį, perskaičiavo, jame paliko šimtą auksinų, dvidešimt penkis suvyniojo į popieriaus ritinėlį, įsidėjo jį kairėn kišenėn, tada kiek padvejojęs kapšelin atseikėjo dar penkiasdešimt, užrišo jo šikšneles, atsiduso, įmetė dešinėn kišenėn, iš kitos skrynios išsitraukė du pistoletus, patikrinęs, ar užtaisyti, užsikišo už juostos, viską kruopščiai uždarė, prisisegė kardą makštyse ir šitaip lig dantų apsiginklavęs sėdo ant jau pabalnoto laukiančio arklio ir paraginęs pajudėjo sudegusio miesto link.

Mažutis medinis dvarelis – net ne dvarelis, o didžiulė troba, tik kad su keturiom prieangio kolonom ir didžiuliu išgaubto šlaito stogu – pakrašty prie Antokolio stovėjo nenukentėjęs, ugnis iki ten nebuvo nuėjusi, stovėjo ir dvariukas, ir aplinkiniai trobesiai, ir aukšta tvora, už kurios ir už gudobelių žalitvorės stiebėsi didžiulių mėsingų šviesiai žalių lapų miškas, bet buveinė tik iš pirmo žvilgsnio atrodė dailiai, jam prijojus ir apžvelgus vertinančia ekonomo akimi, nusigyvenimo ženklai buvo akivaizdūs – gontai papuvę ar išbyrėję, mediniai drožiniai pakraigėse – vietom aplūžę, prie laiptų – prižėlę, stiklai seniai bevalyti, prie prieangio – iškinkytas, tarsi pamestas dviratis vežimaitis, visų vadinamas „bėda", mat karieta galėjo vadintis vien iš bėdos, keleivis patsai jame turėdavo būti ir už vežiką, ir dažnusyk prašmatnesnėj gatvėj ar didžiūno dvare toks, ypač jei būdavo bajorų kilmės, susilaukdavo iš paskos vien vaikiūkščių patyčių: „bieda, bieda" – šaukdavo jie, ir Petras Antanas

apie tai pagalvojęs tik gūžtelėjo pečiais: pats tas, bėdai keliauti bėda, kaip jai – tai labai deramas važis, bet štai ir ji, jau kruta užuolaidos kraštas viduj, ir kai ji pati atidarė duris, jųdviejų akys, tokios panašios, įsidėbė vienos į kitas.

Teofilę, nors gyveno ji vos už pusės valandos kelio, jis matydavo nedažnai – kas dveji treji metai: šeimos iškilmių, tokių, į kurias susirinktų visi, vestuvių, krikštynų ar laidotuvių, jau kuris laikas nebebuvo; jie priklausė skirtingoms parapijoms: jis – prie karmelitų, ji – prie tėvų Laterano kanauninkų, o ir gyvenimai jųdviejų buvo tokie nepanašūs, kad vargu ar kada jie galėjo susitikt tame pačiame pokylyje ar pas tuos pačius žmones. Tad dabar jau kuris laikas jie matėsi tik kokiai bėdai prispyrus, kaip anąkart, prieš trejus metus, kai seržantas Jonas Baptistas Miškovskis, su kuriuo anuomet ji gyveno, gerokai pakrikštijo ją kumščiu ir jam, broliui, teko įsikišti, kad buvęs sesers širdies bičiulis išsikraustytų ir duotų ramybę, ir kaskart su ja susitikęs Petras Antanas su piktdžiuga stebėjo bėgantį laiką, kuris jam pačiam buvo dar gana palankus: dešimčia metų vyresnė, keturiasdešimt septynerių, kažkada gražuolė, šmaikštuolė, dabar ji stovėjo sudiržusi, drūta, nusibalinusi veidą, parausvintais skruostais, bet nei pudra, nei skaistalai negebėjo paslėpti audringo gyvenimo pėdsakų ir įspaudų, paliktų vėlyvų naktų ir polinkio trunkams.* Vis dėlto ji dar jautėsi moterimi – su iškirpte, kurioje išstumtos, lyg ant mielių iškilusios bandos, pūpsojo krūtys ir kokia būtų buvusi įžūli ir jaunai drąsuolei, su juodo aksomo juostele po kaklu, su auskarais, su fišbinais ant klubų, kas, kad suknia buvo nudėvėta, dėmėta, o vietoje deimantų ir dar vidury dienos – čekiški briliantai, kuriais prasilošusieji vis dažniau žvakių šviesoje puošdavosi praradę tikrą dalyką. „Ginkluotas iki pat ausų, bijaisi, kad kas apiplėš ir atims blizgučius?“ – ji paklausė, ir jis neliko skolingas: grakščiai pratiesęs žieduotą plaštaką, pajudino pirštus

* Alkoholiniams gėrimams. (Sen. žarg.)

jai prieš iškirptę ir atitarė: „Bent jau manieji tikri ir neužstatyti“, ir taip pasisveikino brolis su seserim, nesimatę trejus metus.

Jos namų vidus buvo panašus į jos išorę: išlipdytas margo popieriaus apmušalais su rožėmis, paukšteliais ir kaspinais, kaip jaunos koketės, bet tvarkos ir švaros ten buvo nedaug: apsiblausę veidrodžiai, nusitaukavusio damasto baldai, staltiesės su kutais, o greta – veik valstietės suolai ir skrynios, sukuisti popieriai ant biuro stalelio, tuščia taurė, nebaigta valgyti kiaušinienė lėkštėj, ir vyrukas – išėjo rąžydamasis iš kito kambario ir tik pastebėjęs svečią krūptelėjo, pradėjo ieškoti durtinio ir, radęs vien kontušą ant atkaltės, užsimetė jį tiesiai ant marškinių. Mykolas Karolis, – žiojosi jis, bet Teofilė jam tik mostelėjo galva lauk ir amantui teko klusniai išeiti prisiminus turint neatidėliotinų reikalų, tad, vos jam užtrenkus lauko duris, Petras Antanas nutarė nedelsti dėl ko čia atėjęs: vos atsisėdęs ištraukė jai kapšą, „čia renta, ir dar truputėlį, po gaisro bus čia sunku“, ir ji protestavo – susisiekė ne dėl pinigų, nejau jis neskaitęs jos laiško, štai, kai kuo pavaišinsiu, prikimšti? – ji sukosi su savo sijonu po kambarį, šliūkštelėjo jiedviem po taurelę degtinės iš ketvirtainio butelio, prikimšo dvi pypkes porceliano galais, ir kai jie susėdo prisidegti, kapšelis jau buvo dingęs tarp klosčių, betgi dūmas buvo aromatingas, kvepėjo apelsinais, tikrai puikus, priminė varšuviškį *pargamutto*, ir jis net įdėmiau patyrinėjo tabaką pypkutėje – ne, tai ne pargamuto žirneliai, bet skonis ir kvapas buvo beveik toks pat, ir jis nusistebėjęs paklausė, kas tai.

Teofilė išpūtė dūmus, gurkštelėjo iš taurelės ir kreivai šyptelėjo – taip, laiško nė neskaitęs, o juk štai ir reikalas, dėl kurio norėjo pasimatyti – ji sugalvojusi, kaip savo auginamą tabaką iškvėpinti ne blogiau už pargamutą, ir, priešingai nei ta varšuviškė apgavikė, italė iš Sirakūzų, visų vadinama Srajkozina, ji į savo tabaką nededanti nei kopervaso*, nei myžalų, ir šratų iš jo nelipdanti, vien geriausi,

* Penkių vandens molekulių vario sulfatas, vad. „mėlynasis akmenėlis“.

rinktiniai jos pačios auginamo tabako lapai, išmirkyti apelsinų esencijoje, argi ne nuostabus išradimas? Ji galėtų jį pardavinėti, užsidirbtų ne prasčiau nei ta Srajkozina, kuri mažne rūmus nusipirko ir išleido savo dukras už tikrų bajorų, tik štai kaip priversti jos gaminį pirkti, ji pati nesanti nei iš Sirakūzų, nei iš kitų užjūrių, o juk dabar žmogeliai vertiną tik tai, kas iš svetur, kas atvežtinio, mados keičia madas, visi tik vieni kitus beždžioniauja, tik spėk žiūrėti, tai va, ji pamąsčiusi čia sau, pamąsčiusi, kad štai jis galėtų paimti šito štai josios tabako ir nuvežti dovanų savo geradariui, ir tasai parūkytų, ir, žinoma, jam jau be galo patiktų, nes kitaip ir būti negali, ir tuomet jis, josios brolis, geradariui užtartų žodelį, kad čia jojo sesers užaugintas, ne kokie ten trupiniai su kopervasu, nagais ir ragais ir dar nežinia kuo, ir tuomet ji parduodama galėtų sakyti, kad štai čia tabakas, kurio patsai Radvila nebrokija, ir vėliau, prekybai įsibėgėjus, užsakytų net dailiai atspausdintus raštelius, gal net su herbu ar monograma, kuriuos dėtų prie sveriamų maišelių, jog štai, prašom, įsigijote tokį tabaką, kaip patys Radvilos rūko, argi ne puiku? Tik pagalvokit, kaip būtų galima pralobti! – ir jos akys, godžiai traukiant dūmą, blizgėjo, o Petras Antanas sėdėdamas sau pamąstė, jog jo sesuo dabar atrodo lyg tikras vyras – ryžtingai čia sau postringaujanti apie prekes, pelnus, ir kam jai tai? Štai kuo ją pavertė netvarkingas gyvenimas – būtų sau andai ištekėjusi, turėjusi šeimą, vaikų ir anūkų, nereikėtų dabar galvoti, kaip sudurti galą su galu, bet ne, pinigai ją ir sugadino, ištvirkino: buvo tikra turėsianti puikų jai užrašytą kraitį, visas tas tetos brangenybes, ir galėsianti išsirinkti, ir kas gi iš to? Tas buvo per prastas, anas buvo per prastas, tas nemielas, anam iš burnos smirdi, šis – kaimietis, anas – dabita, o ko ji tikėjosi, karalaičio? Ir paskui ta baisi nešlovė, jis pats dar buvo mažutis, vos daugiau kaip dešimties, kai ji parsinešė kūdikį po širdimi, taip niekada ir neišdavė vardo, taip niekas niekada ir nesužinojo, kas tėvas, tik laikė ją uždarę namuose daugiau negu pusmetį, kad jos nuodėmė neišlįstų aikštėn, Dieve šventas, kiek jų tėvams kainavo

sveikatos, ir būtų dar kainavę ir pinigų, nes nuodėmės vaisių vos tik gimusį būtų atidavę auginti vienuolėms, bet, laimei, ponas Viešpats apskaičiavo kitaip ir po dviejų dienų pasišaukė pas save nė nespėjus pakrikštyti, ir jis tik pamena, kad Teofilė tai sužinojusi pradėjo raudoti, veik rėkė taip, kad net teko užkimšti jai burną ir pririšti prie lovos, kad žmonės kaimynystėj išgirdę nepradėtų kalbėti ir kad ji sau ko nepasidarytų... jis pats pamena tas dienas su siaubu, jos prislopintą vaitojimą, namiškių šnibždesius ir lakstymą po namus, karšto vandens dubenis, kruvinas paklodes, galiausiai barzdaskutį, atėjusį jai nuleisti kraujo; privarvino medicininį dubenėlį veik iki viršutinės padalos ir po to ji nurimo... Taip, moteriškos paslaptys kartais gali būti atgrasios, grėsmingos, nešvarios, jų kūnai ir protas pasižymi silpnybe, ir kaip jos nė nesupranta, jog geriausia, kas joms gali nutikti – laikytis per amžius nusistovėjusios protingos tvarkos, nes panorusios ją sugriauti jos sugriauna pačios save. Štai kad ir Teofilės *exemplum** – juk, matyt, kalbos vis tiek kažkaip pasklido, turbūt tarnai, ne kitaip, nes piršliai lyg pirštais spragtelėjus nustojo lankytis, į vienuolyną ji nėjo nors tu ką, o kai po kelerių metų Viešpats pasišaukė jų tėvą, teliko tik barnių barniai su motina, o paskui, ir jai iškeliavus pas Sutvėrėją, liko tik prarūgusi senmergė, kuri išsikraustė ir pradėjo įkeitinėti savąjį kraitį – daiktas po daikto; ir daiktas po daikto keitėsi jos amantai, pradžioje kuždėtasi, jog ją lanko vienas žinomas vedęs didikas, vėliau, blankstant jos grožiui, blanko ir josios amūrai, kol galiausiai pati, it vyras, pradėjo mokėti už vyrų kompaniją, tikėkimės, bent jau tas dabartinis Mykolas Karolis jai neskalbia šonų, o dabar štai ji kaip koks žydas sugalvojo prekiauti tabaku, dar suprastum miestietes kromelninkes, betgi ji, iš bajorų, sesuo... Ir nors tai jis dabar ją gelbėjo, dalimi ir išlaikė, tačiau vis vien, atmindamas vaikystę, šiek tiek ir bijojo – kažkada juk ji buvo vyresnė, ji tampė jam už ausų, betgi dabar jis ponas, o

* Pavyzdys. (Lot.)

ji – tik paika moteriškė... Tad Petras Antanas visa tai jai ir išdėstė – apie Viešpaties sumanytą gyvenimo tvarką, apie tai, kas moterims dera ir ne: „Pažvelk į save, vien šitaip šnekėdama pavirsi į vyrą“; beklausydama ji dar įsipylė degtinės, išlenkė ir kimiai nusijuokė: o kas gi čia blogo būti kaip vyras? Ar jis pats taip gėdijąsis savo padermės? Ir kas gi čia blogo moteriškei kuo nors prekiauti – lai verčiau pažvelgiąs į savo kunigaikštienę Radvilienę, ji irgi pardavinėjanti manufaktūrų dalykus, ką tik nori: kilimus, stiklą, farfūrą, margintas juostas, dažytus šilkus; skirtumas vien toks, kad pati ties prekystaliu nestovi, tai už ją daro kiti, todėl tokios kalbos – vien paiki skrupulai, sentimentai, o pelno gali būti dargi ir smarkiai gražaus, tai jis pašnekėsiąs jos labui su savo geradariu ar ne? Čia jau jis nebetvėrė: vienas Dievas težino, kaip būtų buvę, jei būtumei pradėjus gyvenimą kaip moteriai dera, pažvelk į Placidą Ameliją... ir ant tų jojo žodžių Teofilė net dūmu paspringo iš juoko, tiek ėmė kvatotis, jog net ėmė mojuoti vėduokle, ir šitas juokas jam buvo skaudus, lyg būtų gavęs ausų kaip vaikystėje, nes nė nesuprato, kodėl jo žmona verta tokios pajuokos; po paraliais tą sugedusią bobą, kurią, nelaimei, jis turi vadinti seserimi, „bijok Dievo, iš ko gi tu ir juokiesi, iš švenčiausių dalykų, iš Viešpaties meilės, krikščioniškos priedermės ir šeimos!“ – jis atsistojo supykęs, griebė trikampę nuo stalo, nesivaldydamas taip skrybėlę suspaudė po pažastimi, kad net įlenkė, ir išėjo trenkdamas durimis, tik štai ji išlindo į prieangį ir dar pavymui sušuko: „pakalbėk su juo dėl tabako, pats supranti, jog verta“, ir apmaudžiausia buvo tai, jog ir vėl buvo josios viršus – jos žodžiuose buvo tiesos, iš to galima buvo uždirbti pinigų, mat net ir skurdžiausias šlėktelė dabar norėjo būt panašus į jo šviesiausiąjį kunigaikštį, ir ką tas bedarytų, ką bevilkėtų, bevalgytų ar begertų – aklai bandė kartoti ir negailėjo tam paskutinio savo skatiko.

Namo parjojo tik vakarienės, jau temstant – prieš tai dar palei Teofilės namus susirado tą Mykolą Karolį, davė jam dvidešimt penkis auksinus, kad būtų uolesnis; paskui padarė lankstą pro miestą,

dar kartą apžiūrėjo gaisro suniokojimus; negerai, oi negreitai vėl bus kaip buvę, tačiau jis jau matė, ko miestui reikės atsistoti: lentų, plytų ir kitko, susijusio su statybomis, vėliau – baldų, apmušalų, kilimų, porceliano, fajanso ir stiklo, bet dar iki to, dar iki žiemai ateinant – šiltų drabužių gyvenant kiauruose namuose, o dar prieš juos – mažiausių kasdienių gėrybių, prie kurių miestiečiai buvo šitaip įpratę, kad be jų negalėjo: jis matė moteris, besispiečiančias prie apdegusio pyragėlių kepėjo kromelio, jis matė ponus ir ponias, susibūrusius apsmilkusiame *kofenhauze*, nes kurgi buvo geriausia aptarti ir aimanuoti dėl miesto negandų, jei ne prie puodelio karčios įprastinės kavos, kas kad dabar, supleškėjus sandėliams ir aptiekoms, turbūt sumaišytos su maltais skrudintais žirniais ar miežiais? Ir matė girtuoklį, lygiai kaip ir prieš gaisrą tempiantį kažkur rastą žalvarinę žvakidę – neabejotinai žydui, iškeisti į kvortelę, ir matė daugybę žmonių su pypkėmis: nuo dūmų pūtimo neatgrasė nė gaisras, tad rūkė ir pailsėti nusprendęs grioviakasys, ir senis ant medinių pastolių, ir bajoras bažnyčios šventoriuje, ir turčius, ir bėdžius, ir vyrai, ir netgi moterys, kaip jo sesuo, tad taip, Teofilė buvo teisi: ypač dabar, ypač po gaisro ir šviečiantis sunkmečiui miestiečiai nenorės paleisti mažų malonumų, nes didžiuosius ilgam laikui jiems teks pamiršti.

Tik dėl žmonos, dėl Placidos Amelijos, ji nebuvo teisi: kai jis grįžęs namo numetė skrybėlę, atidavė tarnui ginklus ir durtinį ir patraukė į savo kiniško popieriaus valgomąjį, ji jau sėdėjo ir laukė prie stalo – viena, nes vaikus maitindavo tarnai atskirai; viena, romi sau žvakių šviesoje, raibuliuojant žvakidžių stiklo karuliams, priešais tuščią lėkštę; kai abu sukalbėjo padėkos maldą, jiems atnešė maistą, penkis patiekalus vieną po kito, nors ir ne prancūzo virėjo, bet pagamintus naujoviškai, atskirose lėkštėse: kondimentus, mėsos pyragus, paštetą, galaretę* su kiauliena, petražolėm, porais, morkom,

* Drebučius.

citrinom ir *poulardę*, kas naujoviškai tariant buvo paprasčiausia senoviška kepta įdaryta višta; vyną, marcipanus ir citrinas saldaus, maistas buvo puikus ir tebuvo girdėti, kaip dzingsi šakutės į lėkštes ir skimbčioja vyno taurės; kažkurią akimirką, prisiminęs Teofilę, jis balsu paklausė Placidos Amelijos, kaip praėjo josios diena, ir jo žmona iš netikėtumo net paleido šakutę iš rankos, ir kurį laiką žvelgė tarsi išgąsdinta, akivaizdžiai nežinodama, ką atsakyti, jis matė, kaip sumišusios laksto josios akys, bet netrukus suprato, jog iš neturėjimo ką pasakyti, „gerai, mano pone, viskas kaip visad", ir jis pats prisiminė prisakęs jai niekada netrukdyti jo nesvarbiomis naminėmis smulkmenomis, vadinasi, be tų smulkmenų, veikiausiai nieko taip ir nevyko, ir todėl tik valgė toliau, tyloje, daugiau nesiblaškydamas jokiais klausimais; pats sau šyptelėjęs, kad dabar, po gaisro, tokiu neramiu metu geriausia naujiena buvo jokių naujienų nebuvimas.

III

Vilniuje dienos po gaisro, sujaukusio įprastinį miesto gyvenimą, lėkė itin greitai ir kai po kiek laiko Petrui Antanui atnešė laiškus ir ant vieno jų atpažino Radvilų erelį su triūbomis* bei savo geradario rašyseną, liepiančią atiduoti laišką tiesiai ponui Norvaišai asmeniškai į rankas, o tai jau savaime nieko gera nežadėjo, jis prieš

* Trimitais, herbiniu Radvilų ženklu *Trąby*.

plėšdamas pasidėjo jį ant stalo ir pirštais perskaičiavo dienas nuo savo reliacijos apie gaisro nuostolius išsiuntimo: ar jau galėtų šitai būti sulauktas atsakymas, ir, jo paskaičiavimais, tokios tikimybės nereikėjo atmesti, betgi dabar po gaisro viskas buvo sulėtėję, ir žygūnai – taip pat, tad ką ten galėjai žinoti. Todėl prieš skaitydamas jis dėl visa pikta pirmiausiai persižegnojo ir greitai sumurmėjęs maldelę ją užbaigė „teesie Tavo valia kaip danguje taip ir žemėje..." ir jau tuomet, giliai įkvėpęs, perlaužė antspaudą.

Laiškas buvo ilgas, išsamus ir rašytas paties kunigaikščio ranka, ir taip, kunigaikštį jau buvo pasiekusi jo reliacija, tad puslapį užėmė, ačiū Dievui, išsamios instrukcijos dėl jurisdikos reikalų, ir, pala, pala, jo šviesybės prašymas deleguoti vykdymo priežiūrą kam nors iš patikimų ir atsakingų parankinių, išskyrus žydų, nuomojančių jurisdikos posesijas, klausimą: jį turėsiantis sutvarkyti patsai Norvaiša, pratęsti geriausiom įmanomom sąlygom ir kuo ilgesniam laikotarpiui, jei reikės – lai pažadąs nuolaidų žydų auksakaliams, jis pamenąs ankstesnį laišką, kad magistratas varžęs Šnipiškių žydus, prisikviesdamas krikščionių auksakalių iš Lvovo ir teikdamas jiems pirmenybę bei privilegijas, o tieji nemoką dorai auksakalystės meno, bet kainas užlaužę ir prekyba einanti vangiai, nepatenkinti ir miestiečiai, ir žydai, tad štai, galima pasiūlyti vakuojančias posesijas nuomotis mokiems judėjams, tegul tvarkosi, tegul kuriasi ir kloja pinigą; apskritai, jie prekių gamina daugiau ir pigiau už cechų amatininkus, tad koks gi skirtumas po gaisro, miestui bus tik į naudą, o už tai jie sutvarkysią leidimą jurisdikoje jiems netrukdomai verstis jų amatu, vis geriau nei boluojantys tušti apdegę namai, ir šitai mielasis ponas Norvaiša turįs sutvarkyti ir sutarti su jų vyresniaisiais asmeniškai, o kitus reikalus deleguoti kam nors iš savo patikėtinių, mat, vos tik baigsiąs su žydais, turįs iš karto neatidėliodamas vykti Nesvyžiun, kur jo pagalba bus reikalinga pačiam kunigaikščiui; taip pat galįs iš Vilniaus keliauti kunigaikštiška karieta, tąja, juoda ištapyta, su veidrodiniais stik-

lais – atliksiąs gerą darbą ją atvarydamas į Nesvyžių kunigaikščio naudojimui, dar galįs atgabenti ir citrinų, kiek pavyks gauti, nes besibaigiančios, tegul tik netaupąs kelionei ir pasiimąs pakankamai apsaugos, geriausiai – totorių, nes karieta, daiktas brangus, ir gali patraukti kokio galvažudžio akį, tad verčiau apsidrausti, juk, kaip sakoma, besisaugantį ir Ponas Dievas saugo, ir jis tikįs, kad ponas Norvaiša į Nesvyžių atvyks patogiai, mat po to jam yra numatęs dar tolimesnę kelionę, bet jos instrukcijas gausiąs jau vietoje, jiems susitikus, dabar tik pagrindinė instrukcija, reikalaujanti ypatingos delikacijos ir diplomacijos, – čia, Nesvyžiuje, juos pasiekę gandai apie keistą nutikimą: jog jo šviesybės kunigaikščio raikytojo, Martyno Mikalojaus, žmonės neseniai pasirodę Vilniuje ir dar daugiau – atsivežę Vilniun kažkokį kunigą Suziną, Lucko kanauninką ir Čarnavčycų kleboną, paimtą nelaisvėn, įsodintą į karietą, visą supančiotą ir sušniūravotą kaip skilandį, ir dar vienas raikytojo sėbrų laikė jam burnon įkišęs pistoleto vamzdį, kad nespurdėtų, ir nuvežę jį tiesiai pačiam Vilniaus vyskupui Mykolui Jonui Zienkovičiui, tik štai neradę jo rūmuose, nes tasai buvo savo užmiesčio dvare, Verkiuose, tai gabenę tą nelaimėlį Suziną per visą miestą tenai ir įdavę jį jo ekscelencijai kartu su raikytojo laišku, punktais kaltinimų, bet vyskupas jį prisakęs atrišti ir paleisti, nes klebono motina jau buvo parašiusi ašaromis sulaistytą laišką pačiam Karūnos kancleriui Malachovskiui, ir pačiam vyskupui taip pat, apie tą, pasak jos, didžiausią kriminalą ir nusikaltimą prieš žmones ir Dievą, pamanykite tik, pagautas sūnelis, kuris pats nei geru vardu, nei skrupulais, nei dievobaimingais darbais negarsėjo, veikiau priešingai, dar neaišku, dėl ko kunigaikštis raikytojas jį liepęs suimti ir Vilniun gabenti; taigi, įvykis reikalaujantis ypatingo delikatumo, nes galintis pakenkti Radvilų šeimos vardui, jeigu net jau iš karališko dvaro apie tai rašo, tad jis prašąs poną Norvaišą būti ypač atsargų, kuo daugiau klausytis ir pačiam mažiau kalbėti ir, jeigu ką sužinosiąs, atvykus Nesvyžiun pateikti kuo tikslesnę

reliaciją, o jei matysiąs esant reikalą – rašyti anksčiau, tačiau ypač atsargiai, prisimenant, jog kartais laiškus gali skaityti ir nedraugo akis.

Šito jo geradarys galėjo nė nerašyti – juk Petras Antanas Norvaiša puikiai žinojo, ką ir kaip kalbėti, ir kad kartais tylėjimas – auksas, o rašydamas laiškus dažniausiai rėmėsi ne įspūdžiais ar paskalomis, o faktais ir skaičiais, todėl ir darbavosi kunigaikščiui šitaip puikiai, ir netrukus sėdėdamas Žydų kvartale, nenukentėjusio Zelmano Gordono neapdegusioje svetainėje, dar kartą susimąstė apie tai – mat ponia Gordon jį priėmė su didžiausiais atsiprašymais: prireiks šiek tiek palūkėti, pas jos vyrą dabar užėję keli vyresnieji, keli *magidai**, tarp jų didžiu pamaldumu garsėjantis rabinas Menachemas Manas ir patsai *Ha-Gra*, Elija ben Šlomas, laimingai sugrįžęs iš savo kelionių, buvęs net Berlyne, ir čia ji pagarbiai nulenkė galvą link kabineto durų, už kurių vienas per kitą aidėjo garsūs balsai, jie turėtų tuoj baigti, ji šviesiausiajam ponui stalininkui tuo tarpu pasiūlysianti arbatos, ir ji išėjo duoti nurodymų tarnaitei, toji netrukus grįžo su dideliu padėklu ir puodeliais tikros atvežtinės arbatos, pritaisytos su pienu, cukrumi ir imbiero šaknimi, ir lėkšte ant aukštos kojelės, pilna prikrauta cukrainių ir meduje virtų saldumynų; gaisras ne gaisras, gerai tie žydai gyvena, net arbatą sau leidžia, o juk tokia brangenybė, mąstė Petras Antanas, dairydamasis po svetainę, apstatytą senoviškai, bet labai prabangiai – su sunkiais odos baldais, pagamintais taip, kad tvertų šimtmečius, o ne permainingas madas, su persiškais kilimais, su minkštais divanais ir knygomis, ir aksominėmis tamsiai žaliomis užuolaidomis, – vienintelis skirtumas buvo tas, kad ant sienų nekabėjo paveikslai, o ponia Gordon vilkėjo tamsų rūbą, užsagstytą iki pat kaklo, ir plaukus buvo pridengusi kyku, primenančiu turkišką čalmą, ir ji buvo be pudros, dažų ar perukų, bet užtatos su keliom

* Gerbiamiausieji pamokslininkai, rabinai.

senamadiškų perlų eilėm ir geru aukso laikrodžiu prie juosmens, ir nebe pirmos jaunystės, bet išrodė dar visai neblogai; taip, gerai tas nekrikštas žydas Gordonas gyvena, bet paskui ir pats prisiminė gyvenąs neblogai, negalintis skųstis; tiesa, tik nežinojo dabar ką su ponia Gordon kalbėti: apskritai, jei kalbėdavosi su moteriškėmis, tai vien arba siekdamas meilingo prielankumo, arba dalindamas ūkiškus nurodymus, bet dabar su ponia Gordon buvo ne tas atvejis; o ji svetingai jam ranka dar pasiūlė saldaus, ir jis dviem pirštais suėmęs lipnų sausainio mazgelį bei lėtai kramtydamas iš paskutiniųjų bandė apsimesti negirdįs, ką kalba už durų, nes dabar kalbėjo nebe žydiškai, o lenkiškai, ir Zelmanas Gordonas oi dar ir kiek turėjo pasakyti apie savo nekenčiamus gojus ir apie tai, kad padorių žmonių tarp jų – vienetai, o žvėrių – kiek nori, ir jis garsiai kažkam, į kurį kreipėsi „šviesiausiasis pone“, dabar liejo tiradą apie visą savo gyvenimą ir savo vaikystę, tiesiai nuo maro ir bado, nuo tų laikų, kai gojai – kad jie niekada neturėtų ramybės – jų šeimą, kuri buvo užsidariusi karantine, dar veik metus pralaikė apgaudinėdami, idant išpeštų iš jų daugiau pinigų už pristatomą maistą, kol jo tėvas, didžiai išmintingas žmogus, pagaliau apskaičiavo, jog jokia epidemija nebegali tęstis šitiek laiko, ir pats išlaužė duris, atidarė langines ir už namų sienų rado apytuštį, nualintą miestą, kuriame jau seniausiai nieks nebesirgo! Daugiau nei pusmetis jo, Zelmano Gordono, gražiausios jaunystės, dienų dienos prieblandoje, užkaltais langais, pusbadžiu, niekšingų gojų įkalintiems, kad jie niekada neturėtų ramybės! Tad ką kalbėt apie tokius žmones, kurie šitaip galėjo elgtis su kuo? – ir čia iš už durų atsklido sunkus dunkstelėjimas ir subarškėjo, nes Gordonas, atrodo, trenkė kumščiu į stalą ar dar per kažką, o ponia Gordon paraudo ir nudelbė akis, bet Petras Antanas toliau sau valgė cukrainį, stengdamasis kuo lėčiau kramtyti, kad tarp žandikaulių traškantis skanėstas netrukdytų klausytis, kaip tęsia įsikarščiavęs Gordonas: „Šitaip elgtis su gerbiamu gydytoju, kuris metų metais šluostė jų varganus pūlius ir

gelbėjo nuo grabo lentos? Žmonės be sąžinės, be padorumo ir be jokios širdies, dažniausiai pavieniui – didžiausi bailiai, bet minioje – tikri žvėrys, tad tikėtis, jog juos išgąsdins šviesiausiojo pono kilmė...“ Ir iš už durų pasigirdo vėl žydiškai, dar pikčiau, iki erzelio, beveik iki šauksmų, o ponia Gordon, sėdinti priešais Norvaišą, netgi pradėjo muistytis savo krėsle ir porąkart kostelėjo, matyt, norėdama aniems duoti ženklą, kad svetainė nėra tuščia, ir Norvaiša matė, kaip jos veidas išblyško ir ji tik maloniai, pagarbiai jam mostu vėl pasiūlė vaišintis, o tada pasigirdo raiškus balsas, kiek tyliau, lenkiškai be mažiausios svetimos tarties: „Ne vienas aš... ir Radvila, girdėjau, pavyzdžiui... su laiku bus vis daugiau... nes tatai yra tikrasis tikėjimas ir tikrasis kelias... mačiau Romoje, patį popiežių... įstatymas, bet kuriuo atveju... niekas nedrįs, *neminem captivabimus*... – ir žydiškas šurmulys, kurį pertraukė žemas, tylus ir valdingas balsas, žydo, bet lenkiškai, ir nuo jo žodžių visi iškart nuščiuvo, tad, kad ir tyliai, bet svetainę vis dar siekė atskiri žodžiai, – Vilnius didelis miestas... mažas kaimas... sinagogoje... niekas nežinos... *ilija*... tyliai ramiai su *deveikus*... *rabbi* Manui globojant“, ir čia jau ponią Gordon ištiko visiškas kosulio priepuolis, pradėjo kosėti vis garsiau ir garsiau, Petras Antanas net susirūpino, ar nereikia pagalbos, bet už durų pasigirdo sunkus rėžiantis garsas – taip grindis drožia vienu metu atstumiamos kėdės, ir iš Gordono kabineto pagaliau jie išėjo, keli pamokslininkai, keli iš matymo pažįstami kahalo vyresnieji, vienas apyjaunis, apsirėdęs skurdžiai it atsiskyrėlis, su ilgais peisais abipus išblyškusio veido, ir Petras Antanas Norvaiša dairėsi, katras gi iš jų tasai, į kurį Gordonas kreipėsi „šviesiausiasis pone“, bet priešpaskutinis, prieš namų šeimininką, išėjo tik jaunas stotingas žydas ilgu juodu durtiniu, ilgais garbanotais plaukais, ilga nosim, aukštais skruostikauliais ir gosliom lūpom, ir paskui jį – Zelmanas Gordonas, kurio akys, pamačius Norvaišą, ėmė baimingai lakstyti: buvo akivaizdu, jis spėliojo, kiekgi ir ko galėjo išgirsti jo svečias, bet aukštasis žydas tik stabtelėjo

prie ekonomo, įdėmiai ir liūdnai į jį pažiūrėjo, ir tuo pačiu valdingu balsu jam ištarė *shalom aleichem*, tebūnie jums ramybė, tiek tai dar Norvaiša iš bendravimo su nekrikštais patirties suprato, tada pasuko prie ponios Gordon, kažką jai trumpai suburbuliavo jųjų kalba, *ibur* ar *burbur, aleha ha-shalom*, ir šioji tik iš nuostabos ar baimės net abiem rankom nevalingai užsidengė burną ir išsprogino savo tamsias akis į Norvaišą, dievaži, panašiai nutiko ir Zelmanui Gordonui, nes tasai irgi beveik išsižiojo, ir Petrui Antanui ūmai tapo tikrai nejauku: jis, suaugęs daug matęs vyras, niekada netikėjo jokiais pramanais apie žydiškus kūdikių žudymus, kruvinus macus ir raganų šabus, pernelyg dažnai jam su tąja tauta tekdavo bendrauti pinigų ir nuomos reikalais, matė ir jų sveiką protą, ir tėvišką meilę vaikams, bet dabar, Viešpatie sergėk, jam buvo tikrai nejauku, jautėsi tarsi atsidūręs pačiam jų pragaištingų kerų vidury, akivaizdu, jie kalbėjo tikrai apie jį, tikrai keistenybės kažkokios, juolab kad Zelmanas Gordonas, pagaliau jiems susėdus kartu, vis dar atrodė it maišu trenktas, dievaži, tarsi žvelgtų į numirėlį prieš save, ir veikiausiai dėl tos priežasties šįkart buvo itin sukalbamas, jie suderėjo šviesiausiojo kunigaikščio pavestą reikalą viens du, ir patsai netgi jį išlydėjo, tatai irgi nelabai įprasta, net prie slenksčio šeimininkas ilgiau sustojo, bet turbūt vien todėl, jog priemenės gale, ant laiptų, sušmėžavo mergaitė – visai jaunutė, gal keturiolikos ar penkiolikos, juodaakė, grakštutė, saulės nurudinta oda, didžiuliais lenktais tarsi paukščio sparnai antakiais, avietinėm lūpelėm, mažutėm rankelėm, su liemeniu, kurį galėjai apimti abiem plaštakom, ir su didžiule kupeta garbanotų tarsi drožlės ar spyruoklės tamsių plaukų, siekiančių juosmenį, ji vilkėjo rytietiškai siuvinėtą geltono ir raudono šilko suknią, – neabejotinai Gordonaitė, kiek tik toks vaikas, tokia gėlelė, tegali būti panaši į pusamžį žydą; betgi durys užsitrenkė, jis išėjo, tik tas vaizdas jam vis stovėjo prieš akis – žydaitė prie laiptų turėklų, tarsi besiskleidžiantis raudono ir geltono šilko tulpės žiedas, tamsus mažutis pavidalas priešais šviesą pro

langą, šešėlis švytinčiu pakraščiu, tikrai it koks žydiškas monas; ir vos pasukęs už kampo jis nuoširdžiai persižegnojo ir triskart sukalbėjo „Sveiką Mariją“, ir dar pagalvojo, kokia neteisybė – šitokiam nekaltam gražumėliui kliuvo nelaiminga lemtis užgimti ir gyventi nekrikštų žydų tautoj.

Sėdėdamas su savo šeimyna vakarinėse mišiose pas karmelitus stebuklingai gaisro išvengusioje jų parapijoje, Petras Antanas Norvaiša akimis klaidžiojo po Šventojo Jurgio bažnyčios altorius: kaip vis dėlto keista, tie žydai... sumanyk tu man taip atsitikti – juk ir Švenčiausioji Panelė, ir mūsų Viešpats Jėzus Kristus buvo kilę iš žydų, o Jis nors buvo žydų nukankintas, betgi ir paties būta žydo, o štai ta netikus tauta – prašom, nekrikštai dar ir šiandieną; nė Viešpaties užgimimo metų nepripažįsta ir netgi datas skaičiuoja savaip; užsispyrę, netikę, sukti slapukautojai, nepripažįstantys Atpirkimo malonės ir Dievo kūno stebuklo; ne, tik palinkę, įkišę savo ilgas nosis į tas savo knygas, ritinėlius, mokosi juos mintinai nuo vaikystės, kremta tas savo rašliavas, panašias į sudžiaustytus skalbinius, net ir skaito nežmoniškai – iš antro galo, paskui studijuoja ir ginčijasi tik dėl jiems vieniems suprantamų dalykų, iš maisto daro tragediją, kiauliena, matai, jiems *trefna*, nešvari, nevalgo... Ir čia jis pagavo save galvojant apie gerą kumpį ar kepsnį, ar įdarytą žinduklį paršiuką... betgi šalin net tokias mintis iš galvos per pamaldas, matyt, jau alkanas, tačiau nereikia užsimiršti esant bažnyčioje, ir jis pabandė grįžti prie Viešpaties Kristaus, stodamasis ir žegnodamasis galvojo, kas būtų šiandien, kas gi nutiktų, jei štai Vilniuje staiga koks žydas stalius, kad ir koks garbus ar iškalbingas, prieitų prie jo ir pašauktų, kaip Jėzus pašaukė mokesčių rinkėją Matą: palik visą turtą, stokis ir eik paskui Viešpatį... Ar jis, Petras Antanas Norvaiša, atsistotų ir eitų?.. Jis, kurio kasdienybė – žemiškų turtų inventoriai, ar jis pakiltų ir eitų? Dar nežinia... nes kaipgi žmogus patikėtum, kaipgi atskirtum, jog ne apsišaukėlis, jog ne šiaip suktas žydas, juk iškart įtartum kokią apgaulę pinigams ir turtams išvilioti... bet štai ir

naujas klebonas iš sakyklos irgi dabar apie tai: apie nekrikščionišką prisirišimą prie žemiškųjų gėrybių, prie kūniškų malonumų; štai jis, dvasiškasis tėvas, akimis kažką pasirinko, ak štai, taip, vieną iš parapijiečių, Oną Izabelę Stankevičienę, vaito marčią, dailutę jaunamartę rausvais skruosteliais ir brangiu baltų prancūziškų nėrinių kyku, besileidžiančiu ant iškilios krūtinės, su aksomine juostele ir ametistų kryželiu po kaklu, ir dabar, žvelgdamas tiesiai jos pusėn, pamokslą neabejotinai kreipia į ją: „Štai ir jūs, mano damos, gražios it paveikslėliai, savo šeimų ir namų džiaugsmas, ar manote, jog valandai išmušus Mirtis jūsų pasigailės? Klystate, ponios! Mirtis... ji akla, ji žvelgia tuščiomis akiduobėmis; tai ji, it neregė, galiausiai apgraibom bučiuos jūsų veidus, tai ji nupudruos jūsų plaukus pelėsiais ir glitėsiais, šukuos juos žiurkių dantimis ir nagais kape! Jūsų kokardos, jūsų žakardai – viskas galiausiai dūlės; kai šiandien žvelgiate į šviežiai nuskintą roželę savo iškirptėje – žvelkite į ją kaip į nuvytusią gėlę savo laidotuvių vainike, kai segatės nėrinius prie rankogalių – galvokite apie karsto voratinklius, kai maunatės brangakmenių maneles* – apie melsvus ir žalius vabalus, kurie mis jūsų švelniu kūnu, ir kai raitote įmantrias šukuosenas prieš veidrodį – mąstykite apie tai, kaip nukirps jus Mirtis, kaip jūsų plaukai nuo kaukolės kiaušo nuslinks ant sutrūnijusios įkapių pagalvėlės! Ar manote, jog vis dar mielos būsite, kai pūsite? Ar jums tebereikės šilkų ir purpurų, krinolinų ir vėduoklių? – ir čia parapijietės net nustojo mojuoti savo išpaišytomis dramblio kaulo ir perlamutro vėduoklėmis, nors buvo iš tiesų tvanku, o Amelija Placida net priglaudė šlapią nuo ašarų servetėlę užsidengdama iš siaubo lūpas, betgi pamokslininkas tęsė, su dar didesniu įkarščiu: – Kam tos puošmenos žmogui, kuris tėra puošmenų nevertas pūlių maišas, pasaulio pasišlykštėjimas, Mirtis nėra madinga, bet ji amžina, ir tai ji alkana kąs į jūsų rausvus skruostelius... – čia

* Porines apyrankes su brangakmeniais.

pamokslą pertraukė trumputis šurmulys, mat jaunoji vaito marti, Ona Izabelė Stankevičienė, neatlaikiusi įsmeigto kunigo žvilgsnio ir jo lūpomis bylojančių pranašingai teisių žodžių, aiktelėjo ir trumpam nualpo, bet tuoj gavo uostomosios druskos, buvo savo kaimynių paramstyta ir pasodinta atgal, ir toliau klausė pamokslo ašarom pasruvusiomis akimis, ir Placida Amelija be garso, bet beveik jau kūkčiojo, o kitos moterys trūksmingai kvėpavo ir net kai kurie vyrai muistėsi suoluose, betgi naujasis klebonas tęsė toliau, iš ambonos tiesiog griaudėdamas po skliautais: – Taip, Mirtis nemadinga todėl, kad ji nėra permaininga, ji – amžina, ji vienas iš tų kelių pasaulio dalykų, kuriais niekada neturite abejoti, ir tai apie ją privalote galvoti šįvakar, ir į savo lovą šiąnakt turite gulti taip, lyg gultumėte į karstą – ramia sąžine, lyg po išpažinties ir paskutinio patepimo, ir atminti, jog kūnas – tai jūsų budelis, pats tikriausias jūsų sielos budelis, ir kai jį maitinate, kai jį girdote – penite savo sielos žudiką, kai jį puošiate – dabinate savo puvėsius, sutrūnijusius kaulus ir odos skivytus, ir galiausiai Aukščiausiajam pro tą šiukšlyną Paskutinio teismo dieną gali būti sunku įžvelgti jūsų sielas!“ – jis baigė aukštai iškeldamas savo ranką su grūmojančiu smiliumi ir tas pirštas, įsmigęs į navos skliauto aukštybes, virš nuščiuvusių parapijiečių suoluose, virš kvapą užgniaužusių moterų, virš išblyškusios ponios Stankevičienės, taigi, tas klebono pirštas dar kurį laiką smarkiai tirtėjo nuo grūmojančios įtampos, kol galų gale, tyloje, nusileido žemyn, o visas naujojo klebono stotas net nurimo, net sumažėjo, tarsi nuspriegusi ir atsipalaidavusi spyruoklė.

Taip, parapija prie Šventojo Jurgio karmelitų bažnyčios tąvakar sutarė – jie gavo tikrai gerą naują sielų ganytoją, apie tai ir kalbėjosi, skirstydamiesi po pamaldų, ir dar apie tai, jog pamokslo įtaka klaidžiojančioms parapijos avelėms buvo tikrai akivaizdi: juk renkant aukas gražioji ponia Stankevičienė, vis dar apsiašarojusi, bet neabejotinai ieškanti dievobaimingo kelio ir atliepdama į klebono žodžius, susijaudinusi nusitraukė nuo savo baltų rankelių abi ma-

neles – o jų būta su nemažais ametistais – ir garsiai skimbteldama paaukojo bažnyčios reikmėms, ir ja pasekė dar kelios damos, pabrėžtinai atsižadėjusios paikų brangenybių, ir net Placida Amelija Norvaišienė bandė nuo piršto nusitraukti užstrigusį žiedą, tad Petras Antanas Norvaiša ją ranka sulaikė ir vietoje to tąkart įmetė kiek dosniau nei paprastai, nes būtų buvę netinkama išsiskirti, tačiau jo sąžinė buvo gana rami – prieraišumas daiktams, prieraišumas žemiškoms gėrybėms... betgi kitąkart tie patys pamokslininkai kalba apie pareigą ir žemišką tvarką, ir krikščionišką prievolę jos laikytis, o žemiška tvarka paprasta – pateptieji, karaliai, net ir pats popiežius galiausiai, juk privalo parodyti Bažnyčios, valstybės galybę ir argi kam būtų geriau, jei karalius ar, tarkime, jo paties geradarys kunigaikštis, vaikščiotų tarsi nuskurę pavargėliai? Argi kam būtų geriau, jei Šventojo Petro bazilika Ryme būtų panaši į Betliejaus tvartelį, o komuniją laikytų ne aukso ciboriume, o įskilusioj molinėj puodynėj? Kaipgi tuomet atskirtum didybę? Tam ir karūnos karaliams, deimantai, šermuonėliai, auksas, regalijos – tai irgi pasaulio tvarka, na o jo... jo toks darbas – inventoriai, skaičiai, gėrybių globa, tad jo krikščioniška pareiga tą darbą ir dirbti, o ne alpti bažnyčioj, kam pirštu bakstelėjus į jo juostą ar žiedą, tuo jis buvo tikras, tikrų tikriausias; be jokios abejonės.

„Žemiška gėrybė, taipogi, ir dar kokia“, – mąstė Petras Antanas Norvaiša kitą rytą, auštant, žvelgdamas į Gdanske gamintą karietą veidrodiniais stiklais, kurią turėjo nugabenti savo geradariui į Nesvyžių, ir negalėjo nesigėrėti meistryste, grožiu ir patogumu, ir kam gi kratytis bėda ar vežimu tiems, kas sau gali leisti tokią grožybę – viduje minkštutėlę, muštą šviesiai pilku damastu, susmaigstytą tokiu pat audiniu trauktomis vinimis; erdvią, aukštą, patogią – netgi vyras sau ramiai galėjo būti atsistojęs viduj; apgalvotai prabangią – nes stalčiuose-dėžėse po minkštutėlėm sėdynėm buvo ir taurės, ir peiliai, ir kauleliai, ir kortos, ir mažytis išlankstomas stalelis norinčiam laiškus rašyti, ir net dailiai paslėptas fajansinis puodas

gamtos reikalams, kad nereikėtų tūpti kur pakelėje blogu oru, o iš lauko toji grožybė visa buvo mušta neperlijama juodo juchto oda, su rokailėmis raižytais auksintais rėmais ir dar vietomis buvo juodi kiniški lakiniai skydai, ištapyti sodais, šventyklom, garniais, žirgais ir žmonėm, gražumas baisiausias, priekiniai ratai maži, mažutė vežiko dėžė su juodu kutotu užtiesalu, o užpakaliniai – didžiuliai; lingės ir odiniai diržai naujutėliai, ir pro dureles be garso it raudonas liežuvis prireikus išlankstomos raudono aksomo pakopos; pasaka, o ne karieta, ir veikiausiai jo šviesybė prie jos derins savo tarną-stangretą, jauną negriuką, idant stovėtų gale ant paminos, puikiai tiks juodas prie juodo, su auksu galionuota livrėja; įspūdingos vežėčios, karališkos, ir jo paties kelionė jomis bus puiki, kad tik keliai būtų geri, be purvo, o karieta važiuoja kaip plaukia – beveik jokio kratymo, lingės linguoja, dėžė siūbuoja, ir nepaspringsi nė stabdant. Jis, su šešių totorių palyda, keliais tarnais, su vežėju ir kitu vežime, pakrautame daiktų ir su dviem citrinų statinėm, išvyko auštant, pradžioje, patogiai įsitaisęs karietoje, išvažiuojant iš degusio Vilniaus dar tebežiūrėjo į juodas gatves, vėliau nutarė snūstelti – vakar jį vėl nukamavo nerami naktis, nors prieš kelionę ir buvo nuleidęs geismų garą – ne, ne su Placida Amelija, nes toji nutarė melstis dvigubai ilgiau nei buvo papratusi, nėra ko stebėtis – naujo klebono pamokslo būta tikrai paveikaus, ir kol pagaliau atsigulė, atgulė išties kaip į kapą – nurimusi, sukryžiavusi ant krūtinės rankas, boluojanti prieblandoje tikrai kaip numirėlė, ir todėl jis tykiai pakirdo, nuėjo virtuvėn, ir ten pat, prie puodų, greitai ir tyliai palenkęs ant stalo, suėmęs baltas krūtis delnais, paturėjo rudaplaukę Zabelę, kuri visuomet buvo draugiška ir meili savo ponui, ir taip pat tykiai, kramsnodamas virtuvėj nugriebtą saują migdolų, pargrįžo atgal ir nebudindamas žmonos užsitraukė antklodę; po to jis visad miegodavo itin ramiai, o to ir reikėjo prieš ilgą kelionę. Užmigo iškart, tik štai sapnai buvo neramūs, jį prikankino keisti vaizdai – neva po antklode, šalia jo atsirado ne kas kita, o tądien

matytoji Gordonaitė, mažutė, laibutė, nežiūrint į sluoksnius šilkų ir sijonų, ji tirtėjo iš šalčio, kalbėjo savo kalba, bet jis ją suprato: jai nepaprastai šalta, skersvėjis traukia, ją gali nužudyti toji žvarba, ir likusią dalį nakties jis, niršdamas ir visai nenoriai, tą lepią it gėlelę mergaitę klostė paklodėmis, kaldra, patalais; galiausiai nešė savo žieminius kailinius – sabalų, lapių, pamuštus voverėmis, vilko, bet ji vis šalo ir šalo, virpėjo, blyško ir nyko, kol paaiškėjo, kad ramybės neduoda išlindęs šąlantis pėdos galiukas, ir jis toliau tempė kaldras, kad jį užklotų, bet jis vis išlįsdavo ir, galiausiai, nieko geriau nebesugalvodamas, jis suėmė jos mažos kojelės pirštukus su rausvais it perlamutras nagučiais rankon ir visą likusią naktį šildė savo kvapu. Taip ir buvo tarno pažadintas kelionėn – su galva lovos kojūgalyje, su kojom ant sukniaustos pagalvės, sugniaužęs tuštumą tarp delnų ir lūpomis vis dar pučiantis šilumą. Toks neramumas, matyt, bus nuo maisto – nusprendė; bandė atsiminti, ką išvakarėse valgė, tačiau naktis vis viena jau buvo sumauta, ir jis, pasitaisęs pagalvę karietoje, maloniai linguojančioje dardant keliu, dabar taisėsi gerai atsigriebti: laukė daugiau nei šimto penkiasdešimties mylių, Viešpačiui padedant, trijų dienų kelionė.

Jo tirštėjantį snaudulį, maloniai linguojant karietai, vos už dešimties mylių nuo Vilniaus, jo spėjimu – jau už Rudaminos, išblaškė žirgų prunkštimas, raginantys riksmai; jis iškišo galvą pro langą – šešiese, smulkūs šlėktelės ar parankiniai, nelabai švariais žiponais, bet ant gerų arklių, ankstyvą rytą dar kiek girti nuo vakar vakaro, užtatos ir drąsūs ant kelio, nors jėgos nelygios: „Ką vežam, degtinės yra?“ Petras Antanas Norvaiša nė nesivargino su tokiais: „Ne jūsų reikalas, mes jo šviesybės kunigaikščio Radvilos žmonės, smirskit namo blaivytis, štiš, kanalijos*, iš akių, nuo kelio“; ir vienas, labiausiai įraudęs, jau traukė kardą iš makštų: „O mes Oginskio žmonės“ – žiojosi, bet jėgos buvo nelygios ir jiems, labai nelaimingiems, teko

* Suskiai, nenaudėliai. (Sen. žarg.)

paraginti savo žirgus šalin. Netvarka, dar pamąstė Petras Antanas: turbūt Ašmenos raštininkas Oginskis, gaidžiukas, neprižiūri savo žmonių, sužinos, kad Radvilos žmonės pasiuntė juos velniop – dar labiau pasius, kas kad švogeris, Radvilaitę vedęs, mat juk kažkada taip norėjęs Trakų vaivadijos, priklausiusios tėvui, bet tam mirus gardus kąsnelis atiteko Žuvelei, o tam – tik kaštelionija... Švogeris, Trakų kaštelionas, o šitiek neapykantos metų metais priraugęs... Kvailybė, tikra kvailybė, betgi ne, kaip sakoma, iki šiol jaučiasi įžeistu honoru, kaskart vos pamatęs stengiasi afrontą duoti, kiekviena proga paniekinti, įžeisti, it mažas vaikas... Ir Petras Antanas užsnūdo, ir dar kiek pamiegojo, o atsibudus ir pailsinus arklius Jašiūnuose, juos pavijo garsus dundesys – vėl tasai Oginskio šešetas, dabar dar narsesnis, girtesnis ir pasipildęs dar keturiais, iš viso jau dešimt; užkirto kelią ir kalbos būta trumpos – kadangi kunigaikštis Oginskis yra didesnis kunigaikštis už jūsiškį, Žuvelę sušvinkusį, tai tokia gera karieta turi priklausyti jam, taigi, von iš karietos ir krovinių vežimą – mums! Šitai buvo neabejotinas kunigaikštiško majestato įžeidimas, bet Norvaiša buvo nebe jauniklis, honorai jam mažiausiai rūpėjo, jis viską matė paprasčiau ir aiškiau: jam reikėjo nugabenti karietą Nesvyžiun, o šitie suskiai ją akivaizdžiai rengėsi atimti, ir todėl jis padarė labai paprastai – be didelių kalbų išsitraukęs iš po sėdynės užtaisytą pistoletą paleido šūvį aršiausiajam tiesiai į kelį – kam žudyti, juk geriau sužaloti – antrą šūvį paleido į jojo draugelį, bet numušė tiktai jo arklį, ir tada jau ir jis, ir tarnai, ir totoriai griebėsi kas ką turėjo: už kardų, šautuvų ir pistoletų, ir užvirė tikras mūšis, tikros kapotinės, ir, žinoma, plikšiai paspruko, palikę savąjį luošį ant kelio, ir, laimei, karieton nė viena kulka nepataikė, būtų buvę gaila tokio gražaus kiniško darbo, tik štai vienas žmonių, totoraitis, jaunas palydos narsuolis, Selimas, gavo kirtį į nugarą, ir žaizda atrodė nekaip, jį aptvarstę paguldė kaip minkščiau į vežimą, bet kraujavo čiurkšle, dievaži, negerai, ir atkakus prie Šalčininkų buvo aišku, jog jis nebetvers. Ir Norvaiša, šaltu vandeniu plaudamas

nedidelę dėmę nuo karietos šviesaus damasto, kur ji užsinešė nuo jo paties skverno, ištepto totoraičio Selimo krauju, vėl prisiminė klebono pamokslą – štai, vaikinas gavo galą dėl žemiško turto, siela išskrido tenai, kur nekrikštų musulmonų sielos žiemoja, o betgi ką jiems reikėjo daryti – atiduoti tokią karietą kažkokiems valkatėlėms; vienąkart atiduok, kitą – ir jie visai išdrąsės, dėl siūlo galo žudys, tad pamokslai pamokslais, o gyvenimas visgi buvo kitoks.

Keliaudami jie užtruko ilgiau Naugarduke – keitė arklius, atidavė žemėn totoraitį, mat ten būta artimiausių totoriškų kapinių ir mečetės, o musulmoniškas paprotys reikalavo nelaukiant laidoti kuo greičiau ir, pageidautina, ten pat ar bent jau netoli nuo ten, kur ir mirė, tad kad ir nekrikštui, kad ir vėluodamas Nesvyžiun, bet negalėjo atsakyti tos paskutinės padėkos už tarnybą. Tąnakt Petras Antanas nakvojo dailiuose nedideliuose Naugarduko seniūno Jurgio Radvilos rūmuose, prie pat Šventojo Mykolo Arkangelo bažnyčios, tačiau net ir svarstyklėmis ginkluotas šventasis, net ir malonus šeimininko bei jo žmonos, Onos Salomėjos iš Sapiegų, vaišingumas negalėjo nubaidyti matytų dienos vaizdų – totorių vyrai, pasipuošę ilgais kaftanais, gomuriniais balsais lėtai kartodami savo šventąjį raštą lydėjo jaunojo Selimo, didvyriškai žuvusio ginant karietą, sielą į musulmonišką rojų, kuriame jo laukė keturiasdešimt skaisčių mergelių kūnui užganėdinti, vynas, amžiams numalšinsiantis troškulį ir stebuklingas hašišo nektaras, suteiksiantis peną bei ramybę jo sielai. Jo nė nesupo į įkapes, vien nuprausė, paliko su tais pačiais rūbais, bet uždengė balta paklode – palydos totoriai, taip pat kaip ir naugardukiškiai, vienbalsiai tvirtino jį žuvus kankinio mirtimi ir laidojo taip, kaip laidoja žuvusius ginant tikėjimą: šonu paguldę į duobę, veidu atsukę į Meką, be ašarų ir be raudų, skubėdami, kol dar nesutemo, ir vien iškilmingai rimuodami savo maldas, o vėliau apdėjo jo kapą penkiom eilėm akmenų ir nuėjo valgyti savo musulmoniškų šermenų, kuriosna pagarbiai buvo pakviestas ir jis pats, Norvaiša, kaip jų vyresnysis kelionėje, ir jis ragavo keistų, nematytų

patiekalų – saldaus, medumi pritaisyto gėrimo, balintos sriubos su jautienos kukuliais, ryžių plovo, koldūnų, pyragėlių ir chalvų, o išeidamas gavo šermenų paplotėlį, dalinamą kiekvienam svečiui su intencija, kad tasai dienos pabaigoje jį valgydamas pasimelstų už iškeliavusią sielą; ir grįžęs į rūmą, stovėdamas prie lango kambary, kuriame nakvojo, jis, nenoriai paragavęs, dabar laužė tą mirties paplotėlį ir barstydamas šėrė jo gabalėliais purvinus karvelius po langu, ir jų liūdnas pilkumas atliepė liūdesį sieloje; viskas jam rodės tuščia, apgaulinga, beprasmiška: ir Selimas, dėl karietos galvą padėjęs, ir jo gentis, save guodžianti, kad tasai žuvo it kankinys... koks jau ten kankinys, kur jau ten kankinystė eilinėje pakelės rabavonėje, nuo girto pusgalvio rankos, betgi ne, jie guodėsi, jog žuvo kovoje su nekrikštu priešu ir už savo tikėjimą – taip, jei žiūrėsim *pro forma*, betgi patys totoriai jiems ir tarnavo, tiems nekrikštams katalikams, ištisus šimtmečius, ir vertino jų malones ir atlygio ženklus, ir patys pagarbiai kvietė juos užstalėn, kaip kad jį šiandien, betgi štai, mirties akivaizdoje jiems reikėjo prasmės, jog ne veltui... Apgaulės, vien tik apgaulės, koks bebūtų tikėjimas, jis taip dažnai prasilenkia su šiurkščiom pasaulio tiesom, ir kaipgi laikytis tikėjimo priesakų, jei juos griežtai praktikuojant sugriūtų kasdienė pasaulio tvarka? Apgaulės, akių dūmimas pačiam sau; įdomu, kaipgi save guos, save apgaudinės jo artimieji, kada ateis jo paties mirties valanda? Ar vien supuls, kaip dabar štai pilkieji balandžiai totoriško pakasynų papločio, godžiai dalytis jo gero? Įdomu, kaipgi atrodys jojo paties gyvenimo galas? Ir, svarbiausia, – kada? Vis dar jautėsi stiprus, bet nebebuvo jau jaunas, šitai tą akimirką itin ryškiai suvokė, jau buvo pasukęs gyvenimo nuokalnėn: prieblandoj matė savo glembančius dilbius, iš ryto skaudėdavo šonus, mausdavo pėdas jas nuleidus iš guolio ir ant jų atsistojus, ant krūtinės ėmė želti žili plaukai, o skutantis tekdavo labiau įtempti suglebusią odą ant skruostų, bet labiausiai jį siutino tai, jog kartais užuosdavo pats save, ir jo kvapas, jo paties kūno kvapas, kad ir kaip dažnai praustųsi ir rūpintųsi odos švara, jam

vis dažniau dvokdavo senu žmogumi, tuo nepaaiškinamu senaties ir irimo kvapu, šimtąkart silpnesniu, nei kad dvelkia nuvytusios gėlės apgliaumijusioje vazoje, bet dėl to nė kiek ne mažiau atgrasiu; ir tomis akimirkomis, kad ir būdamas išmintingas žmogus, seniai jau supratęs, jog nebe auga, o sensta, jis vis dėlto jausdavo ir ką kita – kaip į jį po truputėlį, bet nenumaldomai smelkiasi jo paties mirtis.

Uoslė... Jo gyvenimo būta pasiturinčio ir švaraus, ir jis turėjo išlavintą, skurdo nenustelbtą ir smarvės neatbukintą uoslę: skyrė nešvarą nuo gaivos, pašvinkusį maistą nuo šviežio, degtinės garus, nevirškinimą ar sugedusį dantį iš burnos ertmės; skyrė pagal kvapus prieskonius, gėles, patiekalus, kvepalus, gėrimus, vynus, ir net dabar užuodė, jog patalynė, ištraukta jam pakloti, kad ir švari, bet per ilgai užsigulėjusi skrynioj ir nuo jos, vos vos, tik numanoma, dvelkė priplėkusi drėgmė, bet ūmai ją nustelbė kas kita, jis pradžioje negalėjo nė pasakyti kas, bet iš karto suvokė ją esant greta: ant užsigulėjusios paklodės, čia, Naugarduke, neįmanoma, bet čia buvo ji, arba bent jau jos kvapas: bijojo atsimerkti, bet juto ją alsuojant šalia, lygiai kvėpuojant pro burną ir kvepėjo ji vaikiškai, taip kaip kvepia keturiolika ar penkiolika vasarų: niekad nesirgtų ligų gaiva, oru pro lūpas, niekad nesuterštas vyriško bučinio, tabako, vyno, alaus ar degtinės; niekad negedusių sveikų dantų baltuma, dvelksmu iš tyrų plaučių pro gomurį, rausvą kaip rožės žiedlapis; ji kvepėjo kaip kvepia vaikai, nekaltybe: pienu, medumi ir alyviniais obuoliais. Ir, gulėdamas kukliam kelionės patale po totoriškų laidotuvių, tenais, Naugarduke, jis bijojo atsimerkti ir pamatyti, jog jos visai čia nėra, todėl tik uodė jos kvapą, tas kvapas jį gydė, grąžino jam gyvastį, jėgas ir norą gyventi; kvėpdamas jautė, kaip grįžta stiprybė, sveikata ir jaunystė; šalia jos jautėsi esantis nuoga galia, tvirtuma, branda, patirtis; ji, andainykštė mažoji žydaitė iš Vilniaus, dabar buvo čia, jo visiškoj valioj, bet šalia jos jis jautėsi esąs kilnus ir švarus; mirtis, bent jau čia tarp paklodžių, bent jau sapne, bent jau nakčiai, kol kas nuo jo atsitraukė, išbaidyta gaivališkos jaunystės dvelksmo.

IV

Kitą dieną, atmindamas savo sapną, Petras Antanas Norvaiša nepaliovė šypsotis – jautėsi puikiai, sveikai, paskutinę kelio atkarpą prieš savo kunigaikščio buveinę sėdęs į balną netausojo žirgo it jaunas; vos pamatęs baltuojant Dievo Kūno bažnyčios kupolą, pasistojo balnakilpėse, įkvėpė oro – jam visad patiko sugrįžti į Nesvyžių, čia buvo puiku: didinga bažnyčia, kolegija, rotušė, turgaus aikštė, šurmuliuojanti žydais, ir toliau, apsupta gražiausių mėlynų ežerų, jo pono pilis – prašmatni, sutvarkyta, su gynybiniu grioviu, pilnu vandens, trikampiu frontonu ir laibais bokštais su vėtrungėm, neseniai perstatyta pagal naują madą ir nieko netaupant; jam jojant tilteliu, pro vartus, jo širdis džiaugėsi it patsai būtų išdidus savininkas – betgi tikrai, tarnauti jo šviesybei kunigaikščiui jam buvo garbė, tas pat it karaliui – juolab, kad Augustą III tikrai retai kas matydavo, retai ir nenorom jis užklysdavo Varšuvon iš savojo Drezdeno, nėra ko nė kalbėti apie Vilnių, gal kad jam jo Saksonijoj buvo geriau, o gal ir dėl to, kad baisiai nemėgo keliauti, nes, kaip žmonės mandagiai kalbėdavo, buvo gana korpulentiškas, o šnekant paprastai ir be jokios pagarbos majestatui – nutukęs it paršas. Tad Radvilos, o ypač Žuvelė, mėgstamas, dosnus ir prie pokšto, anuomet apkeliavęs visą Europą ir jos galingiausius valdovus vadinantis broliais ir draugais, bent jau čia, Lietuvoj, buvo daugiau nei karalius, tad ir jis, Petras Antanas Norvaiša, kaip ekonomas ir patikėtinis, buvo tikrai ne paskutinėje vietoje. Pilies kieme jis numetė pavadžius arklininkams ir tieji nuskubėjo iškinkyti, iškrauti – viskas čia veikė, buvo tvarkinga; jo šviesybė sušmėžavo lange, pamatė karietą, pamojo, ir jis, nė nenusipurtęs dulkių nuo drabužių, patraukė tiesiai pas jį, pro pagrindines duris, pro skliautuotą prieangio menę, viršun, laiptais

su ištapytais panoplijais ant rausvų sienų ir apgaulingais langais viršuje, kurie tebuvo tapytojo išmonė, pro senovinę giminės portretų salę, pro kelis naujoviškus paauksintus ir puikiausiais šilkais išmuštus kambarius anfiladoje, kol jį palydėjo link kabineto, kur laukė jo geradarys, jo šviesybė Vilniaus vaivada ir Kunigaikštystės didysis etmonas Mykolas Kazimieras Radvila.

Kad ir šitiek metų pažinodamas savo geradarį, bet Petras Antanas Norvaiša kaskart susitikdamas šiek tiek jaudindavosi: ne vien todėl, kad gerbė, ne vien todėl, kad, priešingai nei girdomi šlėktos, matydavo savo kunigaikštį ir apimtą rimties; žinojo jį ne vien švaistant, bet ir mąstant plačiai, o po apsimestiniu linksmumu ir lengvabūdiškumu esant apskaičiuojantį žmogų; Petras Antanas buvo vienas iš tų nedaugelio, į kuriuos jo geradarys niekuomet nesikreipdavo „pone tu mano, žuvele", ir todėl jam dingodavosi, kad šitai yra neabejotinas ženklas, kad nežvelgia į jį kaip į mailių šimtais plūduriuojančios klientūros tarpe. Bet lygiai taip pat Petras Antanas Norvaiša ir neapgaudinėjo savęs jokiomis draugystėmis anei lygybėmis, ir niekad, niekada gyvenime nebūtų laikęs jo šviesybės *za pana brata*, „ponu broliu", kaip anuomet buvo broliaujamasi, dažniausiai seimeliuose ir dažniausiai prigėrus, ir dažniausiai visai brolybei išsivadėjant kartu su pagiriomis ar didesniajam surinkus seimelio balsus ir pasiekus savo politinį tikslą; ir ne vien dėl to, jog juos skyrė titulai ir turtai, ne, tačiau labiausiai todėl, kad Žuvelės mintys ir planai dažniausiai buvo it tinklas, ir jam, Norvaišai, geriausiu atveju buvo patikima ar paaiškinama tik to tinklo dalis; dar kitą dalį jis, pasistengęs, kartais įmindavo, tačiau niekad, niekada – ir tą jis žinojo iš patirties – nebūtų galėjęs aprėpti jo pločio; to pločio, to matymo ir akiračio, kurį jo šviesiausiajam kunigaikščiui teikė nesuskaičiuojami jo turtai, valdžia ir beveik neribota galia ją įvykdyti. Tad Petras Antanas Norvaiša kaskart susitikdamas šiek tiek jaudindavosi: kartais susitikimas galėdavo atnešti nenuspėtų malonių ir dovanų, kartais – rūpesčių ar bėdų,

kurias turėdavo spręsti, tačiau visad – permainų, to, ko nelaukta; to, kas buvo toliau už jo matomų tinklo akių; ir jis puikiai suprato, jog buvo pasikviestas čia, į Nesvyžių, visai ne tam, kad maloniai pasivažinėtų kiniška karieta ir atvežtų citrinų.

Palydėjus tarnui, prie kabineto jam teko palaukti – kas, kad šviesybė jam ką tik mojavo kviesdamas paskubėti – ir jis, prisėdęs minkštasuolyje, kantriai laukė, kol durys atsivėrė ir pro jas pasirodė šviesiausioji kunigaikštienė, Pranciška Uršulė iš Višniovieckių, moteris ne itin daili, ne itin stotinga, bet patraukli, viena iš tų išimčių, nuo kurių negalėjai nuleisti akių – išmintis ir būdo meilumas spindėte spindėjo jos žvilgsnyje ir iš besišypsančių lūpų kampučių; Petras Antanas, kaip ekonomas, tvarkantis ir gydymo sąskaitas, žinojo ją esant nuo jaunystės paliegusią ir beviltiškai prastos sveikatos, kurią dar labiau alino tai, jog dėl kunigaikščio santuokinio uolumo beveik kasmet atsidurdavo palaimintoj padėty, nors vos keturi jos vaikai išgyveno – bet štai dvyniai Karolis Stanislovas ir Jonušas Tadeušas abu dabar buvo keturiolikos, ir augo dar dvi dukros, dešimtmetė Teofilė Konstancija ir aštuonmetė Karolina Kotryna, taigi, su Dievo pagalba, kunigaikštiškoji linija turėjo tęstis, nepaisant veik dešimties netekčių ir persileidimų, tačiau galbūt būtent dėl to, kad nuolat tekdavo galynėtis su giltine, kunigaikštienė taip spinduliavo paprasčiausią gyvenimo džiaugsmą ir taip sugebėdavo mėgautis kasdieniais niekais, tiesiog kiekviena diena, išaušusia be bėdos ir be skausmo, kad ir kitus užkrėsdavo savo geru ūpu, o, be to, dar buvo išdykusi, mėgdavo krėsti linksmus, nepiktus pokštus, kuriuos pati vadindavo *figliais*, tad su ja tikrai nebuvo nuobodu. Jo šviesybė Žuvelė taip ir sakydavo: „Vos pamatęs jos šviesybę kunigaikštienę, supratau, jog ji tapsianti man bičiule, su kuria niekada nebus nuobodu“, ir per pokylius, ypač kiek išgėręs šampano, mielai pasakodavo vis tą pačią istoriją, kaip jiedu susipažino: kaip jo šviesios atminties mamytė Ona Kotryna iš Sanguškų vis norėdavo jį apvesdinti – tai su panele Sieniavska, tai

su kunigaikštyte Schulzbach – tik štai kad jos buvo jam negražios, nemielos, bet užtat kaip derėjo – iš be galo turtingų ir įtakingų šeimų, ir kai jam pagaliau nebe motina, o pažįstami pradėjo piršti eilinę kunigaikštytę, Prancišką Uršulę iš Višniovieckių, jis jau nė neabejojo visa būsiant taip pat beviltiška, ypač kai per susipažinimo pokylį šalia kandidatės motinos, kunigaikštienės Višniovieckos, pastebėjo sėdint kažkokią jauną baidyklę – ir čia jo šviesybė pasakodamas imdavo daryti pragariškai juokingas grimasas, vaizduodamas anosios panelės veido ir manierų baisumą, net visa užstalė griūdavo iš juoko, betgi jis kilniaširdiškai užbaigdavo pridurdamas, jog nevalia šaipytis, juk *każda potwora znajdzie swego amatora**, tuo susirinkusius prajuokindamas dar labiau, betgi palaukite, štai koks buvo pagrindinis figlius – žinodama jo piršlybų nesėkmes ir norėdama paerzinti jaunoji kunigaikštytė Višnioviecka tyčia šalia savo motinėlės pasodino pačią negražiausią iš jaunųjų viešnių, ir kai išaiškėjo, kad, lyginant su ta *straszydła***, jam peršamoji yra visai nieko sau, jiedu, patys susipažinę salėje tarp svečių, gardžiai pasijuokė, ir jo šviesybė tai prisimindamas visuomet meiliai uždėdavo plaštaką kunigaikštienei ant rankos, sakydamas: „Tuomet ir supratau, kad man su ja niekada nebus nuobodu“, ir tatai buvo tiesa, jie puikiai sutarė, ir galbūt Pranciška Uršulė netgi privertė jo šviesybę pamiršti andainykštę jaunystės beprotybę, kai tasai buvo galvą praradęs dėl karaliūtės, dėl savo saldžiosios Šarlotos, Marijos Karolinos Sobieskos, kurią uždraudė vesti jo šviesaus atminimo mamytė, betgi tai garbiajai poniai niekas niekada nebūtų galėjęs įtikti, tebūnie jai lengva žemelė, ir Pranciška Uršulė pradžioje taip pat turėjo atlaikyti anytos neapykantos vėjus, bet kadangi būdavo miela kompanijoje, įdomi pokalbyje ir nuolanki kada reikia, galiausiai suminkštino netgi senosios kunigaikštienės širdį, o jo šviesybei kunigaikščiui po jojo motinėlės meilės, tokios glaudžios,

* Kiekvienai baidyklei – savas gerbėjas. (Lenk.)
** Pabaisa. (Lenk.)

kad net smaugė it kilpa ant kaklo, žmona buvo it tikras angelas ir tikra atgaiva, juolab kad savo Žuvelę, savo Mikasiuką, nuoširdžiai mylėjo, o tatai dabartiniais laikais buvo tikra retenybė. Ji nebuvo gražuolė, bet gebėjo žavėti vyrus: kai kalbėdama įsmeigdavo į kurį akis – tasai pasijusdavo tarsi vienintelis visame pasaulyje, taip ji mokėjo pašnekovą apgaubti dėmesiu; o moterys baisiausiai norėjo būti panašios į ją – mėgdžiojo jos apdarus ir tai, kaip segėjo papuošalus, bet niekad negalėjo atkartoti to keisto derėjimo, tos matroniškos prabangos ir mergaitiško nerūpestingumo: tinkamai išdrikusios garbanos šen, nerūpestingai sušiauštų nėrinių ten, ir gebėjimo dėvėti net brangiausius briliantus taip atsainiai ir dailiai, lyg jau būtų gimusi iškart su jais. Štai ir dabar ji šypsojosi lyg brangiausiam draugui, taip ir sakė: „O štai ir mūsų mielasis ponas Norvaiša, – ir pratiesė jam pabučiuoti savo ranką su žydrai kibirkščiuojančiais deimantiniais žiedais ir juodo rašalo dėmėm ant smiliaus, ir, dievaži, net šitai atrodė ant jos elegantiškai, – kaip mano vilniškis teatras, pone Norvaiša, kaip jis ten, ar jau visiškai nebepataisomai sudegė ir galėsim ten rodyti jau tik pjeses apie Taisę, sudeginusią Persepolį Aleksandrui Makedoniečiui palinksminti?“ Ir jis skubėjo nuraminti savo maloniąją ponią: „Degė, jūsų šviesybe, bet pataisomai, viskas bus sutvarkyta, pasižiūrėkite į tai kaip į progą: padarysim daugiau vietos teatrinėms mašinerijoms, dar didesnę sceną, bus dar puikiau, pamatysite“ – juk visad buvo svarbu pasakyti žmogui tai, ką tas nori išgirsti, o tokios mielos ponios atveju – dar ir smagu ją švelniai nuraminti; ir ji jam paliepė būtinai vėliau pas ją užeiti kada tik panorėsiąs, aptarsianti naujas mašinerijas, ir dėl manufaktūrų reiktų jo patyrusio žodžio, ir jis, žinoma, patikino užsuksiąs jai leidus, nors ji ir puikiai pati viską išmananti, tad vargu ar rimčiau praversiąs; ir jo mieloji ponia tarsi melsvo ir pilkšvo šilko debesis nupūtė toliau, šniokšdama savo banginio ūso sijonais pro baldus, per anfiladas, tolyn į rūmų gelmes.

O štai jo ponas atrodė kiek senstelėjęs, lyginant su ankstesniu kartu, kai jie matėsi – o gal paprasčiausiai pavargęs, iš vakaro linksminęsis ar nemiegojęs, bet šįsyk baisiausiai skyrėsi nuo besišypsančio rausvažandžio savo portreto ant sienos, atrodė, lyg iš vandens būtų ištrauktas: paakiai paburkę ir patamsėję, o veidas įgavęs pilkšvumo ir vaškinį švytėjimą. Apkabinęs per pečius – o jau vien tatai buvo neįprasta – jis pasisodino Petrą Antaną ir kiek pakamantinėjo: apie karietą, apie kelionės nuotykius ir Selimo galą, apie gaisrą, ir, žinoma, ar atvežęs citrinų, nes dabar viską gaminą su citrinom, šitaip sveikiau nei su actu, ir Petras Antanas Norvaiša patikino, jog taip, atvežęs dvi statines – ir šviežių, ir cukruose, „o tai gerai, ir ką mes be jūsų darytume", bet buvo matyti, kad pokalbis daugiau dėl akių ir jo mintys toli. Ir tuomet paleido, liepęs ilsėtis, tarnai pasirūpinsią, vakare – vakarienė, naujas baletas, pabūkit kaip svečias, ilsėkitės, užsitarnavot, ar nieko netrūksta, jei trūksta – sakykit, štai, tiesa, jums už jūsų vargus, be progos, tiesiog padėka – jis pratiesė sunkų kapšą, o apie reikalus pašnekėsim vėliau. Ir šitai Petrui Antanui Norvaišai, šitoks skubus priėmimas, šitoks atidėliojimas ir neryžtingumas, ir šitoks dosnumas galėjo reikšti tik viena – nieko gero, vien tai, kad iš jo bus pareikalauta kažkokios paslaugos.

Ir todėl Petras Antanas Norvaiša negalėjo atsipalaiduoti nė per vakarienę, nors Žuvelės vakarienės būdavo ištaigingos, o virėjas prancūzas viską gamino pagal naują madą ir negailėdamas, stebino ne patiekalų kiekiu ir dydžiu, o jų prabanga, ir jei seimelių puotoms ar šlėktos pokyliams Žuvelė negailėdavo senovinės gausos taip, kad stalai lūždavo, iš polmiskų virsdavo kepiniai, o kepsniai, žvėriena ir paukštiena buvo kraunami į aukščiausias piramides, tai sau ir savo rūmuose tiekdavo į stalą nedaug, nedidelėse porceliano lėkštėse ant sidabro polėkščių ir jose išmoningai derino brangiausias retenybes: austres, eršketus, lašišą, troškintą su burgundišku vynu, rečiausius paštetus ir pyragus su juodais ir baltais *tartiufeliais*, atvežtais iš

Prancūzijos ir Italijos ir iš žemės išraustais tyčia tam apmokytų paršelių, su keisčiausiais faršais įdarytais kepsniais, su užpiltinėmis sulaistytais fazanais, viską sutaisytą taip, kad sulig kiekvienu kąsniu žadintų dar didesnį apetitą ir skatintų gerti vyną, baltąjį ir raudonąjį, ir gaivintis brangiausiu šampanu, o didžiausia virtuvės meistrystė buvo dar ir patiekalai apgaulės, štai ir dabar jiems atnešė į stalą tai, kas atrodė lyg paruošta žuvis, bet prapjovus pasirodė, jog tai tėra įmantrus kalakutienos kapotinis, ir visi sėdintieji už stalo – jų šviesybės, jų vaikai, jų svečiai ir dvariškiai, šitai išvydę patenkinti plojo katučių ir gyrė prancūzą meistrą, o Petras Antanas Norvaiša mintyse spėliojo, kiekgi šitas kulinarijos stebukladarys begamindamas nugvelbė sau rinktinių žuvų ir mėsų, kurių kiekio nebegalėjai patikrinti šitaip smulkiai viską sukapojus ir permalus, ir kiekgi brangių gėrimų pateko į padažus, o kiek – į prancūzo gerklę; et, bet jo šviesybė galėjo sau leisti nesismulkinti ir neskaičiuoti, juolab kad buvo tikrai skanu, karalių vertas stalas, iš tiesų.

Po vakarienės jų laukė virškinimas ir baletas – pilies teatro salėje, muštoje šviesaus medžio buazerijomis ir blausiai apšviestoje didžiuliais ąžuolo lapų pavidalo krištolo karuliais tilindžiuojančiais sietynais; ten jie įsitaisė parteryje, tiesiai priešais duobėje sėdintį orkestrėlį: jo šviesybės centre, tolėliau, kad galėtų gėrėtis ne šokėjų kojomis, o visu scenos vaizdu, šalia, iš šonų, giminiečiai ir išlaikytiniai – senos tetos ir tetulės, jaunasis sūnėnas, paliegėlis Leonas Mykolas Radvila su savo gražute, gaivute it rožytė žmona, kunigaikštienės giminaite, Ona Liudvika iš Mycielskių, mat porelė buvo taip nusigyvenusi, taip prasiskolinusi, o dvarai buvo užstatyti dar jų tėvų, kad geraširdis Žuvelė vengdamas giminės gėdos tiesiog priglobė juos pas save, ir dabar jaunoji Ona Liudvika, sėdinti ant taburetės, raudo jausdama geradario žvilgsnį, tą Petras Antanas Norvaiša aiškiai matė iš savo vietos, kas kad ji sėdėjo priekyje – matė jos laibą, smarkiai suvarstytą liemenį, juodą aksomo kaspinėlį su deimantiniu kryželiu ant kaklo, garbanėles, išsprūdusias ant

sprando iš aukštai susukto jos plaukų kuodelio, ir matė, kaip virpa auskaras mažoje ausytėje, kuri iš susijaudinimo dabar buvo beveik avietinė, ir kaip blakstienų metamame šešėlyje žvairuodama šaudo akimis – ton pusėn, kur sėdi patsai namų ponas, įdomu, ar šviesiausioji kunigaikštienė ką nors nutuokia... jei ir nutuokia, žinoma, neparodo, susidomėjusi žvelgia į sceną, šššš... – štai, patildė savo vaikelius, sėdinčius antroje eilėje, tiesiai priešais poną Norvaišą: mažosios kunigaikštytės žydromis satino suknutėmis, irgi smarkiai suvarstytais korsetais, tiesios it stygos, tik vaikiškai tabaluojančios kojomis, ir abu nenuoramos dvyniai, vargu ar tie išsėdės ramiai visą baletą ko nors neiškrėtę, kas kad Karolis Stanislovas tokio jauno amžiaus jau buvo seimo deputatas nuo Ašmenos pavieto, betgi protelis jo dar buvo vaikiškas, išlepintas, ir šaudė jis mieliau nei rašė, todėl guvernantai, norėdami, jog jis bent šį tą perskaitytų, perrašydavo jam knygas didelėmis raidėmis, kaip taikinius, ir tas pildavo į juos iš pistoleto, žodis po žodžio, nors taip šiek tiek paskaitydavo; ek, jaunimas, padaužos, ko norėti, ir Karolis Stanislovas anaiptol nebuvo didelis šokių gerbėjas, ne taip, kaip jo tėvas šviesusis kunigaikštis, kuris savo gebėjimais kažkada stebino net Prancūzijos karaliaus dvarą; na štai, betgi ir šokėjos pasirodė, ir taip ir norėjosi pridurti „mažosios“ – mat buvo jaunutės, dailutės, vos iškopusios iš vaikystės, su nėriniuotomis, rožėmis apkaišytomis suknelėmis, orkestras grojo kažką senoviško, Jažembskio* „Tamburettą“ ar panašiai, ir muzikantams dūzginant smičiais jos purpčiojo ir plasnojo tarsi paukštelės ar drugeliai fone teatrinės užuolaidos, ant kurios buvo nupaišyti gėlių girliandomis apipinti špaleriai, ir dabar jos sukosi, keitėsi poromis, grakščios, tokios lengvutės, jog nė nesigirdėjo, kaip jų šilko bateliai dunksi į scenos grindlentes; jos lankstėsi laibučiais liemenimis, nuo kurių tarsi gėlių žiedai, tarsi katilėliai, plazdėjo jų sijonai, ir Petras Antanas Norvaiša, atsipalaiduodamas tame smuikų

* Adam Jarzębski (1590–1648) – Vazų karališkojo dvaro kompozitorius, smuikininkas.

dūzgesyje, leidosi nešamas muzikos, leido sau mintimis kartu su garsu klaidžioti scenos sode, žvilgsniu glamonėdamas tuos jaunus baltus kaklus ir pečius, plonučius mitrius riešus ir šilko kaspinais sujuostas kojelių čiurnas, ir tarsi obuolėliai apvalias krūtis, vos pridengtas nėrinių iškirptėse, ak, jaunystės saldumas, it mažučiai prakaito lašeliai virš rausvų šokančiųjų lūpų, ir jis vėl prisiminė Gordonaitę, įdomu, ar žydėms irgi galima šokti baletą, ir kaipgi jos šokančios, savaip turbūt, bet štai jis ją tiesiog regėjo – stovinčią ten pat, scenos gilumoje, tikrą, tamsią ir sodrią, sode, atgijusiame, iš nupiešto virtusiame tikru, po obelimi, ir vėl juto jos kvapą, alyvinių obuolių kvapą, ir jis smelkėsi jam į šnerves, jaukdamas protą...

Jis atsitokėjo nuo griausmingo čiaudulio ir stipraus smūgio, ir prasiveržusio juoko, juokėsi dabar visi, kvatojo garsiai arba tramdydamiesi prunkštė, bet štai jis dabar gulėjo ant parketo, skaudžiai susimušęs šoną, ir bandė atsipeikėti bei susivokti, kas gi čia įvyko, ak štai, keturiolikmetis seimo deputatas Karolis Stanislovas atsisukęs žvengia garsiausiai už visus, o jo rankoje – plunksna, išlupta kažkam iš kepurės, ir nutilęs orkestras, ir jos šviesybė, slepianti šypseną po išskleista vėduokle: „Negi mūsų baletas toks nuobodus, pone Norvaiša?“, o Viešpatie, negi jis iš tiesų bus užmigęs? Dieve mano, atrodo, tai tiesa ir dar blogiau – nes Karolis Stanislovas dabar juokiasi vėl, dar pakartodamas ir vaidindamas jo knarkimą, susipynusį su alsiais atodūsiais, Viešpatie šventas, kokia gėda, juk visi matė ir girdėjo, tikrai bus užmigęs ir dar vaitojęs per miegus, kol nenaudėlis kunigaikštukas prikuteno jam nosį plunksna, bet, laimei, maloningoji kunigaikštienė jau vėl davė ženklą vėduokle ir muzikantai su šokėjomis tęsė nuo ten, kur buvo sustoję, laimei, iki pabaigos nebedaug jau tebuvo likę, ir visiems besiskirstant šviesiausiasis kunigaikštis jį paguodė: visi suprantam, pone, šiandien esat po kelionės, be to, jau ir senstam visi, tiesą sakant ir aš vos neužmigau, būtų ne baletas, o kokia pamokanti pjesė – būčiau tikrai užmigęs ir aš, bet dabar ilsėkimės, o jus tikiuosi pamatyti rytoj šventose mišio-

se, po jų ir pasišnekėsime; betgi tos rytdienos dar reikėjo sulaukti, prieš tai dar reikėjo rasti būdą užmigti po tokios gėdos, ir jis, atsigulęs lovoje jam skirtame kambaryje viename iš flygelių, vyte vijo iš galvos nederamas mintis, ir užvis labiausiai siutinanti buvo toji, kad suvokė, jog nuo to laiko, kai išvažiavo iš Vilniaus, jo sapnuose apsigyveno toji prakeikta maža žydpalaikė, kad ją kur velniai, ir jam pasidarė šiurpoka supratus, kad ji neprašyta apsilanko, vos tik jis kietai įminga, ir štai ir dabar ji vėl atsirado, jis bandė ją nustumti, išvyti, sapne net čiupo rankon botagą ir užsimojęs pagrasino jai sušnioti, betgi ji nė kiek nepabūgo, priešingai, įnirto ir ji, pradėjo šnypšti tarsi katė, išsirietė, pasiruošė jam atsikirsti, ir jis darkart ją pagąsdino, o ji tuomet netikėtai ir be galo piktai drėskė jam, perrėžė nagais dilbį, kur tai matyta, ir tuomet jis jau atsivėdėjęs kirto jai rimbu, per sijonus, stipriai, bet ji tik atlošė galvą, tarsi gyvatėmis apkibusią sunkiomis juodomis garbanomis, ir pratrūko piktai, įžūliai juoktis, žvelgdama jam tiesiai į akis ir rodydama dantis, ir kuo jis labiau siuto, tuo ji labiau juokėsi, ir jis pradėjo vanoti ją kaip reikiant, kirtis po kirčio, balsu šaukdamas, kad paliktų jį ramybėje, kad, šėtono išpera, eitų šalin, paliktų jį ramybėje ir nedarytų jam gėdos, bet jai tai buvo nė motais, ji pati nusiplėšė marškinius nuo pečių, nuo menčių, ir dabar jau kirčiai rėžėsi į jos nuogą kūną palikdami raudonus rumbus ar net iki kraujo prakirsdami jos rusvą kvapnią odą, švelnią ir vaikišką, be menkiausios raukšlelės, strijos ar šlakelio, ir staiga jis atsitokėjo mušantis mergaitę, į vaikus jam tinkančią, ir pagautas nesuprantamo švelnumo metė rimbą, čiupo ją į glėbį ir raudodamas ėmė glosti kirčius, kuriuos pats ką tik jai sudavė, ji dabar jau verkė taip pat, ir jųdviejų ašaros maišėsi su josios krauju, ji kūkčiojo jo glėbyje, o jos plaukai apsivijo jį it raizgi tankmė, it pančiai, ir taip pririšusi jį prie savęs ji pagaliau nurimusi užmigo jo glėbyje, o kartu su ja – ir jis pats.

Jis pabudo pailsėjęs, bet su nemalonia mintimi, kad jam jaukiasi protas: jis apžiūrėjo savo dilbius, ne, ant jų nebuvo likę jokių tos

sapnų mergšės įbrėžimų, ir ne, jokių kraujų jo pataluose, žinoma, taip pat nebuvo, tačiau jo pagalvė buvo drėgna nuo ašarų; kurgi tai matyta, suaugęs vyras, o pasiduoda tokiems monams ir per miegus žliumbia kaip kūdikis, ir per rytines mišias pilies koplyčioje, nes tądien buvo sekmadienis, jis nuoširdžiai, kiek tik galėdamas susikaupti po tokios audringos nakties, meldėsi – meldėsi, kad šitie šėtoniški žydų monai jį pagaliau paliktų ramybėje, ir priėjęs išpažinties iš pat ryto išpažino nusidėjęs piktomis ir nešvariomis mintimis; Radvilų kunigas kapelionas buvo geras ir išmintingas žmogus, ne toksai drebintojas ir gąsdintojas kaip vilniškis karmelitas, jis kalbėjo apie dvasios tvirtumą ir ramybę, apie nuosaikumą ir pareigas gyvenime, kurios, einant teisingu keliu, sutampa su krikščioniškosiomis, apie pastovumą ir ištikimybę priesakams, ir jo išmintingo pamokslo žodžiai stebėtinai tiko ir jo šviesybei kunigaikščiui, ir jam, Petrui Antanui Norvaišai, ir kunigaikštytėms, ir dvariškiams, ir pilies kaliniams, besimuistantiems už ilgo langelio, įkypai ir aukštai įrengto koplyčios sienoje taip, kad nuteistieji galėtų matyti atnašaujamas šventas mišias ir altorių, bet jokiu būdu ne suoluose sėdinčią kunigaikštienę, kunigaikštytes ir jų damas; ir, mišių pabaigoje priėmęs šventąją komuniją, Petras Antanas Norvaiša pajuto ramybę ir palengvėjimą, kokio seniai jau nebuvo patyręs.

Pasivaikščiokim, mielas pone Norvaiša, eikim pasivaikščiokim, lengvai užkandęs kabinete jam tarė jo šviesybė, ir jiedu pro vienas iš terasos durų neskubėdami išėjo ant gynybinio pylimo, priešais kurį driekėsi nuostabieji Nesvyžiaus ežerai, toks grožis, Viešpatie dieve, toks grožis – taip jo šviesybė ir tarė, mąstydamas balsu, – tiesiog rojus žemėje, o, pamanyti tik, per švedų karą beveik viskas čia buvo sugriauta, pilis išgrobta ir apnaikinta, bet nieko, vėl atstatėm, vėl prisikėlėm, ir jau kartais manau, kad tas mūsų juodasis Radvilų erelis iš tiesų ne erelis, o tikrų tikriausias feniksas; šitiek karų ir negandų, o mes vis tebegyvuojam, ir tai tik todėl, kad mokomės iš praėjusių amžių ir mąstom šimtmečius į priekį, štai protėvis Naš-

laitėlis pastatė Nesvyžių, aš atstačiau, po manęs vėl bus kas tęsia, su Viešpaties valia ir pagalba, jei tik patys sau kojos nepakišim, eisim ir toliau, ir toliau, ir taip *in perpetuum, ad maiores gentis gloriam*... Ir štai čia priartėjam prie reikalo, mano pone, kurį turiu patikėti jums, kaip žmogui, nekart skrupulingai įrodžiusiam savo ištikimybę mums, o be to, dar pasižyminčiam sveiku blaiviu protu ir suprantančiam, kas per dalykai yra diskrecija ir diplomacija.

Petras Antanas Norvaiša, tiesą sakant, dar prieš keletą valandų pats abejojo būtent savo proto sveikumu, tačiau neabejojo žinąs, kas yra diskretiškumas, todėl dabar tik mandagiai linktelėjo ir sukluso, nes reikalas buvo išties ypatingas: jis pats suprantąs, kad politinė situacija yra sudėtinga, jie, Radvilos, šiuo metu neturį tiek postų valstybėje kaip anksčiau, jo brolis apskritai nuo visko rezignavęs, nes laiko save aukštesniu už karalių ir, kaip ten bebūtų, asmeninę armiją turi tikrai didesnę už valstybinę, apie kitus jis jau nė nekalbėsiantis, tiesa, komerciniai ir ūkiniai reikalai jų rankose ir dėl taikos meto einasi puikiai, tačiau nuo jo neslėps – yra daug tokių, kurie mielai jiems pakenktų ar padarytų ką, kad jų dabartinę galią sumenkintų, ir jo didenybė irgi yra vienas iš jų, nes kam gi malonu turėti konkurentą Kunigaikštystėje, kitą karališką šeimą praktiškai, ir dargi su pajamom, didesnėm už karalystės, ir dargi su savom armijom ir, suprantama, neypatingu nuolankumu majestatui, kuris, beje, tarp mūsų šnekant, nelabai kuo ypatingas ir apskritai ištisai tam savo Drezdene sėdi, betgi liūdniausia tai, kad kartais nereikia jokių išorės priešų, kai pačioje šeimoje yra tokių, kurie pakenkti gali ne prasčiau už pikčiausią priešą? Ir taip, jis daug ko nepateisinąs, ką daro jo gerbiamasis brolis, Jeronimas Florijonas, jis pats gal daug ką darytų kitaip juo dėtas, ir, žinoma, prisideda dar ir nelengvas jo brolio būdas, bet čia dabar kalbėsiąs ne apie jį. Matote, mielas pone, noriu paprašyti jūsų pagalbos ypatingo delikatumo klausimu: kaipgi jūs žiūrėtumėte į nedidelį pasivažinėjimą pas jo šviesybę pusbrolį kunigaikštį raikytoją į svečius, juk buvote

kažkada jo artimas dvariškis, mandagumo vizitas seniems laikams prisiminti? Žinoma, visos kelionės išlaidos ir bet kokios ekspensos, kokios tik galėtų iškilti, bus jums padengtos, ir dargi lauks dosnus atlygis už jūsų vargą ir laiką, ir kompensacija už kelionės nepatogumus, bet vyksite rytoj pat ir kelionės tikslas bus labai paprastas: pabūti su mūsų pusbroliu, kunigaikščiu raikytoju, ir būnant įdėmiai stebėti – ir jį patį, ir jį supančius žmones, ir šiaip aplinką, ir šituos savo vertingus pastebėjimus be jokių pagražinimų, o su visa tiesa pranešti mums, geriausiai – ne raštu, išskyrus ypatingos skubos atvejus, o tokiais atvejais, jei prireiktų rašyti – ypač atsargiai patikėti popieriui dalykus, kuriuos nedraugai galėtų panaudoti piktam. Matote, mielas pone, mes čia turime susiklosčiusią situaciją, kuri prasidėjo nekaltai ir neypatingai, bet jau spėjo apaugti piktų liežuvių paskalom ir netgi pasiekti patį karališkąjį dvarą, ir, dar blogiau, jos didenybę, kuri yra pamaldi moteris, labai skrupulinga, bet nelabai didelio proto ar gabumų valstybiniams reikalams, ir, mano mielas pone, jau esu jums rašęs truputėlį į Vilnių, apie tą nelaimingą istoriją su jo šviesybe raikytoju ir tuo netikša klebonėliu Suzinu, kuris, tarp mūsų šnekant, yra tikras nenaudėlis, ir, tarp mūsų šnekant, jį galbūt ir reikėjo pamokyti, bet tik nereikėjo grobti ir atimti jam laisvės, nes šitai jau yra kriminalas, ir dabar ponia Suzinienė, jo motina, sugebėjo, kad jos laiškas pasiektų pačią jos didenybę, *idem* dar blogiau yra tai, kad kažkas skleidžia pramanus apie jo šviesybę raikytoją Martyną Mikalojų Radvilą, esą šisai sumanęs patapti... žydu! Neva priėmęs jų tikėjimą, dėvįs žydišką šlikę vietoje peruko, rengiąsis žydiškais lachmonais*, kiaulienos nebevalgąs, į sinagogą vaikštąs ir aplink apsistatęs vien žydais, kurie jo valdose krikščionims vadovauja ir dargi teisingumą vykdo, bausmes pagal žydiškus talmudus! Ir sugalvok tu man taip, pone Norvaiša! Kokiu puspročiu reikia būti, kiek ir kokių drignių išgerti reikia, kad taip

* Skudurais, vilki nerūpestingai, yra apsileidęs. (Lenk. žarg.)

susigalvotum, esą Radvila – žydas? Kad gal jo šviesybė raikytojas per daug žydų aplink save priveisė – šituo dar galima patikėti, juk ir jūs, mano pone, ir aš, patys su žydais reikalų turime, komercinių ir šiaip visokių, nes baidosi jų tik tieji, kurie laiko save kvailesniais už tą tautą, mes juk ne tokie, jei mums naudinga, tai ir turim reikalų – tai koks skirtumas, tegul būna kad ir žydas, betgi nuo to pačiam juk žydu nepasidaroma, dėl Dievo meilės! Dar tetrūko, jog pradėtų kalbėti, kad jo šviesybė raikytojas apsipjaustė pagal žydišką paprotį! – ir čia jo šviesybė pradėjo juoktis, bet tasai juokas skambėjo kiek netikrai, pernelyg garsiai, pernelyg šaižiai, tarsi pats save norėtų įtikinti, bet štai todėl ponas Norvaiša turės nuvykti, viską pamatyti savo akimis ir pateikti jam pačią patikimiausią reliaciją to, ką matė, nes reikalas toks, kad, neteisingai jį sprendžiant ar kokią klaidą padarius, gali būti skandalas šeimai ir dėmė visai giminei gali likti nenuplaunama, o šito jiems mažiausiai reikia, jau ir taip pakanka kalbų dėl kunigaikščių ūmaus būdo, ir taip Martynas Mikalojus ne pyragėlis, jis žinąs, nuo vaikystės lepintas, laikytas ypatingu, visada buvo pilnas keistenybių, visada jo galva veikė kitaip nei visų, gal nuo per didelio mokslo, nuo tų visų fizikų ir alchemijų, gali būti kiek patrakęs, šelmis, kas tik nori, bet tik ne žydas, tai jau tikrai.

Ir ekonomui teliko patikinti: jo šviesybė galintis būti ramus, viskas bus atlikta kaip reikiant, nieko nenuslepiant, nepagražinant ir įvertinant, bet, jei šviesybė leis, jis prisiminęs vieną pastebėjimą, gal nieko tokio, gal nereikšminga, tačiau, būdamas pas kahalo vyresnįjį Vilniuje, jis netyčia nugirdęs – iš tiesų kalbėta apie kažkokį kilmingą poną, tapusį žydu, bet tikrai ne jo šviesybę raikytoją, nors Radvilos vardas taip pat buvo paminėtas, bet taip neaiškiai, nesuprasi, tačiau, galima buvo susidaryti įspūdį, Vilniaus žydai kalbėjo apie tai, kad jų tikėjimas, pasak jų, vienintelis tikras ir teisingas, ir todėl susilaukia vis daugiau šalininkų ir konvertitų tarp kilmingų katalikiškų giminių... Neabejotina, jog jie svajotų turėti kuo daugiau ir kuo galingesnių savo šalininkų Seime ir, apskritai,

tarp žymiausių didikų... Pikti liežuviai, nieko daugiau, bet jei jau kalbame apie piktus liežuvius ir jų keliamą grėsmę, tai šitai reikėtų imti domėn; ir iš jo šviesybės veido išraiškos Norvaiša suprato, jog jo žodžiai buvo įsidėmėti, ir dargi labai rimtai, ir iš kunigaikščio veido buvo matyti, kaip jo galvoje greitai, tarsi laikrodžio dantračiai, sukasi mintys, o proto jis buvo žvitraus ir todėl pridūrė: na šitokios kalbos gali būti naudingos tik patiems žydams, kurgi ne! Katalikai, metantys savo tikėjimą ir perbėgantys pas juos, kaipgi paranku! Senos šnekos, kuriose pramano daugiau nei tiesos – jau girdėjom kažkada apie konvertitus, apie kažin kokį niekam nežinomą poną Estko, kuris kartu su žmona nuvykęs į Amsterdamą priėmė jų tikėjimą, o paskui dar geriau – tekę klausyti net gandų, kad kažkas iš Potockių bebūdamas Paryžiuje susipažino su žydais, susidomėjo Talmudu ir jo slėpiniais ir nutarė pats tapti judėjumi, tik kad štai tie gandų nešiotojai nė vienas negalėjo įvardinti, kas ten toks iš Potockių buvo, bet tikrai jau ne Stasius Potockis, su kuriuo jis, Radvila, kartu buvęs Paryžiuj tuo pat metu, nes vieninteliai slėpiniai, kuriais jis ten tada domėjosi, buvo po vienos karaliaus dvaro madam sijonais! O čia dabar jo šviesybės raikytojo Martyno Mikalojaus vardas su tokiom paskalom valkiojamas! Nemalonios tokios šnekos, pone Norvaiša, kad ir iš piršto laužtos, neįrodytos, bet giminės geram vardui vis vien kenkia, pats suprantate, kad turiu žinoti visą tiesą, prieš imdamasis spręsti, ir todėl kuo geriausios kelionės jums rytoj, o dabar – švęskim šventą dieną, pasiilsėkite, tiesa, ponia kunigaikštienė irgi jus norėjo matyti, tad užsukit pas ją. Ir, mano mielas pone, atminkit – sava giminė, tačiau apie šitą pavedimą, šitą kelionę neturi sužinoti jo šviesybė mano brolis Jeronimas Florijonas ar jo žmonės, nes tik jo mums čia betrūko, supratot? Betgi gal ponas Dievas duos, sakoma, dabar jis aprimęs, sakoma, kad naujoji kunigaikštienė Magdalena iš Čapskių visai jam pritikusi, apsukri ir koketiška, mokanti su juo apsieiti, tad jis kiek apmalšęs, turįs dabar ką veikti, neriąsis iš kailio jai įtikdamas, tad gal Dievas duos...

Ir ponas Norvaiša nusilenkė, pagarbiai žengdamas kelis žingsnius atatupstas, ir paliko kunigaikštį ten, ant pylimo, šventadienio vidudienį, prie puikiosios jo neseniai atstatytos pilies, ir jo stotas, su besimezgančiu pilvu, tuo gero gyvenimo palydovu, pajuostu žėrinčia auksu ir sidabru ataustа Slucko juosta, su saulėje švytinčia plike, su dailiu šilkinio aksomo kontušu ilgomis prakirptomis rankovėmis, jo stotas, paprastai didingas ir apsuptas svitos, dabar atrodė vienišas ir pažeidžiamas, it taikinys, iškeltas prie mūrų.

V

Jos šviesybę kunigaikštienę, Prancišką Uršulę Radvilienę, jis rado vienoje iš jos kambarių svetainių, palinkusią prie mažutės padirbdintos teatro scenos – lygiai tokios pat, kokios būta rūmuose, su plunksna rankoje bestumdančios mažytes vaškines artistų figūrėles: „Argi ne įstabus išradimas, taip žmogus puikiausiai viską gali įsivaizduoti, prieš užrašydamas?“ – jos šviesybės mėgstamiausias užsiėmimas dabar buvo kurti pjeses ir pačiai jas režisuoti savajam teatrui, net savo vaikus įkinkydavo vaidinti ar griežti kokius kūrinėlius; ypač ji mėgo prancūzų teatrą, ir ypač vieną tų prancūzų, vardu Poklenas, bet visų vadinamą *Molière*, ir tojo Pokleno komedijas ji dabar aistringai perrašinėjo savaip ir lenkų kalba; galbūt todėl, kad dėl savo būdo net ir niūriausiomis aplinkybėmis gebėdavo įžvelgti juokingus dalykus, tojo prancūzo pjesės jai taip ir lipo prie širdies.

Petro Antano Norvaišos veidas po pokalbio su kunigaikščiu, matyt, buvo nelabai juokingas, nes jos šviesybė, jį išvydusi, jam pasiūlė prisėsti. Jums reikia išgerti, mano mielas pone, taurelę vyno, ir aš kartu taip pat, ir ji pamojo tarnaitei įpilti rausvo putojančio vyno į dailius stiklus su herbais, pagamintus jai priklausančioje manufaktūroje. Jos būta protingos – kiek tik moteriškė gali būti protinga – tad pakėlus taures ji iškart ir paklausė, kada ponas Norvaiša išvykstąs, ir išgirdusi apie rytdieną pamojo tarnaitei išeiti, o jai uždarius duris vos atsiduso: vadinasi, viskas rimčiau, nei ji įsivaizdavusi, betgi išgerkite, pone, vynas išties puikus, o kelionė... ką gi, jūsų kelionė, švelniai tariant, bus tikrai įdomi, aš pati tuose kraštuose jau labai seniai buvusi, betgi galvą aukštyn, pone Norvaiša, kas gi blogiausio gali nutikti, žiūrėkit į viską atsainiau, kaip į teatrą; pasaulis lyg teatras, o gyvenimai dažniausiai tėra nuspėjamos pjesės, nes visad vystosi pagal tuos pačius dramatinius principus, o žmonių būdas ir temperamentas dažniausiai, kaip bepasuksi, būna lyg paimti iš itališkos komedijos, štai pažiūrėkit pats, ką mes turim, – ir ji pradėjo imti vaškines figūrėles vieną paskui kitą bei dėti jas ant mažutės medinės scenos makete: turim gerą poną ir jo ponią, ir turim štai blogą poną, ir dar turim gero pono tarną, ne tai, kad laikytumėm jus tarnu, bet jeigu visa tai tebūtų pjesė... tai būtinai reikėtų tarno, apsukraus ir šmaikštaus, vaidmens; tad štai, yra gero pono sumanus tarnas, kuriam pavedama užduotis, apie kurią blogasis ponas neturi sužinoti... ir kas gi toliau pjesėje gali nutikti, jei ne gera pabaiga – po įdomiausių nuotykių ir intrigų, žinoma, pabaiga bus gera, visi bus įveikti gero pono naudai tarno gudrumu, teisingumas ir meilė triumfuos, argi ne?

„Jūsų šviesybei leidus... – jis pastatė savąją taurę ant stalo greta scenos ir, atsargiai pirštais suėmęs dar kelias vaškines figūrėles, pradėjo jas dėti vieną šalia kitos, – jūsų šviesybei leidus, aš sceną matau kiek kitaip: sutinku dėl gerojo pono ir ponios, – čia jis pagarbiai nulenkė galvą, – ir dėl jų ištikimo tarno, betgi štai blogąjį

poną pastatykime už scenos galo, už užuolaidos, kur jis, tikėsimės, ir liks, nepasirodęs nė viename veiksme, jei tik tarnas bus pakankamai sumanus ir jam pasiseks, ir, jūsų šviesybe, į scenos vidurį aš statyčiau kitą poną, kursai nėra nei pernelyg geras, nei pernelyg blogas, gal tik, sakykime... sakykime... nenuspėjamas kaip vėjas ir galintis pjesėje bet ką iškrėsti, išvartyti visus veikėjus..." – „Beprotis, pamišėlis?" – Pranciškos Uršulės akys net sublizgėjo, betgi Norvaiša, iš sidabruoto dubenėlio paėmęs saują pistacijų riešutų bei skanėstų ir dėliodamas juos atsargiai tarp vaško figūrėlių, tęsė: „Tegul štai ši pistacija bus apgavikas kunigas, su kuriuo ūmusis ponas susipykęs, o štai ši cukata – vyskupas, kuriam kunigas pasiskundė, ir dar mes turim karalių ir karalienę, kurie anaiptol nemėgsta gerojo pono, – čia jis padėjo dvi marcipanines kriaušes, – ir krūvą suktų žydų, kurie čia taip pat įsivėlę, – jis pabėrė saują razinų, – ir dar turime chorą, kurio scenoje nė nematyti, bet apie kurį reikia galvoti, mat tasai choras mielai pasigauna menkiausią paskalą ir gali ją griausmingais balsais kuo garsiausiai išdainuoti, nustelbdamas aktorius... Jūsų šviesybe, aš bijau, kad ne sumaniam tarnui ir jo sugebėjimams čia tenka pagrindinis vaidmuo, pernelyg jau daug čia balsingų veikėjų... ir pernelyg didelė tikimybė, kad blogasis ponas iš užu scenos vis tiek anksčiau ar vėliau išlįs... ir dar, jūsų šviesybe, čia jau leiskit pastebėti iš kitos srities, iš aritmetikos – kai būna šitiek įvairių dėmenų, visuomet atsiranda dar ir koks nors nežinomasis, šito taip pat nereikia pamiršti..."

Kaip moteriškės jos būta protingos, tą Norvaiša žinojo, ir dabar jų žvilgsniai susitiko, ir jie gana ilgai žiūrėjo vienas į kitą, ir ji buvo pakankamai jautri, kad ištarė žodžius, kuriuos jis norėjo pasakyti, ištarė už jį, neversdama jo paties bailiai prašyti: „Pone, prisiekiu, padarysiu viską, kad antro Bachstromo niekada nebebus", ir jis atsiduso, kad ir žinodamas, jog jos galimybės duoti tokias priesaikas yra gana ribotos; bet vis dėlto dabar jie abudu buvo jau vyresni, labiau patyrę, subrendę, įgiję daugiau galios – bent jau ji tai tikrai.

Ir senasis Johanas Bachstromas, ką ten sakyti, vis dar buvo truputėlį ant jųdviejų sąžinės, kaip jųdviejų sena paslaptis, nugrūsta į atminties šešėlius, nors jau buvo praėję šešeri metai, ir jie patys nieko bloga jam nebuvo padarę, priešingai, abu stengėsi anuomet jį visaip išgelbėti, o ji apskritai telkėsi visas gudrybes, net šventai melavo, kad išsaugotų jo galvą, tik štai likimo valia buvo kitokia, nepavyko, bet jie vis dar varžėsi jį minėti, kad ir būdami dviese, be liudininkų, kaip dabar; Johano Bachstromo vardas jiems vis dar sprangiai strigo lūpose, ir dabar Petras Antanas Norvaiša tiesiog buvo dėkingas, kad tai Pranciška Uršulė pirmoji jį ištarė. Ji pati, savo ranka, dar pripildė taures ir susimąsčiusi pakėlė savąją prie lūpų: tebūnie lengva jam žemelė, kad ir kur jis būtų; ir Petrui Antanui virptelėjo ranka: jis puikiai žinojo, kur yra velionis gydytojas, teologas ir fabrikų specialistas Johanas Bachstromas – pakastas bevardžiame kape čia pat, Nesvyžiuje, po to, kai pilies kalėjime klasta ir slapčia buvo pasmaugtas veikiausiai Jeronimo Florijono žmonių, betgi kunigaikštienei verčiau derėjo tikėti, jog Bachstromas kažkaip paspruko iš jos pilies, jos parama ir pastangomis nusigavo į Žulkvę ir savo nelaimingo galo sulaukė jau vėliau, kažkur, kažkada, dingęs be žinios, kaip kad vėliau laiške rašė jo nelaiminga našlė... Tai buvo jo, Petro Antano Norvaišos, šventas melas – nesakyti jai, kad ji taip ir nesužinotų, jog senąjį gydytoją prieš šešerius metus nusmaugė čia pat, vos už kelių žingsnių nuo jos kambarių; geras buvo žmogus, apsukrus, mokėjo pelnyti pasitikėjimą, mokėjo žaisti su ugnimi, tai yra – su Jeronimu Florijonu, ir jiedu, Pranciška Uršulė ir Petras Antanas, anuomet kartais juokaudavo, kad Bachstromas iš tų, kuriuos nuogus įmesk į upę – tai kitan krantan išplauks su puošniais drabužiais, auksiniu laikrodžiu ir dar žuvimi rankose... Geras buvo žmogus, gabus gydytojas, jį patį kažkada išgelbėjo nuo skorbuto, o šviesiausiąją kunigaikštienę – nuo gimdymo karštinės, ir galima tik spėlioti, kiek uždirbo pinigų ir kiek dar galėjo uždirbti savo ponui kunigaikščiui, nes turėjo įstabių

sugebėjimų taip pertvarkyti velionės kunigaikštienės manufaktūras, ypač stiklo ir fajanso, kad jos nuožmiajam sūneliui, Jeronimui Florijonui, nešė nepaprastą pelną, bet štai ko nereikėjo daryti, tai nereikėjo – nereikėjo jam veltis į savo pono ir jo žmonos reikalus... Ir Pranciška Uršulė tebesiurbčiodama vyną vėl tarsi atkartojo balsu Petro Antano mintis: „Viešpatie, ir kam gi jam reikėjo kištis į kunigaikštiškosios poros reikalus... nors, kita vertus, Teresę jis nuo jo išgelbėjo... gyvena ji dabar sau laimingai, ir ką gi... bet ką gi jo šviesybė norėjo padaryti jai, ką gi tokio baisaus, kas galėjo kelti pavojų sveikatai ir gyvybei?“ – jo ponia dabar jau mąstė balsu, ir Petras Antanas žvelgdamas į ją prisiminė aną neramų laiką, prieš šešerius metus, kai tas nelaimingas įvykis juos abu buvo sutelkęs, taip, anuomet ji dar buvo jaunesnė, dailesnė, ir, nors niekam niekada nebuvo prisipažinęs, taip, anuomet ji buvo kritusi jam į akį, jo ponia šviesiausioji kunigaikštienė, nors vėliau jo afektas ir praėjo, tačiau anuomet jie abu bijojo, baiminosi, o bendra baimė dažniausiai suartina, ir dabar jis vėl pajuto jai švelnumą, švelnumą kaip moteriai, it anuomet, bet... *silentium est aureum*, o pagarba yra pagarba, ir ne, jis jai iš pagarbos ir dėl švelnumo net ir po šitiekos metų drovėjosi ir negalėjo pasakyti, kokias kalbas girdėjo apie Jeronimą Florijoną: neva tasai negebąs iki galo patirti lovos malonumų, jei tuo pat metu neskriaudžiąs ir nekankinąs nelaimėlės, kuri pakliuvo jojo glėbin, ir vienas dalykas buvo, jei pagrobdavo ar, kitąkart, ir su tėvų žinia nusipirkdavo kokią savo pavaldinę, niekam jų ašaros ir riksmai nerūpėdavo, bet štai visiškai kitas dalykas buvo kilminga žmona, kaip kad jo pirmoji, jaunoji Teresė Sapiegaitė, kurią taip nesėkmingai bandė išgelbėti vargšas Bachstromas – nuo savo pačios sutuoktinio, kuris, ūmai suliepsnojęs nuoširdžia, kiek tik jo tamsi ir nuodėminga siela galėjo būti nuoširdi, meile jaunai ir gražiai žmonai, panūdo jos pataluose patirti palaimą iki galo, savaip, kaip kad buvo pratęs, o ne krikščioniškai ir pagarbiai, kaip reikalavo sutuoktinio pareiga... Ir vargšas Bachstromas, žinodamas

savo pono keistus pomėgius, bet tuo pat metu ir norėdamas išgelbėti jaunąją ponią nuo kančių, atsidūrė tarp kūjo ir priekalo ir pernelyg drąsiai įtikėjo galįs gudrumu pasiekti, jog ir vilkas būtų sotus, ir avelė sveika, o juk šitaip nebūna... Ir ką gi Jeronimas Florijonas tokio darydavo? Viešpatie, ką gi... daug ko jis, Petras Antanas Norvaiša, buvo apie tai prisiklausęs, ir švelniausiasis pasakojimas kuždomis bylojo apie tai, kad kunigaikštis su moterimis elgdavosi kaip koks sodomitas, o kiti gandai buvo ir dar baisesni, ne, šito jis negalėjo pakartoti Pranciškai Uršulei, *silentium est aureum*, jam pakako prisiminimo apie nuo siaubo išsiplėtusias senojo Johano Bachstromo akis, kai kalba užeidavo apie pono meilės įpročius, o gydytojas anaiptol nebuvo šventuolis, kaip liuteronas dargi ir pasižymėjo gana eretiškom pažiūrom, pavyzdžiui, teigdavo, jog ką vyras ir žmona vienudu daro lovoje – ne kunigų reikalas, svarbu, kad viską abu darytų iš meilės ir abipusio sutarimo, ir Viešpačiui poros meilė, ištikimybė ir santarvė visad bus mieliausia dovana, o kokiom glamonėm jie apėmusį švelnumą išreiškia – čia jau nebe Bažnyčios rūpestis, bet, taip, kai kalbėdavo apie Jeronimą Florijoną, Bachstromo veidas būdavo siaubo kupinas, tad galima buvo spėti, jog kunigaikščio pataluose švelnumu ir sutarimu nė nekvepėjo... Ir jaunoji Teresė Sapiegaitė santuokos pradžioje nebuvo vyro dėmesio lepinama, mat tasai, matydamas jos grožį, jaunystę ir tyrumą, iš pradžių su ja elgėsi tarsi su trapaus stiklo indu: nenutuokė, ką gi su ja daryti, kad nesubyrėtų, tad saugojo it šykštuolis; pats būdamas sugedęs, įsivaizdavo visur jos tykančias galimas pagundas ir abejojo jos stiprybe joms nepasiduoti, todėl laikė ją bemaž namų arešte, ir visa, ką jaunamartė iš pradžių matydavo, buvo keturios apartamentų sienos Slucko ar Bialos pilyse ir vaizdas pro grotomis sutvirtintus langus, kur kieme be paliovos marširavo mėlynai uniformuoti jos vyro kariai, muštruojami pagal prūsišką tvarką; jokių svečių, jokių lankytojų, net karieta pasivažinėti po parką ar miškelį turėdavo gauti leidimą; sutuoktinis ją aplankyda-

vo trumpam pasilabinti vidurdienį, vėliau imdavosi savo kariškų ar medžioklės reikalų ir išvysdavo ją tik vakarienės, paskui pats lydėdavo ją miegamajan, pats gesindavo šviesas ir rakindavo nakčiai duris... Nėra ko nė stebėtis, kad jaunamartė neilgai trukus iš nuobodulio ir nieko neveikimo, iš tokio gyvenimo lyg ir santuokoje, bet iš esmės – separacijoje, ir iš nuolatinės baimės, kad neužrūstintų vyro, pradėjo veik kraustytis iš proto ir beveik net apsirgo... Vienintelė jos paguoda ir kompanija tebuvo velionis Bachstromas, iš pradžių pristatytas gydyti gražiosios kunigaikštienės nuo ją užklupusios melancholijos ir kunigaikščio supratimu nekėlęs jokios grėsmės, mat buvo jau senas, perkopęs penktą dešimtį, garbus ir patikimas, ir, jei paklaustumėt jo, Petro Antano Norvaišos, tai vargu ar kas ten begalėjo nepadoraus įvykti tarp senio gydytojo ir jaunos moters, nors daugelis ir kilnojo antakius, kai Bachstromas jaunąją kunigaikštienę pradėjo vienmarškinę mokyti... plaukti upelyje, bet kadangi pats gydytojas teigė, jog tai – geriausias vaistas nuo melancholijos, o nuo sielos tuštumos geriausiai gelbsti protingai parinkta lektūra, ir, atrodo, gydymas veikė, į jaunosios kunigaikštienės Teresės skruostus pamažu sugrįžo raudonis, ir vienatve ji mažiau skundėsi, nes leido laiką Bachstromo parenkamų knygų draugijoje, o kunigaikštis buvo tuo patenkintas, tai likusieji dėl to ir nebesuko sau galvos.

„Bachstromas... pone Norvaiša, ar jums kada šitai buvo pakliuvę į rankas? Perskaičiau tik neseniai ir daug ką supratau, – Pranciška Uršulė pakilo nuo stalo ir, iš stalčiaus ištraukusi apdryžusį tomelį, pratiesė jį Norvaišai. – *Inqviraner*, leidimo metai 1736, anonimo autoriaus, bet šitai – Bachstromo rašytas veikalas, be jokios abejonės, atpažinau jį iš pasikartojusių pasakojimų apie jo patirtus nuotykius Konstantinopolyje ir iš daugelio kitų dalykų, kuriuos galėjo žinoti tik jis; sakoma, jog tai buvo išversta net į prancūzų kalbą... pone Norvaiša, jei kada ši knyga pakliūtų jums į akis – noriu, kad pirktumėte mano bibliotekai kiekvieną egzempliorių, – ir dabar jos

akys buvo drėgnos nuo ašarų, ir ji tęsė: – anuomet nė nežinojau, kad netekome tokio neeilinio žmogaus, tik perskaičiusi supratau Bachstromą buvus didį, tik dabar suprantu, kokios galingos, bet galbūt daug kam ir pavojingos buvo jo mintys; įsivaizduokite, pone Norvaiša, istoriją apie Afriką, apie nežinomą Šiaurės Afrikos pakraštį prie didžiulių kalnų, ir tame krante sudūžta krikščionių laivas, ir išsigelbėjusieji, vyrai ir moterys, tame laukiniame krašte turi pradėti gyventi iš naujo, nuo pat pradžių, privalo viską sukurti patys, jie ne tik gimdo vaikus giminei pratęsti, bet tveria ir bendros santarvės taisykles ir visus įstatymus, tarsi pasaulio pradžioje, ir pirmiausia turi sukurti patys save, kaip mąstančias būtybes, kaip žmonių bendrijos narius, ir šitai jie nusprendžia padaryti nekartodami senų žmonijos klaidų – prievartos, persekiojimų, nesutarimų dėl skirtingų tikėjimų, skriaudų silpnesniesiems ir jų išnaudojimo; ir šitaip jie ir nusprendžia – Viešpats tėra vienas visiems, ir visi tikėjimai, visi jo garbinimo būdai yra vienodai lygūs ir geri: ar katalikas, ar žydas, ar protestantas, ar musulmonas, koks skirtumas, jei visi garbiną tą patį Dievą, kaip ir visi turį būti vienodai lygūs: vyrai ir moterys, ir niekas negali turėti viršenybės virš kito, primesti savo valios kitam... ir tieji žmonės, žvelgę mirčiai į akis ir Viešpaties malone patyrę stebuklingą išsigelbėjimą, per Jo malonę suvokia, jog didžiausias savo paties laisvės, tvirtybės ir galios įrodymas – nedaryti pikta kitam ir gerbti kitą kaip savo paties atspindį Viešpaties veidrodyje, pagal Šventojo Rašto priesaką „elkis su kitu taip, kaip norėtumei, kad su tavimi elgtųsi..." Ir taip kalbėdama, susijaudinusi, su ašaromis akyse ji atrodė daili, atjaunėjusi, kas, kad dabar Norvaišai dėstė nesuprantamus dalykus: apie tai, kad Bachstromas andai tikėjo, jog moteris turi nė kiek ne mažiau sielos nei vyras, ir moteriškos sielos kokybė, substancija – nė kiek ne prastesnė, vienodai miela Viešpačiui kaip ir vyro; apie tai, kad moterys lygiai taip pat turi būti mokslinamos kaip ir vyrai, nes joms gyvenime tenka ne ką mažesnė našta, ir kad moterims privalu studijuoti pačioms mediciną ar bent jau įgyti

pagrindines anatomijos mokslo žinias, idant tinkamai galėtų puoselėti, tausoti ir suprasti savo organizmą, nes jis juk gimdo vaikus ir pratęsia giminę, ir kad joks vyras, net sutuoktinis, negali prieš moters valią turėti teisės į jos kūną, jos sielos žemiškąją buveinę, kuris yra nedaloma jos, kaip teisinio asmens, *persona iuris*, visuma, ir, kad ji tik dabar supratusi, ką anuomet, pabėgusi nuo Jeronimo Florijono, jai pasakė Teresė Radvilienė apie Bachstromą: jo dėka sužinojau, kad turiu ne tik savo sielą, bet ir savo kūną...

Petras Antanas paminė, kas buvo toliau – nes visi jau balsu apie tuos įvykius šnekėjo Bachstromui dingus: kunigaikštienė Teresė po gydytojo mokslų ir lektūrų staiga sužinojusi turinti ne tik sielą, bet ir kūną, ir apskritai esanti žmogiška būtybė, o ne savo vyrui priklausanti gyva lėlė, pirmiausiai pradėjo apie savo vedybinį gyvenimą ir neviltin varančias jo keistenybes atvirai rašyti tėvui ir broliams, reikalaudama, jog ją pasiimtų atgal pas save ir imtųsi santuokos nutraukimo veiksmų, nes čia dabar ji gyvenanti it savo vyro kalinė, be laisvės judėti, keliauti, bendrauti ir priimti žmones, ir kadangi buvo mylima tėvo vienturtė, o Sapiegos laikė save ne prastesniais už Radvilas ir šitoks elgesys su jų dukterim buvo palaikytas visišku afrontu visai giminei, tad buvo surašyti laiškai kunigaikščiui sutuoktiniui, reikalaujantys jų dukrą atvežti į Minską, tačiau, nelaimei, Jeronimo Florijono žmonės, pastebėję, kad neveikli jaunosios kunigaikštienės melancholija peraugo į ūmų epistoliarikos priepuolį, nutvėrė keletą jos Sapiegoms adresuotų laiškų ir klusniai pristatė savo ponui, ir taip šisai sužinojo apie pakibusią skyrybų grėsmę; skandalą, gėdą ir jo asmeninės bei vyriškos garbės įžeidimą, už kurį atkeršyti sugalvojo velnišką planą, ir patikėtiniu jam įvykdyti pasirinko ne ką kitą, o tą patį ištikimąjį gydytoją Johaną Bachstromą, kuris savo erezijomis, savo knygomis ir pašnekesiais ir buvo sukurstęs neklusnumą jo žmonos sieloje. Jo šviesybės kunigaikščio planas buvo paprastas, bet dėl to ir dar kraupesnis: apsimetus nieko nežinančiam, priversti savo žmoną

jį įsimylėti ir, šitaip apgavus josios budrumą, vėl atkariavus josios palankumą, ją gerai pamokyti miegamajame – šįkart nepaisant, netausojant, nubaudžiant, ir jis nesivaržydamas pasakojo Bachstromui baisybes, kurias rengėsi daryti savo žmonai ir jos kūnui ir kurių nė pats Šėtonas nebūtų galėjęs susapnuoti, ir jo planas mažne pavyko: tarsi katinas, žaidžiantis su pele, kurią tuoj suės, jis ėmė žaisti su nieko nenutuokiančia kunigaikštiene Terese – pradėjo būti jai lipšnus, meilus, tarsi būtų jį kas pamainęs; apipylė deimantais, dovanom, prabangiausiom suknelėm, bet dar įstabiau už daiktus buvo jo elgesys – elgėsi taip, tarsi ji būtų vienintelė visame pasaulyje, o visas jo gyvenimo tikslas – atspėti jos norus, įvykdyti įgeidžius ir padaryti ją laimingiausią; ir žinoma, kad tai veikė, nes jau kai Radvila užsimanydavo būti žavus – niekas negalėjo jam atsispirti; o jis tuo tarpu girdavosi Bachstromui, jog štai, jo planas pildosi, ir „ledas tirpsta, ledas tirpsta“ – jis sakydavo, piktdžiugiškai kikendamas, gosliai trindamas žiedais apnarstytas rankas ir su žiauriausiomis smulkmenomis pasakodamas tai, ką įvykdys keršto akimirką. Ir blogiausia buvo tai, jog Johanas Bachstromas matė pavojingus savo kilnaus triūso vaisius: jaunąją kunigaikštienę, kuri ne tik patikėjo vyro permaina, bet ir buvo įtikėjusi dabar savo moteriška stiprybe, savo valia ir galia jį suvaldyti, prijaukinti tą pavojingą ir žiaurų žvėrį, kurį likimas jai buvo skyręs už vyrą: ji ne juokais manė galinti priversti tą laukinį vilką jai meiliai laižyti rankas ir valgyti iš jos delno... Ir jiedviem vykstant į Minską, po to, kai ilgas dienas prastais keliais jai siūbuojant karietoje jos vyras, raitas, nesitraukė nuo lango, meiliai kalbindamas, žvelgdamas apsimestinės ištikimybės žvilgsniu ir kurstydamas lig tol snaudusias jos aistras atodūsiais, nutylėjimais, atsitiktiniais meiliais prisilietimais, ji išties tirpo, lydėsi it žvakės vaškas, ir nakvodama kur nors pakelės užeigoje ar dvare, pataluose, prieš miegą jau turbūt tyliai įsivaizduodavo saldžias susitaikymo akimirkas, dar pakurstomas lyg atsitiktinių, o iš tiesų kruopščiai po truputį atseikėtų vyro bučinių ir glamonių, o

rytą toliau kelionę tęsdavo vis labiau įsiaudrinusi ir svajojanti apie meistriškai kurstomos aistros išsipildymą, ir vargšui Bachstromui nieko daugiau nebeliko: ant vienos svarstyklių lėkštės buvo jo gerovė, uždarbis, pono malonės ir visa ateitis, kiek jos belikę, ant kitos: žmoniškumas, jo mintys, tikėjimas – visa tai, ką jis šitaip aršiai gynė ir teigė savo raštuose; ir, ištaikęs patogią akimirką, kelyje, jau visai prieš pat atvykstant į Minską, jis viską išklojo jaunajai poniai, kaip ištikimas tarnas ir profesionalus gydytojas, siekiantis apsaugoti savo pacientę: apie šėtonišką keršto planą, apie pragarišką geidulį, tik ne moters, o atpildo už įžeistą vyro savimeilę, apie pažeminimus ir sužalojimus, kurie jai numatyti, ir su mediko dalykiškumu pridūrė: „Tik jums nuspręsti, mano ponia, kiek jam leisti, ir kas yra bendras vyro ir žmonos susitarimas, o kas – prievarta ir nusikaltimas."

Tądien, kai jie atvyko į Minską, jaunoji kunigaikštienė, pirmai progai pasitaikius, patraukė tiesiai pas tėvą, ir sunku pasakyti, ko ir kiek ji išdrįso jam papasakoti, tačiau iškalbinga buvo jau tai, jog jo šviesybė Sapiega be jokių atsikalbinėjimų suteikė parbėgėlei dukrai prieglobstį ir užtrenkė duris žentui, kuris, negalėdamas nubausti išdavikės žmonos, dabar ėmėsi medžioti lengvesnį grobį – jo pasitikėjimą išdavusį Bachstromą, ir šį dabar ėmė pjudyte pjudyti visur pasiuntęs savo žmones, šukuojančius visą Kunigaikštystę, ir Bachstromas, tas garbus gydytojas ir mokslo vyras, dabar bėgo kaip kiškis, nuo krūmo prie krūmo, ir niekas nenorėjo suteikti jam prieglobsčio – visi bijojo jo nuožmiojo persekiotojo Radvilos, kuris, grįžęs į Slucką, viešai paskelbė jau suradęs labiausiai patyrusį, geriausiai kankinimo būdus išmanantį budelį, nes jo dvaro gydytojas kaip prie chirurginių operacijų pratęs medikas yra nusipelnęs išskirtinių, net medikus nustebinsiančių kančių. Taip, Bachstromas buvo išties panašus į užguitą žvėrelį – tada, kai atvyko į Nesvyžių prašytis šviesiausiosios kunigaikštienės užtarimo, apgavęs Radvilos žmones, apsupusius jį Šacke, kur jį priglaudė pažįstamas bajoras Oskierka, ir grasinusius išsprogdinti visą miestelį kartu su bėgliu;

taip, Petras Antanas Norvaiša atsimena, jog daktaras tada krūpčiojo nuo kiekvieno netikėto garselio, ir taip, jie tada iki išnaktų laužė galvas, kaip išsisukti prieš Jeronimą Florijoną, ir taip, šviesioji kunigaikštienė padarė viską anuomet, ką tik galėjo, ir argumentas buvo vienas vienintelis: jos garbė. Ir jis dar iš šiandien gerbia Prancišką Uršulę už tą jos laišką, kuriame šventai pamelavo savo svainiui: neva jo buvęs dvaro gydytojas, Johanas Fridrichas Bachstromas, žmogus be garbės, orumo ir dėkingumo, savo niekinančiais žodžiais ir netinkamais poelgiais įžeidęs ją, Prancišką Uršulę Radvilienę, ir dabar esąs sulaikytas ir kalinamas Nesvyžiuje, jų jurisdikcijoje, todėl ji nematanti nė menkiausios galimybės jį perduoti svainiui, nes taip bus tol, kol daktaras prieš ją išsiteisins arba bus nubaustas įstatymų numatyta tvarka; o iš tiesų Bachstromui buvo skirtas kambarėlis visai ne kalėjime, o gretimame pilies korpuse: su baldais, popierium, rašalu, knygomis, židiniu, prausykla ir kitais patogumais, ir ten jis kurį laiką buvo saugus, kol vieną rytą jį ten ir surado su akivaizdžiom uždusinimo žymėm – jo paties raštų puslapių gniutulu, sukištu jam gerklėn. Dievas jai liudininkas, ji viską padarė, kad tik jį išgelbėtų, ir įsakymo nužudyti negalėjo duoti nė pats Žuvelė, nė kas kitas iš jų aplinkos; pačiam kunigaikščiui tas nelemtas nutikimas buvo didžiai nemaloni staigmena, ir jis, norėdamas apsaugoti mylimą žmoną, dar kurį laiką šitai slėpė nuo jos: neva Johanas Bachstromas sėkmingai niekam nežinant išvyko iš Nesvyžiaus pilies, pasiekę Žulkvę ir ten vėliau mirė sava mirtimi, ką ir turėjo liudyti daktaro našlės laiškas, parašytas vieno iš Petro Antano asmeninių tarnų. Ir šitai prisiminęs, Petras Antanas Norvaiša jau antrąkart per pastarąsias dienas sau pamanė: pamokslai pamokslais, teorijos teorijomis, kur jau ten taika svajonių šalyje tarp žmonių, viskas iš tiesų daug paprasčiau: mišką kerta – skiedros lekia, ir protingo žmogaus užduotis – ta skiedra netapti.

Jis žvilgtelėjo į teatro sceną ant stalo, pastatė savo taurę šalia ir kruopščiai surinko paties tarp figūrėlių pribarstytas pistacijas,

razinas ir marcipanus: „Viskas, jūsų šviesybe, daug paprasčiau – tai teatras mėgdžioja mūsų gyvenimą, o ne gyvenimas teatrą, viskas Viešpaties valioje, bet priklauso nuo žmogaus sumanumo, besisaugantį ir ponas Dievas saugo, kaip sakoma, o manimi galite neabejoti", – galų gale juk tai jis buvo vyras ir jautė pareigą nuraminti savo sunerimusią ponią, ir ji liūdnai, pačiais lūpų kampučiais jam šyptelėjo, ir deimantais tviskančia ranka ant scenos nuleido dar vieną vaškinę figūrėlę, su plačiu pūstu sijonu: „Mes pamiršome moterį, juk pjesėje būtinai turi būti *innamorati*, mylimieji; būtinai turi būti ir moteris, – ir jis žaismingai, bet kiek įžūliai atšovė, jog šioje pjesėje, deja, labai gali būti, jog pagrindiniai veikėjai yra riešutai, razinos, marcipanai ir bepročiai, bet ji buvo užsispyrusi: – Visada būna moteris, tai neišvengiama", ir jam teko galantiškai jai nusileisti; atsisveikindamas ir bučiuodamas ranką, jis kiek sunerimo, kai ji pasakė norinti jį palaiminti prieš kelionę, jei daugiau nebūtų progos jiems privačiai pasimatyti, ir buvo kiek sujaudintas, kai jam, priklaupusiam, senovišku papročiu ji uždėjo rankas ant pečių, peržegnojo ir pasimeldė. „Atminkite, mielas pone, kad pamišėliai kartais būna labai gudrūs, būkite atsargus ir rytoj keliaukit su Dievu", – dar pridūrė, ir jis tik išėjęs iš jos apartamentų susizgribo, jog jie taip ir neaptarė nė vieno iš susikaupusių ekonominių reikalų.

Jis dar matėsi su ja tądien, per vakarienę, bet šitai buvo ne tas pat – žmonių, dvariškių akivaizdoje ji būdavo kitas žmogus: žavi, žaisminga, meili šeimininkė ir savininkė; štai ir tąvakar ji buvo persirengusi vakarine, žvakių šviesoje švytinčia rausvo sidabrinio brokato suknia, jos veidą ir voleliais ant smilkinių sugarbanotus plaukus storu sluoksniu dengė balta pudra, skruostus – švelniai rausvi dažai, o senstantį kaklą – rauktų nėrinių binda*, abipus veido, ausyse, karojo milžiniškos deimantų kekės, *aux girandoles* mados auskarai, ir iš tolo, apsupta visų tų dėmesį blaškančių papuošalų ir

* XVIII a. vid. populiarus moterų aksesuaras – iš nėrinių raukta antkaklė, dėvima ant nuogo kaklo.

grožybių, ji atrodė it kaukė, mįslė, pati lyg įspūdinga teatro scenos figūra, skirianti savo dėmesį tiek, kiek reikia pamaloninti gausiai jos vyro klientūrai ir šalininkams, kurie buvo susirinkę įprastinių vaišingų sekmadienio pietų, ir dabar kaskart po gausių tostų šaukė „vivat!" šeimininkui; jos pratiesta ranka žiponuotam bajorui sušmėžuodavo šen, maloni šypsena nusipelniusiam – ten, išdidus galvos linktelėjimas niekuo neužsitarnavusiam; išlavinti gestai, pozos, ori laikysena, vėduoklės judesiai rankoje, it dailaus prisukamo automatono, ir jis susimąstė per tiek metų pažįstąs ją gana artimai, žinąs jos ligas, baimes, būdą ir lūkesčius; jos meilę vyrui, kuri niekada taip ir nebuvo iki galo atsakyta, ir taip, ji nutuokia ir dabar, kur krypsta jos vyro žvilgsniai; nutuokia, bet neišsiduoda ir niekada neišsiduos, nes yra ori, jos širdis pilna išdidumo, o galva – keisčiausių minčių ir troškimų, štai, kaip kad ir šiandien jis buvo jų liudininkas; kaip keista, mąstė dabar Petras Antanas, argi galima jausti švelnius jausmus moteriai nė kiek negeidžiant jos kūno... bet jis jautėsi savaip prie jos prisirišęs, ir dabar žvelgdamas į ją juto lyg ir gailestį, matė, jog ji negaluoja, jog yra gerokai susenusi, pasunkėjusi nuo praėjusio karto, kai matėsi; klausė savęs, kas liks iš jos, koks prisiminimas, kai jos nebebus: dar vienas kuklus patamsėjęs beržinis karstas su herbu Nesvyžiaus Dievo Kūno bažnyčios kriptoje; portretai, vaizduojantys ją kaip orų bejausmį veidą su deimantais ir kunigaikštišku šermuonėlių apsiaustu, jos pjesės ir jos prancūziški vertimai, jos negrabūs piešiniai su scenos vaizdais, atsiminimai apie gerą ir pamaldžią ponią, puikią turtų tvarkytoją, turėjusią frivolišką silpnybę teatrui... ir niekas niekada nesužinos, kokios gi jos būta iš tikrųjų, visiems kitiems jos nepažinojusiems ji tebus kaip toji vaškinė figūrėlė teatro scenos makete; figūrėlė, iki galo atlikusi savo vaidmenį, tilpsiantį į kelis obituarijos sakinius, bet ne moteris su geismais, skausmais, troškimais, su siela ir gyvenimu, kurio toks artimas liudininkas jis yra tapęs... Jis net nusipurtė, tarsi atsibudęs iš tokių nederamų minčių, laidojančių dar gyvą savo kunigaikštienę,

teduoda jai Viešpats kuo ilgesnį gyvenimą, ir jį pabudino muzika, skambanti salone – jos pačios sukurtas kūrinys, net ne kūrinys, o nė ketvirčio valandos netrunkantis kūrinėlis, skirtas jo šviesybei mylimam vyrui ir tėvui Mykolui Kazimierui Radvilai, kurį dabar atliko jų keturi vaikai – dvyniai, su kankinių išraiška maigantys klavesiną ir brūžinantys smuiką, ir abi kunigaikštytės – viena pūsčiojanti fleitą, kita, pasodinta ant pagalvių, skimbčiojanti keliskart už save didesnę arfą; idiliškas vaizdelis ir visiškai tragiškas garsas, bet neabejotinai malonus tėviškai širdžiai, ir dabar šio beviltiško muzikinio kunigaikštienės bandymo šeima ir dvariškiai klausėsi su didžiausia rimtimi ir atsidavimu, kaip ir derėjo, o jam pasibaigus – pagerbė mandagiais plojimais.

Naktį jis vargiai bemiegojo, nors ir labai stengėsi – nemigdė nė prasidėjęs lietus, katutėmis teškantis į pilies palanges ir langų stiklus; jis atsistojo, atvėrė langą į švintantį vėsų rytą, į lietaus apgaubtus ežerus už pylimo, iš kažkur toli, nuo pakrantės, drėgmės sustiprintas atsklido vos vos juntamas vėlyvų jazminų kvapas, turbūt šis jam ir neleido užmigti; niršo pats ant savęs už nemigą, tokią nereikalingą prieš ilgą ir varginančią kelionę, ryt ant žirgo jausis kaip sudaužytas, bet žvelgiant į lietaus užuolaidą, merkiančią vasaros brėkšmą, jį vėl užplūdo baugus, veik gedulingas ir mirtinas ilgesys – moters, artumo, kažko... galbūt – meilės, kad ir kas per dalykas toji meilė būtų, jei ji apskritai yra... Kaip ten vakar buvo sakiusi kunigaikštienė – „visada būna moteris, tai neišvengiama", ir jis jautė, kad, nežiūrint į vykusią žmoną, į tai, kad galėjo turėti beveik bet kurią tarnaitę, miestietę ar mergšę, jis taip iki galo niekada ir nebuvo turėjęs moters, kad ir ką tai reikštų, kad ir kas būtų tas paslaptingas jausmas, apie kurį giedamos dainos, rašomos pjesės ir kuriama poezija; visiškai niekad nebuvo patyręs tos keistos būsenos, niekad nebuvo turėjęs kitos žmogiškos būtybės vien sau, visiškai, it nuostabios ir netikėtos dovanos, ir liūdniausia buvo tai, jog jis net nežinojo, ko geidžiąs ir ieškąs; suvokdavo tik, vėl ir vėl, matąs

ne tai – ne tai buvo pagarbus susižavėjimas kunigaikštienės būdu ir siela, ir netgi ne tai buvo jį apsėdusioji nebylioji sapnų žydaitė, persekiojanti jį savo kvapaus ir nekalto jauno kūno kerais, ir jau juo labiau ne Klara Lindorf, padovanojusi jam daugybę smagių akimirkų; jo ilgesys ir geismas neturėjo jokio veido – jis nė neįsivaizdavo tos moters akių spalvos, plaukų, stoto ar amžiaus, viena tik buvo tikra – jis jos niekad nebuvo sutikęs ir abejojo, ar ji apskritai kur nors pasaulyje yra. Taip, rytoj jis balne jausis kaip sudaužytas, kelionė jam bus sunki, bet bent jau laimė, kad šiąnakt neapsilankė šmėkla žydaitė ir jo galvoje dabar buvo pavargusi, rami tuštuma ir tyla. Jis uždarė švino tarpinėmis suskaidytą langą ir nuėjo prigulti – nors kelioms likusioms valandoms prieš kelionę, iš kurios, Dievo padedamas ir nepaisydamas blogos nuojautos, jis tikėjosi grįžti sveikas, gyvas ir įvykdęs kunigaikščio pavedimą.

VI

Jo kelionė į Turną, nors jį lydėjo tik asmeninis tarnas, buvo sklandi, be nemalonių įvykių, užpuolimų ar vagysčių; jie pasirinko tolygų, neskubrų jojimą, idant pernelyg nenualsintų žirgų ir nereikėtų ieškoti jiems pakaitos, tad dabar, patogiai linguodamas balne ant dailaus ir ištvermingo širmio Argento, jis keliavo paskendęs savo mintyse, ir tos mintys vis sukosi aplink kunigaištienės pasakojimą, tąjį, apie tobulą išsigelbėjusių žmonių bendruomenę Afrikos

krante, nes jodamas pietyn, ypač kai pasibaigė puikiai įdirbti ir prievaizdų bizūnais prižiūrimi jo kunigaikščio laukai, jam akis badyte badė prasti keliai, nusidriekę pro derlingas, bet dirvonuojančias žemes, nykūs kaimeliai su drėbtinėmis molio pirkiomis; skurdas čia buvo it skarmaluotas rėksmingas elgeta, visiems rodantis savo žaizdas, jis beviltiškai priekaištavo kiekvienam turtingesniam prašalaičiui, begėdiškai kibo į skvernus keliautojui: kaip kad toje smuklėje už Baranovičių kaimo, kur jie sustojo nakvoti, ir kurios savininkas, sulygdamas kainą už papildomas malkas pirčiai iškūrenti, atlygį už vakarienę ir nakvynę, mostelėjo ir į kampą; ten, liepsnos atšvaituose prie židinio alavinį dubenį šveitė jo dukra: jei norėsiąs ir saldumyno – dar papildomai vienas auksinas; ne, mėsos jiems vakarienei neturintis, viską, ką turėjo, jau papjovė, telikusi viena pieninė karvė, senas gaidys ir pora dedeklių, bet duona, sūris, kiaušiniai – prašom, žinoma, ir alus, ir degtinė, ko pageidausit, ir tarnas be žodžių linktelėjo Norvaišai, atsistojo ir trumpam pasišalino, o po ketvirčio valandos grįžo ir tėkštelėjo kažkur kaimynystėje nugriebtą vištą nusuktu kaklu, vienas juokas dviem alkaniems vyrams, bet vis geriau nei nieko, ir kol smuklininko dukra ją pešė, gurkšnodamas atneštą alų jis turėjo progą ją apžiūrėti – šešiolikos, ne daugiau, su pilkšvos spalvos kasa, apsukta aplink galvą, išsišovusiais nuo liesumo skruostikauliais, alkanu žvilgsniu ir jau pradėjusiais pilkėti dantimis, nuo nešvaros rievėtu kaklu ir nuo nesiprausimo pajuodusiais paausiais, ir ji dėbtelėjo į jį godžiomis akimis, viena ranka praskleisdama marškinius ant krūtinės, ir jis suprato, kad nuo auksino nubyrės ir jai, todėl, kai ji pabaigė pešti paukštį, jis mestelėjo pinigą tėvui, tas iškart jį godžiai patikrino dantimis – tesiunčiąs ją į pirtį, kol višta keps; ji grįžo kiek švaresnė, išplautais dar drėgnais plaukais, kurie džiūdami pasirodė besą geltoni kaip kviečiai; atėjo kaip tik tiekiant maistą į stalą, ir, Viešpatie šventas, reikėjo matyti, kaip ji kirto likučius nuo mokių svečių, braukdama burną atgalia ranka ir godžiai laižydama

menkiausią užsilikusį riebalą nuo pirštų; pašildytas alus jai kaip reikiant trenkė į galvą, ir kai atėjo metas eiti su garbiu smuklės svečiu į kambarį, kuris buvo ne kas kita, kaip sunkiu senu audiniu atitvertas patalpos kampas, ji patraukė jau svirduliuodama, bet atsidūrusi už užuolaidos, pritaisė balaną stove, atmetė avikailius, atstojančius antklodę, be jokių kalbų pati per galvą nusinėrė marškinius, papureno pagalvę ant šiaudais kimšto čiužinio ir pasikišusi ją po strėnomis atgulė kniūbsčia, atkišusi užpakalaitį, panašų į baltą mažą širdelę; viską ji darė įgudusiai, buvo matyti, jog anaiptol nebe pirmą kartą, ir jį apėmė nepaaiškinamas graudulys ir noras, kad šįkart ji bent ką nors įsidėmėtų, kad atmintų ne pro šalį keliavusį gyvulį, su kuriuo taip atsainiai pasiruošė kergtis, o žmogų ir vyrą, ir jis neskubėdamas išsitraukė ir pasidėjo savo ginklus, nusijuosė juostą, nusiėmė durtinį, žiponą, nusitraukė aulinius batus, kelnes, ir kai prigulęs keletą kartų švelniai plaštaka glamonėdamas perbraukė jai per tolygiai besikilnojančią nugarą, jis suprato, kad ji giliai kvėpuoja ne iš susijaudinimo ar laukimo, o vien todėl, kad jau yra kietai įmigusi – taip saldžiai ir giliai, kaip tik įminga ilgai badavusieji, pagaliau gavę karšto maisto ir šilto alaus, ir jis, baigiantis ir gęstant balanai, paklojo jai avikailį ant grindų, atsargiai ją ten paguldė, užmetė ant jos marškinius ir dar kažką užsikloti, o pats plačiai įsitaisė ant čiužinio: mėgo miegoti patogiai, ir to niekas negalėjo pakeisti; prieš užmigdamas dar pagalvojo apie vėjais paleistą auksiną, et, vis tiek jie pastaruoju metu nuvertėję, tiek to, negavo už jį smuklininko pažadėtos prekės, tegul bus ta moneta nurašyta aukoms, ir stebėtina, bet šįkart jam paaukoti nebuvo taip gaila, kaip anuomet vaikystėj pinigėlio bažnyčiai, dabar nors pavalgė iki soties, vargšelė; kaip ten sakė ponia kunigaikštienė – tegul tai bus didesniam žmonių bendrijos ir artimo gėriui, juolab, kad tąnakt ligi soties glamonių atsigriebė sapnuose – žydaitė aplankė jį vėl, tąnakt buvo itin sukalbama ir meiliai leido jam lytėti ją visą: saldžią, patiklią, jaukią ir nesipriešinančią.

Kai pagaliau, ketvirtadienį, jų būrys priartėjo prie Čarnavčycų, jį po truputį ėmė apimti nerimas – galbūt todėl, kad kelias ėjo per tamsius miškus, vešlūs beržynai ir ąžuolynai baigėsi, dabar juos supo tamsios eglės, pro kurių šakas vargiai prasiveržė šviesos spinduliai, o arklių kanopos vaiduokliškai tyliai smigo į mažne sprindžio storumo sausų spyglių kilimą, paprastai nekalbus jo tarnas dabar buvo išvis nebylus, tarsi jausdamas ore pavojų, ir net Argentas kartais budriai pastatydavo ausis ir nepatikliai suprunkšdavo nuo įtartinos miško tylos, kurią vargiai perskrosdavo kokio paukščio kleketavimas. Kartkartėmis jie kirsdavo plačias proskynas su tvarkingai sukrautomis rąstų rietuvėmis, apie kurias iš anksto pranešdavo kirvių caksėjimas ir prie kurių darbavosi medkirčiai bei laukė didžiuliai krovininiai vežimai, dažniausiai vadeliojami žydų, kurie pagarbiai nukeldavo kepures prieš keliaujantį poną Norvaišą – jo šviesybė raikytojas savo žemėse, kurias dažnas vadino „Čarnavčycų grafyste", tebebuvo išlaikęs retą senovinę privilegiją savo reikmėms naudotis ir pelnytis iš Kunigaikštystės miškų, vandenų ir pakrančių, ir jis tą darė nesivaržydamas, ir Petro Antano Norvaišos galvoje, matant tokį plotą ir šitiek kirtimų, iškart pradėjo rikiuotis skaičių stulpeliai su daugiatūkstantinėm sumom; taip, valdos buvo išties didžiulės, pelningos, vien kaimų šiose žemėse jo šviesybei raikytojui Martynui Mikalojui Radvilai priklausė keturi šimtai, ir savininkas galėjo sau leisti jų neskaičiuoti, kažkur pakelės galulaukėj jie pamatė juodus degėsių griaučius – gan stambaus vienkiemio ar net bajorkiemio, ir susistabdytas pakeleivingas valstietis persižegnojęs jiems paaiškino: „Grabovskio darbas, jo šviesybės parankinio, padegė mūsiškį šlėktelę... už ką, už ką... už tai, kad neklausė, Viešpatie apsaugok, jau nebe pirmą padega..." – ir susizgribęs, kad nepasakytų per daug, tuoj pat užsičiaupė. Kur kas šnekesnis buvo žydas, jų sutiktas jau Čarnavčycuose; kunigaikščio etmono pavedimą vykdančio Petro Antano Norvaišos akis čia pastebėjo viską – ir baltutėlę senovinę mūro bažnyčią su varpine, panašia

į inkilą, statytą dar šlovingojo kunigaikščio Radvilos Našlaitėlio, ant kurios pagrindinių durų kabojo spyna, o pro langą baimingai dirsčiojo zakristijonas, nes pagrobtasis klebonas Suzinas, vyskupo išlaisvintas, dabar slapčiomis blaškėsi kažkur tarp Vilniaus ir Varšuvos su surašytomis apkaltomis ir peticijomis, ir naujutėlę didžiulę medinę sinagogą, kuri, priešingai, atrodė smarkiai naudojama pagal paskirtį, ir didžiulį miestelio vandens malūną su vienuolika ratų, veikiantį visu pajėgumu – būtent prie jo ir sutiko tąjį šnekųjį žydą: atkutusį, brangaus audinio rūbais, žvitriom giliom akim, net trilinką iš pagarbos, „Šimonas Icikovičius", taip jis bent jiems prisistatė, „jo šviesybės kunigaikščio raikytojo ekonomas, skubu jo šviesybei pranešti apie garbingą svečią", ir šokęs į dvejetu kinkytą lengvą vežimaitį jis nukūrė keliu link Turnos įspėti kunigaikščio, ir kai jie pagaliau priartėjo prie dvaro, perjoję tylų miestelį, kuriame šurmuliavo tik žydai, o negausūs katalikai jiems jojant pagarbiai ir baimingai žegnojosi, Icikovičiaus vežimas, juos aplenkęs, jau laukė prie rūmo.

Petras Antanas nustebo, kaip prabėgę metai gali keisti jo atmintį – anuomet, kai paskutinįkart buvo pas kunigaikštį Martyną Mikalojų, pamena stebėjęsis jo šviesybės pasirinkimu gyventi tame sename mediniame dvare, kurį jo garbingi protėviai buvo pastatę mažne prieš aštuoniasdešimt metų. Dabar štai po šitiekos prabėgusio laiko vėl žvelgdamas į rūmą, netikėtai išnyrantį tarp miškų, matė jį visiškai kitomis akimis – ne, tai nebuvo didinga kunigaikštiška rezidencija, veikiau dailus dvarelis malonumams ir pramogoms, bet kaip medinis statinys buvo išties milžiniškas ir įspūdingas, ir kaip jis derėjo kraštovaizdyje, kaip stebino vartų alėjos gale netikėtai atsiverdamas visu grožiu! Buvo nepaprastas, nors ir vienaaukštis, dabar jau per dešimtmečius patamsėjusio maumedžio rąstų, puikių ir glotnių, su banguotu kylančiu stogu, kurio pastogė sudarė dar vieną aukštą, tinkamą gyventi dėl įstatytų mažų langelių, o prieangis buvo su frontonu bei kolonomis ir baliustradomis, su stogo

bokšteliais virš didžiulių ketvirtainių rizalitų, su meistriško darbo frizais, karnizais ir netgi skulptūromis, išdrožinėtomis taip, kaip dirbo seniau, senieji amatininkai – netaupydami jėgų, laiko ir pastangų; puoštas įmantriausiai kalvio iš geležies išraitytais ir vietomis paauksintais turėklais, langinių aptaisais, langų grotelėm, slibinų ir velnių pavidalų laštakais; išties karaliaus ar, veikiau, karališkų paslapčių vertas namelis, dyvina vieta, it tamsi brangenybė vidury begalinių baugių miškų, o už jo terasomis driekėsi puikiausia, meistriškiausiai žmogaus sutramdyta gamta: prancūziškas sodas, sukurtas pagal virvelę, liniuotę, kampainį ir colio tikslumą – su rečiausiais augalais mediniuose kubiluose, su žalitvorių kūgiais, skrituliais ir labirintais, su gėlynų ornamentais, su pergolėm, fontanais ir pavėsinėmis; už jo – didžiulis aptvaras, parkas, žmogaus apsodintas laukiniais miško medžiais ir jo net galo nebuvo matyti.

Petras Antanas nušoko nuo arklio ir numetė pavadžius pasirodžiusiam arklininkui, Icikovičius lankstydamasis jau laukė prie durų: „Paprastai jo šviesybė visus atvykusius priima tik po keturių dienų, bet poną priims šiandien“, jis pagarbiai nužvelgė atvykėlį ir jie žengė vidun, pro sakais kvapnų prieangį, į puošnią menę, tokią didžiulę, kokios negalėjai tikėtis iš išorės – čia puikiausiai būtų ratą apsukusi šešetu pakinkyta karieta, ir dabar menė rodės dar didesnė dėl prieblandos – didelius langus dengė iki pusės nuleistos rauktos juodo tiulio užuolaidos, tokiu pat audiniu buvo pridengtas nuleistas sietynas ir keli sieniniai veidrodžiai, ir puošniais auksintais drožiniais dabinta menė atrodė blausi, mieganti, it naktį, tik kampe bolavo žvilgantys krosnies kokliai, niūriai žvelgė portretai nuo sienų, verksmingai girgždėjo margas grindų parketas po jų kojomis ir iš kažkur toliau vienas po kito aidėdami sklido dukslūs klavesino akordai: kažkieno pirštai neskubėdami, mėgaudamiesi žingsniavo instrumento klaviatūra, ir Icikovičius baimingai pridėjo pirštą prie lūpų, akimis parodydamas link pravirų durų menės kairėje, pro jas ir sklido garsai, ir jie abu, žydas ir svečias, sustingo kur stovėjo,

idant netraškintų daugiau grindų, ir taip sustabarėję praleido gan ilgai, budriai ausimis gaudydami kiekvieną piršto dūžį į dramblio kaulą ar juodmedį, kartais sminganti kaip kulkų papliūpos, kartais – kaip peilis į kūną, lašantį kaip šventintas vanduo ar tįstantį it medus nuo pirštų, liečiantį it švelniausia glamonė, dirginantį it kutulys ar nuvilnijantį it skubrus palaimos šiurpas; išties, oda šiurpo beklausant, pirmąkart muzika Petrui Antanui kėlė tokias mintis, ypač kai kažkurią akimirką įsijungė smuikas, ne, žemesnis garsas, veikiau – violončelė, ir dabar antrasis instrumentas atitarė, abu grojantieji kalbėjosi, ne, ne kalbėjosi, o tiesiog glamonėjosi, mylėjosi skleidžiamais garsais, ir Petras Antanas beklausydamas, it pakerėtas, mintyse stengėsi atspėti, kuris iš instrumentų galėtų būti vyras, o kuris – moteris; ir buvo beveik tikras – klavesinas vedė, smigo it kūnas į kūną, sriegėsi, lenkė, lošė ir laužė, o violončelė jam atitarė, skleidėsi ir atsidavinėjo skausmingais palaimingais atodūsiais, ir Petras Antanas net pagavo save raustantį, gerai, kad prieblanda, būtų gėda prieš žydą; pasijuto it stebėtų pro rakto skylutę aistrai atsidavusius nuogus vyrą ir moterį, ir vien nuo tos minties kraujas sopiai suplūdo žemiau juosmens, kol staiga paskutinis garsas aidžiai virpėdamas pakibo ore; muzika baigėsi, ir po kiek laiko balsas, neabejotinai jo šviesybės kunigaikščio raikytojo, sodrus ir prikimęs, ištarė: „Užteks, dabar gali eiti; gerai, bet dar ne iki galo, šiandien medalio nebus“, ir dunkstelėjo atremiamas instrumentas, sužiugždėjo standus šilkas, sugirgždėjo grindys po kažkieno kojomis ir trinktelėjo durys. Vidudienio koncertas buvo baigtas, ir Šimonas Icikovičius, nykščiu nusibraukęs ašarą, mandagiai kostelėjo ir, prieš tai krumpliais pabeldęs, tyliai įkišo galvą vidun, o tada šonu šmurkštelėjo į kambarį ir netrukus plačiai atvėrė dvipuses duris.

Martynas Mikalojus Radvila sėdėjo prie klavesino ir su plunksna rankose kažką taisė paskleistose natose, šalia minkštos taburetės stovėjo atremta violončelė, ir kitur, tarp damastu trauktų sofų ir

krėslų, buvo išbarstyti dar keli instrumentų dėklai; šis kambarys, priešingai, buvo šviesus, apstatytas negausiai, bet labai prabangiai, kad ir beveik tuščiomis, medinėmis plokštėmis išmuštomis sienomis: ir viskas čia buvo nauja, prašmatnu, atgabenta iš užsienio – instrumentai, baldai, bohemiško stiklo žvakidės, pilkas jo šviesybės raikytojo perukas, ir tas buvo naujausios mados, su didžiule plačia uodega, nusidriekusia beveik iki juosmens, jis nerūpestingai vilkėjo puikiais nėriniais puoštus naktinius ir ilgą šilko brokato kambarinį apsiaustą ant jų, ir vienintelis keistas dalykas buvo vidur dienos į tą jo rūbą įsegtas austriškas šventojo Huberto ordinas, tačiau visais kitais atžvilgiais jo šviesybė raikytojas atrodė puikiai: geros nuotaikos ir beveik nė kiek nesusenęs – sveikos veido spalvos, neaptukęs, tvirto ir lankstaus kūno, jo putlios lūpos ir ilga mėsinga nosis, kurios kažkada jaunystėj kiek gėdijosi, dabar, metams aptašius, suteikus aštrumo jo bruožams ir įrėžus kelias raukšles, atrodė visai patraukliai. Tik jo šypsena buvo tokia, kaip seniau, kaip Petras Antanas paminė: kreiva, įžambi it rimbo kirtis, niekad nesuprasdavai, ar jis džiaugiasi, ar tik tyčiojasi, bet dabar, rodės, tikrai džiaugėsi, ir Icikovičiui susirengus pristatyti svečią jis jį be ceremonijų nutraukė ir pamojo išeiti žydui lauk: aš ir pats žinau, kas čia toks; ir likus vienudviem, sveikindamas atvykėlį, ėmė juoktis iš pastebėto sukietėjusio vyriškumo, juokais griebęs už klyno klausė, ar čia iš to džiaugsmo, kad jį susitiko, „matau, kad viskas gerai tebeveikia, ir kaip tik čia pataikėt, kur reikia“, bet šiaip atrodė patenkintas, matydamas jaunystės dienų pažįstamą, ir Norvaišai net palengvėjo, „kokiais vėjais į mano tankmes, mielas pone“, ir svečias mandagiai atsakinėjo atvežęs gerų dienų nuo jo šviesybės pusbrolio, taip pat – kelis bendros nuosavybės dokumentus peržiūrėti ir pasirašyti, kuriuos turėsiantis parvežti atgal į Nesvyžių, nes būtent tokia buvo Žuvelės sumanyta dingstis, ir dar lauksiąs jo šviesybės instrukcijų dėl nukentėjusių jo statinių Vilniuje, neseniai buvęs didis gaisras, jo šviesybė turbūt žinąs ir malonėsiąs per artimiausias dienas jam

skirti laiko šiems reikalams aptarti? Jis apsistosiąs Čarnavčycuoce, smuklėje, ir kada tik kunigaikščiui bus patogu, nuolankiai bus čia su visais savo popieriais.

O ne, ne, būsite mano svečias čia, kad jau atvykote; bet kaipgi Nesvyžius, kaip mano mielas pusbrolis, vis dar be saiko girdo ir šeria savo mailių, tikėdamasis iš jų už tai ištikimybės? Mielasis pusbrolis gal ir gerai supranta žmogiškąją prigimtį, ar, teisingiau, tam tikrą žmonijos porūšį, kuriam pakanka būti sočiam ir apgirtusiam, kad jaustųsi laimingas, gal ir teisingai, juk kai dirba skrandis, galva nedirba; avinai, buki avinai, paskendę savo įsivaizduotoje puikybėje, o iš tiesų pasirengę parduoti savo pažiūras, parašą ir balsą tam, kuris geriau juos pašers ir pagirdys; gražumėlis, vis prisimenu mūsiškius seimelius, su šlėktų tuntais, puldinėjančiais nuo vieno pono stalo prie kito, besiblaškančiais link pilnesnio lovio kaip kiaulių banda... puikusis vaizdas, kai debatus nustelbia tostai, valdymą – valgymas, o blaivų svarstymą – girtas kapojimasis įžeidimais ar net kardais... už tai, kad seimūnas į seimūną ne taip pažiūrėjo, ne tokiu balsu pasakė ar, dar blogiau – nusišiepė! *Plica polonica*, prigimtinė mūsų kraštų liga, mielas pone, yra ne plaukų kaltūnai, o kai kas blogiau – negebėjimas, beviltiškas negebėjimas matyti toliau savo nosies, negebėjimas dėl bendro labo pakęsti kitokio, o labiausiai – negebėjimas juoktis, tiesiog nusijuokti ir į patyčią atsakyti patyčia, o ne kardu... Iš kur jau tarp tokių vienybė, valstybė... vienos sesijos su jais pakanka, kad visam gyvenimui prarastumei meilę tėvynei ir pagarbą pačiam sau, dar pamenu andainykščius frakcijos svaičiojimus apie tai, kad pas mus reikėtų angliško valstybės būdo, kaip itin pritinkančio, juk ir anieji turi savo seimą, savo ištikimybę laisvėms, tad jųjų parlamento tvarka baisiai derėtų mūsų krašte... kur? tarp šitų ėdrių, girtų, neišprususių, ne tik ant kitų, bet net po savim ir ant savęs pačių dergiančių kiaulių? Ar tarp jas šeriančių ir ganančių, tokių kaip mielasis pusbrolis? Jie net nesupranta, jog dėl savo būdo esame visi pasmerkti kaip tauta, kaip valstybė... Mielas pone

Norvaiša, ir nereikia čia skėsčioti rankomis – beje, ar jūs kartais ne žydas, nes rankom ką tik skėstelėjot kaip tikras žydas, – nereikia čia skėsčioti rankomis, esame visi pasmerkti, esame tik tyliai gelmėn pradėjęs grimzti laivas, kuriuo plaukiantieji dar nežino, jog jo dugne tikrai yra pragaištinga skylė, pro kurią jau viską semia vanduo, ir gana seniai, o jie linksminasi, net nenutuokia ir net nepastebi, kad laivas sulėtėjęs ir seniai jau nebe plaukia, o skęsta... bet šitai man nesutrukdys dar gerai pasilinksminti, prieš jiems visiems nugrimztant velniop, juolab kad yra išsigelbėjimas.

Kaip keista, pamanė Petras Antanas, klausydamas to plūstančio kunigaikščio karčių žodžių srauto, iš tiesų kaip keista: kaip kartais tolimiausi žmonės susisieja panašiomis mintimis – štai dar vienas, kurį apėmusi nenumaldomos skylės ir pražūties nuojauta; ir jis prisiminė savo kankinantį priešaušrių jausmą ir mintis apie laiką, byrantį tarsi grūdai iš maišo, o čia, štai prašau, šviesusis raikytojas taip pat prašneko apie skylę laive; taip, akivaizdu, ir jį kamuoja baisios ir nežinomos kliaudos įtarimas, ir skęstantis laivas – ar nebus tik tasai pats, apie kurį kalbėjo šviesiausioji kunigaikštienė? Kaip ji besilaikanti, beje, dabar ir klausinėjo jo šviesybė raikytojas: „Kaip mano mieloji pusseserė, vis dar žaidžia su savo teatru, vis dar nebepataisomai sudirbinėja Moljerą? Tikiuosi, pastebėjot jos beviltiškumą, kai paima plunksną... vargšas Moljeras, gerai, kad jau miręs ir niekada nebepaskaitys pusseserės perdirbinių... kertu lažybų, kad mūsų laikai vėliau bus prisimenami kaip lengvabūdžių diletantų, įtikėjusių, kad gali rašyti, laikai; visa tai – tiesiog pasekmė baisaus nelaimingumo ir begalinės vienatvės; vienatvės, kurią mes bandome kasytis it niežulį aštriai nusmailinta plunksna ar net nuleisdami ja sau kraują ir rašalu išsiliedami ant popieriaus, o kai kuriems, be abejo, šitai – dar ir vienintelė bet kokio ištryškimo galimybė, ar girdėjote, kad mūsų pusbrolis, mūsų mielasis amžinai įsimylėjęs storuliukas Udalrikas Kristupas, dabar rašo išsamų meilės meno vadovėlį? Vargšelis, tegul pasimyli nors ant

popieriaus, kas gi lieka tokiam, nuo kurio visos moterys bėga... paturėti jas bent puslapiuose, jei ne ant paklodžių... jei biblinis Onanas būtų šventasis, jo atributas neabejotinai būtų plunksna ir rašalinė...", ir jo šviesybė ėmė nenumaldomai kikenti, bet Norvaiša jį mandagiai pertarė, kad kai matėsi paskutinįkart su jos šviesybe, ji buvo susižavėjusi ne rašymu, o veikiau skaitymu ir užsidegusi jam perpasakojo velionio Bachstromo veikalą apie išsigelbėjusiuosius iš sudužusio laivo ir kaip ši didi nelaimė jiems padėjo atsikratyti visų ydų – kaip tik pratęsiant jo šviesybės mintį apie kiaurus laivus, į ką tas prapliupo juoku, murmėdamas ir sakydamas, kad jo pusseserei derėtų verčiau paskaityti knygą apie anglą jūrininką, vardu Robinsonas, o dar geriau – apie nuostabias ir neįtikėtinas Guliverio keliones, arba – mažiau savo Moljero, o daugiau tokio Voltero, kurį Loreno kunigaikštystėje andai buvo priglobęs buvęs karalius Leščinskis; verčiau ji skaitytų protingas knygas, tai yra tas, kurios puikiai atskleidžia žmogiškosios prigimties nedorumą ir tai, kad nuo savo nuodėmių ar bjaurumo nepasislėpsi nė negyvenamoj saloj; taip, mielas pone, ar jūs nepastebėjote, kad mes šiais laikais visi norime nuskandinti kiaurus laivus, išsigelbėti ir pradėti viską iš naujo, visi lyg susitarę svajojam apie utopijas, apie vietą ir laiką be blogio ar nuodėmių, nes dabartis yra nebepataisomai mūsų pačių sugadinta, bet jeigu kas jo asmeniškai paklaustų, viskas tai tėra pasakos, tikrovėje tėra įmanoma priešingybė; ne utopija, o vien kakotopija, ir jis iš savo patirties galįs pasakyti, jog sukurti gerą, patikimai veikiančią kakotopiją, besisukančią ant žmogiškų viena kitą išjudinančių ydų tarsi laikrodis ant dantračių, reikia kur kas didesnių pastangų nei įsivaizduojamoms utopijoms, kurioms dėl savo neįmanomumo niekada nėra lemta būti įgyvendintoms; palikim utopijas moterims, palikim jas mūsų Pranciškai Uršulei... Ir čia Petras Antanas Norvaiša, nebelabai ką suprasdamas, bet norėdamas palaikyti pokalbį ir veikiausiai visai ne vietoje, bet iš paprasčiausio mandagumo pasiteiravo, o kaipgi besilaikanti jos

šviesybė kunigaikštienė Marta ir jo šviesybės vaikai, jiems turįs irgi perduoti geriausių dienų iš Nesvyžiaus, tikisi tą padaryti vos tik turės garbės pamatyti jos šviesybę; klausimas buvo blogas, tą jis suprato iš persimainiusio kunigaikščio; vos akimirką, bet išraiška buvo pasikeitusi, tarsi tamsus debesis perslinko veidu, ir Martynas Mikalojus paskubėjo atsakyti, jog, laimei, visi sveiki, bet vargu ar ponas Norvaiša pamatysiąs kunigaikštienę, mat toji vėl esanti palaimintoje padėtyje, daktaro Bžeskio prisakyta ilsėtis, ir ji jo nuolat prižiūrima, todėl visiškai neišeinanti iš savo kambarių ir leidžianti ten ramiai dienas kartu su vaikais, betgi ko mes čia sėdime, išeikime pasivaikščioti po sodą, mes juk su jumis nesilaukiame, metas įkvėpti oro, ir atsistojęs taip, kaip sėdėjo, vienmarškinis ir su kambariniu apsiaustu, išlydėjo suglumusį Petrą Antaną laukan, ir ekonomas, žingsniuodamas tik džiaugėsi neprišnekėjęs nieko daugiau, pavyzdžiui, nepagyręs, jog kunigaikštienė ką tik taip puikiai muzikavusi.

Jie perėjo dvaro statinių iš šonų supamą sodą, ir kunigaikštis maloniai plepėjo, rodydamas jam karietinę, kurioje saugąs senovinius vežimus ir karietas, įstabus rinkinys, ar jis pastebėjęs, sulig kiekvienu dešimtmečiu važiai lengvėja, jis paminėsiantis jo žodį, ateis diena, kai žmogus sėdęs karieton pakils ir nuskris; rodė akliną mūro pastatą su sunkiomis kaustytomis metalinėmis durimis – savo iždą, mažiausiai įdomią savo turto dalį, ir kitą – erdvią medinę trobą kiek atokiau – savo laboratoriją chemijos ir fizikos eksperimentams, pastatė ją tolėliau, mat kartais kas nors gali sprogti ar užsidegti, ir dar kelis pastatus, vieną dailų, kitą prastesnį, panašius į gyvenamuosius, kuriuos jis kikendamas pavadino savo vištide ir savo kareivine, ir už jų, kai sodas pasibaigė, jie įžengė į miškingą aptvarą, kunigaikščio žvėryną, po kurį lakstė jo laikomi laukiniai gyvūnai, ir ten Norvaišai jau pasidarė nejauku, jis sekė paskui raikytoją, ir jo neapleido nuojauta, kad kažkas dar yra, kažkas juos seka, ir raikytojas atsigręžęs ir vėl juokdamasis paklausė: „Ko gi jūs baidotės, pone Norvaiša, vis vien nėra žvėries, baisesnio už žmogų“, betgi krūmuose ar už

medžių kamienų tikrai kažkas šnarėjo ir sekė, ir tai nebuvo stirnos ir danieliai, kuriuos matė šmėsčiojant paunksmėje, ir kai jie įžengė kur tankiau, Martynas Mikalojus staiga atsigręžė, įsmeigė akis į svečią ir jos dabar plieskė įsiūčiu, buvusio lipšnumo neliko nė lašo, jis griebė jam už kaklaskarės, tiesiai jam už gerklės ir tėškė jo galvą į medžio kamieną: „Tai ką, išpera, atvykai manęs šnipinėti?"

Tiesą pasakius, aukštybe – taip; Norvaiša stengėsi kalbėti kaip įmanoma ramiau ir neparodyti išgąsčio, auksinio tylėjimo taisyklė čia jau nebetiko ir jis, staigiai primetęs įmanomas išeitis, nusprendė, jog geriausia išeitis bus tiesa, o paskui jau žiūrės; tiesą pasakius, aukštybe – taip, atvykau jo malonybės kunigaikščio etmono paliepimu, tik nepavadinčiau to šnipinėjimu; jo malonybė nuoširdžiai susirūpinęs, jam nerimą kelia prieštaringos cirkuliuojančios paskalos, Suzino nutikimas ir visa kita, pasiuntė mane kaip patikimą asmenį, idant pats pažiūrėčiau ir, akivaizdu, paneigčiau gandus, o ką gi jūs būtumėt daręs juo dėtas, juk taip pat norėtumėt įsitikinti? Ir Martynas Mikalojus susidomėjęs sukluso: „Ak taip, tas šungrybis Suzinas, o ką gi dar jie šneka, ką dar? Ką dar jie apie mane sugalvojo, kokias ekstravagancijas? Nagi, nagi, sakykit... negi viskas tik dėl kelių pasilinksminimų, kelių papokštavimų, lyg aš pirmas Kunigaikštystėj ką nors pagrobęs, padegęs ar parabavojęs, didelio čia dalyko, visiems, kam reikėjo, gerai sumokėta, kad viską pamirštų! Betgi ką dar jis girdėjo, ką šneka? Reputacija, mano mielas Norvaiša, toks įdomus dalykas, jei ja nuolatos nesirūpini, jei nemaitini jos, o kartu ir patikliųjų žmonelių, apsimestinėm malonėm, apgaulingu rūpesčiu, o dažniausiai dar ir pinigais – toji įnoringa dama gali supykti ir nueiti vien jai žinomais keliais, kartais – net šunkeliais, ir kartais – toli, toli, pralenkusi savo poną, ir dažniausiai ji paklydusi ir nuvalkiota kitų tampa tokia neatpažįstama, lyg sutiktum kur pakelėj baisų nušašusį luošį, lapsardoką, apskurėlį, o tasai tau sakytų: „Sveiks, mano pone, esmi tavo geras vardas", betgi aš pats esu seniai nusispjovęs ant savo reputacijos, ant tos už skatikus parsiduodančios kekšės!" –

ir čia jis įpykęs nusispjovė ant samanų, buvo dabar išties baisus, krauju pasruvusios akys blizgėjo it karščiuojant, ir Norvaišai irgi buvo baugu; jis įkvėpė giliai ir jam tarė: dar šnekama, ir šitai, tarp mudviejų kalbant, labiausiai neramina etmoną, taigi, dar šnekama, kad jūsų šviesybė norintis priimti žydų tikėjimą.

Čia raikytojas ėmė taip balsu kvatotis, kad net pabaidė savo ramiai besiganančius danielius; „Kvailiai, prasčiokai ir bukagalviai, štai ko jie bijo, tik tiek jų vargani proteliai teneša, o tu ką manai – ar geras iš manęs išeitų žydas?“ Jis, Norvaiša, būtų mieliausiai išvengęs tokių klausimų, pokalbis krypo pavojinga linkme, čia iš tiesų reikėjo pačios didžiausios delikacijos, ir jis kaip galėdamas ramiau atsakė manąs, kad jo aukštybės tikėjimas – jo aukštybės asmeninis reikalas, ir ne pusbrolio ekonomui čia ką nors spręsti tokiu svarbiu klausimu, jeigu paklaustų jo asmeniškai, tai jam patikusi jos šviesybės kunigaikštienės mintis, apsakyta iš Bachstromo knygos, kad jei Viešpats yra vienas ir visagalis, tai jis vienas visiems, o kas jau ten kaip garbina – kiekvieno asmeninis reikalas, *bile* tik pats žmogus būtų geras... ir jei jau šviesybė klausia asmeniškai, tai jam yra tekę sutikti tokių kunigų, kad, Viešpatie apsaugok ir pasigailėk, jis neabejojąs, Suziną irgi buvo už ką bausti, tai ką gi dabar daryti, akivaizdu, kad priklausomybė kuriam nors tikėjimui dar nieko nenulemia, ir jeigu jau jo kas paklaustų, tai iš savo praktikos galįs pasakyti, kad geriau jau protingas žydas, su kuriuo gali susitarti, negu durnas Rymo katalikas, betgi, žinoma, geriausia – protingas katalikas, o nuo kvailo žydo – apsaugok Viešpatie, bet ką gi jis pats suprantąs, jo užsiėmimas – sąskaitos, ne teologija, ir jis geriausiai suprantąs ne tikėjimo vingrybes, o skaičius ir jų argumentus, šie niekada neapgauna.

„Tu, – kunigaikštis, kiek atlėgęs, dūrė jam pirštu į krūtinę, – tai tu, pone Norvaiša, turėtum priimti žydų tikėjimą, tau būtų pats tas, jų šventas raštas – visas vien skaičiai.“ Ir jis vėl pradėjo skardžiai juoktis, net pabaidė paukščius, o tada švilptelėjo: iš krūmų išlindo

žiponuotas pusamžis vyras skusta galva, vešliais ūsais ir rinktinio galvažudžio veidu, kurį dar ir bjaurojo didžiulis randas ant antakio, ir dar du, jaunesni, jo pakalikai – nelabai švariai apsirėdę, su gauruotom čiuprynom, visi ginkluoti iki dantų, su bizūnais ir virvėm prie juostos. „Pone Grabovski, ponas Norvaiša lieka svečiuotis, iki kol man jo kompanija pabos, pasirūpinkite, kad jam ir jo tarnui nieko netrūktų, įsakykit paruošti kambarį... – čia jis kiek pagalvojo, – paruošti kambarį kairėje dalyje, arčiau manęs, noriu tokį puikų pašnekovą turėti šalia savęs, visus ginklus, žinoma, prašome atiduoti Grabovskiui, gausite juos prieš išvykdamas, mielam svečiui jie čia nereikalingi, čia nebus su kuo kovoti, nebent jus taip užkankinčiau savo nuobodžiom kalbom, kad norėtumėte mane papjauti; siunčiamus laiškus prieš užantspauduodamas irgi turėsite man parodyti, kad įsitikinčiau, jog viską matėte ir supratote taip, kaip yra; matote, pone, kakotopijos kakotopijomis, betgi kartais norisi pasišnekėti su kuo nors iš šalies, kaip kad su jumis štai... nors ką gali žinoti, gal ir jums patiks mano mažoji sala vidury miškų, tikiuosi, tai bus maloni ir trumpa nelaisvė, o galbūt čia kaip sykis rasite daugiau laisvės nei bet kur kitur... įsivaizduokit, kad esat kaip tas jūreivis, kuris ką tik išsigelbėjęs iš sudužusio laivo ir patekęs į stebuklingą salą... jūsų laimė, ir žinot, kur jūsų laimė? Kad man nemelavot dėl šnipinėjimo, štai kur, nes ko jau niekada neatleidžiu – tai išdavystės.“

Ir kai Grabovskis su savo vyrukais jį nuginklavo ir palydėjo į dvarą, kuriame jau rado savo tarną, jo tyliai ir ramiai laukiantį, nes surištą ir užkimšta burna, tiesa, kunigaikščiui paliepus jis parankinių buvo nenoriai, bet išlaisvintas, Petras Antanas Norvaiša pamanė esąs iš tiesų laimingas žmogus: kad neliko kur nors ten, žvėryno parke, po krūmu, su Grabovskio perpjauta gerkle; tada tai jau būtų buvę nebepataisoma, o dabar dar buvo galima tverti, jis buvo tikras, kad iš to netikėto arešto vėliau, šeimininkui atlėgus, kaip nors išsisuks, juolab, kad tą vakarą šis buvo tikrai malonus – kambarys jam buvo skirtas geras, greta kunigaikščio miegamojo, nors ir be antikameros

tarnui, mat tas buvo išsiųstas į vieną iš kiemo pastatų, ir jis buvo pakviestas vakarienės, prie stalo, į didžiąją menę, kuri dabar buvo dailiai apšviesta ir atrodė visai svetingai. Už ilgo stalo jie sėdo dviese, jos šviesybės kunigaikštienės Martos vis dar niekur nebuvo matyti, o Martynas Mikalojus dabar buvo persirengęs vakarienei, išlindęs iš savo apsiausto ir pasipuošęs taip kruopščiai ir madingai, jog atrodė pasiruošęs vakarienei ne vidury miškų, bet mažų mažiausiai Prancūzijos karaliaus dvare, tik jau be savo ordinų; vienas gerai išmuštruotas kunigaikščio liokajus jiems tyliai patarnavo iš už nugaros, ir Petrą Antaną nustebino ne tik kunigaikščio meilumas, bet ir jo saikingas valgymas: patiekalai buvo puikūs, paruošti su išmone, pritaisyti rinktiniais prieskoniais, keistų ir neįprastų skonių, tačiau paaiškėjo, kad jo šviesybė ne vien valgo labai mažais kiekiais, bet ir nė burnon neima jokios mėsos, šitai jis aiškino, esą nevalgąs nieko, kas turi dūšelę, ir nesutariąs su savo išminčiais, ar šitai kategorijai priskiriamos žuvys, mat tie jam saką, jog derėtų vengti vien tų gyvų padarų, kuriems žmogus galėtų suteikti vardą; karpiai, silkės, lydekos, ešeriai, kilbukai prie jų nepriskirtini, ir kunigaikštis prisipažino dvejojąs, ar tikrai taip, mat juk žuvis – vis vien gyvas daiktas, ir ką tai reikštų atsidurti lėkštėj ir būti kito suvalgytam? Ar įsivaizduojate save žuvimi, pone Norvaiša, pamąstykim, kas jūs galėtumėte būti, aš manau, turbūt upėtakis – vikrus, ištvermingas, nuolatos kelionėje, nuolatos plaukiantis, nesvarbu, ar upėj, ar jūroj, nebijantis šalto vandens, upėtakis, vardu Petras Antanas, na, o aš patsai, su tokia ilga nosim, neabejotinai būčiau eršketas – šimtametė žuvis iš giminės, skaičiuojančios šimtmečius, iš kurios kas netingi nori išplėšti visus ikrus... Ir vėl negalėjai suprasti, ar jo šviesybė juokauja, ar kalba rimtai, bet Petras Antanas buvo dabar atsargus klausinėti, nors ir knietėjo paklausti, kas gi tieji kunigaikščio išminčiai, ir apie kokius ikrus jis šnekąs, bet nusprendė verčiau jo neerzinti, ir jis stengėsi ne vien tik pritarti, bet kartkartėmis dar ir klausdavo, ką jo šviesybė turįs galvoje, nes sekti jo mintį buvo įdomu, bet gana sudėtinga, ir buvo

akivaizdu, jog kunigaikštis daug laiko praleidžia vien su savaisiais apmąstymais, kurių daugelis buvo bemaž mokslinio lygio, ir, regis, jam tikrai reikėjo kompanijos, reikėjo klausytojo, mat savo priverstiniam svečiui jis kantriai aiškino ir ne kartą kartojo: „Apie šitai, pone Norvaiša, mes dar būtinai vėliau pakalbėsime"; jiedu tąvakar išgėrė tris butelius vyno, ir jis beveik pamiršo pakliuvęs nelaisvėn, beveik nebeatsiminė nirtulingo dienos priėmimo ir mėgavosi vakariene tol, kol kunigaikštis atsistojo, grakščiai pasirąžė, ir pasakęs, kad metas ilsėtis, metas miegoti, sapnuoti, „sapnuokite daug ir įdomiai, mielasis", ir patraukė kartu su juo link savo alkieriaus ir jo kambario, ir tik tuomet, kai anapus durų subildėjo iš lauko užstumiama velkė, jis prisiminė esąs kalinys. Gerai prigėręs ir kunigaikščio palieptas sapnavo daug: daug įvairių dalykų, bet daugiausiai žydus: didžiulė mūrinė jų sinagoga buvo virtusi teatru, visi buvo ten susirinkę – ir užsispyrėlis Zelmanas Gordonas, ir Vilniaus magidai, ir matytasis Šimonas Icikovičius, miestiečiai ir iš kaimelių, šimtų šimtai jų, visa minia; balkone pasislėpusios po tamsiais gobtuvais kuždėdamosi sėdėjo jų moterys, o pačiam sinagogos vidury bedievišką šokį šoko šilkais ir povo plunksnomis pasipuošusi Gordonaitė – lėtai skambant klavesinui ji vieną po kito nuo savęs plėšė perregimus geltonus ir raudonus šydus, ir jų mažėjant jau švysčiojo jos oda iš po plonyčio audinio, ir blyksėjo, dzingsėjo žydiško aukso grandinės, auskarai ir apyrankės, kuriomis buvo apkarstytas visas jos jaunas kūnas, ir, gundančiai lėtai nusiplėšusi paskutinį šydą, juo mostelėjo – dabar ji stovėjo nuoga, tik su papuošalais, ir jis suprato sapne ją esant biblinę Salomėją, nes dabar jos rankose buvo didžiulis padėklas ir ant jo gulėjo kraujais varvanti nukirsta galva, neabejotinai krikščionio – su pilkai pudruotu peruku, veido nebuvo matyti, buvo nusuktas, matėsi vien tik patsai perukas su skystančiom garbanom, toks, kaip kunigaikščio Martyno Mikalojaus, bet... betgi, Viešpatie šventas, lygiai tokį patį Vilniuje turėjo ir jisai pats... ir iš to siaubo jis atsibudo, paryčiais, ir jau nebegalėjo užmigti, kankino troškulys

ir trikdė garsai už medinės sienos: ten, kunigaikščio miegamajame, dėjosi keisti dalykai, vos girdimas sklido žemas jo balsas, jis kažką kalbėjo, tyliai juokėsi ir jam atitarė moteriškas kikenimas, jis pamažu slopo, tilo, kol virto garsiais atodūsiais, tada pavienėmis aimanomis, jis turbūt ją kankino, ne kitaip; aimanos vis dažnėjo, dažnėjo, kol virto beveik šauksmu, taip, moteris anapus sienos dusliai šaukėsi Dievo, ji vaitojo: „O mano dieve, o mano dieve, o dieve... dar, dar, susimildamas, dieve...“, kunigaikščio balsas, kimus, uždusęs, juokdamasis jos klausinėjo: „Ir kas dabar tavo dievas? kas?“, tada išgirdo, kaip toji vargšė sulig paskutiniais skausmingais atodūsiais lyg prieš mirdama, drebančiu balsu sudejavo: „Tu, tu kaip dievas, tu dieviškas...“ ir išleido paskutinę tylančią aimaną, kurioje jau buvo kažkas laukinio, žvėriško, ir Petras Antanas už sienos net persižegnojo: akivaizdu, kad kunigaikščio alkieriuje vyko baisus piktžodžiavimas, baisi šventvagystė, gal net šėtoniškos mišios, ir jis tyliai pasimeldė, kad vargšė moteriškė jas atlaikytų ir gyva sulauktų kitos dienos; jis užsitraukė lovos antklodę sau ant galvos tarsi norėdamas pasislėpti ir, visam šitam išgąsčiui atėmus daug jėgų, giliai užmigo.

VII

Kitą rytą atmerkęs akis, Petras Antanas net loštelėjo ir pakrutinus sprandą į galvą bedė pagirių skausmas: ant jo lovos krašto, kojūgalyje, su naktiniais ir savo brokatiniu naminiu rūbu sėdėjo

vienplaukis kunigaikštis Martynas Mikalojus ir įdėmiai jį stebėjo; buvo susidomėjęs, tačiau ramus ir nepiktas, pailsėjusiu švytinčiu veidu ir nė kiek nepanašus į žmogų, iš vakaro gėrusį ir visą naktį ką nors kankinusį, ant jo rūbų taip pat nebuvo matyti jokių kraujų ar kančių pėdsakų, stebino vien tai, kad jo tikrosios garbanos gerokai pražilusios, bemaž baltos smilkiniuose, nors buvo vos vyresnis už Petrą Antaną, ir dabar jo šviesybė pasilenkė ir, iš arti žvelgdamas savo belaisviui į akis, suokalbininkiškai sušnabždėjo: pasakyki man, ką sapnavai, paskubėki, kol dar nepamiršai, viską, viską smulkiai papasakoki, juk sakoma, kad pirmą naktį miegant naujoje vietoje sapnai pranašingi. Ir čia jau reikėjo diskrecijos, kurią buvo sunku išmąstyti, šitaip smarkiai kankinant pagirioms; mintys vėlėsi, rodės, visos netiko, visi atsakymai galėjo užrūstinti ar įstumti į bėdą, bet kunigaikštis ragino – nagi, greičiau, nes pamirši; ir jis nutarė sakyti tiesą, tiesa – ne visą: „Jūsų aukštybe, nepatikėsit, sapnavau žydus, visą naktį sapnavau žydus, čia turbūt dėl tų paskalų“, ir kunigaikštis nusijuokė, tačiau atrodė kiek nusivylęs: „Žydus, ir tik tiek? Jų pilni Čarnavčycai, čia nereikia pranašingų sapnų, bet ką jie sapne darė, tie žydai? – ir, pamatęs dvejonę savo belaisvio akyse, klastingai nusišypsojo, pratiesė ranką link stalo, čiupo vandens pilną stiklinį butelį ir, juo pateliūškavęs prieš nosį, sukikeno: – Norisi gerti, tiesa? Jokio vandens, kol papasakosit, jokio vandens visą dieną!“ Ir Petras Antanas, kad ir pagiringas, sumojo, jog jo aukštybės geriau nebeerzinti, todėl išsamiai jam viską išpasakojo – apie žydus ir šydus, ir apie žydaitės šokį sinagogoje; apie tai, kaip dzingsėjo aukso papuošalai ir kaip ji švaistėsi su nukirsdinta galva ant padėklo; nepasakojo tik spėlionės, kad ten galėjo būti jo paties ar net jo aukštybės galva, šito tai jau nereikėjo, tai galėjo įsiutinti; bet kunigaikštis klausėsi be galo susidomėjęs, šypsojosi, linksėdamas galva: „Ak, tos patrakusios biblinės žydės su nukirstom galvom, nepaisančios nieko, idant patenkintų savo žiaurius tikslus, ak, štai kas jums patinka, mielas pone, štai ko jūs ilgitės – pavojingos svetimos moteriškės, ir trokš-

tate, jog jūsų paties galva atsidurtų ant padėklo, puiku! Puiku!" – ir jis atrodė išties patenkintas; sakė, kad jo svečias išties yra nuostabus, ir jis jo taip paprastai nepaleisiantis, nes jo sapnai žada būti smagūs, net nepalyginsi su ankstesniu svečiu, sapnuodavusiu vien tai, kaip kemša skilvį gardumynais ar su giminėm niaujasi dėl tėvų palikimo, vienos nuobodybės, keptos paršo galvos sapnai, ir jis ištiesė butelį troškuliui numalšinti: „O dabar atgaukite jėgas, ilsėkitės, šiandien pasimatysime tik jau saulei nusileidus, tik vakarienės."

Petrą Antaną Norvaišą pažadino apie vidudienį, triukšmas: prie rūmo vienas po kito važiavo arkliais kinkyti vežimai, paprasti ir prašmatnesni, ir iš jų lipo žydai: daugiausia seni ir barzdoti, rabinai, vilkintys juodus ilgus durtinius, su didžiulėm kepurėm su atvartais, kai kurie – netgi su kailinėm, kad ir vidurvasarį, o vienas jų, kretantis, su klostyta olandiška pageltusia kreza*, apskritai atrodė kelių šimtų metų senumo, regis, tuoj subyrėsiantis į dalis; visus juos sveikino ir pagarbiai priiminėjo Šimonas Icikovičius, ir jie, garsiai kleketuodami savo kalba, žengė vidun; taip, iš visko sprendžiant, jo šviesybė Martynas Mikalojus tikrai buvo sumanęs tapti žydu, paskalos nemelavo, ir didelę dienos dalį Petras Antanas praleido lyg pelė po šluota, sėdėdamas kambary; nusiprausęs veidą likusiu vandeniu ir apsivilkęs, išsitraukęs popieriaus ir kelioninius rašymo reikmenis pabandė aprašyti kunigaikščiui etmonui, ką matęs per pirmąją dieną Turnoje, tačiau, prisiminęs Martyną Mikalojų tikrinsiant jo korespondenciją, nutarė pasisaugoti, verčiau sėdo peržiūrėti kai kurių atsivežtų sąskaitų, bet galop pabodo ir tai; tada apsuko aplink kambarį kelis ratus, dėl visa ko paklebeno durų rankeną ir nustebo aptikęs išorės velkę atsklęstą; išėjęs į kitą kambarį rado jį atvertą, už jo buvo jau matytasis muzikos kambarys, greta jo dar vienas ir menė, ir čia jį pasitiko Icikovičius: „Ponas, prašome čia", ir nulydėjo link išėjimo, bet pro praviras

* Apvali balta apykaklė, buvusi madinga Europoje XVI a. pab. – XVII a. pr.

duris akies krašteliu Norvaiša spėjo pastebėti – visa suvažiavusi žydija besišnekučiuodama sėdėjo menėje, už stalo, ant kurio buvo išdėliotos knygos, raštai ir popieriai, išmarginti hebrajiškai ir visaip keistai pripaišyti, kažkokiom lyg ir verpstėm, skrituliais ir persikryžiuojančiom linijom, o kunigaikštis, pasipuošęs laisvu tamsiai rudo aksomo drabužiu ir plaukus apsisupęs kažkuo panašiu į musulmonišką turbaną, sėdėdamas sau ramiai vidury, įdėmiai klausėsi, kartkartėmis įsiterpdamas hebrajų kalba, bet Icikovičius, perdėtai ir palaižūniškai šypsodamasis, išstūmė Norvaišą pro laukujes duris, tiesiai į saulėtą penktadienio popietę. Likusią dienos dalį Petras Antanas praleido klajodamas po sodą: kad ir žinodamas, jog kunigaikštis užsiėmęs, buvo vis vien labai atsargus – kad nesukeltų įtarimo, nė negalvojo eiti link dvaro vartų, buvo tikras ten esant sargybinius; vietoje to apėjo sodo pakraščius, dirstelėjęs pro praviras studijos langines, iš tiesų ten išvydo laboratoriją – ant stalo, tvarkingai nukrauto knygomis ir popierių stirtomis, stovėjo alembikai, riestos stiklo retortos, indeliai ir vamzdeliai, marmuro piestos su grūstuvais, stiklainiai su paslaptingais milteliais ir rūdomis, o ant lentynų – anatominiai piešiniai: žmogaus kūnas nudirta oda, išilgai pusiau perkirsta galva su pavaizduotom smegenim ir visom ertmėm; dar ten buvo iš fajanso pagaminta pusė moters – iki kelių, nuogomis krūtimis ir atviromis įsčiomis, kuriose susirangęs žemyn galva miegojo kūdikis, ir keli stiklainiai su spirite mirkstančiomis gyvatėmis ir keistais gemalais, ir jis net nusipurtė; vaizdas pro langelį į karietinę buvo ne toks baugus: ten iš tiesų, kaip kunigaikštis ir sakė, išrikiuotos stovėjo karietos nuo pat dvaro pastatymo laikų iki šių dienų, ir senosios atrodė be galo griozdiškos, tarsi namai ant ratų, sunkios, be diržų, kniedytos sunkia geležim, ir keičiantis madai bei amatininkų sugebėjimams jos pastebimai lengvėjo; priklausančiosios dabartiniam kunigaikščiui buvo, kad ir be didelių puošmenų, bet ypatingo dailumo ir lengvumo, rinktinės, kiek akį užmetus galima buvo pasakyti – angliško ir prancūziško darbo, itin

naujoviškos, tiesiog pavydėtinos, prabangiausios Vilniaus karietos prieš jas atrodė it ūkininkų vežimai. Saulė jau buvo pradėjusi leistis, bet iki sutemų ir vakarienės dar regėjosi toli, ir jis, nežinodamas, ko griebtis, įsitaisė nedidelėj vijokliais apaugusioj pavėsinėj; ten, niekieno nematomas, pro lapų properšas galėjo stebėti sodą. Tik štai apsnūdusią penktadienio pavakarę jame ne per daugiausiai dėjosi, tik pro rūmą nuskubėjo didele skarda nešina prijuostuota virėja su įmantriai suraityta skepeta ant galvos, iš pažiūros – žydė, paskui vėl kurį laiką viskas buvo ramu, tik kažkur tolumoj pasigirdo vaikiškas verksmas, kaip keista, pamanė Petras Antanas, prisiminęs kunigaikščio vaikus, kaip keista, kad nei jų, nei kunigaikštienės visai nematyti; o paskui nuo tolimesnių sodo pakraščio pastatų ataidėjo moteriškas juokas, juokėsi kelios moteriškės, paskui viena kažką pasakė, jis negalėjo atskirti žodžių, tačiau neabejotinai pažino vakar naktį girdėtą balsą, šis dabar skambėjo visai džiugiai, vadinasi, jo savininkė buvo sveika ir gyva, ir moterys, iš balsų – visos jaunos, sau vėl smagiai suklegėjo it niekur nieko. Norėdamas į jas pažiūrėti, jis išslinko iš savo slėptuvės, bet bergždžiai – jį nuo besijuokiančiųjų skyrė įmantriai kirptos sodo žalitvorės, o jeigu jas apeitų, visai prie jų priartėtų ir turėtų joms pasirodyti, tačiau nuojauta jam kuždėjo, jog kunigaikščiui šitai nebūtų patikę.

Temstant, jau gerokai išalkęs, kaip lieptas grįžo vakarienės į rūmą ir Icikovičiaus buvo palydėtas menėn – ji vis dar buvo pilna žydų, tik dabar jie jau buvo susirinkę savo raštus ir ramiai šnekučiuodamiesi sėdėjo susmigę krėsluose, ištiesę kojas, sunėrę rankas, visai tarsi namie, o tarnai dengė stalą vakarienei; kunigaikštis atrodė gerokai pavargęs ir susirūpinęs, kaktoje buvo išryškėjusi statmena raukšlė, bet pamatęs Petrą Antaną pagyvėjo: štai ir jūs, prašom prašom, saulė tuoj nusileis ir švęsime šabą, gersim vyną ir valgysim, ir žydai pradėjo kuždėtis, o kunigaikštis kažką jiems pasakė hebrajų kalba, ir tie linksėdami pradėjo šypsotis: „Ar jūs nieko prieš, pone Norvaiša, pavakarieniauti šiandien žydiškai“, į ką jis mandagiai atsakė, kad

nieko prieš, nes praėjusią savaitę sau vaišinęsis su totoriais, tad šią galįs ir su žydais, ir, apskritai, taip išalkęs, kad galėtų pavakarieniauti nors ir su pačiais velniais, bet tarnai jau į stalą nešė valgius: baltas žydiškas chalas, uždengtas prašmatnia balto lino servetėle, kvapnią sriubą, kugelį, žuvis – lydeką drebučiuose, tešloje keptus ešerio gabalėlius, ir didelį upėtakį per visą padėklą, paskendusį kvapniuose baltojo vyno padažuose; o tada jiems susėdus vienas iš senųjų žydų uždegė ant stalo žvakes ir, dainingu balsu laimindamas vyną bei duoną ir rankomis kažką burdamas virš jų, pradėjo šabo padėkos maldą, po kurios visi labai noriai kibo į maistą, įskaitant ir kunigaikštį, ir netgi seniausiasis, tasai su kreza, kad ir vos nulaikydamas sunkų sidabro šaukštą, čepsėjo su didžiausiu malonumu, o apie Petrą Antaną tai nebuvo ko ir kalbėti – iš alkio būtų galėjęs suvalgyti maistą kad ir su visomis lėkštėmis, ne tik gardų upėtakį, ir jo šviesybė tai pastebėjęs nusijuokė ir balsu paklausė: „Ar gardi žuvis, kaip tik juk vakar kalbėjom apie upėtakį, vardu Petras Antanas, ar nebaisu?" Ir Norvaiša mandagiai atsakė vis dėlto šio skanumyno atveju laikąsis ne jo šviesybės, o žydiško požiūrio, kad žuvys tikrai neturinčios jokios dvasios, ir tuo baisiausiai prajuokino savo šeimininką, kuris kvatodamasis paklausė savo svečių, kaip tieji maną, ar iš pono Norvaišos išeitų geras žydas, ir tie tik mandagiai susižvalgė tarpusavyje, o tada pats seniausias, kuris virškindamas jau senokai snūduriavo padėjęs barzdą ant krezos, staiga atmerkė po raukšlėtais vokais veik pranykusias akis ir, įdėbęs jas tiesiai į Petrą Antaną, nuo senatvės plonu ir šveplu balsu aiškių aiškiausiai ištarė: „Ne, neišeitų, jis pernelyg nelaimingas, kad būtų žydas", ir tai pasakęs vėl užsimerkė ir nugrimzdo į snaudulį. Keista buvo ir tai, jog po vakarienės žydai liko nakvoti Turnoje – Icikovičius juos palydėjo į vieną tolimesnių pastatų, kur jiems buvo skirti kambariai, ir kitą rytą, ir visą šeštadienį jie tebeviešėjo dvare – neskubėdami slampinėjo po sodą, šnekučiuodamiesi ilsėjosi ant suolelių pavėsyje, ten gana ilgam prie jų su savo talmudais prisėdęs buvo ir jo

šviesybė, kuris su jais kalbėjosi vien hebrajiškai, buvo akivaizdu, jog tą kalbą įvaldęs visiškai laisvai, ir lygiai taip pat akivaizdu, jog judėjai čia jautėsi kaip namie ir viešėjo nebe pirmą kartą, ir Norvaiša liūdnai pagalvojo apie savo reliaciją, kurią turės rašyti kunigaikščiui etmonui – kol kas tai, ką jis regėjo, tik patvirtino visus blogiausius gandus, ir šitaip bemintydamas ir stebėdamas sodą, kurį dabar tarsi tamsūs paukščiai buvo nutūpę jo šviesybės svečiai, jis staiga pajuto patį Martyną Mikalojų jam tapšnojant per petį; buvo guvus, su dailiu lengvu vasariniu durtiniu ir auliniais batais, spindinčiomis akimis, jis mostelėjo ranka žydų link: ar ponas žinąs, jog šabo dieną žydams draudžiama daryti net trisdešimt devynis veiksmus, vadinamus *melakha*, dirbti bet kokį net mažiausią darbelį, be to – ir keliauti, tik štai praleisti dieną šventuose apmąstymuose niekas netrukdo, kaip lygiai Talmudas tądien skatina ir mylėti savo moteriškę, tądien darbuotis lovoje nedraudžiama, et, patinką jam tie žydai! – čia jis garsiai nusijuokė, – tad jo išminčiai pasilikę iki šabo pabaigos, kol šįvakar įsižiebs pirmosios trys nakties žvaigždės, tai mažiausia, kaip jis galįs jiems atsidėkoti, na, bet ką gi mes su jumis darysime, mielas pone, gal pasijodinėkim, pajudėkim, kol visiškai nesuglebom į tešlą, eime, ant arklių.

Jie išjojo dviese, be palydos, ir buvo matyti, jog jo šviesybė valdose jaučiasi saugus – priešingai, tai jis kėlė baimingą pagarbą bet kuriam sutiktam, prieš jį lenkėsi, bet stengėsi nė nežiūrėti jam į akis, čia jis buvo viešpats ir valdovas, galįs nutrenkti savo pykčio žaibais, tačiau kunigaikštis nekreipė dėmesio į tokias smulkmenas; paraginęs žirgą jis iššuko iš kelio ir pasileido zovada per didžiulį lauką; jojo pavojingai, nutrūktgalviškai, netausojo nei arklio, nei pats savęs, rodėsi, tuoj nusisuks sprandą ar išsitaškys užkliuvęs už pirmo kelmelio žolėse, ir Petras Antanas vos spėjo paskui jį, pavijo jau tik pamiškėje ir uždusęs paklausė, o kaipgi šitoks jojimas, šitokia greita kelionė, ar žydai nelaikytų šito šabo pažeidimu, nekalbant jau apie tai, jog ir užsimušti šitaip galima, į ką kunigaikštis

juokdamasis atšovė: o kas man rūpi, aš juk ne žydas, tai ir laužyti man nėra ko! Ir, matydamas visiškai sutrikusį savo bendrakeleivio veidą, dar labiau ėmė kvatotis; nagi, jokim gilyn, jokim gilyn į miškus, mielas pone, ir paunksmėje atsigręžęs įsmeigė į Petrą Antaną akis ir visiškai rimtai, lyg švelniai ramindamas nesusipratusį vaiką, jam tarė: „Negaliu užsimušti, nes esu nemirtingas.“

Tą akimirką Petras Antanas Norvaiša buvo tikras turįs reikalų su bepročiu, ir jausmas, einant žingine gilyn miško taku, nebuvo labai malonus, įskaitant ir tai, jog kunigaikščio būta ginkluoto, o jo paties – net be mažiausio peiliuko, bet jis susilygino su jo šviesybės arkliu ir dabar įdėmiai stebėjo kiekvieną jo judesį ir klausėsi kiekvieno žodžio, galvoje karštligiškai kurdamas išsigelbėjimo planus, ir jo aukštybė dabar įdėmiai į jį žvelgė, klausdamas, ar manąs jog jis pamišėlis? Ir dabar tereikėjo daryti viena – bandyti išsisukti nuo tiesaus atsakymo ir ieškoti būdo kaip nors dingti iš miško, todėl jis tik pradėjo velti žodžius: „Geras klausimas, jūsų šviesybe, o ką manote jūs pats? Ir kodėl manęs klausiate – lyg galėčiau jums atsakyti... kartais, ypač paryčiais, ir man pačiam atrodo, jog esmi tikras pamišėlis... O dienai išaušus, jog tai pasaulis – bepročių pilnas, ir aš vienintelis sveiko proto tarp jų; taigi, sutikite, jūsų šviesybe, klausimas, kas šiais laikais yra beprotybė, – itin keblus, nelygu, kaip pažiūrėsi.“

Norvaiša, jūs – protingas žmogus, nes kvailiams tokių klausimų nė nekyla, ar žinote, iš ko visad pažinsi silpnaprotį? Bukaprotis visuomet viską žino geriausiai, jam niekad nekyla jokių klausimų, jis visad turi atsakymus ir visad žinąs, ką daryti, gyvenimas jam visad aiškus; maža to, jis dažniausiai dargi ir moko gyventi kitus, jį dažniausiai aptiksi esant uolų pamokslininką, pastorių, tarėją, teisėją, raštininką, seniūną; galia ir bukumas – pražūtingas mūsų laikų derinys, laimė, jog dabartis – tik akimirka amžinybėje, aš tikiuos, kad mūsų vaikai bus kitokie, nors ir nepavydžiu jiems palikimo, mes paliksim šį pasaulį po savęs kur kas bjauresnį ir atgrasesnį, nei

kad radome gimdami, ak, bet kaipgi mes klystam manydami, kad jie taisys mūsų paliktas griuvenas, kad jie mums nors kiek priklauso – lygiai tiek priklauso, kiek mes priklausėm saviesiems tėvams! Tik supratęs esantis amžinas gali išsilaisvinti; tik pažinęs aukštesniąją paslaptį gali iš tiesų gyventi... ar tu tiki, jog ji yra – toji didžiausioji paslaptis, kuri suteikia formą chaosui ir beprasmybei, bet labai gali būti, jog jos vardas visiškai nėra Dievas... arba bent jau ne tai, ką mes įsivaizduojame jį esant? Man regis, esu visai prie paslapties priartėjęs, žinoma, tereikėjo viską po truputį prisiminti, tai buvo nelengva, bet jei kartą jau miršti ir po to prisikeli, kai sužinai esąs iš tiesų nemirtingas, eilinės tavo mirtys tėra kaip slenksčiai, kuriuos vis perlipi, artėdamas link didžiosios paslapties įminimo... ir visi tikėjimai iš tiesų tėra tik vedliai ar, veikiau, tik skirtingi keliai link tikslo, tačiau visi tame pačiame žemėlapyje, ir aš esu nutaręs susirasti trumpiausiąjį ir patikimiausiąjį vedlį, ir šitai – judėjų religija, bet, pone Norvaiša, paskalos, kad ašai norintis tapti žydu, su tuo maža ką turi bendra, manęs nedomina ta paprasčiausioji žydiško tikėjimo atmaina su apipjaustymais ir košerine mėsa, ne Talmudas amatininkams ir prekeiviams, su nurodymais, kaip valgyti, praustis ir gimdyti vaikus, ir net ne eilinių rabinų šventojo rašto studijos, o aukščiausieji jos slėpiniai, hermetikų, išminčių ir pranašų lygis, vadinamas *Kabbalah*, ir štai kodėl mane kartkartėmis lanko magidai ir aš su jais diskutuoju apie emanacijas šios aukščiausiosios paslapties, *Ein Sof*, kuri yra nepažini, begalinė ir amžinai liks neįminta, bet ji yra *veritas universalis* ir anaiptol ne vien žydams priklausanti, tik šieji, būdami viena seniausių tautų, ankstyviausiai ir tiksliausiai tą aukščiausiąją tiesą užrašė, pakanka palyginti, kaip mūsiškis šventasis Jeronimas išvertė Šventąjį Raštą, Vulgatą, iš žydiško Zoharo originalo... daug kas tame vertime buvo prarasta, supaprastinta taip, kad ir beraštis suvoktų, dingo visos esminės aprašymo smulkmenos, liko tik bendroji niūksanti tamsa ir Dievo dvasia, plevenanti viršum vandenų... galbūt tyčia taip išvertė, idant didžioji paslaptis taptų

niekada miniai neprieinama, o vien tik išrinktiesiems; ir neliko nei juodosios *Ein Sof* kibirkšties, išsprogusios hermetiškai užantspauduotoje ertmėje, neliko nei materijos, nei atmatuotų bespalvės šviesos ratilų, išsiskleidžiančių visomis vaivorykštės spalvomis, neliko nė *reishit*, atskaitos taško, už kurio prasideda visa apimanti nežinomybė; vieninteliai žydai aprašė pasaulio pradžią taip, kad ji gali būti perskaitoma kaip mokslinis fizikos veiksmas, kaip alcheminis virsmas, perskėlęs visatą iki mažiausių dalelių ir iš jų sukūręs gyvą stebuklą – mūsų pasaulį; bet krikščionims visa tai neteisingai išvertus neliko pažinimo, mokslo ir tiesos, liko tik Bažnyčios tėvų akylai saugomos paslaptys, liko tik jų išminties užmarštis, net pamiršom ir tai, kad mes patys švenčiame jų šabą, *shabbat*, kuris mums virto subata, viską pamiršom, ir mums, krikščionims, teliko tik aklas neklausinėjantis, nemąstantis ir netyrinėjantis tikėjimas Viešpaties stebuklu... Šitoks tikėjimas – ne man, nekart mirusiam ir nekart prisikėlusiam, siekiančiam aukščiausiojo pažinimo lygmens; man, norinčiam išskrosti be kokį stebuklą, išmėsinėti ir išvysti jo sandarą, ir suvokti, pagal kokį dėsnį jis vyksta, kokie impulsai jį lemia, bet ką gi jums, filistinams, apie visa tai suprasti... ar jūs bent šį tą supratot iš to, ką sakiau?

Ir ką reikėjo Petrui Antanui daryti, atsidūrus miško tankmėj su kunigaikščiu, kuriam aiškiai buvo pasimaišę – žinoma, tik linksėti galva ir sutikti, bet įstabiausia buvo tai, jog, kad ir ne iki galo suprantant, jam buvo keistai įdomu jo klausyti – visgi jo šviesybės būta itin mokslingos galvos nuo jaunystės, ir Norvaišai baugu buvo pačiam sau prisipažinti, bet viskas – ypač naktiniai kankinantys sapnai ir jų sukeliamas nuolatinis poilsio stygius – dabar buvo susiklostę taip, kad jį pragaištingai ir tiesiog liguistai dabar domino viskas, kas buvo susiję su žydais, ir ypač – su žydėmis, ir šitokios jo šviesybės kalbos buvo neišsenkantis tą smalsumą malšinantis šaltinis; be to, buvo aiškiai matyti, jog tol, kol kalba apie šituos dalykus, jo šviesybė neniršta, o priešingai – jaučiasi ramus, susimąstęs ir netgi švelnesnis,

taigi, saugant savo paties kailį, tokius pokalbius derėjo kuo labiau skatinti, nekalbant jau apie tai, kad reikėjo sužinoti kuo daugiau tiesos ataskaitai, ir, būdamas gana patyręs derybose, jis nusprendė, jog geriausias būdas įgyti kito pasitikėjimą – šiek tiek ir pačiam jo parodyti, tad mintyse persižegnojęs taip ir išklojo: suprantąs anaiptol ne viską, bet jam labai įdomu, ir, jei jo šviesybė jo neišduosiantis, jis turįs prisipažinti: jį sapnuose apsėdusi žydė, toji pati, apie kurią jau pasakojęs, vakar jį kankinusi nebe pirmąkart, pasirodanti veik kas naktį, nors Vilniaus kahalo vyresniojo Gordono dukrą matęs tik kartą ir labai trumpai, nė nekalbėjęs su ja, tačiau sapnuose ji kaskart atsidurianti jo lovoje, ką ten pataluose – tiesiog palindusi jam veik po oda, it erkė, nė rimbu neįmanoma jos nukrapštyti; tad taip, jis nedaug ką žinąs apie žydus, turįs su jais tik komercinių reikalų, tačiau dabar vykstą kažkokie monai, ar tik nebus prikibęs koks nors užkeikimas, tad taip, jei jo šviesybė jo neišduosiantis – jam tikrai įdomu visos tos žydiškos paslaptys.

Čia kunigaikštis nusijuokė: betgi žinot, kas keisčiausia, pone Norvaiša – ogi keisčiausia tai, jog pati didžiausia paslaptis mums yra patys žydai; šimtus metų čia pat, šalia, greta, o jų visai nepažįstam, nors prekiaujam, nuomojam jiems savo žemes, sudarome sutartis, duodam leidimus sinagogoms statyti, perkam iš jų vyną, degtinę, šilką ir silkę, kai jie naudingi – pakenčiam, kai įkyri – vejam ir kariam visus šunis ant jų, betgi ar kada susimąstėt, ar mes juos pažįstam? Ar aš juos pažįstu, nors jie beveik kas savaitę svetingai vaišinami už manojo stalo ir aiškina man švenčiausias savo Kabalos paslaptis? Ar jie mane gerbia ir pripažįsta, ar vien tik bijo ir pakenčia? Ar aš juos pažįstu, ar galiu pasitikėti; ar galiu žinoti, kas skleidžia paskalas, neva aš priėmęs jų tikėjimą – mano priešai ar mano išminčiai, kuriems, tarp kita ko, tokie gandai būtų ypač naudingi? Ar jie iš tiesų žino ir saugo didžiąsias paslaptis, ar vien tik apsimeta? O jūs ir jūsų žydaitė – paklauskit savęs, ar geidžiate jos vien todėl, kad ji tokia paslaptinga ir tolima, lyg nužengusi iš

šventraščio puslapių, ar sapnuotumėt ją kasnakt ir toliau, pamatęs, kaip ji valgo ir prausiasi, riaugėja ir gadina orą, ir naudojasi naktipuodžiu; negaluoja ir prakaituoja, pudruoja skruostus kaip mūsų moterys ir suka savo plaukus ant skudurėlių? Ar vien mėgstat jaunas mergaites, į dukras jums tinkančias? Ar, galbūt, viskas kartu? – kunigaikštis įdėmiai pažvelgė į savo pašnekovą ir užvertęs galvą nusijuokė, ir tas juokas vidury miško prieblandos buvo labai nejaukus, ir kai jie iš tankmės vėl išjojo į lauką ir pasuko atgal į Turną, Petras Antanas Norvaiša lengviau atsiduso – kad iš miško išjojo sveikas gyvas, ir kad visgi atrodė, jog jo šviesybė, kad ir pakrikęs, bet dar žydu netapęs, o tatai smarkiai lengvino jo reliacijos užduotį.

Tąvakar už stalo vėl sėdėjo žydai ir vėl lygiai taip pat buvo tiekiami žydiški valgiai – kaip ir sakyta, svečiai visą dieną negalėjo niekur keliauti ir jų draudimas baigėsi tik vakarinėms žvaigždėms suspindus; ir kunigaikštis, klastingai šypsodamasis ir veikiausiai tyčia, pasuko kalbą apie žydų moteris: papasakokit, gerbiamieji rabiai, mums apie žydų moteris, jos baisiai dominančios štai čia esantį poną, kuo gi jos tokios ypatingos, kad taip jaudina mūsų, gojų, fantaziją? Ir, rabinams išminčiams tarpusavy pamurmėjus, pagaliau kažkas iš jų pajuokavo: jūsų šviesybe, jos lygiai taip jaudina ir mūsiškę vaizduotę, moteris yra didi paslaptis, ir labai gali būti, jog ji esanti arčiau to, kurį vadiname Dievu, nei vyras, mat vyro protas kyląs iš mąstymo, o moters – iš jausmų, vyro protas – galvos protas, bet moters protas – tai širdies protas, ir todėl ji lengviau perprantanti paslaptingus dalykus, kuriuos galvos protu itin sunku paaiškinti; todėl mes moteris suvokiam kaip atskiras, kitoniškas ir vyrams iki galo nepažįstamas, tačiau jiems visiškai lygias, o kai kuriais ypatingais gyvenimo atvejais – dargi ir svarbesnes, ir dar klausimas, kas būtų išėję iš mūsų protėvių, jei ne mūsų pramotės Sara, Rebeka, Rachelė ar Lėja, ir gal todėl žydu gimstama tik iš žydės motinos, bet ne iš tėvo sėklos: nes juk tik moters įsčios nemeluoja, čia kaip gamtoje – barstyk įvairų grūdą kiek nori, bet tik

dirva paslaptingai ir nesuprantamai atsirenka, kuris nunyks, o kurį sudaigins ir užaugins? Ir čia seniausiasis žydas, tasai, su senobine apykakle, pramerkęs vieną užkritusią akį netikėtai susvirpė: „Ir dar labai gali būti, kad Tas, Kurio Vardo Negalime Ištarti, irgi yra moteris“, ir kunigaikštis nusijuokė, keldamas taurę: „Kaip jums tai patinka, pone Norvaiša, labai gali būti, kad Viešpats yra... moteris!“ – tą girdėdamas Petras Antanas net nevalingai persižegnojo, mintyse prašydamas Viešpaties atleisti, kad dėl aplinkybių yra priverstas klausyti šitokių bedievysčių, o krezuotasis seneliukas, šįkart nė nesivargindamas atmerkti akių, kantriai paaiškino: „Ar Tasai, Kurio Vardo Negalime Ištarti, turi kūną? Jeigu neturi kūno, vadinasi, neturi ir genitalijų, todėl net pati mintis, kad gali turėti lytį, yra paprasčiausia nesąmonė. Tas, Kurio Vardo Negalime Ištarti, yra lygiai tiek pat vyras, kiek šitas stalas, prie kurio valgome, ar šita kėdė, ant kurios sėdite; *HaShem* yra ir vyras, ir moteris, ir tuo pat metu nė vienas iš jų“, – ir po šios miglotos ištarmės, atėmusios jam visas jėgas, senis nulenkė galvą šonan ir palaimingai užmigo ant savo apykaklės. O tuomet įsiterpė kunigaikštis ir pradėjo pasakoti, jog, pasak kai kurių žydų, Viešpats nesukūręs Adomo iš dulkių, o Ievos – iš jo šonkaulio, bet sutvėręs abu vienu metu, ir prisakęs jiems valdyti visa, kas tik gyva, jo sukurtame pasaulyje, ir čia vienas rabinų jį pertarė: „Jūsų šviesybe, iš pradžių buvo sukurtas vienas žmogus, ir tuomet padalintas į dvi dalis, į vyrą ir moterį“, tačiau kitas rabinas iš kitapus stalo garsiai suprunkštė: ne, buvo iškart sukurti du žmonės, vyras ir moteris, ir jis nurodė šventojo rašto knygą ir net tikslią eilutę, kurioje tai aprašoma, o tada pirmasis pacitavo kitus žodžius, neva pagrindžiančius priešingai, ir čia jau jie pradėjo šūkauti hebrajiškai ir bartis ne juokais, o kunigaikštis, pasilenkęs prie Norvaišos, kikendamas pusbalsiu pasakė, kad jam nieko nėra gražesnio, kaip žydai, besiniaujantys dėl šventojo rašto supratimo būdų, tai vienintelis dalykas, dėl kurio jie kada nors rimtai ginčijąsi, o šitie du – dar ir skirtingų sinagogų rabinai, vienas iš

Čarnavčycų, kitas – iš Bresto, ir jis dabar bežiūrėdamas prisiminęs juokingą istoriją apie žydą iš sudužusio laivo, kuris, išplautas bangų į negyvenamą salą, vos atgavęs jėgas pastatė dvi sinagogas, ir tada iš aukštybių išgirdęs nustebusio Viešpaties balsą: „Moiše, kam tau dvi sinagogos negyvenamoj saloj?“, o tasai Moišė atšovęs: „Kad štai į šitą galėčiau eiti melstis, o štai į šitą – ir kojos nekelsiu!“ ir kunigaikštis negalėjo liautis kikenęs iš savo juokų, o, beje, jo mėgstamiausioji žydė – Lilit, tokia baugi moteris, tamsus angelas, užpuolantis vyrus, miegančius vienus, ar tik jūsiškė žydaitė nebus iš Lilit giminės, kai kurie žydai sako, jog ji buvusi Adomo pirmoji žmona, toji, sukurta iš dulkių tuo pat metu, tik ji buvusi neklusni, ji jį palikusi, ir tada jau jam tekę lupti šonkaulį, ak, kodėl jį paliko, būtų įdomu sužinoti, kaip galėjo baigtis Lilit ir Adomui... ir ūmai jis tapo niūrus, jo rudos akys užsisklendė, tapo neįžvelgiamos, it toji užantspauduota tamsa iš judėjų šventojo rašto; jis užsivertė vyno taurę ir apsimetė klausąs, ką hebrajiškai ginčijasi jo žydai.

Petras Antanas Norvaiša tąnakt pagaliau atsigulęs patalan daug ir nuoširdžiai meldėsi; nebepaminė, kada taip karštai ir iš visos širdies buvo atsidavęs maldai – atgailavo už visus piktžodžiavimus, kurių šiandien prisiklausė, už valios silpnumą, kad neprieštaravo ir nesudraudė blevyzgotojų, bet ką gi jis galėjo padaryti – jo toks darbas, tokia užduotis, kaip nors ištverti, atlikti savo pareigą, tad tikslas pateisina priemones; bet koks kunigaikščio išerzinimas šiandien nebūtų davęs jokios naudos rytoj, Jėzau Kristau, išklausyk, suprask ir atleisk; taip jis ir užmigo, melsdamasis, jausdamasis kiek švaresnis dėl nuoširdžios atgailos, ir sapne pajuto palengvėjimą, nes atsidūrė bažnyčioje, kad ir nepažįstamoje; jautėsi saugesnis ir parpuolęs ant kelių meldėsi prieš auksu spindintį altorių su didžiuliu ypatingo grožio kryžiumi, panašesniu ne į kryžių, o į gyvybės medį – mat nuo pat apačios turėjo išsiraizgiusias aukso šakas, apkibusias didžiulėmis kekėmis vynuogių, spindinčių it brangakmeniai, it rubinai ir ametistai, taip, Viešpats buvo jo vynmedis ir tik jis galėjo numalšinti

jo troškulį, ir sapne jis kėlė akis į Nukryžiuotąjį, į jo liauną, jauną kūną, tik štai veidą dengė ilgos juosmenį siekiančios tamsios garbanos, o jis taip norėjo sutikti atleidžiantį žvilgsnį, ir tuomet tarsi stiprus vėjo gūsis pūstelėjęs praskleidė plaukus, ir Dieve apsaugok, ten buvo ji, jos mergiškas veidas, iškreiptas baisiausios kančios...

Jis atsibudo – apimtas siaubo, išpiltas šalto prakaito, o baisus baimingas džeržgimas net ėjo pagaugais, tiesiai iki kaulų, ir čia jis sukluso – garsas nebuvo sapnas, tai buvo violončelė, viena, ir dabar griežė nebe moteris, griežė kunigaikštis, dėl to negalėjo būti jokių abejonių, nes vien vyras galėjo turėti tokios jėgos, vien vyras galėjo darbuotis stryku it pjūklu, šnioti juo lyg rimbu, lyg kardu kapoti, lyg norėtų nužudyti instrumentą, su tokia galia, su tokia neapykanta ir išgaudamas tokio grožio garsus, lyg Turnos dvaro naktyje tarsi toje juodoje judėjų nupasakotoje ertmėje čia ir dabar rastųsi naujas pasaulis, su ugnimi ir vandeniu, su kalnais ir bedugnėmis; garsas ėjo pagaugais Petro Antano kūnu, plakė širdies dūžiais, ūžė kartu su krauju jo gyslomis, jam reikėjo daugiau tų garsų, tarsi jie būtų pati gyvybė, ir jis prigludo ausimi prie savo kambario durų ir savo nuostabai pajuto jas pasislenkant, jos nebuvo užsklęstos, ir jis tarsi užburtas, apgraibomis per tamsius kambarius patraukė link sklindančio garso, jam reikėjo daugiau, garsiau, dar; prie pat durų, už kurių griežė kunigaikštis, jam iš tamsos kelią pastojo vienmarškinis Icikovičius, mojuodamas rankomis bandė perspėti: nereikia, nereikia dabar ten eiti; tačiau jis jo neklausė, juolab kad išgirdo, jog kunigaikštis begrieždamas užsikirto, ėmė kartoti nepavykusią dalį, vėl ir vėl, ir jis pastūmęs petimi duris įžengė į tamsoje skendintį muzikos kambarį, be jokios žvakės, be jokios lempelės, nušviestą vien pro langą sklindančios pilnaties šviesos, kaip tik tą akimirką, kai įniršęs kunigaikštis tarsi maitą nubloškė šalin instrumentą ir išleido iš savęs siaubingą riksmą – it būtų sužeistas žvėris, it vilkolakis, kuriam į širdį kalamas kuolas; jis kaukė, springo, maurojo ir kūkčiojo, vienmarškinis raičiojosi ant grindų, tampomas konvulsijų, ir Petras Antanas,

iš patirties žinodamas, jog tokiais atvejais traukulių apimtasis gali nusikąsti liežuvį ar mirtinai susiknežinti kiaušą į grindis, puolė prie jo padėti; surakinęs dilbiais besidaužančią kunigaikščio galvą, bandė jį nuraminti, tačiau tatai nebuvo traukulių priepuolis, jo aukštybė turėjo sąmonę, įsikibo jam į rankas, jo veidas ir marškiniai buvo drėgni, lipnūs, ir įdėmiau pažvelgęs, kiek tik leido blausi mėnesiena, jis pastebėjo, jog kunigaikščio rankos iškruvintos, pirštai ir panagės suraižytos stygų, vietomis nudrėksta oda, o veidas – šlapias nuo ašarų, bet dabar jis jau rimo, kaip vaikas, saugus jo glėbyje, jau tik verkė, neberiaumojo ir neberėkė, tik užsikirsdamas kartojo: kodėl? kodėl? ir Petras Antanas apimtas nebūdingo gailesčio jį laikė apkabinęs, lėtai raminančiai tapšnodamas plaštaka per nugarą, kol tasai padėjęs galvą jam ant peties malšo, kol pagaliau nustojo trūkčioti, o tada pakėlė į jį veidą ir įsmeigęs akis ištarė: „O dabar jau eik, nes kitaip turėsiu tave užmušti." Ant slenksčio atsiradęs Icikovičius be garso prisliūkinęs kunigaikščiui padavė nedidelį porceliano puodelį, kuriame, kiek matėsi mėnesienoje, buvo šiek tiek pieno, ir tasai godžiai jį išlenkęs leidosi žydo ir svečio nuvedamas miegamajan.

VIII

Kitą rytą, iki pat sekmadienio popietės, visas dvaras buvo lyg išmiręs: žydai jau buvo išvažiavę, kas savo keliais, o namiškiai po rūmą vaikščiojo ant pirštų galų, vengdami sukelti menkiausią garsą: jo

aukštybė ilsėjosi, miegojo, ir niekas nežinojo, kada teiksis pabusti. Į Petro Antano Norvaišos kambario duris kažin kas pasibeldė: tai buvo Šimonas Icikovičius, nejaukiai mindžikuojantis, besimuistantis, Petras Antanas ranka jam pamojo įeiti ir sėstis, ir tasai įsitaisė ant vienos iš kėdžių, ant paties kraštelio, plaštakomis nejaukiai valydamas nesamas dulkeles nuo savo durtinio skverno; „Kuo galiu jums padėti?“ – Norvaiša buvo pratęs su žydais kalbėti be užuolankų.

Oi, kuo jūs man ponas padėsit... bet štai jo aukštybei, man regis, galit padėt, o tuo pačiu ir mums visiems, ponas atrodot protingas žmogus, ir kiek čia esu, nesu matęs, kad kas taip sumaniai apsieitų su jo šviesybe, paprastai kiti nė dviejų dienų neištempia, įsiutina, o tada būna ir blogiau, o čiagi aišku, kad mokat prie jo aukštybės prieiti, susikalbėti... Aš jums, ponas Norvaiša, padėsiu, kuo tik galėsiu... jo aukštybė savaip geras žmogus, žinot, tikrai būna ir blogesnių, tik labai nelaimingas... kaip čia pasakius, dėl savo sveikatos ir dar šiaip daug dėl ko, žinot, mes čia pripratę – būna blogiau, būna geriau, įvairiai... Šiandien ilgai miegos, ilsėsis po vakar; vakar, žinot, daviau jam truputį laudanumo, kad nusiramintų, kad savęs nesužalotų, čia gydytojas Bžeskis tokiems atvejams išrašęs, betgi po tų lašų būna kitą rytą piktas, gali būti labai irzlus, tačiau šitai todėl, kad, man regis, jam po to būna nepaprastai gėda dėl tos tamsos, užplūstančios galvą, nors ji juk ne nuo jo valios priklauso... ir po jos jis niršta pats ant savęs; vakar, kai griežė vidur nakties, šitaip bandė nutolinti nujaučiamą priepuolį, mat tikįs, jog susikaupimas prie instrumento galįs padėti, bet, deja, nepavyko... po to jaučias bejėgis, pats sau daug ko negali atleisti, tai jūs, ponas, tik būkit jam malonus, būkit švelnus kaip tik mokat, pralinksminkit, vyno išgerkit ar dar ką; žinot, ponas, ir apie mus pagalvokit, stenkitės jo neišerzinti ir galbūt kaip nors... kartais blogiau, kartais – kartais geriau, ir kartais ištisom savaitėm ar net mėnesiais būna *lucidus**, nors prie žaizdos dėk...

* Skaidraus proto. (Lot.)

Petras Antanas tyliai uždarė duris ir atsisėdęs prisislinko arčiau su kėde; pasakokit, pasakokit viską nuo pat pradžių, pone Icikovičiau, ir Icikovičius kiek pasimuistęs pradėjo: jis nežinąs, nuo ko viskas prasidėjo, jo paties tuomet čia dar nebuvę, tačiau dvarionys pasakojo, kad jo aukštybė, lig tol buvęs paprasčiausiai kiek ūmaus būdo, ėmė keistai elgtis beveik prieš dvylika metų, pirmajai kunigaikštienei numirus: po jos laidotuvių Krokuvoje grįžęs labai sielvartingas, parsivežęs su žindyve jųjų naujagimį Juozapą Mikalojų, nė akyse jo nenorėjęs matyti, nė ant rankų nebuvo paėmęs, vis užsidaręs savo laboratorijoje darė alcheminius bandymus, vieni kalbėjo, kad bando išgauti filosofinį akmenį, išpildysiantį visus jo norus, kiti štai sakė, kad užsiimąs spiritizmo seansais velionės žmonos vėlei iškviesti; kaip ten bebūtų, elgėsi it tikras atsiskyrėlis, tūnodavo laboratorijoje ar bibliotekoje per dienų dienas, su niekuo nekalbėdamas, o visas dvaras tylomis tipendavo aplinkui, bijodamas sutrukdyti, kol vieną gražią dieną jo aukštybė išėjo iš bibliotekos, sukvietė visus tarnus ir labai netikėtai paskelbė negalįs daugiau tverti gėdos dėl lietuvių ir Lietuvos, o ypač dėl to, kad jo velionis senelis ir jo brolis etmonas pavėlavo į Vienos mūšį: „Tokia gėda, tokia gėda, lietuviai pavėlavo į istorinį mūšį, mano šeima pavėlavo istorinėn pergalėn, Radvilos kaip didžiausi bailiai nedalyvavo Vienos mūšyje! Nuo šiol visiems įsakau visus įsakymus vykdyti bėgte, kad niekur niekada nebepavėluotume; bėgte, bėgte! Greičiau, greičiau, *szybciej, szybciej*!“ – suplojo jo aukštybė delnais, ir kadangi jo žodis buvo šventas, dvarionys pradėjo bėgioti; užuot vaikščioję, nuo tol varė ristele, ir šitaip lakstė po Turną kelias savaites, kol galiausiai po truputį lėtėjo, lėtėjo, lėtėjo; ligi kol kunigaikštis pats primiršo savo įsakymą, tačiau taip, galima sakyti, – ir Icikovičius per daugelį metų patsai tą pastebėjęs, – kunigaikštį labiausiai kamuojanti nepakeliama gėda, ar, teisingiau, daugybė gėdų, daugybė įvairaus stiprumo jos atmainų, ir būtent šitai yra jo keistenybių priežastis, tačiau negali jo aukštybės kaltinti, didis Hašeme, tikrai negali kaltinti –

pavyzdžiui, jo aukštybė jaučiąs didžiulę gėdą dėl savo paties tėvo, Jono Mykolo Radvilos, amžiną atilsį jo neramiai sielai, juk vargšas mūsų kunigaikštis šitaip prisikentėjęs nuo gimdytojo tūžmasties jaunystėje; kalbama, mušęs ir kankinęs ne tik sūnų, bet ranką kėlęs ir prieš savo paties žmoną, kunigaikščio motiną Dorotą Henriką, kas ten dabar bežino, kaip ten viskas buvo iš tikrųjų, bet štai ką pats Icikovičius matęs savo akim ir girdėjęs savo ausim: kai įvyko ta baisi nelaimė su kunigaikščio sūneliu, jo įpėdiniu, Juozapu Mikalojumi, jo šviesybė taip anuomet ir rėkė raudodamas: „Viešpatie šventas, juk virstu savo paties tėvu, neištversiu tos gėdos", ir po to taip palūžo, kad sirgo kelias savaites... Kaip, ponas Norvaiša nieko negirdėjęs, Nesvyžiuj nieko negirdėję? Gal ir gerai, kad žinia apie šitą tragediją nepasklido už Turnos ribų... Matot, ponas Norvaiša, kai kunigaikštis grįžo iš Krokuvos žmoną palaidojęs, į naujagimį beveik negalėjo žiūrėti, laikė jį velionės mirties priežastimi: juk jos šviesybė kunigaikštienė Aleksandra mirė vos savaitei praėjus po gimdymo, taip ir neatsigavusi, kraujuose ir nuo karštinės; tad jo aukštybė savo sūnų dėl visko laikė kaltu, nors ilgainiui pradėjo jį imti į rankas, ieškodamas jame panašumo į mylėtą žmoną, mat vienu metu tikėjęsis, kad gal motinos siela persikėlusi apsigyveno naujagimyje, ir kartą, vėl nusivylęs apžiūra, įtūžo, išmetė kūdikį, veikiausiai netyčia, aš nemačiau, bet kiti tarnai kalbėjo, jog įsiutęs net sudavė keletą smūgių mažyčiui, ir paskui, atitokęs, raudojo, buvo baisu pažiūrėti, kas darėsi, net norėjo sau galą pasidaryti, štai tada ir šaukė: „Viešpatie šventas, juk virstu savo paties tėvu, neištversiu tos gėdos", ir baisiausia buvo tai, kad nuo to išmetimo ar sumušimo jaunajam kunigaikštukui ant nugaros iškilo kuprelė, ir dabar kunigaikštis negalįs žiūrėti į Juozapą Mikalojų, nes sūnaus luošumas jam vis primena aną nelemtą, sielvarto ir proto aptemimo sukeltą įvykį... Turbūt todėl ir laiko visus vaikus atokiai, kambariuose kartu su dabartine kunigaikštiene, kurios irgi šiek tiek gėdijąsis, bent taip jam regis, o į vyriausiąją dukrą, į kunigaikštytę Antaniną,

taip pat negalėjęs žiūrėti, nes toji panaši į jį, kaip iš akies traukta, tarsi moteriška jo paties atlieja, bijojęs, kad nebūtų paveldėjusi jo būdo ir negalios, visi lengviau atsiduso, kai pernai, sulaukusią septyniolikos, išleidom už Kunigaikštystės iždininko Juozapo Adriano Masalskio, regis, gyvena dabar jie sau tyliai, ramiai, sutaria, betgi jo aukštybė dabar ilgisi dukters, gailisi buvęs jai toks atšiaurus, kol buvo šalia; ponas Norvaiša, visa tai sudėtinga; daug, labai daug skausmo šituose namuose, šitiek daug, kad negali kaltinti, ponas Norvaiša, nelaimingas žmogus tas mūsų kunigaikštis, nors tokią mokytą galvą turįs, ir, kaip sakė vienas mūsų magidų, „kokia nelaimė, kad kunigaikštis priartėjo prie ketvirtosios aukščiausiojo pažinimo pakopos, bet taip niekad ir nebuvo atsidūręs pirmojoje, toje, kurią patiria net vaikai ir kurioje išmokstama skirti gera nuo blogo“, ir Icikovičius giliai atsiduso, beviltiškai skėsteldamas rankas ir sulig tuo skėstelėjimu pasigirdo barbenimas į Norvaišos kambario duris, ir jie abu, žydas ir Petras Antanas, net krūptelėjo, bijodami, jog pašnekesį galėjo išgirsti jo aukštybė, bet iš už durų teišlindo Grabovskio veidas: jis pranešė, kad kunigaikštis pabudo, be to, pas jį atvykęs Daugarduko klebonas, ir Grabovskis mostelėjo galva kviesdamas eiti. „Na va, matot, pone Icikovičiau, pamaldus pašnekesys su klebonu sekmadienio rytą jo aukštybei bus deramas ir krikščioniškai naudingas dalykas, eikit, pone Icikovičiau“, – mandagiai pratarė Norvaiša, bet gerai, kad nespėjo ko daugiau prišnekėti, nes Icikovičiaus veidu perslinko nerimas, trumpai, bet labai iškalbingai, ir taip pat iškalbingai nuskambėjo Grabovskio juokas: pone Norvaiša, jo aukštybė ne Icikovičių kviečia, o jus.

Išėję iš kambario jiedu susidūrė su kunigaikščiu – kiek užsimiegojusiu, kiek pabrinkusio veido, su kambariniu apsiaustu ir audinio turbanu aprišta galva; kelių jo pirštų galiukai po vakarykščio naktinio koncerto buvo aptvarstyti siauromis drobės juostelėmis, bet pamatęs Norvaišą šeimininkas atkuto: eime, eime, mielas pone, man prireiks jūsų, kaip ekonomo ir gražių daiktų žinovo, opinijos,

ir, dar nespėjus nė atsitokėti, stumtelėjo jį pirmyn, pirmyn, tiesiai į muzikos kambarį, kur nekantriai žingsniavo minėtasis Daugarduko klebonas – apyjaunis aptukęs vyrukas kiek dėmėta sutana, rausvais žandais ir baimingai lakstančiomis akimis, o už jo šilku muštame krėsle sėdėjo tikras Viešpaties angelas – angeliško dailumo mergaitė, nuo ašarų šlapiais skruostais ir pilkais skarmalais, ir, didis Dieve, ji buvo tikrai nepaprasto grožio: mažytė, daili, taisyklingų, it auksakalio nutekintų bruožų, tamsaus riešuto spalvos šilkiniais plaukais, mėlynakė, ilgiausiom blakstienom, avietinėm lūpom ir rožės rausvumo žandais, ilgu kaklu, apvaliais petukais ir plonyčiais rankelių riešais; daili, sveika, gaivi it rasa ant žiedlapio; kiek jai metų, dvasiškas tėve – iškart prie reikalo suko kunigaikštis, ir klebonas nemirkteldamas atitarė: „Šešiolika, šešiolika vasarų, jūsų aukštybe, – ir Martynas Mikalojus apsukęs ratą aplink mergaitę ir vėl priartėjęs prie Daugarduko ganytojo netikėtai kumštelėjo tam skaudų niuksą tiesiai į pilvą, po kurio dvasiškas tėvas iškart pasitaisė: – Keturiolika vasarų, jūsų šviesybe, dabar jau nemeluoju, prisiekiu Aukščiausiuoju, tikrai beveik jau yra keturiolika, tuoj tuoj sukaks, bet tėvai patys mielai ją iškišo, vargstantys žmonės, baisiausiam skurde, be to, dar ir baiminosi, kad laikas gali bėgti nenaudai – dar koks piemuo ar priklydęs gašlūnas nuskins tokį gražumą ar, dar blogiau, įstums į bėdą su pavainikiu; argi ji ne puiki, jūsų aukštybe? Ilgai reikėjo paieškoti, laikai dabar sunkūs, jos greitai veido skaistumą praranda... o čia, kokia oda, pažiūrėkit, be mažiausio spuogelio, viskas puikiausia, net danteliai, sveika ir ciela“ – ir spustelėjęs mergaitės žandikaulį ją pražiodė, kad jų šviesybės galėtų apžiūrėti dantis. Bet kunigaikštis nustūmė klebono delną ir be žodžių klausiamai linktelėjo; dvasiškojo tėvo atsakymo sulaukė iškart – du šimtai, du šimtai dukatų, jūsų aukštybe, šimtas šeimai ir šimtelis – man, ir, Martynui Mikalojui apsiausto kišenėj sužvejojus kapšą, dvasiškas tėvas be didelių ceremonijų buvo išprašytas lauk; tuo sekmadieninė Daugarduko klebono vizitacija ir buvo baigta.

Jiems likus trise, kunigaikštis, prisėdęs prie tirtančios mergelės, paklausė, kuo toji vardu; „Anielia", – sukūkčiojo toji vietos šnekta, ir jo aukštybė, apkabinęs Anielę per pečius, marškinių rankogaliu švelniai nušluostė jai ašaras: „Ar žinai, kokia esi graži, mano angele, ar bent nutuoki? Betgi taip pat turiu tau ir liūdną žinią – tu dar neužaugusi, dar gali pasikeisti, o man, deja, nė kiek nepatinka vaikai, nejaudina, nevirpina ten, kur turėtų virpėti... mėgstu jaunas, bet jau išsiskleidusias, o ne pumpurus; štai gal ponas Norvaiša susidomėtų? Ne? Nesivaržykit, mano mielas, čia mano sala, čia mano asmeninė karalija su mano įstatymais, čia galima įgyvendinti kokias tik norit svajones... niekas nesužinos, niekas nepasklis už Turnos ribų... vis viena ne? Na jūs ir užsispyręs, o kaipgi jūsų žydaitė, mergaitė? Įsivaizduokit, kad čia ji, arba jos sesuo... Ir kas gi jos lauktų, kaip sakė klebonas – piemuo ar koks negrabus girtuoklis, o jūs gi prityręs, išmanantis vyras? Ne? Kaip sau norit... ir ką gi mes darom su mūsų aniuolėliu Aniele? Gal ji nori atgal pas savo tėvus?" – ir čia, stebėtina, bet mergelė metėsi kunigaikščiui prie kojų, apkabino jo kelius ir kūkčiodama purtė galvą, ir kunigaikštis, plaštaka švelniai tapšnodamas jos galvą, kantriai paaiškino apstulbusiam Norvaišai: visada taip, dažniausiai nė viena grįžti nenori, mat paskui tėvai nebežino, ką su jom daryti, laiko pagadintomis, mano jas neįtikus, o pinigus jau būna paėmę, viena buvo pabėgus, grįžo namo, tai tėvas taip išpėrė, kad net atmušė inkstus vargšelei, arba net jei namiškiai ir priglaudžia atgal, tai paskui, ilgai nė netrukus, vėl parduoda kam nors, mat jau būna kartą pasiryžę ir sugundyti auksinų spindesio verčiau renkasi juos nei alkstančią burną, vėl grįžusią prie jų stalo. Ir jis turįs tokių jau ne vieną – šeimos nusikratytų, mužikių ir net bajoraičių, bet dar per mažų, kad taptų meilės dievaitėmis, galinčiomis susiremti su juo saldžioje kovoje; lig to laiko jis nusiunčiąs jas į savo kareivinę, paaugti, ir lig tol vadinąs kadetėmis, jos ten badu nemiršta, bet ir nelepinamos, nes juk malones reikia visada užtarnauti, eime, jei norįs, galįs pažiūrėti pats, gal kuri jam patiks,

gal kris į akį kokia kita; jis mielai perleistų kokią, geram žmogui į rūpestingas rankas... Ir jie patraukė per sodą kartu su Aniele, kuri, baugščiai šluostydamasi ašaras, dabar dairėsi aplinkui į nematytą grožį, į neregėtas, prižiūrėtas gėles ir žolynus, tolyn, link trobos, kurią andai buvo pavadinęs „kareivine", o kunigaikštis, kiek markstydamasis nuo dienos šviesos, tėviškai ją klausinėjo: „Pasakyk, o ką gi tu moki, mano saldusis vaikeli?", ir ji užsikirtinėdama, nudelbusi akis atsakinėjo galinti viską – tvarkytis, virti, verpti, austi ir siuvinėti, tik štai lauko darbų nelabai, daugiau daržuose, jei reikėtų... Ir jo aukštybė šypsodamasis klausinėjo toliau: ar gražiai siuvinėjanti, o ar mokanti šokti, dainuoti? – ir ji užtraukė rėžiančiai šiurkščiu balseliu valstietišką dainą, jos plaučių būta stiprių, bet tik tiek, ne daugiau, ir kunigaikštis juokdamasis pasakė: verčiau tu man ką nors išsiuvinėk turėdama laiko, bet štai jie priėjo reikiamą trobą, ir jo aukštybė, prieš tai pabeldęs langinėn, pravėrė duris.

Viduje tebuvo paprasčiausia buitis, be jokios prabangos – asla, plikos sienos, vien būtiniausi daiktai, krosnis, didelis stalas, ilgi suolai pasieniais, vakarop virstantys gultais, ir keturios kunigaikščio kadetės – prastais drabužėliais, vietomis net palopytais, vienodai susuktais kuodeliais pakaušyje, dvi ant kaklų ryšėjo rausvus kaspinėlius, viena – žydrą, o viena – raudoną, ir pagal amžių ji buvo vyriausioji; jai, vardu Karolina, ir pavedė Anielę, kuri tuoj pat gavo rausvą kaspinėlį ant kaklo su išrašytu vardu – tuo pasirūpino žvitrioji Karolinka, dailiai plunksna išraičiusi naujokės vardą ant šilko; kunigaikštis paaiškino nedažnai čia užsukąs, tad kaspinai geriau padedą prisiminti kadečių vardus; jų jis per daug nepaikinąs ir nepuošiąs, vilkinčios kaip atvyko, nes kitaip dėl naujesnės suknelės susipeštų tarpusavyje, viskas baigtųsi staipymusi prieš veidrodį, o dabar – augančios pačios kaip žolės, be rūpesčių ir kaprizų, vyresniųjų pamokomos rašto ar groti, ar dar ką daryti. Štai Karolina turinti puikų balsą, gal kada užsitarnaus ir iki medalio, toji su žydru kaspinu – vikri, puikiai šokanti, bet dar pažiūrėsim,

kas iš jų bus, dabar dar tebėra rūgštūs ir laukiniai jo obuolėliai... nors štai Karolinka jau beveik pasiruošusi, argi ne taip? Ir Karolina žemai tūptelėjusi nusilenkė, taip, ji esanti pasiruošusi, tik ir laukianti, kada jo aukštybė palieps, ir kunigaikštis nusišiepė: tuomet, kai perskaitysianti tris puslapius knygos be mažiausios klaidos ir užsikirtimo, tada, o dabar dar tegul pasimoko.

Iš kadečių kareivinės jie pasuko pro sodą, ir jiems bežingsniuojant Petras Antanas atsargiai kunigaikščio pasiteiravo, ar jo aukštybei iš tiesų apsimoka laikyti tokią, kaip čia pasakius, nedidelę prieglaudą, be ypatingos naudos? Kunigaikštis gūžtelėjo pečiais – jis niekad nėra sau uždavęs klausimo, ar iš to esanti kokia nors nauda, laikąs jas čia, nes galįs sau tai leisti ir tiek, vieni laiką žvėrynus, kiti – baletus, pažų korpusus ar oranžerijas, o jis – savo kadetes, ir kas jam uždraus gėrėtis jų neišsiskleidusiu grožiu, kuris šiaip nueitų velniop, ir galbūt tai mažesnis blogis už tai, kas jų lauktų namuose; jis mėgstąs moteris; moteris, kaip jis pats girdėjęs iš žydų, esanti didi paslaptis, ir jo tikslas – aptikti tobulą moterį ir tą jos paslaptį įminti, ir jis darąs, ką galįs, betgi eime, eime bibliotekon, ką gi jis čia tuščiai kalbėsiąs, ir nuvedė jį į rūmą, tiesiai prie savo knygų, į nemažą kambarį, nuo grindų lig lubų mirgantį rusvomis knygų nugarėlėmis, švytinčiomis aukso raidėmis, daugybe kalbų – lotyniškai, graikiškai ir hebrajiškai, prancūziškai ir vokiškai, itališkai ir lenkiškai; senovinėmis ir naujomis, dar žvilgančiais odos įrišimais; be jų, dar buvo didžiulis pusbrangiais akmenimis inkrustuotas itališko darbo stalas, vietoj kojų prilaikomas parklupusių auksintų vergų statulų, ir kelios pūstašonės komodos su plačiais stalčiais, nukrautos įvairių padarų kaukolėmis ir išsiraizgiusiais sustingusiais raudonais bei rausvais koralais, rojaus paukščių ir papūgų iškamšomis, dramblio iltimis, Afrikos raganosio ragais, kurių milteliai, pasak kunigaikščio, suteikia stebuklingos jėgos vyriškumui; kinų dievukais, kriauklėmis, dideliais agato bei žėručio luitais, ir netgi tikru nedideliu puikiai išsilaikiusiu bazilisku – stiklainyje, spirite:

jei ne akys, įkritusios nuo ėdančio spirito poveikio, regis, ir dabar būtų galėjęs žudyti žvilgsniu; dar ten buvo kelios nedidelės egiptietiškos mumijos margose dėžėse, stambaus vėžlio kiautas ir ryklio nasrai; ir iš vieno stalčių jis ištraukė didžiulį odos aplanką paauksintais kraštais, tėkštelėjęs jį ant stalo, pratiesė ranką į pypkę ir tabokinę, ir Norvaišai nieko neliko, kaip tik paslaugiai pasiūlyti jam Teofilės tabako, kurio kapšelis, taip ir neištrauktas Nesvyžiuje, jam maloniai svėrė kišenę, ir kai jie abu prisikimšo pypkes ir malonus apelsininis dūmas pakibo tarp knygų ir retenybių, kunigaikštis vienu mostu atvertė aplanką ir, palinkęs virš stalo, jam vieną po kito ėmė rodyti neįtikėtinus vaizdus, kurių ir pats velnias niekada nebūtų sugalvojęs – moteriškes su aukso mėnuliais, švytinčiais tarp karvės ragų, išdygusių joms ant galvos, ant slibinų raitas Babilono kekšes, pagonių deives, besiporuojančias su debesimis, su gulbinais ir jaučiais, ledas ir europas, ir dar nežinomos padermės moteriškas būtybes įkypomis akimis, nuogomis krūtimis ir šešiomis ar aštuoniomis rankomis, tarsi vorai; šokančias, susirangiusias keisčiausiomis pozomis, kai kurios jų buvo atspaustos senovės spaustuvininkų, senuoju būdu, nuo išraižytų medžio lentų, kitos gi pavaizduotos pieštuku ar dažais, ant pergamento, popieriaus, šilko ir ant keisčiausių lakštų, primenančių suaustus ar suspaustus augalo pluoštus, štai, tikri egiptietiški papirusai, su pasididžiavimu rodė juos kunigaikštis ir pasakojo neįtikėtinas istorijas apie moteris ir amžiną atsinaujinimą, apie Egipto deivę Izidę, apie Korą, kurią dar kai kas vadina Persefone, apie Rėją ir Gają, apie Hekatę ir Artemidę, apie tai, kaip jos žinojo gyvybės ir mirties susijungimo paslaptį, apie jas, valdančias anapusinį pasaulį, bet ir turinčias galios gyviesiems, apie dievybes, it mėnulis potvynius ir atoslūgius veikiančias žmogaus valią ir baimes, pasakojo apie jas taip, lyg būtų pažinojęs asmeniškai, Petras Antanas Norvaiša jam taip ir pasakė įsiteikdamas: „Jūsų aukštybės žinios stebina, pasakojate taip iškalbingai, lyg būtumėte asmeniškai jas pažinojęs“, ir jo aukštybė,

išpūtęs dailų ratilą dūmų, visiškai rimtai jam tarė: labai gali būti, juk iš tiesų tikrasis mano vardas veikiausiai Orfėjas, buvau miręs, buvau anapus, esu ne kartą atgimęs ir todėl esmi amžinas; būsiu nemirtingas tada, kai gebėsiu viską atminti.

Mano mielas pone, ar esate girdėjęs kada apie tokį dalyką, kaip metempsichozė? Matote, pirmieji ją kažkada pastebėjo Egipto išminčiai, tai jie pirmieji pajuto besisukant amžiną gyvenimo ratą, ir jų žyniai laiką skaičiavo pagal žvaigždes, ir ne metais, šimtmečiais, bet tūkstančiais metų, kruopščiai stebėjimus rašydami ir iš pasikartojimų darydami išvadas; matote, viskas sukasi ratu, niekas niekur nedingsta ir neišnyksta, tas pats sugrįžta kitais pavidalais ir mūsų gyvenimai tėra cirkuliarinės kelionės stotelės, miręs mes niekur nedingstame, niekur neišnykstame, kalbėsiu taip, kad jūs, kaip patyręs keliauninkas, suprastumėte: mirdami mes tik pašto pastotėse pakeičiam arklius, įsivaizduokit, jūsų siela – tai jūs, o kūnas – tai pašto arkliai, vis paliekami nuilsę ir nuvaryti, kad naujais galėtum keliauti toliau. Taip, mielas pone, metempsichozė yra didi paslaptis, kurią įminė tik nedaugelis: žmogaus siela yra dieviškos kilmės, nemari, amžina, bet įkalinta kūno, tik mirtis akimirkai ją išvaduoja, bet ją vėl pasiglemžia neišvengiamas visatos ratas, vėl įsprausdamas ir užrakindamas į kokį nors kūną, ir tik suvokusieji šį dėsnį, šį amžiną sugrįžimą, gali gyventi judėdami link šviesos, link aukštesniojo būvio; matote, jei viename iš savo kūno būstų nugyvensite nevykusį, niekingą gyvenimą, didysis pasaulio dėsnis sutvarkys taip, kad kitoj kelionės stotelėj būsite pažemintas į prastesnį kalėjimą, į skurdesnio kūno vienutę, galbūt – gyvulio, žuvies ar net šliužo, į tai, kas nelabai turi sielą, tik gyvastį; bet štai, jei gyvensite kaip padorus gyvulys, kitąkart gali pavykti atgimti žmogum! O jei būsit pusėtinas žmogėnas – galbūt pavyks atgimti net didiku, galbūt net kunigaikščiu ar net Radvila, o iš jo – į aukštesnę pakopą, į tą, kurią praskaidrina paslapties pažinimas ir apšviečia atmintis... Tiesa, nedaug tėra tokių, pasiekusių aukštesnįjį atsiminimo lygį, bet

štai Paryžiuje yra tekę sutikti Sen Žermeno grafą, taip pasivadinusį vengriškos kunigaikščių Rakocių giminės palikuonį – didį mokslų, fizikos, chemijos ir pigmentų žinovą, mokantį sukurti nematytai ryškių spalvų dažus ir užauginti deimantus, ir jo tapatybė buvo atskleista, kai seni žmonės, pažinę jį būdami jauni, susidūrė su juo po pusės amžiaus ir aptiko jį nė kiek nepasikeitusį, tatai yra didis žmogus, atsimenantis maždaug keturis šimtus metų savo gyvenimų; manasis rūpestis gi kitoks – pamenu, kas buvo prieš tūkstančius metų, bet man kiek prasčiau su nesena, kelių šimtmečių praeitim; betgi ji gali būti atsiminta ir perprasta padedant slapčiausiajam, aukščiausiajam mokslui... Ak, jei kas tik mokėtų šiandien perskaityti egiptietiškus rašmenis, juk tai jie buvo arčiausiai metempsichozės, arčiausiai amžinojo sugrįžimo paslapties, bet ką gi, jų šventųjų raštų dar niekas taip ir neperprato, ir tuomet, logiškai mąstant, telieka hebrajai, nes juk buvo arčiausiai Egipto paslapčių, tai jie dar minė jų gyvus žynius bei jų išmintį ir veikiausiai kai ką svarbaus nusiklausė ir užrašė savaip... Tad, mano mielas pone, geriausiojo tikėjimo principas itin paprastas – aukščiausioji religija yra ta, kuri arčiausiai pasaulio pradžios ir anksčiausiai perskaitomai užrašiusi vėlesnių vertimų neiškraipytas paslaptis, ir žinot, kaip judėjai perduoda savo šventąjį raštą? Jie jo neperrašinėja iš akies, idant užbaigiant žodį ar garsą neįsiveltų klaida, o pasidėję *gevilą*, ypač ploną pergamentą iš vientisos gyvulio odos, kruopščiai kopijuoja po raidę, ir vos sudrebėjus rankai ar įsivėlus klaidai išmeta lauk kaip nebetinkamą ir kartoja iš naujo, tiksliausiai, visiškai taip, brūkšnys po brūkšnio... tad senas ir šventas Kabalos mokslas mane domina dėl to, kad jis arčiausiai metempsichozės ir amžinojo sugrįžimo rato paslapčių; dar šiek tiek, ir, tikiu, prisiminsiu iš savo buvusių gyvenimų daugiau, o kol kas, mano mielas pone, stengiuosi gyventi sveikai, pagal košerio priesakus, ir visiškai vengiu mėsos, kad netyčia nepapietaučiau kokiu velioniu pažįstamu ar, neduok dieve, kuo nors iš mirusių giminių!

Ir kunigaikštis juokėsi: užkrečiamai, smagiai, tarsi išties nieko nebotų ir jo lauktų dar ne vienas laimingas gyvenimas, ir Norvaiša nesusilaikęs sukikeno irgi, nes gal tai, ką porino jo aukštybė, ir buvo visiška erezija, betgi, mąstant sveiku protu, negalima buvo nesutikti – kam srėbti devintą vandenį nuo perrašymų iškraipyto kisieliaus, jei kisielius – čia pat, kas, kad žydiškas? *A propos*, dėl valgio, kunigaikštis pasiūlė pavakarieniauti kartu – žydai jau išvažiavę, šįkart kompanija bus kita, ir jis paliko kunigaikštį, apsuptą aromatingų dūmų ratilų, bibliotekoje, tarp jo knygų, papirusų ir požemių deivių su karvių ragais; tarp visų tų išpaišytų senobinių keistenybių; ką gi, skonio reikalas, nieko baisaus, Nesvyžiuje irgi būta kunstkameros, ir Bialoje, ten dar ne tokių *curiositates* galėjai prisižiūrėti; betgi, svarbiausia, kunigaikštis atrodė kiek atlėgęs, nebe toks tūžmastingas kaip prieš kelias dienas, o visa kita buvo ne jo, Norvaišos, reikalas, ir jis likusią popietės dalį praleido rašydamas reliaciją jo aukštybei kunigaikščiui etmonui: būdamas skaičių ir faktų žmogus, rašė be didelių išvedžiojimų, dalykiškai apie tai, ką matė nuo ketvirtadienio: kad ūkinė veikla kunigaikščio valdose vykdoma iš pažiūros pelningai ir nuosekliai, dvarą aptikęs visiškame pritekliuje, puikiai apstatytą, kunigaikštis esąs tvirtos kūno sveikatos ir siunčiąs kuo geriausius linkėjimus jo aukštybei geradariui kunigaikščiui etmonui; jo aukštybė kunigaikštis raikytojas kas vakarą maloningai kviečiąsis vakarienės, kasdien maitinąsis kaip dera pasninkui ir visiškai nevalgąs mėsos, nes manąs taip esant sveikiau ir labiau pailginant gyvenimą; buvę kartu pasijodinėti miškuose, parodęs jam savo puikią karietų kolekciją, mokslinę laboratoriją ir biblioteką su įstabiais piešiniais ir retenybėmis, rodąs ypatingą susidomėjimą hebrajiškais raštais mokslo ir pažinimo tikslais; jam viešint buvo atvažiavę keli žydų rabinai ir jie su kunigaikščiu kalbėjęsi apie senas žydiškas knygas, paskui tie pasilikę vakarienės, taip pat esąs žydas ūkvedys, Icikovičius, žmogus atrodantis nekvailas ir ūkiškas, tačiau nėra pagrindo teigti, kad jo

aukštybė priėmęs žydų tikėjimą, nes girdėjęs iš kunigaikščio lūpų, kad jo aukštybė nesąs joks žydas ir, ačiū Dievui, nė neketinąs juo tapti; taip pat jo aukštybė raikytojas rodantis didelį susidomėjimą muzika, pats griežiąs ir skambinąs užburiančiai, tiesiog dieviškai; atrodo, kad jau ilgą laiką nebuvo keliavęs už savo valdų ribų, tačiau nesijaučia atitrūkęs nuo pasaulio ir per užjūrio prekijus išsirašąs geriausias, kokybiškiausias ir prašmatniausias visa ko naujienas; šiandien, sekmadienį, kunigaikštį raikytoją aplankęs Daugarduko klebonas; jo aukštybei geradariui etmonui leidus ir vos tik gaus reikiamus parašus, už poros dienų ketinąs vykti atgal į Nesvyžių, nes jo pasiuntinybė esanti lyg ir baigta.

Martynas Mikalojus Radvila jo laišku liko patenkintas – peržiūrėjo, kaipgi kitaip, prieš atidėdamas jį pirmadienio paštui su kunigaikščio žygūnu; užklupo jį bebaigiantį rašyti, kambaryje, užsukęs jo pasiimti prieš vakarienę; buvo jau pritemę, viename kambarių stovintis laikrodis aidžiai mušė aštuonias, Norvaiša jį sutikrino su savo auksiniu, ištrauktu iš kišenės; „gražus, senovinio darbo, ir – aukso žodžiai, *silentium est aureum*, puikus devizas, išmintingi jo laikosi", – reikšmingai ir kiek grasinančiai pagyrė jo brangenybę kunigaikštis ir paėmęs už parankės išsivedė tiesiai į menę, ten, kur buvo padengtas stalas, kur jau degė užžiebtos žvakės, virpinamos vakarinio vėjelio pro langus, ir, Viešpatie šventas, Petrui Antanui net kelius pakirto vakarienės kompaniją išvydus, pirma šovusi mintis buvo, kad mirė ir pateko į dangų, tarp angelų, tik tai, ką pamatė, šventybe anaiptol nedvelkė, veikiau tik itin brangiais kvepalais: už stalo sėdėjo moterys, ką ten moterys – pagonių deivės, tokios gražios, tarsi būtų nužengusios iš sapnų ar paveikslų, įvilktos į rausvą šilką ir žydrą atlasą, ir perregimus nėrinius, nedengiančius krūtų grožybės; iškirptėse, ausyse, ant kaklų joms žėrėjo deimantai: auskarai, vėriniai, karuliai, apyrankės; buvo taip išpuoštos, kad ten, prie stalo, spindėjo šimtai tūkstančių, miestelių ir miestų metų pelno apyvarta, ištisas lobis, tačiau tik puošmena, tik aptaisas tų

moteriškių dailumo; visos buvo jaunos, bet nebe vaikai, nebe kadetės, maždaug dvidešimties metų, nors kelios jų buvo ir vyresnės, šviesiaplaukės, tamsiaplaukės, garbanės, viena net rudė, ugnies raudonumo, ir jas siejo keista ypatybė – panašios šukuosenos, visos vienoj pusėj turėjo trumpiau pakirptus plaukus, vos siekiančius ausį, kitoj štai bangavo ar raitėsi ilgos sruogos, visas darkė ta keista asimetrija ir iš viso jų buvo septynios; „kaip savaitės dienos, mano septynios mūzos, trūksta tik Istorijos ir Tragedijos", – taip pristatė jas kunigaikštis su jomis sveikindamasis, ir jos pačios lenkė į jį baltus kaklus ir pravertas jo bučinių išalkusias lūpas, ir Petrą Antaną stebino jų elgesys, niekad nebuvo matęs, kad moteriškės taip elgtųsi, niekada: paprastai net ir aistringosios šlydavo, gindavosi kad ir juokais, bet vyriškiui reikėdavo malonumo ir glamonių kąsnelius iš jų pačiam pasiimti, o šios pačios tiesė į raikytoją rankas, varžėsi dėl jo prisilietimų, nardino savo laibus pirštus į jo plaukus, lūpomis lietė jam veidą, rankas, ir jis kiekvienai pasisveikindamas meilingai atsakinėjo, kiekvieną bučiavo vis kitaip, savaip, kitur – vienos vos priliesdamas lūpas, kitą į baltą kaklą, prie raktikaulio ar į paausį, įsisiurbdamas, brūkšteldamas, vos kvėpteldamas ar net pakišdamas ranką po rūbais, ir Petras Antanas pajuto kylant geismą vien žvelgdamas į jas, nes nuo tų lengvų prisilietimų tos Turnos dievaitės blyško ir raudo, virpėjo, skleidė alsius atodūsius ir žvelgė į savo poną lyg apdujusios, drėgnomis akimis; lyg girtos ar apkerėtos; Petras Antanas nieko panašaus nebuvo matęs, niekada.

Per vakarienę pažino jas kiek geriau: svaigo nuo burbuliuojančio šampano, nuo deimantų atšvaitų, nuo žvakių šviesoje spindinčių akių, nuo kvepalų ir maisto kvapų, nuo puikiausių patiekalų, kurių kiekvienas kąsnis, stebėtina, jo burnoje įgaudavo moters skonį; užsižiūrėjęs į vieną merginų, pirštais suėmusią žalsvą šparago stiebą ir kandančią taip, it bučiuotų, jis tarsi sapne ragavo tarno jam kraunamus skanumynus – salstelėjusius, aštrius, sūrius; dvelkiančius grybais, pipirais ir nematytais prieskoniais, vos prilietus peiliu

išsiliejančius lėkštėje skystais tryniais, sultingai sprogstančius burnoje vos krimstelėjus, paskendusius midaus ir trauktinės užpiluose, nuo kurių dar labiau girtėjo galva; galiausiai jis atsipeikėjo valgąs upėtakį su vyno padažu, pritaisytą su muskato riešutu, ir besiklausąs Martyno Mikalojaus, kuris, užsikąsdamas šparagu, jam ir savo moterims pasakojo apie stebuklingas, geidulius keliančias maisto savybes, tokie patiekalai vadinami *salaces*, arba, graikų meilės Afroditės garbei, afrodiziakais, ir jie visi, manoma, aistros galių turį dėl dviejų priežasčių – arba jų skonis, arba jų forma primena meilės padargus; štai, pažiūrėkit – jis savo randuotais pirštais pratiesė šparago stiebelį ir juokėsi nešvankiai liežuviu liesdamas kąsnį, ak, kaip gaila, dar ne metas, dar negreitai atkeliaus austrės ant ledo, jų skonis kaip moters, o šventojo Jokūbo moliusko – kaip nekaltos mergaitės; ak, jūrų gėrybės, ne veltui Afroditė gimė iš jūros ir atplaukė kriauklėj, kaip austrė, o štai kaip jums žuvis, mielas pone? Upėtakis, valgot puikų upėtakį, o vienoje savo senovinių knygų jis perskaitęs, jog prieš šimtus metų buvęs paprotys, kad moterys, norėdamos pritaisyti stebuklingą meilės patiekalą, kuris visiems laikams pavergtų sutuoktinį, imdavo gyvą žuvelę ir, įsikišusios ją giliai į savąją meilės olą po Veneros kalva, laukdavo, kol žuvis spurdėdama ten uždus, o tada ją paruošdavusios vyrui suvalgyti, ir tuomet, vargšelis, jau visiems laikams tapdavo priklausomas nuo josios, jei tik, žinoma, kas nesužinodavo apie burtą, nes tuo atveju meilės kerėtoja supleškėdavo lauže, betgi jam atrodąs patikimesnis kitas būdas vyriškį pririšti, toks, kokį naudoja pavydžios italės, kurios su pusryčiais vyrui slapta sumaitina nuodų, o tik vėliau jiems tai pasako ir pažada su vakariene duosiančios priešnuodžio, ir dar nebuvę tokio sutuoktinio, kuris tai sužinojęs negrįžtų pas italę žmoną nakvoti; šventas moterų naivumas, tarsi vyrą galima būtų atgrasyti nuo kitų... jeigu tik jos skirtų tiek pastangų vyriškiui, kol jis jų glėbyje ir jų valioje, kiek išeikvoja jėgų tuščioms kovoms su varžovėmis... Štai mano favoritės, dievaitės, nė nepavydi viena kitai, nes

nuo pat pradžių žinojo, jog nepriklausau tik vienai, visos jos mano, ir aš – jų visų; kaip kad vienuolės Jėzų pasidalina, taip ir jos – mane, tik čia meilės vienuolynas, ne toks, kuriame pasaulio atsižadama, o tas, kuriame pasaulis apglėbiamas – su visomis jo pagundomis, pažvelkit, jos net kirptuvių apeigas atlieka į mano vienuolyną ateidamos, viskas kaip pridera meilės dievo sužadėtinėms. Ir jis jas pristatinėjo svečiui: šviesiaplaukė Uršulė, iš pirmo žvilgsnio romi kaip angelas, tikras flegmatiško temperamento pavyzdys iš pažiūros, o tačiau tikra ugniaburnė, nepatikėtumėt, ką išdarinėja, Halška, giedanti užburiančiai tarsi jūrų sirena, tik be žuvies uodegos – čia jis pradėjo kikenti ir moterys prisistatinėjo pačios: raudonplaukė buvo vardu Helena, juodbruva Sofija su duobutėmis raudonuose skruostuose, kai ji šypsodavosi, regis, net kambarys nušvisdavo, Faustina buvo vyriausia ir skleidė motinišką jaukią šilumą, prie jos krūtinės norėjai priglusti, gražuolė Ulijana savo taisyklingu veidu priminė lėlę, bet žvilgsniu žadėjo aistrą, ir paskutinė buvo ne tokia graži, tačiau didžiaakė, nepaprasto goslumo lūpomis ir tamsiais plaukais, ant jos žėrėjo patys nuostabiausi ir stambiausi deimantai: „Bbb... bbb... bba...“ – ji niekaip negalėjo ištarti savo vardo, ir kunigaikštis jai padėjo: „Ak, *carissima Balbetta**, nuostabioji Balbetė, mano numylėtinė, ji nemikčioja tik tuomet, kai meluoja, nežiūrint šios kliaudos ir dar to, kad yra paženklinta vagilės įdagu, yra beveik tobula moteris, gamtos apdovanota nepaprastais sugebėjimais, ar pagrieši mums šįvakar, Balbete?“ – ir jai linktelėjus, po to, kai visi baigė vakarienę ir persikėlė į muzikos kambarį, ji atsisėdusi ant taburetės plačiai praskėtė savo švelnias šlaunis po rausvu atlasu ir tarp jų kunigaikščiui įstačius violončelę ėmė ja griežti, Uršulei kartkartėmis pritariant fleita, bet tai nuo Balbetės nebuvo įmanoma atitraukti akių, ji griežė nuostabiai, tarsi instrumentas būtų atgijęs jos rankose ir prabilęs žmogaus balsu, ji grojo

* Brangiausioji miknė. (It.)

vis puikiau ir garsiau, jos skruostai ir krūtinė išraudo, virš gražiųjų lūpų išrasojo prakaito lašeliai, o kresčiojant galvą ant nuogo peties išsklido kelios garbanos; ji griežė veik užsimerkusi, tik nuo blakstienų krito ilgi šešėliai, griežė tarsi melstųsi ar patirtų švenčiausios malonės palaimą ir tomis akimirkomis iš tiesų atrodė gražiausia moteris pasaulyje; kunigaikštį buvo galima suprasti, jis dabar žiūrėjo į ją tarsi ryte rytų akimis, jo nosies šnervės buvo išsiplėtusios ir veidas įgavęs kilnios rimties, paprastai jam nebūdingos. Moterys dar muzikavo, kai kurios iš jų šoko, Halška padainavo ir, išties, jos balso būta nuostabaus; paaiškėjo, kad kunigaikštis jas laiko ne tik dėl jų meilingųjų gebėjimų, bet ir dėl meninių talentų, už kuriuos jo numylėtinės buvo apdovanojamos „medaliais", tai yra deimantiniais papuošalais; be to, kaip jis pats sakė, jų visų būdo ir kūnų savybes sudėjus kartu, išeitų viena tobula moteris, argi nenuostabu, argi ne puiki jo stebuklinga sala, jo utopija, susikurta vidur miškų, ir, iš tiesų, žvelgdamas į visą tą grožį, į įstabius muzikinius garsus, tvyrantį švelnų geidulį ir kerus, Petras Antanas turėjo pripažinti regįs vaizdus, vertus pagoniškų Antikos padavimų, o jo šeimininkas dabar išties atrodė veik pusdievis, it Orfėjas, apsuptas nimfų ar mūzų, ir stebėtina, bet jis ūmai ėmė suprasti raikytojo norą – nuožmų, nepatiklų ir karštligišką – pavydžiai apsaugoti visą šį susikurtą grožį ir savo tvarką nuo piktų ir pavydžių prašalaičių akių; tai, ką jis regėjo, buvo ne kas kita kaip tikras turkų pašos haremas su meilės belaisvėmis, už kurį bet kuris krikščionis būtų pasmerktas per amžius degti pragare, betgi koks aistringas, koks patrauklus seralis... Ir nieko nauja nebuvo, kad kunigaikštis, didikas, valdovas laikytų metreses* ar eitų pasitenkinti pas atsitiktines jaunas merginas, bet šitai, ką matė Petras Antanas, buvo kitaip, buvo ne taip; jam prireikė šiek tiek laiko, kad suprastų, ko gi čia stigo: čia nebuvo gėdos, kaltės, jokios atgailos šešėlio ar baimės būti pagautam, nubaustam;

* Meilužes. (Sen. žarg.)

moterys čia pakluso ne jėgai ir prievartai, ne majestatui ir galiai, o vien savo geismui: jos buvo ištvirkintos, praradusios bet kokią Viešpaties baimę ir priklausė Martynui Mikalojui – begėdiškai, savo noru, visiškai; jam, priešingai nei kitiems didžiūnams, nepakako vien tų moterų kūnų: jis buvo visiškai užvaldęs ir sielas.

O tada, tuo nepaaiškinamu pojūčiu, kurį turi tik patyrę dvariškiai, Petras Antanas suprato, kad jam metas išeiti: jis padėkojo už vakarą, už muziką, maistą ir už šventę akims, meilikaudamas prasitarė, jog dar šiek tiek ir nebegalėsiantis užmigti, tad, jo aukštybei leidus, kol dar galįs, prašąs jam leisti ilsėtis, ir buvo atleistas; likusią nakties dalį savo kambaryje veik negalėjo miegoti: prieskonių įvairovė ar meilingosios maisto galios jį tiesiog kaitino iš vidaus, laiką leido vartydamasis nuo šono ant šono, susijaudinęs, kol pagaliau nebegalėdamas tverti padėjo pats sau, akyse regėdamas savo žydaitę, kuri, stebėtina, tąnakt šiek tiek panėšėjo ir į Balbetę; o tada užmigo – ramiai, kaip miega tik smarkiai pavargę.

IX

Po kelių dienų, Petrui Antanui kratantis Argento balne, visa tai teatrodė kaip sapnas: raikytojo dvaras tarp miškų, moterys, muzika, žydai ir maistas, deimantai, instrumentai, grožybės ir retenybės; šeimininko pykčio ir meilumo priepuoliai pakaitom, taip, laiku jis išvyko, nes jo aukštybė būtų ir jį apkerėjęs, kaip tas moteriškes:

kad ir suprasdamas, jog ten kažkas nešvaru, širdies gilumoj juo žavėjosi – taip, kaip mažas berniukas žavisi padūkusiu pavojingas išdaigas krečiančiu vyresnėliu, mažiau už jį bijančiu rykštės bausmės, tik štai kad jie buvo suaugę vyrai, ir už tai nubausti galėjo ne tėvas, bet Dievas; betgi, kita vertus, kas būtų atsisakęs tokių žirgų ir karietų, tokio dailumo moterų meilės ir laisvės galvoti ką nori ar gilintis į dalykus, už kuriuos kitam grėstų gal net ekskomunika? Petrui Antanui kėlė nerimą daug viešnagės dalykų: ir tai, kad nebuvo pristatytas kunigaikščio žmonai ir nematė vaikų, tačiau guodėsi juk girdėjęs verksmą, be to, nepatogu būtų buvę trikdyti kunigaikštienės, esančios palaimintoj padėty, visa tai slėpiningi moterų reikalai, gal ji ilsėjosi ir nenorėjo nieko matyti; dieną prieš išvykstant jo, vaikštančio po dvarą, dėmesį patraukęs belsmas į aklinai užšautas vieno pastato langines, dunksėjo kažkas, pusbalsiu prisistatęs daktaru Bžeskiu, kunigaikštis neleidžiąs jam išvykti, jau pusę metų laikąs uždarytą, norįs turėti jį išskirtinai dispozicijoj, sakąs, kad negalįs laisvėn paleisti žmogaus, mačiusio jo aukštybę visiškai nuogą; žmogėno balsas Petrui Antanui atrodė beprotiškas, jis atitarė jam: „Argi jos šviesybė kunigaikštienė neturinti tuoj gimdyti? Ar ponui Bžeskiui ko nors trūkstą? Ar jis skriaudžiamas, kalinamas, badu marinamas?“, ir į tai pro langinių tarpą išgirdo atsakymą, kad taip, jo prašyta pabūti iki gimdymo, ir dėl tos priežasties neleidžiama jam išvykti, ir čia Petras Antanas gūžtelėjo pečiais ir nuėjo toliau; taip, tai buvo keistoka, bet ne daugiau, juolab, kad jo aukštybės būta žmogaus išsilavinusio, paties puikiai išmanančio mediciną, tad reikėjo tikėti, kad jis žinąs geriau, juolab, kad nebuvo pagrindo įtarinėti jo grobiant žmones: atėjus laikui, pasirašęs reikiamus etmono pavestus popierius, perdavęs dovaną jos aukštybei geradarei kunigaikštienei – to išgirto Voltero knygelę, Petrui Antanui Martynas Mikalojus leido nedelsiant išvykti; taip, būta tos nelemtos istorijos su kunigu Suzinu, betgi anam, matyt, buvo už ką, o štai protingam žmogui, kaip kad, pavyzdžiui, jis pats,

tikrai nebuvo ko kunigaikščio bijoti. Nėra ko kalbėti, jo aukštybės raikytojo būta neeilinio žmogaus, apdovanoto retai sutinkamais gabumais ir išmintimi, štai tik ne kiekvienam buvo duota šitai suprasti; ir Petras Antanas Norvaiša jautėsi truputį suokalbininkas, truputį prisilietęs prie neeilinės didybės, prie didelio proto ir paslaptingų dalykų, kuriems įprastinė tvarka negalioja; tiems, kas supranta, negaliojo ir kunigaikščio Martyno Mikalojaus rūstybė: savo žinių ir išminties perlų jis kiaulėms nebarstė, tai jau tikrai, ir net pats buvo sakęs, jog skirsto visus į dvi kategorijas: kvailius ir, dar blogiau - nuobodybes; visa kita tebuvo išimtys iš šių dviejų kategorijų, ir jo, Petro Antano, malonu pagalvoti, akivaizdu, jog priklausyta prie pastarųjų.

„Viešpatie, atleisk, bet niekaip negaliu apsispręsti", - mąstė Petras Antanas su šypsena lūpose, vieną vakarą sėdėdamas smuklėje pas žydą Icchoką pakeliui atgal į Nesvyžių, kažkur ties Ružanais, klausydamasis atsitiktinai, jų keliams susikirtus sutikto Bresto pastalininkio ir seimo deputato Martyno Matuševičiaus kalbų, kur ten kalbų - tiradų, ditirambų ir panegirikų sau pačiam ir savo didumui, kartkartėmis pertraukiamų baikštaus žvilgsnio pro petį: garbus deputatas kitados priklausė Sapiegų klientūrai, buvo maitinamas kąsniais nuo tos giminės stalo, bet paskui jo perbėgta pas Čartoriskius ir dabar, sėdėdamas buvusio geradario žemėse, jautėsi nejaukiai, it ant adatų, dirsčiojo į šalis, bijodamas, ar kas neužsuko iš buvusių dvariškių; dairėsi, bet paskui užsimiršęs vėl pasakojo, kaip jį dabar vertiną, koks jis svarbus ir reikšmingas; ir Petras Antanas tyliai šypsodamasis sau svarstė, kam gi priskirtų poną Matuševičių: prie kvailių ar prie nuobodybių, bet galiausiai nusprendė, jog prie abiejų, nors imk ir perplėšk, mat prieš jį sėdėjo kaip reta tuščia ir nuobodi ypata. Jis su panieka žvelgė į Matuševičių, dabar užsimiršusiai besišluostantį taukuotus delnus į kontušo krūtinę ir pirštais riečiantį ūsą, ir leido pro ausis jo pasakojimus bei pagyras apie įsigytus naujus dvarelius prie Stakliškių ir prie Kauno, apie tai, jog

kartu su savo broliu pulkininku nusipirkę tokias pat vienodas naujas karietas, apie tai, kad vis dažniau su pavedimais stojąs *ad majestatem**, ir kad be jo prezencijos neišsiverčiąs nė vienas svarbesnis seimas, jis buvęs liudininku tiek *gravissimi momenti***, visus juos užrašąs ateinančioms kartoms memuaruose, tauškė ir tauškė, išpūtęs savo rupūžės pagurklį ir nutaisęs labai rimtą veidą, kas antras jo žodis buvo lotyniškas – mokėjo tą kalbą puikiai, tad ir kaišiojo reikia nereikia, bet, apskritai paėmus, atrodė visiškas prasčiokas, nė romėniški žodžiai nepadėjo, kiekvienas jo sakinys prasidėdavo nuo „aš", nuo to, ką jis mano, nuo to, ką jis *reccomendatus*, atrodė, jei jis užsičiauptų, pasaulis be jo nuomonių ir rekomendacijų nustotų sukęsis, saulė nebepatekėtų ir stotų amžinoji naktis; Norvaiša net nusišypsojo ir pritariamai linksėdamas įpylė jam dar degtinės, ir netgi nepyko, kai tasai labai iš aukšto paklausė: „O tu, pone Norvaiša, vis dar tebelakstai su Radvilų pavedimais?", nepyko, tik skėstelėjęs rankomis taikingai atsakė: taip, vis dar lakstau, o ką bedarysi, nors, žinoma, į jokias smulkmenas nesileido, nepasakojo, kur buvęs, ką veikęs, ne jo būdui buvo aptarinėti tokias kunigaikščius liečiančias detales pakelės smuklėse, ir tada, tasai netikša Matuševičius, darkart apsidairęs, prisislinko arčiau, net buvo justi svogūnais tvoskiant jam iš burnos, ir suokalbininkiškai paklausė: „O tai jau ar pagalvojai, pone, ką darysi po to?", ir tasai „po to" nuskambėjo itin reikšmingai, grėsmingai netgi, net Norvaišos galvoje ėmė greit suktis mintys apie galimą prasmę, bet jis buvo žmogus gyvenimo matęs, be to, jam tikrai patiko jo laikrodyje įrašytieji žodžiai apie auksinį poreikį kai kada patylėti; dar daugiau, iš patirties jau žinojo, jog kartais į nepatinkantį klausimą geriausiai atsakyti kitu, užtatos jis apsimetė viską supratęs, tik gūžtelėjo pečiais ir paklausė, o ką gi ponas Matuševičius jam rekomenduotų daryti? Ir nuo šito, kad pats pasipūtėlis Norvaiša klausiąs patarimo,

* Prieš jo didenybę karalių. (Lot.)
** Svarbiausių akimirkų. (Lot.)

Matuševičius tiesiog išsilydė, it vaškas, ėmė rimtai sukti ūsus ir svarstyti visus galimus variantus, taip, mielas pone, turi rimtai pagalvoti jau dabar, nes tavo Radviloms – galas, pats supranti, čia dabar jau tik dienų, gal savaičių, bet nebe mėnesių klausimas, et, ką jau čia dabar ir beslėpsi; ir su visu rimtumu, radęs kantrias ausis dispozicijoje, ėmė dėstyti viską, nė klaust nereikėjo, nereikėjo tempti už liežuvio, ir supratingai linkčiojančiam Norvaišai net oda šiurpo klausant: tasai klojo viską apie velnišką planą pakirsti jo kunigaikščių galią ir įtaką, kartą ir visiems laikams, išpuikėliai, nei Dievo, nei žmonių įstatymų nebijantys Radvilos bus ištrinti iš Kunigaikštystės žemėlapio, nieko nepadarysi, taip jau bebūna – aukštai kilusieji, puola žemai, dabar jau tikrai jie sumokės nešlovės kainą, ir, Norvaišai sumaniai vis įterpiant žodį, vaizdas aiškėjo: kunigaikštis Martynas Mikalojus ir Suzino pagrobimo istorija tebuvo *praetextum*, paskutinis lašas, perpildęs taurę, ypač, kai vykusiai pasisukus Suzino motina ir pusbrolis, Oršos pastalininkis, surašė peticiją, o prie jos prisidėjo ir deputatas Bychovieckis, peticija per vyskupą pasiekė karalių, ir dar geriau – jos didenybę, karalienę Mariją Juzefą, moterį labai skrupulingą, ir ji tuo skundu pasibaisėjo, tada, užuodę kraują, ir visi kiti surašė skundus dėl kunigaikščio raikytojo savivalės, jis pats, Matuševičius, irgi, nes turėjęs su juo neišspręstą reikalą dėl žemės ribų Pabrestėj, tada prie tų skundų jie dar surašę pridėjo instrukciją, kurią jis, Matuševičius, pats rekomendavęs papildyti dar ir punktu, kad jo aukštybė raikytojo pusbrolis Jeronimas Florijonas, kur tai matyta, *ultra civilem modum* laiko dar ir savo kariuomenę, šešių tūkstančių profesionalių karių, kur tai matyta, kad valstybėje būtų konkuruojanti kariuomenė, juk tai praktiškai perversmas, tiesioginė grėsmė majestatui, Radvilos sukūrę savo valstybę valstybėje, mokesčių nemoką tuo pagrindu, kad jų manufaktūros kuriančios pelną ir kad jie išlaiką valstybės gynybą, ir, apskritai, kur tai matyta, yra turtingesni už elektą monarchą, ir kai kunigaikščiui etmonui kažkas pasakęs, kad

jis gyvenąs prabangiai it jo didenybė, tasai atšovęs: „Gyvenu kaip Radvila, o kaip ten gyvenąs karalius – čia jau jo paties reikalas“, ir, oi, šitai karališkajam majestatui nepatikę, oi nepatikę... o likusieji didikai, ir Karūnos, ir Kunigaikštystės, žinoma, palaikė ir prisidėjo. Ir, apskritai, instrukcija ne be jo, Matuševičiaus, pagalbos surašyta taip išsamiai, kad ją perskaičius aišku, jog kunigaikščių Radvilų giminė – praktiškai jau ant valstybinės išdavystės ribos, su niekuo nesiskaitą, gyveną pagal savo įstatymus, grobią žmones ir savivaliaują, galį nuteikti savo kariuomenę prieš Karūnos ir Kunigaikštystės interesus; patraukti prieš teismą jų neišeina, nes juk, pats Norvaiša žinąs, teisėjus užmėtą aukso kapšais, tuo visos bylos pasibaigiančios – nesuradus jokios Radvilų kaltės, o blogiausia, jog visa tai darą atvirai, be jokios gėdos, nors dėl akių nuolankumą prieš valdžią parodytų... Tad, taip, ši instrukcija bus seime išvyniota į valstybinio masto bylą dėl valstybinės išdavystės ir Statuto postulatų esminių pažeidimų, o Radvilų turtai – visi sekvestruoti... Ir, juo, Norvaiša, dėtas, jis, Matuševičius, susitvarkytų protingai, pirmiausiai dėl popierių tų dvarų, kurie kunigaikščių jam skirti asmeniškai panaudai, nes bus atimta viskas, viskas, kas Radvilų nuosavybėje, bet jeigu kieno kito vardu sumaištyje perrašyti, tai, žinoma, ne, o tada... o tada jau žiūrėtų; jis, Matuševičius, galėtų ir Čartoriskiams esant progai žodį užtarti, tokie žmonės kaip ponas Norvaiša juk pakelėje nesivolioja, kiekvienas tą supranta, jie irgi supras, žinoma, reikės laiko, reikės apsiprasti perėjus iš vienos klientūros į kitą, ir pozicija, aišku, nebus tokia įtakinga kaip buvus, bet, panaudojus jo, Matuševičiaus, svorį ir galingas koneksijas*, būtų galima šį tą padoraus Norvaišai tikrai pažadėti... Ir čia Norvaiša, rodydamas savo dėkingumą, iškart papildė pastalininkio taurę degtine, šliūkštelėjo ir sau pačiam, kad turėtų ko išgerti į jo sveikatą, ir apdairiai paklausė, kiekgi jis turįs laiko savo baigiamiesiems

* Ryšius. (Lot.)

reikalams su kunigaikščiais diskretiškai susitvarkyti, ir tuomet, išlenkus, Matuševičius rimtai ėmė skaičiuoti pirštais: ką gi, ką tik pasirašytą instrukciją nusiuntę kunigaikščiui etmonui, ir Buchoveckis, ir jis pats gavę Žuvelės itin nemalonų atsakymą, tokį nemalonų, kad net paliko juos visiškoj konfūzijoj, liepęs susisukti ir susikišti tas savo instrukcijas kur saulė nešviečia, tik kitais žodžiais, žinoma, mandagiau, bet esmė – tokia pati; ir šitai tik įrodo tos nelemtos giminės visišką savivalę ir aroganciją, bet šįkart tai neišdegs, instrukcija bus svarstoma Bresto seimelyje, bus priimta rezoliucija, tada reikalas keliaus toliau, iki Varšuvos; vienas nesiskaito su potvarkiais ir įstatymais, kitas laiko apginklavęs savo kariuomenę, o trečias – bedievis, žmonės kalba, netgi tapęs žydu ir laikąs savo seralį it koks musulmonas, ir kriminalinių nusikaltimų padaręs tiek, kad dešimčiai užtektų; taigi, sprendimas bus aiškus, paskaičiuokim, kol instrukcija percirkuliuos per reikiamas instancijas, tada svarstymas seimelyje, po jo – seime, tada rezoliucijos implementacija*; dabar štai jis pats pakeliui pas seimo maršalką, pagal planą teiksim ekspostuliaciją, prie manęs dar prisidės keli, tada vyksiu pas jo šviesybę etmoną, jūsų poną, hm, pone Norvaiša, sakyčiau, laiko turit iki spalio, na, iki Visų Šventųjų, daugių daugiausia... už tai ir išgerkim, už tai, kad aukštai kilę – žemai puola, na, o mes, o mes, kurie be didelių ambicijų, protingi ir per aukso vidurį, visada išliekam, vivat už mus, vivat už bajorus, už visą bajorų tautą, už Didžiąją Lietuvos kunigaikštystę!

Ir Petrui Antanui Norvaišai nieko kita neliko, kaip tik pakelti taurę kartu, išlenkti ją kartu nugurkiant ir pasibjaurėjimą; pasibjaurėjimą ne tiek Matuševičiumi, ne, Matuševičius čia buvo niekuo dėtas, jis nebuvo išimtis, tokių kaip jis Kunigaikštystėj ir Karūnoj buvo daug, dauguma, tūkstančiai; ne, Petras Antanas veikiau bjaurėjosi laikais, kuriais likimas lėmė jam gyventi – dabartimi, tarsi žaizdotas

* Įgyvendinimas. (Lot.)

ligonis aptvarstyta popieriais, popierėliais, instrukcijomis, interpeliacijomis ir bejėgiškai tarsi aklas luošys ant lentos su ratukais savo neįgaliais strampais besiirianča nežinia kur, be kelrodžio, be krypties, veikiausiai – į pražūtį, nes varoma ne kokio nors bendro ir kilnaus tikslo, o vien besaikio godumo, noro pasipelnyti čia ir dabar, o rytoj – kad ir tvanas; bjaurėjosi gyvenimu, kuris dabar buvo aprašomas vien skaičiais, o ne žodžiais: matuojamas vien pelnu, pajamom, pinigais, pareigom, žemės plotais; šlykštėjosi tuo iš seimų ir seimelių raštų, skundų, asesorijų, peticijų ir rezoliucijų suramstytu kortų nameliu, pavadintu valstybe; begėdiškomis niautynėmis ir kyšiais dėl kiekvienos pareigybės, dėl kiekvienos šiltos vietelės Kunigaikštystėje; kiaulės pūsles primenančiais įstatymais, kuriuos įsigeidęs ir pasitelkęs perkamus liudininkus norimai bylai galėjai išpūsti iki milžiniško burbulo, o prireikus – jie subliūkšdavo iki apgailėtinos išnaros; ne, jam dabar pasibjaurėjimą kėlė ne atskiri žmonės, o pati žmogiškoji substancija, tos sieliūkštės, it gyvasis sidabras keičiančios formą ir pažiūras, ant sunykusios dabarties dvėselienos knibždančios ėdrios, iš godumo sprogstančios lervos; ir šleikštulį kėlė reiškinys, kad popierėlis dabar reiškė daugiau nei paprasčiausias bajoro garbės žodis, o ištikimybė, kilnumas, narsa nebereiškė išvis nieko; vis dažniau buvo traukiami kardai iš makštų dėl garbės įžeidimo, bet vis mažiau ir mažiau buvo garbingų žmonių; Petras Antanas, švelniai tariant, pats nesijautė esąs didelis skrupulatas*, buvo lankstus žmogus, tačiau tam tikrą garbės kodeksą jis visgi turėjo, ir jo elementaraus padorumo punktai apėmė labai paprastas tiesas: netampyk likimo už ūsų ir nevyk Dievo į medį; nederk ten, kur pats valgai; nesakyk, jog balta – tai juoda, blogiausiu atveju gali sakyti – pilka; būk ištikimas tam, ką kartą pasirinkai; nemušk gulinčio, nebausk vaiko už tėvų kaltes ir niekam nesmeik peilio į nugarą, nes tai – neoru ir neteikia garbės; tačiau šitų elementarių tiesų

* Skrupulingas. (Sen. žarg.)

pamynimas dabar, jo laikais, buvo tikra kasdienybė; tai ištikimybė, garbės žodis ir tvirtas gyvenimo išbandymus atlaikantis stuburas dabar nieko nereiškė; dabar daugiausiai pasiekdavo bestuburiai šliužai, gebantys padlaižūniškai susiriesti į trilinką kringelį, bailūs išverstaskūriai, pirmieji trenkiantys kitam lazda per pakaušį vos tik kambaryje užpučiama žvakė ir stoja juos paslėpti galinti tamsa; štai ir dabar jam pačiam ką tik draugiškai pasiūlė kailį išversti ir dargi paskubėti, ir bjauriausia buvo, kad jis tą patarimą priėmė domėn, taip, jis buvo vienas iš jų, vienas iš savo laiko žmonių, vienas geriausių, jis puikiai žinojo šio lošimo taisykles, jis buvo geras žaidėjas, išsisuks iš padėties ir šį kartą, kaip nors, pernelyg nenusižengdamas savo paties nebyliems priesakams, bet ir nelikdamas kvailio vietoj, jis ras būdą, kad ir avis liktų sveika, ir vilkas – sotus, o dabar vivat, vivat už išlikimą, savo ir savo artimųjų, betgi, Viešpatie Dieve, kokia jam buvo kokti jo dabartis, regėjos, tuoj apsivems, nė degtinė neišdegina to koktumo galugerkly, gerai ten Martynas Mikalojus sakė: šis pasaulis supuvęs, tikrai, nebepataisomai sugadintas, reikia naujo, ir geriausia – negyvenamoj saloj, kur nors prie Afrikos, be jokių žmogiškų šliužų, verčiau jau vien beždžionių ir papūgų kompanija, utopija, bet vivat už utopijas, mintyse dar tyliai sau pridūrė: „Vivat ir už raikytoją“, dabar jį, patrakusį ir dygų, prisiminė veik su šiluma širdyje: tas, kad ir kankinamas keistenybių, siaučiančių jo galvoje ir tamsioje sieloje, bent jau buvo kas esąs, o ne pavidalą keičiantis glitus ir šaltakraujis bestuburis; o Matuševičius vėl pildė taures degtine, gal šįkart pagaliau nusiplaus tas koktumas, „vivat už mūsų sugebėjimą prisitaikyti, prie bet ko, prisitaikyti ir išlikti!“, ir mintyse Petras Antanas pats sau pridūrė: „Taip, kurgi ne, vivat už bailumą“, nekęsdamas pats savęs vienu ypu išlenkė, ir čia jau nebeišlaikė, tik pats nustėręs stebėjo, kaip rankos storumo pilkšvai gelsva čiurkšlė su vos apvirškintais vakarienės kąsniais it fontano srovė taisyklingu lanku išsiveržia iš pat jo esybės gelmių, kažkur iš paširdžio, galbūt tiesiai iš ten, kur žmoguje tūno siela, ir kliurkdama nusėda ant

Matuševičiaus melsvo kontušo kilpinio užsegimo, ant sumegztos juostos, rankovių atvartų, ant ūsų, ant akių ir kaktos... bet ponas Matuševičius, kaip ir dera tikram bajorui, tik nusišluostė rankove ir pradėjo griausmingai juoktis; kam nepasitaiko, pone Norvaiša, kam nepasitaiko, štai andai mane apvėmė pats Bresto seniūnas Flemingas, irgi čiurkšle, reikėjo matyti, šovė kaip vulkanas, o prieš tai Branickis, na bet ir aš keliskart skolingas per puotas nelikau, geriau negu kam taurę į galvą sudaužyti, žinot, pone, vaivadijoj mane jau kai kas net pakamore tituluoja, nes žinau, su kuo ir kaip gerti; nieko tokio, jei degtinė prašosi laukan, vadinasi, geras pasisėdėjimas, tik štai kitąkart Flemingui buvo nutikus tokia istorija, kad kažkas po seimelio per nugėrimą sublogavo, o kitas juokų ir nesuprato, kardus išsitraukė, gerai pasikapojo, net iki beveik mirtinų žaizdų galvose, ir čia Petrui Antanui dar šmėkštelėjo blausi mintis, tėvas Selimo prisiminimas – žmogaus gyvybė už sušiktą karietą, žudomės dėl daiktų, kapojamės prie puotos stalų, bet Matuševičius, tebesijuokdamas ir veldamas žodžius besipinančiu liežuviu, pradėjo pasakoti eilinę eilinio seimelio užstalės istoriją, dar užsakė degtinės – kad balius, tai balius, švenčiam, nesvarbu ką, jei rytojaus dieną nė kiek ne gėda, vadinasi, išvakarėse nebuvo linksma nė kiek!

Joti rytojaus dieną buvo ypač sunku, ir Petras Antanas sukandęs dantis, sulig kiekvienu arklio judesiu per kūną vilnijant žiauraus skausmo bangoms, tiesiai iki pat galvos, ta skaudančia galva dar pamanė, jog labai gali būti, kad mirtis bus panaši – lyg pagirios nuo gyvenimo, juolab, kad jį erzino kiekvienas, bent kiek ryškesnis šviesos spindulys, raižė it skustuvu per smegenis; dar kitoj smuklėj, jau vakarop, žydo išvirta vištienos sriuba jį kiek pagydė, grąžino jėgas, padėjo ir šlakelis degtinės, šįkart saikingai, nedaug; žydaitė sugrįžo sapne: tiesiai į užeigos patalą, virtusį dykuma ar, galbūt, Viešpaties pamiršta sala, be jokio žmogaus; sapne ji liejo vandenį taurėn, laužė jam duonos paplotį, pylė aliejų ir vyną, vaišino saldžiu vaisiumi, indai buvo moliniai, rūbai – paprastos drobės, derli augmenija,

viskas ten buvo taip paprasta, aišku ir tyra: vyras ir moteris, duona ir vynas, saulė ir vėjas, vanduo ir akmenys, pasaulis, išrengtas iki kilnaus nuogumo, ko žmogui daugiau ir bereik, ir sapne jie mylėjosi, švelniai, karštai, užsimiršęs, „iš tokios meilės gimsta ne vaikai, bet stebuklai", dar pamanė sapnuodamas, ir pabudo tvirtai nusprendęs: pirmai progai pasitaikius, vos grįžęs į Vilnių, jis ją būtinai susiras pas Zelmaną Gordoną, nors ir pats nebūtų galėjęs sau atsakyti, kam ir kodėl, ir ką gi su ja jis darytų, bet vien nuo to pasiryžimo jautėsi žvalesnis, jaunesnis, kupinas jėgų, ir kai galiausiai vėl prijojo Nesvyžių ir išvydo tarp medžių boluojant bažnyčios kupolą bei pilies mūrus su bokštais, jautėsi kaip visada – pasitikįs savimi ir galįs su viskuo susidoroti, kas kad kartkartėmis gyvenimas ir vertė vemti, tai buvo jo gyvenimas, jo laikas, kito jam niekas neduos, jokios metempsichozės nesugrąžins jo į šią ašarų pakalnę pabandyti darkart; taigi, tą, kas dar jam liko, reikėjo, Viešpačiui padedant, panaudoti kuo sumaniau.

Atvykęs Nesvyžiun, kaip ir kaskart jis užkopė didžiaisiais rūmų laiptais, persiškas kilimas po jo dulkėtomis pušnimis buvo minkštas, jo žingsniai tvirti, spyruokliuojantys, ir kopdamas aukštyn link kunigaikščio etmono apartamentų jis pamanė, jog jaučiasi taip, lyg būtų pasiruošęs mūšiui, kas, kad dabar, šiais laikais, visi mūšiai daugiausiai buvo ne kardu ir skydu, bet plunksna ir popierium, laiškais ir dokumentais; bet jis dabar jautėsi pasirengęs, ir su jo aukštybe reikalus sutvarkė greitai: rado jį laukiantį, jo iš Turnos siųsta reliacija gulėjo atplėšta, viršuje ant stirtos laiškų ir dokumentų; susėdę jie kalbėjosi be užuolankų, laiko nebuvo daug, jis sutrumpinęs papasakojo, ką girdėjęs iš Matuševičiaus, laikas spaudžia, jie tikisi savo niekšingą planą įvykdyti vėliausiai iki Visų Šventųjų, ir jie abu, Norvaiša ir Radvila, sutiko, kad tas Matuševičius – reto bjaurumo padaras kiaulės akutėmis, tokie imami ilgomis ilgomis žnyplėmis ir metami lauk tiesiai pro langą, laimei, kad šnekus, kaip ten byloja toji lotyniška patarlė – „perspėtas – vadinasi, apginkluotas", laimei,

jis mus pats apginklavo; o tuomet sekė keli klausimai apie Turną, trumpi, išsamūs, tiesiai link esmės, it dūriai, laiko buvo nedaug: ar kunigaikštis raikytojas tikrai tapo žydu? Ar tikrai apsisupęs vien žydais? Ar tikrai priėmęs tikėjimą? Ir atsakinėjant dabar ir pačiam Norvaišai aiškėjo, koks ten vis dėlto neaiškus reikalas: taip, jis apsuptas žydų ir gilinasi į jų tikėjimo paslaptis, tačiau, paties teigimu, neketinąs jų tikėjimo priimti, be to, laikąs nuostabių meilužių seralį, o šitai – musulmoniškas paprotys, su žydų tikėjimu, daugpatystės nepripažįstančiu, visiškai nesuderinamas; ir taip, piktžodžiavęs šiek tiek prieš Viešpatį, tačiau iš visos širdies studijuojąs mūsų Šventąjį Raštą ir bandąs perprasti jo paslaptis, tikįs sielos nemarumu, bet savotiškai, per kažkokią metempsichozę; ir jo aukštybės etmono veidas keitėsi jam šitai bepasakojant, tiesiog blyško akyse, kol galiausiai palinkęs į priekį jis paklausė be užuolankų: ar jis esąs tikras, kad raikytojas nepriėmęs žydų tikėjimo ir neapsipjaustęs? Ir čia Norvaišai neliko nieko kita, kaip tik papasakoti, kad jo šviesybės nuogo nematęs, tačiau Turnoje kalbėjęsis, pro langines, su užrakintu kažin kokiu gydytoju Bžeskiu, kuris sakė, jog kunigaikštis jo neišleidžiąs iš Turnos, nes tasai matęs jo aukštybę raikytoją nuogą; visi šie atsakymai dabar, turint galvoje visas aplinkybes, klojosi į nekokį dabartinio Martyno Mikalojaus gyvenimo vaizdą, tikrai nekokį... visas reikalas, žodžiais papasakotas, smirdėjo ne kuo kitu, o pragaro siera, ir Norvaiša net pajuto kažką panašaus į nuoširdų gailestį raikytojui, o giliai atminties užkaboryje silpnai suskambėjo kažkas panašaus į liūdnus Turnos klavesino garsus, tačiau tučtuojau nuvijo tuos sentimentus nuo savęs, nes čia kunigaikštis etmonas kaip tik iš visų jėgų trenkė plaštaka į stalą, net dokumentai ant grindų nusklendė, ir apsisukęs, vos tramdydamas įsiūtį, jis sušuko: ir kaipgi šitai atrodo? kaip?! kaip mes tai paaiškinsim žmonėms? Seime, populiacijai? Kad Radvila tapo žydu, laikąs haremą, grobia žmones, paminąs Viešpaties ir valstybės įstatymus, o mes visa giminė – jo bendrininkai?! Jėzau, Marija, už kokias nuodėmes jūs man šitai

siunčiate? Ir akimirksniu susitvardęs, jis pratiesė Norvaišai Suzino ir Matuševičiaus skundų nuorašus iš pačios Karūnos kanceliarijos, štai, pasižiūrėkit pats, su kuo turim reikalą, permeskit greit akimis, paskui griebė nuo stalo varpelį, sutilindžiavęs išsikvietė sekretorių ir pradėjo diktuoti: potvarkius, pavedimus, prieš tai paleidęs Norvaišą ilsėtis: gerai pailsėkit, ryt vyksit į Vilnių su laiškais ir su užduotimi suburti šalininkus, su tokia pačia diskrecija ir slaptumu, negaliu ir apsakyti, koks esu jums dėkingas, pailsėsim, atsilyginsiu, kai šitas reikalas bus išspręstas, o išspręstas bus, vienaip ar kitaip; ir, sustabdęs dar jį ant slenksčio, priėjęs apkabino: turbūt suprantat, šitai liečia mus visus, jei skęsim, tai skęsim visi, o šitam neturim leisti įvykti; tačiau Petras Antanas Norvaiša ir pats tai puikiausiai suprato: jų laukė parengti spąstai ir sudėtingas mūšis, bet niekas čia nežadėjo be kovos pasiduoti.

Jis dar spėjo aplankyti jos aukštybę kunigaikštienę – turėjo jai perduoti raikytojo dovanotą knygą, to Voltero; jam buvo pranešta, jog ponia negaluoja, tačiau jį priims, tik prašoma ilgai neužtrukti; rado ją buduare, išpuoštame paauksintomis rokailėmis ir ištapytame gražiausiais vaizdais – pro dailininko sumaniai pavaizduotus langus driekėsi nuostabiausios pavasario sodų perspektyvos, ant piliastrų buvo išpaišytos vijoklinės rožės ir mažučiai paukšteliai – zylės, liepsnelės ir žvirbliai, ištaiginga tapyba, Petras Antanas dar paminė dekoratoriaus darbų sąmatą; ir jos aukštybė tarp viso to pavasariško grožio panėšėjo į pilką žvirblį – susigūžusi, sumažėjusi sėdėjo įsispraudusi šilkinės sofos kampe, ir nors tebebuvo vasara, buvo apsigobusi pilkomis audinėmis pamuštu kambariniu apsiaustu, o akis supo juodi ratilai, jis jau buvo matęs ją tokią ne kartą, tai reiškė, kad prarastas dar vienas galimas įpėdinis, ir jis pasisveikindamas tik nulenkė galvą su užuojauta, be jokių žodžių, ir ji vos vos krustelėjo, nudelbdama akis, o tuomet pamojo ranka jam sėstis. Turiu jums dovaną, nuo raikytojo, tikiuos, ji kiek išblaškys; ak taip, *Voltaire, Zaïre*, daug esu girdėjus apie šią knygą, tikiuosi,

ji – ne Bažnyčios draudžiamųjų sąraše, koks mielas tas raikytojas, sakykit, kaip jis ten gyvena? Ir čia jau reikėjo būti atsargiam, tarsi žengiant kiaušinių lukštais, nepasakyti nei per daug, nei per mažai, ir todėl Petras Antanas tik atsiduso ir skėstelėjo rankomis; „ar labai ten viskas blogai?" – ji norėjo žinoti viską: kaip giminaitis atrodąs, ką veikiąs, ką valgąs, kaip besilaikanti kunigaikštienė Marta, ji jai niekada nepatikusi, visiška prasčiokė, nemokša, valstietė, ji niekada taip ir nesupratusi, ką kunigaikštis Martynas joje atradęs, netgi jos šeima niekuo neypatinga, o jis, nežiūrint į viską, visada mokėjęs apsieiti su moterimis, žinot, pone Norvaiša, kartais būna tokių vyrų – būna, vyriškis toks bjaurus, kad net neatremiamai kažkuo kerintis, ir būna tokių moterų, kurioms patinka pavojingi plėšrūnai, jos tuščiagarbiškai tiki būsiančios pirmos, kurios sutramdys, bet juk tatai, kaip gyvenimas rodo, neįmanoma, ir anoji pernelyg tam buka... Ir Petras Antanas su visa diplomatija atsakinėjo, pasakojo kunigaikštienės Martos nematęs, nes toji tuo metu negalavo, tačiau, žinoma, tokiomis aplinkybėmis nederėjo pasakoti apie jos palaimintą padėtį, pasakojo apie nuostabius muzikinius koncertus, apie tai, kad raikytojas pasiekęs nepaprastos tobulybės, grojąs it tikras *virtuoso*, apie prašmatniai apstatytą Turną, sodą ir karietas, tačiau ne apie seralį; pasakojo ir pats net stebėjosi savo sugebėjimais įspūdžius dėstyti visiškai pagal pašnekovą; išties buvo įstabu, kaip tas pats reikalas vien šį tą, kas klausytojui galėtų nepatikti, delikačiai nutylint gali skambėti visiškai kitaip... Bet kunigaikštienės būta aštraus proto moters, ir ji pasilenkusi, suokalbininkiškai uždėjusi savo baltą deimantuotą plaštaką Norvaišai ant rankogalio, tiesiai paklausė: kaip jums atrodo, tai ar jis išprotėjęs? Ar jums grėsė pavojus? Ir jis, pasverdamas kiekvieną žodį, atsakė: jo aukštybė raikytojas gyvena savo susikurtame pasaulyje, primenančiame negyvenamą, prašalaičiams priešišką salą, kurią tačiau laiko lyg ir nuosavu rojumi, ir jam atrodo, kad jo vardas – nemirtingasis Orfėjas; taip, buvo jį trumpam uždaręs, tačiau visiškoj prabangoj, patogume ir tik todėl,

kad uoliai saugąs savo rojų nuo pašalinių; jei to neskaičiuosim – visais kitais atžvilgiais jis pasirodė man netgi pernelyg, pavojingai, protingas.

Viešpatie, tačiau labai gali būti, jog jis ir yra Orfėjas – ir jos aukštybės akys buvo sklidinos ašarų; jo būta tokio žavingo ir gabaus vaikino, tiesa, išlepinto, neklusnaus ir padūkusio, bet tikrai neeilinio, tačiau kas gi mestų akmenį į jį, ypač žinodamas jo nelaimingą istoriją... paliktas nuosavos motinos, Viešpatie, nuosavos motinos apleistas... betgi negali kaltinti kunigaikštienės Dorotos Henrikos, kiekviena būtų pabėgusi nuo šitokio išprotėjusio sutuoktinio, ypač kai tasai sumušė ją besilaukiančią, ji persileido ir po to iškart išsiskyrė su vyru, ir Martynas liko vien tėvo tirono globoj, nes motina jo nenorėjo daugiau nė matyti, ji pradėjo naują gyvenimą, ištekėjo antrąkart ir, sakoma, gyvenanti sau labai laimingai su nauja šeima, kaip ir dera garbiai matronai, tačiau nukirtusi visus ryšius su Radvilomis, nė į sūnaus laiškus nebeatsakinėjanti, nebenorinti nieko, kas aną buvusį pragarą primintų... Mano velionė anyta kalbėdavusi, kad Martynas visuomet buvęs išpaikintas, lepšis, verksnys, bet o kuris gi jaunas berniukas slapta ar net atvirai neverkia iš motinos ilgesio? Užsienis jam, manau, kiek padėjo, prablaškė, privertė užsimiršti; pone, jūs jį turbūt pamenat iš anų laikų, buvo žavingas išdykėlis, lyg iš Prancūzijos dvaro... o paskui, kai mirė jo tėvas, o jis patsai vedė, regis, tikėjo, kad prakeiksmas baigėsi, gaila, kad toji vedybinė laimė tetruko trumpai... galbūt jis iš tiesų šiek tiek it Orfėjas, juk aną irgi pasiglemžta negailestingos mirties paliko žmona; galbūt jis iš tiesų nėra joks beprotis?

Ji susijaudino, o nesveikuojant šito jai nereikėjo daryti, ir Petras Antanas tuoj pat atsiprašė: tai būta puikios progos išvengti tolesnių pasakojimų, ypač tokiu slidžiu reikalu, bet, eidamas puikių kambarių anfilada, kažkodėl prisiminė žydus, Turnoje pasakojusius apie moteris ir jų širdies protą: šitai, kunigaikštienės diskursas, turbūt buvo tokio širdies proto tikriausioji apraiška – visur ieškoti afekto

it pateisinimo, it rakto nusidėjėlių keistiems ir nesuprantamiems poelgiams aiškinti; o viskas buvo kur kas paprasčiau – viskas buvo tiesiog baisi sumaištis, nepalankiai susidėsčiusios aplinkybės, mėšlo pelkė, galinti paskandinti netinkamai koją pastačius ir jokie orfėjai su savo muzikom ir legendom čia negalėjo padėti; jie išspręs šitą raikytojo reikalą pagal vyrišką protą; galva, o ne širdimi.

X

Petrui Antanui sugniaužė širdį vėl išvydus Vilnių ir jis net atsistojo balnakilpėse, netikėdamas savo akimis; jis ir jo palyda, kurią kunigaikštis etmonas davė, nes šįkart vežtasi nemažai pinigų kyšiams ir išlaidoms, sostinę prijojo iš Medininkų pusės, ir nuo įdienojusios saulės plaštaka dengdamas akis jis žvalgėsi į vaizdą, plytintį už Aštriųjų vartų: miesto dalis už jų atrodė dar šiaip taip, tačiau kiek tolėliau, nuo Rotušės aikštės, priminė išardytą skruzdėlyną: tarsi koks žvėris būtų įsisukęs į pat jo vidurį, ištrypęs ir taip atidengęs jo vidurių ertmes bei urvus; miestas barkšojo juodais griaučiais, visiškai ne toks, kokį Norvaiša atsiminė ir kokį buvo įpratęs matyti kaskart parjodamas; Safjanikų šlaitai šone, nuo Užupio, link tėvų misionierių ir seserų vizitiečių buvo tarsi nulaižyti juodu gaisro liežuviu, tik kur ne kur pro degėsius vėl kalėsi atkakliausios piktžolės; bet buvo įstabu tai, jog žmogiškosios skruzdėlės, paklusdamos nepaaiškinamam gamtos ir išlikimo dėsniui, vėl buvo pradėjusios

nešti naujus šapus: nors nuo gaisro praėjo visai nedaug laiko, nė vasara nebuvo pasibaigusi, bet degėsiai šen bei ten buvo jau vėl apraizgyti šviesiais pušiniais pastoliais, po kuriuos ropinėjo ir kaukšėjo maži tamsūs pavidalai; iki kito gaisro, iki kitos nelaimės – pamanė sau tyliai Petras Antanas Norvaiša ir kimiu riktelėjimu bei pentinais paraginęs arklį su savo vyrais pasileido žemyn. Įjojęs pro vartus jis nušoko nuo arklio, parklupo ir persižegnojo prieš Švenčiausiosios Mergelės atvaizdą, nusagstytą aukso ir sidabro aptaisais bei votais; ant kaklo jai kabėjo eilių eilės perlų ir koralų karolių, o patamsėjęs veidas sučiauptomis lūpomis, kažkuo savo išraiška panašus į Placidos Amelijos, liūdnai žvelgė į apačioje, ant grindinio knibždančius elgetas, luošius ir čia laikinai prieglobstį radusius padegėlius, vis dar gyvenančius iš paskubomis susigriebtų ryšulių; daugelis šių pasieniuose susirietusių vargdienių irgi žvelgė į Dievo Motiną: godžiai blizgančiomis akimis glamonėdami ją puošiantį auksą ir brangenybes; kitų gi dėmesys buvo nukreiptas arčiau link žemės ir jie, uoliai vaikomi senbuvių rusų ir turkų pirklių nuo jų kromų prekystalių, akylai dairėsi žioplesnių atvykėlių ar praeivių, kuriuos užsivėpsojusius į šventą paveikslą galima buvo gerai apšvarinti; tad Petro Antano malda buvo trumpa, jis šoko atgal į balną ir skubria žingine pasileido miesto gatvėmis, kurios dabar buvo itin nesaugios. Neviltis, beatodairiškas padegėlių noras išlikti lėmė, kad dabar mieste buvo gviešiamasi ne vien to, kas blogai padėta; apskritai nuotaikos akivaizdžiai buvo nekokios, lyg rytojaus galėtų nebūti, ir jodamas jis tai matė: iš nepatenkintų veidų, iš skersuojančių dėbsnių, iš nieko gera nežadančiai lakstančių akių; visi buvo piktesni nei įprasta, pardavėjos prekyvietėse, ir tos riejosi lyg aršiau; štai dvi Rotušės medinių galerijų galanterininkės kažko nepasidalinusios net kibo viena kitai į kykus, į plaukus, ir kol viena spiegdama pargriovusi protino kitą, gatvės berniūkštis prišokęs ėmė šluoti sau į užantį galionus ir juosteles nuo apleisto prekystalio, o jo apsukriu pavyzdžiu netrukus pasekė ir kažkokia apskurusi pra-

eivė, kilo sumaištis, jis išgirdo šaukiant vieną savo vyrų – nespėjus nė pasisukti jis kardo plokštuma jau tvojo kažkokiam valkatai, bandžiusiam lįsti prie jo kapšo; taip, mieste dabar negalėjai žiopsoti, mūrinės miesto tvoros buvo anglimi ir kreida išrašinėtos perspėjimais apie vagis ir nusikaltimus, apklijuotos popieriniais magistrato potvarkiais ir skelbimais apie viešas nusikaltėlių bausmes, ir kai jis pagaliau prijojo prie savo namų po vešliomis liepomis, jį pasitiko ne dainos, o visai kita muzika: kažkas inkštė, kaukė, vaitojo, o ritmą mušė su niekuo nesupainiojamas pliaukšėjimas. Jis numetė arklio pavadžius tarnui, virtuvės Zabelė, išbėgusi į priean-gį, net suplojo rankomis iš nuostabos, atrodė kiek sulysusi, bet nuoširdžiai džiūgavo jį išvydusi; tegul bus pagarbintas, kas ten darosi? – jis paklausė dalykiškai tarsi niekur nė nebuvo išvykęs, ir Zabelė paaiškino: Ilgasis Jonas prisidirbo, pagautas vagiant gėrybes iš podėlio: vyną, šafraną, prieskonius, dar kažką, ir nešant į turgų pardavinėti, užsidirbo dešimt rykščių iš ponios; ir Petras Antanas tik užvertė akis ir atsiduso: kaip ponia laikosi? Gerai, tik štai baigianti visus užkankinti, liepia eiti į mišias rytais vakarais, tuoj nebebus kada dirbti, o taip daugiau nieko naujo, viskas, šviesiausias pone, po senovei, ir jis nusiuntė ją pranešti apie savo atvykimą, prieš tai draugiškai per sijonus jai gnybtelėjęs į užpakalį; gera buvo grįžti namo, kad ir į šiokią tokią netvarką: Ilgasis Jonas kieme už namo buvo beatsiimąs paskutinius kirčius, Norvaiša mostu sustabdė prievaizdą, bakstelėjo pirštu į nusižengėlį: kodėl vogei? O tas, šluostydamasis veidą, kuriuo riedėjo ašaros ir snargliai, net graudu buvo žiūrėti, iškūkčiojo: kad visi vagia, šviesiausias pone, pas poną tiek visko pridėta, genda, visko nė nespėsit suvalgyti, maniau, nieks niekada nepastebės. Ir Petras Antanas Norvaiša atsiduso, pasijuto po kelionės be galo pavargęs, ne, neteikė jam tokie dalykai nė mažiausio malonumo, tai buvo nemalonioji ponystės dalis, bet tarnų negalima buvo paleisti ir jis tik mostelėjo, kad ponios skirtą bausmę pabaigtų, tačiau čia Ilgasis Jonas ūmai įtūžo: „Visi vagia, jūsų

šviesybe, visi vagia, nėr pasauly tokio tarno, kuris nevogtų, už ką dabar, pone, tik aš vienas turiu atsiimti?", ir benueinantis Petras Antanas apsisuko ant kulno, jautėsi tikrai išsekęs, bet reikėjo šitai pabaigti, jis priėjo prie Ilgojo Jono ir labai ramiai jam tarė: „Tai jei visi nusideda, tai ir tau reik? Jei visi vieną gražią dieną sumanys pasikarti, tai ir tu kartu pasikabinsi – už kompaniją? Kelintas Viešpaties įsakymas „nevok", ar dar pameni? Aštuntas, dar aštuonis kirčius nuo manęs, vadinasi, kad kitą kartą atmintum, jei vagi iš pono – vagi pats iš savęs, o jei šitaip nepatinka mano tarnystėj – gali eit ieškot darbo į Rotušės aikštę, kad ir dabar; arba deramai toliau darbuosies, arba – lauk; neįsivaizduok, kad galėsi čia pasilikt ir nemačiom spjaudyti man sriubon", ir jis pasuko į namus, Dieve, jautėsi visai it švininis, norėjosi savo lovos, savo švarių marškinių, ir menėje jo jau laukė Placida Amelija ir jo vaikai: vienuolikmetis Kazimieras, septynmetis Tadeušas, penkiametė Izabelė Pranciška; gražūs, sveiki, stiprūs, pergyvenę savo nelaimėlius brolius ir seseris, mirusius įsčiose ir kūdikystėje, nusinėrus pirštinę jie paeiliui pabučiavo tėvui ranką, o tasai, pagautas keisto švelnumo, pakštelėjo kiekvienam į kaktą, Dieve, kaip jie ūgtelėję, jis vos juos matąs per savo keliones, mergaitė dar kaip mergaitė, visiškas vaikas, bet sūnums tikrai galėtų daugiau skirti laiko, nežinia, kaip Placida Amelija juos ten auklėja, ir ko ten tas namų mokytojas juos moko, nieko, tuoj, ateis laikas, atiduos juos pas jėzuitus, kaip visad darė jų giminėj, nors ne, gal verčiau pas pijorus, tie geriau parengią bajorą ne vien dvasios, bet ir valstybės gyvenimui bei raštvedybai, be to, jis pats nekaip atsiminė savo metus pas jėzuitus, anie žūtbūt jį bandė įkalbėti į noviciatą, taigi, dar reikės pažiūrėti, kas geriau, o dabar buvo eilė pabučiuoti ranką Placidai Amelijai, ar, veikiau, pirštų galus, nes jos plaštakas dengė nėriniuotos bepirštės, tik nagai bolavo, ji atrodė gerai, netgi kiek pailsėjusi, veido spalva buvo rausva, nors gal tik dažai, bet akys neįprastai žėrėjo, taip, ji buvo atkutusi, ir jis įtariai pamanė: įdomu, ar čia jo nebuvimas ją taip

gerai veikia... Jis nutarė tądien pailsėti, dar nesiimti reikalų, tik gautus laiškus peržiūrės, kas naujesnio, ir Placida Amelija paskubėjo pranešti: jūsų šviesybės broliai yra Vilniuje, teiravosi, norės pasimatyti, ir jis irzliai atsiduso: kurie? Ar visi kartu? – jį jau po kelių akimirkų vargino moteriškės nesupratingumas: negali visko pasakyti iš karto, kaip žmogus, dalykiškai; o ji pastebėjusi jo nepasitenkinimą skubėjo taisytis: ne, ne, tik ponai Aleksandras Vladislovas ir Mykolas, atvyko ne kartu, atskirai, vienas prieš savaitę, kitas – užvakar, apsistoję čia pat, abu įkurdinau didžiajame svečių kambaryje, žinoma, galėjo apsistoti mieste, bet po gaisro sunku su nakvyne, tad teko pasiūlyti pastogę, ar jiems pranešti, kad jau grįžote? Ir jis nusprendė, jog ne, ne dabar, pakaks, kad pasimatys tik vakarienės, o dabar ilsėtis, ir jis ilsėjosi – jam prišildė dailią varinę vonią vandens ir, patogiai joje išsitiesęs, išsimuilinęs, užsirūkė pypkę, žiūrėdamas, kaip kelionės purvas nuo vandens paviršiaus tamsiais ratilais nusėda ant įklotos baltos marškos, tada atėjo tarnas, nuskalavo jį pildamas vandenį iš rundelio, nušluostė, drobule apsiautė jo tvirtą, dar nespėjusį nutukti, nuolatinių kelionių ir jojimo užgrūdintą kūną; tada atėjo eilė iškviestam barzdaskučiui, plepiui Majeriui, ir tas spėjo papasakoti visas miesto naujienas, mat naudodamasis proga, kad skutamieji ne itin gali malti žiaunomis, jis buvo papratęs daug pasakoti, daug klausinėti ir pats į savo klausimus atsakinėti: ar galėjo kas įsivaizduoti, kad tai žydai padegė miestą? Niekas negalėjo pamanyti, bet dabar jau beveik aišku, kas gi kitas, jei ne jie, žinoma, jie, ir ačiū Dievui, kad miestiečiai suprato, man nuo to tik padaugėjo klientūros, niekaś dabar nieko bendra nebenori su jais turėti, nė nebeperka iš jų, žydų handeliams* ateis galas, tikrai taip, kunigai iš ambonų dabar perspėja visus, kad nebeprasidėtų su tais aukso veršio garbintojais, o ar teisybė, kad jo aukštybę raikytoją, sakoma, apsėdęs Šėtonas ir jis išsižadėjęs

* Verslams. (Sen. lenk.)

katalikų tikėjimo ir judėju patapęs? Žydai, manau, džiaugiasi radę tokį užtarėją, kalbama, kad rengią sąmokslą nunuodyti arba apkerėti mūsų didenybę dabartinį karalių ir visus papirkę išsikelti žydą Radvilą vietoje jo, kiti štai sako, kad tie nekrikštai norį atsiskirti ir gauti visą savivaldą, ir turėti atskirą savo valdovą, tačiau Viešpats, žinoma, neleis tokio šėtoniško plano įvykdyti, tai jau tikrai ne; neseniai teko skusti jo ekscelenciją vyskupą, nusiklausiau įdomių dalykų, Vilniuje netrukus galį kilti neramumų, bet krikščionims, žinoma, niekas negrės; Petrui Antanui Norvaišai net palengvėjo, kai tasai pagaliau nusausino jam smakrą; atsisveikinęs jis baigė rengtis, užsidėjo patogų, lengvą trijų dalių pilką kostiumą su žydra sidabro skaisgijomis žvyneliais siuvinėta liemene, patraukė į kabinetą, kur liepė atnešti taurę vyno, ten sėdėjo kelias valandas prie popierių, buvo atkeliavę kai kurių nemalonių sąskaitų, reikalaujančių skubaus apmokėjimo, viena net su priskaičiuotais nemažais delspinigiais, laiškas nuo Zelmano Gordono dėl jurisdikos privilegijų išimčių, surašytas klaidomis mirgančia lenkų kalba, bet vis tiek esmė buvo aiški; šūsnis einamųjų laiškų, kurių ir tikėjosi, trumpas pakraigliojimas nuo Teofilės – pasiteiravimas, ar pavykę ką sutarti jos tabako reikalu, ir prašymas paskolinti penkis šimtus auksinų, iki šventojo Martyno būtinai atiduosianti, nes tuomet jau bus uždirbusi iš tabokos, ir dar vienas, su Radvilų herbu, trumputis, nuo kunigaikščio Martyno Mikalojaus, tiesiog elegantiškas brūkštelėjimas – jis tikisi, kad ponas Norvaiša sėkmingai pasiekęs Vilnių, kaip ten jo, raikytojo, rūmų degėsiai, ar dar tebestovi, tenorėjęs pasakyti, kad jo viešnagė paįvairino atsiskyrėlio kunigaikščio vienatvę, tad jei norėsiąs kada pakeliui užsukti jo dar aplankyti – visada laukiamas su savo įdomiais sapnais jo atokioj karalijoj, kurioje vertinama auksinė tyla, – ir tasai laiškas baisiai paglostė Petrui Antanui savimeilę, jis dukart jį perskaitė, maumedžio sakais ir meilės deivių aromatais prakvipusi, klavesinu bei violončele aidinti Turna su savo kadetėmis ir keistomis retenybėmis dabar išties atrodė kaip tolimas

saldus ir pavojingas sapnas, jis net kelioms akimirkoms nugrimzdo į atsiminimus, bet paskui tarsi pakirdo, krūptelėjo, apsidairė: prieš jį buvo stalas su popieriais ir tvarkingais dokumentų aplankais, jo ištaigingi namai, ošiančios nuo vasaros pabaigos dulkių papilkusios liepos už lango, o už jų – Vilnius su savo negandom ir rūpesčiais, kuriuos reikėjo tuoj pat spręsti, šitai buvo tikra, šiurkštu, apčiuopiama, ne sapnai ir ne muzikų plevenimas, ne svajos ir metempsichozės, o gyvenimas – jo gyvenimas, kurį reikėjo ne vien gyventi, bet dar ir išgyventi.

O tatai nebuvo taip paprasta, kaip atrodė, tuo jis įsitikino atėjęs vakarienės: jo broliai pasitiko jį salonėlyje, ten juos svetingai buvo pakvietusi Placida Amelija, ir dabar jie sėdėjo ten, tarp gėlėto audinio sienų, ant plonytėmis nendrėmis išpintų baldų, tarsi svetimkūniai, tarsi du laukų paukščiai narvelyje: Aleksandras Vladislovas, it garnys išpūtęs krūtinę ir plačiai tarsi sparnus išskleidęs raudono kontušo rankoves ant krėslo, pasimėgaudamas suko savo dailų, į žandeną peraugantį ūsą ir kikeno iš savo paties juokelio, skirto, žinoma, Placidai Amelijai, – Petro Antano manymu, tas gražuolis ir jų motinos numylėtinis buvo atsigimęs į tėvą ir negalėjo ramiai praeiti pro jokią moterų padermės būtybę, netgi tokią garbią ir kuklią, kaip Placida Amelija; jaunėlis Mykolas, priešingai, buvo panašus į juodą varnėną ar liuteronų pastorių: vilkėjo juodą išeiginį durtinį, kuris, jo ir kaimo siuvėjo manymu, turėjo būti vokiškos mados, į kiekvieną jo rūbo klostę, į kiekvieną audinio siūlą buvo įsigėręs su niekuo nesupainiojamas kaimo kvapas – aitraus dūmo, prakaito, odinių pakinktų ir gyvulių, ties kaklaskare, kur baigėsi raudonas laukų įdegis, buvo matyti balta sprando riba, jis jautėsi nejaukiai nežinodamas, kur dėti sudiržusias rankas, glostinėjo savo skvernus, tad jam akivaizdžiai palengvėjo, kai vyresnėlis pagaliau įžengė į kambarį ir mandagiai išskėtė savo glėbį pirma vienam, paskui kitam broliui; kai sninga, tai drebia, kokiais vėjais, ponai broliai? Ir Aleksandras Vladislovas tik mostelėjo savo rankovės sparnu –

pirmiausiai leisk pasveikinti, mielas broli, puiku matyti, kad šitaip puikiai sekasi, puikus, didžiaponiškas skonis: namai, moterys, – čia jis dėbtelėjo palaižūnišką žvilgsnį į Placidą Ameliją, kuriai, vargšei, net žandai paraudonavo, it džiovininkei, – nieko kita niekada nesitikėjom iš vyresnėlio, visad buvai gimęs būti dideliu ponu, bet džiugu, kad gyveni deramam pritekliuj, tiesiog prabangoj, ir nuo šitokio pataikavimo Petras Antanas net apmaudžiai prikando lūpą: buvo aišku, kad Aleksandras Vladislovas vėl prašys pinigų, nieko nauja, tik įdomu, kiek šįsyk, sprendžiant iš šitaip nusaldinto balso – daug; Mykolas jam buvo įdomesnis, šiam pakilus jis pastebėjo, kad jaunylis eina smarkiai šlubčiodamas, tarsi koja tuoj tuoj išsiners iš juosmens; kas, Mykolai, nutiko, kokios bėdos prispaudė? – et, nieko tokio, kažkada čia itin nesėkmingai kritau nuo arklio, bet visa kita, ačiū Dievui, po truputį, su Jo pagalba, kaip nors: Mykolas, kaip ir dera jaunyliui, visą gyvenimą skriaustam sesers ir keturių brolių, pasižymėjo nepaprasta kantrybe ir itin tvirtu tikėjimu, būdingu žmonėms, iš kurių nuolatos vis atimamas paskutinis kąsnelis, o būtent jam taip nutikdavo šeimos nepritekliaus pokariu metais.

Tačiau bent jau dabar Petras Antanas galėjo atitaisyti šią vaikystės neteisybę jaunėliui – jo vakarienės stalas buvo puikus ir gausus, čia nebereikėjo peštis dėl kąsnio, jo daržuose vasaros pabaigos gėrybės buvo jau benokstančios, kuchmistras pasistengė, ir, jiems susėdus, į stalą pradėjus nešti pirmuosius patiekalus ir kondimentus, jis net pajuto sunkiantis seiles, ėmė trinti delnus, vos nepamiršo jų sudėti padėkos maldai, bet, Viešpats mato, kaip jam buvo nusibodę prėski, apsvilę ir nemokšiški atsitiktiniai pakelės užeigų patiekalai, žinoma, Žuvelės ir raikytojo stalai buvo kas kita, bet prie jų juk nesėdo kasdien, o dabar buvo taip gera matyti gardumynus, pagamintus pagal naujausias madas ir jo paties skonį: aliejuje konservuotus vasaros pradžios artišokus iš savo lysvių, purius lyg jūros puta ančių ir žąsų kepenėlių paštetus su kepintų svogūnėlių, kadagio uogų ir likerio drebučių putele, žvėrienos kapotinį su petražo-

lėmis ir pankoliais, vištienos galaretę, mėsos pyragėlius sviestinėje tešloje, ir pagrindinį – didžiulį apskrudusį jautienos kepsnį su kepintomis apvaliomis bulvėmis, patiektą su krienais ir šaknelių užpilu, ir saldumynus pabaigoje, ypač nuostabias spurgas, kuriomis garsėjo jojo virėjas, ir jis tikrai nuoširdžiai dėkojo Aukščiausiajam už tą malonę, tą puikią vakarienę ant jo stalo, ir, pakėlęs pirmąją taurę vengriškojo, paraginęs brolius ragauti, su didžiausiu apetitu kibo į skanėstus, ir tik išblizginęs keletą patiekalų pastebėjo, jog Aleksandrui Vladislovui ir Mykolui jie lenda anaiptol ne taip skalsiai: vienas valgė lyg atbulais dantimis, kitas, lyg nežinodamas, ką daryti, šaukštu ganė apskrudusią bulvę po lėkštę, kuri ritinėjosi tarsi gyva, net juokas ėmė: ar tai čia tas garsusis liuteroniškas kartupelis – nepatikliai klausė Mykolas, girdėjau, bambizai ir žydai juos jau seniai augina, o dabar ir prie Rietavo paplito, kalbama, baisiai derlinga daržovė, iš vienos bulbos net kapa galinti užaugti, o Aleksandras Vladislovas pasileido į postringavimus, kaip nūnai keičiasi laikai, kad ir nežmoniškai, *bile* kitoniškai, kas gi čia per piktžolė, it arkliui ėdžiose – jis pasidygėjęs traukė rukolos lapą iš po pašteto, o nė neklausiu, kas gi čia per durnaropė – baksnojo artišoko skiltį, na jau čia poniškai visiškai sugalvota, ne kad kokią mėsos štuką* ar keptą žąsį paduotum, senoviškai, o ar pamenat, kokie anksčiau būdavo pončkai** – kumščio dydžio, sviedęs akį kam nors galėdavai išmušti, o dabar iš prancūzų nusižiūrėję padaro minkštus ir lengvus kaip pūkus, mažus kaip putpelės kiaušinis, nė žvirblio tokiu nenudauši; Aleksandras Vladislovas buvo nevalgus, tik vyno taurę noriai kilnojo, tad dabar reikėjo išklausyti jo kalbą apie besikeičiančius laikus, pončkus kaip pūkus, kardus kaip plunksnas, ir baldai seniau būdavo tikri, tokie, kad iš vietos nepajudinsi, visas muštynes atlaikydavo, o dabar tokie trapūs, šilkai, vytelės, tinkleliai, kojelės tokios plonytės, kad ir prisėst baisu, vien

* Senovinis patiekalas – kelias valandas kapotų daržovių sultinyje virta jautiena.
** Spurga. (Sen.žarg.)

damoms skirti; nepamiršo paminėti ir bobiškai besirengiančių besikvėpinančių vyrų, kunigaikščiai, ir tie dabar iš vokiškų madų išlendą į žiponus tik per seimą; kaip ir daugeliui nevykėlių, Aleksandrui Vladislovui neperprasta ir neužvaldyta dabartis buvo nejaukus blogio įsikūnijimas, vien nuostabioje praeities karalijoje ir žolės būta žalesnės, ir saulė ryškiau švietė, ir vanduo tyresnis buvo... Tačiau jo klausydamasis Petras Antanas net nevalingai nusipurtė, prisiminęs jaunystę ir senus laikus: amžiną nepriteklių po nuolat keičiamų vis besikraustant dvarelių pastoge, slogulį ir nebylius priekaištus, tvyrančius tarp tėvo ir motinos, niautynes su broliais, Teofilę, nesutramdomą iki josios nelaimės, o po jos – mažne išprotėjusią ir visai nuo lenciūgo nutrūkusią; nieko herojiška ir didaus anuose laikuose nebuvo, vien didžiulė karo išsprogdinta duobė ten, kur turėjo būti jų dvaras, jų gūžta, koplyčia, menė, biblioteka, ginklai ir portretai, jų žmonės ir žemės; buvo telikusi vien tuštuma, vien kažkokios tylios grėsmingos nuoskaudos; kažkas, apie ką niekados balsu nekalbėta, buvo nutikę ir jo tėvui, ir motinai per karą, net stebuklas, kaip jie dar sugyveno penkis vaikus, ir jis vydavo iš paskutiniųjų nemalonią nuojautą, kad už tai reikėjo dėkoti vien tetos Uršulės Birontienės testamentui, o ne santuokiniam afektui; nemalonus jausmas, beveik toks pat nejaukus kaip kad anuomet, kai po daugelio metų, jau tapęs pilnametis ar net jau stalininku būdamas, pasitaikius progai nuvyko į Milkantus: nežinia, ką jis ten tikėjosi išvysti, bet išvydo tik jų mūrinio dvaro griuvėsius, ką ten griuvėsius – vos vieną išlikusį kampą, prie kurio prisiglaudusi riogsojo paskubomis suręsta medinė lūšna; paspyręs koja išklibusias duris jis įėjo ir kaklaskare teko užsidengti nosį nuo baisios smarvės. Jį pasitiko urzgimas – skarmalų krūvoje ant aslos tupėjo dvi dvokiančios žmogystos, lyg vyras ir moteris, bet negalėjai būti tikras – tokios jos buvo purvinos, prasmirdusios šlapimu ir taip išpurtusiais veidais, kad beveik nesiskyrė viena nuo kitos; girtos ir piktos jos kažką nesuprantamai sniaukrojo, turbūt prašė išmaldos, tačiau jis

tiesiog palinkėjo tiems laukiniams žmogiukams Viešpaties ramybės, nebuvo čia daugiau ko žiūrėti, jis užtrenkė lūšnos duris, dar kiek pasivaikščiojo, nuėjo iki ežero, ten akimirką pastovėjo prie suskeldėjusio marmurinio saulės laikrodžio, jo šešėlio rodyklė buvo nulinkusi – kažkas, matyt, bandė nulaužti paauksintą galą, bet nesėkmingai: daiktas buvo senovinio darbo, tvirtas, nukaldintas amžiams ir žvilganti šerpeta tebestyrojo, jis ją apėmė delnu; susimąstė, tąkart žvelgdamas į ežerą, apie kažką taip stipriai, kad atsitokėjo tik tuomet, kai pajuto šiltą skystį srovenant savo dilbiu: pasirodo, užsimiršęs taip suspaudė rodyklę, kad net susižalojo iki kraujo; eidamas atgal dar pastebėjo keistą žmogaus ar gamtos sumanytą išdaigą – išsigimusį medį, pusiau beržą, pusiau pušį, kurio vienas lajos šonas buvo spygliuotas, kitas – lapuotas, o kamiene keistai maišėsi rusva randuota žievė ir balta tošis, tąkart net buvo kilusi mintis atminimui paimti tos keistenybės šakelę ar bent grumstą Milkantų žemės, bet nuvijo tą mintį, paskui šoko į balną ir nujojo; tada, pamena, buvo paskutinis kartas, kai jis, suaugęs vyras, verkė, nors ir pats nebepasakytų kodėl; po to nė kiek nedrebančia ranka tiesiog pasirašė Milkantų žemių nuomos sutartį, išnuomojo labai pelningai, iškart už gautas pajamas nusipirko gerų dvarų kitur; išnuomojo tėvoniją nė kiek neskaudančia širdimi, nes suprato, kad ten, Žemaitijoje, sėdėdamas ant kojų šeimos nepastatys, jo pareigos ir reikalai dabar buvo Vilniuje ir Nesvyžiuje, be to, kažkur kirbėjo nuojauta, kad kilmė – tai ne tėvonija ir ne žemė, nors tiksliai ir nebūtų galėjęs pasakyti kas; bet kuriuo atveju Milkantai iki grabo lentos bus su juo kaip jo ir jo vaikų pavardės dalis; labiau nei griuvėsių ir iš mados išėjusio sunaikinto šlamšto jam tąkart buvo gaila Milkantuose buvusių giminės portretų, veik ištisos galerijos, apie kurią pasakodavo Teofilė, vienatvės akimirkomis pamanydavo, jog visiškai gerai būtų juos turėti šalia, nors keletą žvelgiančių draugiškų supratingų šeimos veidų: kai įrenginėjo savo namus Vilniuje, ne kartą pagalvodavo apie savo prosenelį Joną

Motiejų iš Milkantų, kuris prieš šimtą metų perstatė ir atnaujino dvarą visų kaimynų pavydui ir dyvui, savotiškai jautėsi tęsiąs jo darbą ir galbūt į jį panašus – ano būta didingo, visų gerbto žmogaus; taip, būtų gera turėti šalia keletą supratingų šeimos veidų, nors konterfektuose, nes dabar štai aplinkui – vieni nesusipratėliai. Galbūt reikės užsakyti dailų šeimos portretą, galbūt net garsiam dailininkui, gal kokiam Augustinui Mirysui, kuris dabar labai paklausus: gražų savo šeimos portretą išeiginiais drabužiais, galbūt – gamtos fone: jis, Amelija Placida, vaikai, galbūt dar koks šunelis į kompaniją, jokios sesers ir, žinoma, jokių brolių; kaip vyresnėlis ir šeimos galva, stebėtina, bet jautėsi esąs artimesnis savo proseneliui ir seneliui, kurių niekada nepažinojo, tik štai ne tėvui ir ne broliams; va, Aleksandras Vladislovas dar gyveno praeitimi, o Mykolas – ateitimi, nieko nedarydamas šiandien, vien tuščiai tikėdamasis, kad rytdiena išauš geresnė, kad bent jau jo vaikams bus geriau, ak, štai ko jis atkako net iki Vilniaus – pakalbėti apie savo mažąjį sūnų, Pranciškų Ksaverą, Petro Antano krikštasūnį: ne vaiką, o tikrą stebuklą – šešerių jau puikiausiai skaitąs ir rašąs, galįs užsimerkęs suskaičiuoti iki tūkstančio ir dar daugiau, sugebąs sudėti ir atimti ir netgi dalinti bei dauginti, baisiai gerą galvą turįs, visas, matyt, į krikštatėvį nusidavęs; jiedu su žmona jau išmokę jį visko, ką patys žiną, reikia atiduoti jį į rimtesnius mokslus ir kuo skubiausiai, pas tėvus jėzuitus ar kur, juk ne veltui sakoma: „kas skaito rašo – valgyti neprašo", juolab, kad mūsų prosenių visad būta mokytų, po užsienius studijavusių, o čia vaikas tokią neabejotiną inklinaciją rodąs akademijai, tad jam dabar svarbiausia, kaip jį išmokslinti, kad būtų kas pasirūpina tėvais senatvėje, o metai buvę blogi, tie birželio karščiai viską išsvilinę, niekas beveik neužderėjo, jau dabar matyti, kad derlius būsiantis nekoks, žiūrėk, kaip žiemą ištverti, nors imk ir tų kartupelių prisisodink kitąmet... Ir Petras Antanas nebenorėjo, kad Mykolas tęstų toliau iki nusižeminusio prašymo, bet negalėjo susilaikyti ir nepatraukęs jo per dantį: tad viską supra-

tau, broli, iškart taip reikėjo ir sakyti – duosiu tau bulvių sėklai, akimirką pasigėrėjo pamatęs jo tįstantį veidą ir tada nusikvatojo: žinoma, pažiūrėsiu, ką gi galima padaryti dėl to vaiko, kad jau toks panašus į krikštatėvį, betgi vaišinkitės, vaišinkitės broliai, nebrokykit, pamatysit, už dešimties metų, kai ateis į madą, visi tas keistenybes valgys... O čia tada jį pertarė Aleksandras Vladislovas: *a propos*, apie madas kalbant, dabar seimeliuose irgi nauja mada – kas geresne ginkluote ir žirgais pasirodys, kas geriau brolius šlėktas pavaišins, tam ir daugiau tikimybės būti išrinktam; jis pats dabar sumanęs kandidatuoti į Gardino miesto regento vietą, užteks jau čia pataurininkiu būti, reikia kilti toliau, tai va, jis pagalvojęs, jog kito seimelio metu būtų gerai jiems ten visiems kartu susirinkti, visiems broliams, su savo žmonėmis, su atnaujinta ginkluote, ant gerų žirgų, būtų matyti, kokia esam įtakinga giminė, o dar paties ryšiai su Radvilom, taip sakant, *za pana brata*, nesikuklink broli, nesikuklink, visi žinom, kad be tamstos konsultacijos nė žingsnio nežengią, o dar ir maloniosios ponios giminė, Eismantai, – čia jis linktelėjo Placidos Amelijos pusėn, – taigi, švogeriai, galima sakyti, Gardino apylinkėse turi stiprias politines pozicijas ir žadėjo mano kandidatūrą paremti, na ir, savaime suprantama, po to reiktų ir balių visiems seimelio deputatams gerą surengti, kad jau kandidatūra nebūtų sausa, o „užantspauduota“ ir aplaistyta kaip dera, tad štai, jis ir pagalvojęs, kad Petras Antanas galėtų prisidėti, pinigine prasme, taip sakant, *ad majorem gentis gloriam*, o jis jau paskui, gavęs pareigybę, jam atsidėkosiantis, skolingas neliksiantis, būsiantis savas žmogus visoj Gardino seniūnijoj; dabar tik laikinai šiuo metu jam striuka, strigęs jis toj savo pataurininkystėj, jaunam dar buvo nieko, bet jo amžiuje tokios pareigos – jau neberimta, jis esąs vertas žymiai daugiau, tad tikisi brolio supratimo ir, taip sakant, šiokios tokios pagalbos reprezentuojantis seimelio metu, juolab, kad iš pono brolio prabangos matyti, jog jam būtų vienas juokas – ir jis, vos neužgesindamas žvakių kandeliabruose, plačiai

mostelėjo savo kontušo rankove į valgomąjį, į krištolus, į kiniškus tapetus ir damastus.

Petras Antanas tik nusišypsojo; Amelija Placida į jį žiūrėjo klausiamai iš kito stalo galo, Mykolas vis dar tęsė nelygią kovą su neklusnia apskrudusia bulve lėkštėje, Aleksandras Vladislovas padrąsintas vyresnėlio šypsenos nusišiepė atgal; pagunda buvo pernelyg didelė, o pramogų gyvenime ne tiek jau daug, ir Petras Antanas nesusilaikė: reprezentacija – dalykas labai rimtas, į tai reikia deramai pažiūrėti, paskaičiuokim, ar norėtumei, kad visi suvažiuotume? – visi, vadinasi, penki žirgai mums, geriausių veislių, tarnyba galės su senais, o mums visiems – nauja ginkluotė, nauji kontušai, rinktinės auksu ataustos juostos, pokylis – kokiam kiekiui žmonių? Šimtui? Ne, verčiau skaičiuokim dviem šimtams žmonių, kad paskui nepritrūktų, nes kalbos nueis, esą vaišių pagailėjom... Ir jis mėgavosi žvelgdamas, kaip Aleksandro Vladislovo veide it gėlė skleidžiasi savim patenkinta šypsena, o tada patylėjo, mąsliai pabarbeno nagų galiukais į stalą ir paprašė brolio priminti: ir kodėl gi jis, Petras Antanas, turėtų visa tai apmokėti; kas jam, nekandidatuojančiam Gardine, iš viso to? Aleksandro Vladislovo šypsena ėmė glebti, kol teliko iš nuostabos išsižiojusi burna: jis nebuvo apie tai pagalvojęs, ir dabar jam teko atlaikyti vyresnėlio pamokslą apie tai, kad, prieš pradedant valdininko karjerą ir prašinėjant iš kitų pinigų, derėtų pagalvoti, už ką gi kitas turėtų mokėti, ir, apskritai, kiekvienas kandidatas į deputatus yra vertas tik tiek, kiek galios patsai užgyvenęs, o jeigu kitas apmoka jo balsą, taip pagal mokėtojo dūdelę ir šokama, na, o jis nesiruošiąs Gardine užsakinėti muzikos, tad jam, atvirai šnekant, visiškai nusispjaut į pono brolio reprezentaciją; sulig tais žodžiais Aleksandras Vladislovas garsiai atstūmė kėdę nuo stalo, atsistojo įsižeidęs ir it viesulas maskatuodamas rankovėmis patraukė link durų: jis suprantąs, kad kai kam kraujas virtęs vandeniu, o didžiaponybė subėgusi į galvą it myžalai, gerai žmonės saką, jog turtas žmogų gadina, ir čia jau Petras Antanas linksminosi, begėdiškai:

tai, brolau, nekandidatuok į Gardino regentus, nes ir tave padėtis bei turtai sugadins; o jaunesnysis taip ir tebegrūmojo ant svetainės slenksčio, laidė iškalbingiausių aimanų tiradas apie tai, jog gerai, kad velionė mamytė nemato, kaip tikras brolis broliui nepadeda, ir gerai, ir nekandidatuosiąs, visą gyvenimą liksiąs patauramininkiu, tik tiek, darysiąs gėdą visai giminei, štai taip; tą akimirką net vargšas Mykolas, per visą gyvenimą neturėjęs jokios pareigybės, iš nepatogumo net galiausiai numetęs šaukštą, šakute pasmeigė savo nelemtąją bulvę ir ją skubiai susikimšo burnon, kad tik nereikėtų dalyvauti barnyje, ir dabar tyliai žiaumojo tą baisųjį kartupelį, kursai pasirodė esantis visai gardus, bet čia Petras Antanas atlyžęs pakvietė Aleksandrą Vladislovą nusiraminti, grįžti prie stalo, jis pagalvosiąs, ką galima bus padaryti, o dabar, brolau, išgerkim, susibarėm čia kaip senais laikais, kaip vaikystėje; o, beje, kaip Teofilė, kaip ji, juk ji Vilniuje? – baigęs kramtyti pasiteiravo Mykolas ir Petras Antanas tik skėstelėjo rankomis, o po to, kiek pamąstęs, pridūrė, jog galėsiąs ir ją pasikviesti kurią dieną vakarienės; akies krašteliu dar pastebėjo, kaip Placida Amelija po tų žodžių net persižegnojo – mirtinoje nuodėmėje gyvenanti vaidingoji svainė jos namuose, už jų stalo, buvo siaubą kelianti mintis, bet buvo akivaizdu, kad jos vyrui tąvakar patiko visus erzinti.

Iki miegamojo tąvakar nuėjo dar pats, kas, kad kiek svirduliuodamas; plojosi ant savo minkštos lovos aukštielninkas, nusismaukė kojines, Placida Amelija paslaugiai padėjo išsinerti iš rūbų ir prigulė šalia, palikusi jam erdviai vietos, ak, gera buvo grįžti namo, ir jis pasisukęs ant šono plaštakos viršum perbraukė Placidai Amelijai per skruostą, kiek jo buvo matyti tarp kyko ir naktinių apykaklės nėrinių, o tada jo ranka nuslydo marškiniais, žemyn, link krūties, bet kažkas buvo ne taip, tą jis suprato net ir įgėręs, net ir prieblandoje po baldakimu, jausmas buvo visiškai kitoks – po jo delnu ir po marškinių batistu gurgždėjo, šiugždėjo kažkas standaus ir šiurkštaus, nariuoto, gumbuoto; jis net atšlijo it nudegęs, įžiebė

žvakę, pasistatė ją ant stalelio šalimais, ir tada, veik prablaivėjęs, vienu mostu drykstelėjo žmonos marškinius. Tai, ką jis išvydo, net nupurtė, net šleikštulį pajuto kylant – Placidos Amelijos krūtinę ir liemenį dengė tamsiai rudi gaurai, ne, ne gaurai, bet žvynai, it kokio krokodilo oda iš kunstkameros, kažkas neįtikėtinai bjauraus ir atgrasaus, jis iš netikėtumo net žado neteko: Placida, kas čia, po galais, per *ohyda*, kas gi čia per šlykštynė? Ir ji dabar sėdėjo pusiaugula su prancūziškų nėrinių kyku, įgrimzdusi jų prabangiuose, minkštuose plonytės drobės pataluose po melsvo damasto baldakimu su kutais ir paskubom siautėsi perplėštus marškinius, o kai pagaliau pakėlė į jį akis, keistai žėrinčias žvakės šviesoje, ramių ramiausiai ištarė: tai ašutinė, atgailos ašutinė, pirkta iš kunigo, marinu kūną, idant išgelbėčiau sielą. Ir čia jau Petrui Antanui neišlaikė kantrybė, jis net bloškė kėdę iš pykčio, vos žvakės neišvertė ir namų nepadegė, ir išklojo viską, ką manąs: dėl Dievo, moteriške, dėl ko gi tau atgailauti? Ką gi padarei, kuo nusidėjai? Ar ko meldi? Ko gi tau trūksta? Ar iš per gero gyvenimo? Ar nori būti šventesnė už popiežių? Po velniais, ko gi tau reikia, dėl ko aš čia stengiuos, plėšaus, balne gyvenu, kad jus visus aprūpinčiau, iš skurdo ištraukiau ir dabar mat šilkai ir damastai per švelnūs patapo ir ašutinės prisireikė iš pernelyg gero gyvenimo! Grįžtu po kelionių, kur galvą galėjau padėti, ir ką gi randu savo lovoj? Meilę? Švelnumą? Vedybinę šilumą ir paguodą? Ne, kurgi tau – nuo per gero gyvenimo visiškai išprotėjusią bobą, sumaniusią pasidirginti ašutine; ką, ar nuosavo vyro nebeužtenka? – čia jis įtūžęs grybštelėjo sau už klyno – dar suprantu, būtų už ką atgailauti... ar reiks vietoj disciplinos botago paimti paprasčiausią arklio bizūną ir juo išvyti velniop – keliauti marintis su ašutine ir skarmalais prie Aštriųjų vartų arba eiti gyventi ir maitintis pas tą patį kunigą, kuris pripūtė tokių bzdurų galvon! Kad man būtų nuimta, tuoj pat, ir jis prisiartino prie jos, bet ji tik atšlijo, atsilošė ir sunėrusi rankas pradėjo pusbalsiu melstis, o kai baigė, pasakė turinti už ką atgailauti, taip ir pasakė: „turiu už ką atgailauti – esu nekart linkė-

jusi tau mirties", ir Petras Antanas nebegalėjo patikėti savo paties ausimis, net nebežinojo, ką sakyti po tokios kvailybės; netekęs žado jis tik apsisuko ant kulno, susigriebė pirmus po ranka pasitaikiusius drabužius ir, paskambinęs varpeliu tarnui, trenkė durimis ir išėjo.

Buvo jau po vidurnakčio, kai jis išjojo apsimiegojusio tarno paskubomis pabalnotu žirgu. Tamsiame priemiestyje tarp jo namų ir Vilijos vartų plytėjo didžiulė laukymė – kiek toliau į kairę driekėsi Lukiškės ir totorių, neturinčių teisės gyventi miesto ribose, daržai; ten kažkur tamsoje bolavo ir jų mečetės bokštelis, į dešinę vingiavo gynybinė siena, abipus jos viskas buvo Radvilų – ir priemiesčiai, ir posesijos už Vilijos vartų, kuriuos jis kirto vidury nakties, neskubriai siūbuodamas žingine; buvo ginkluotas, tačiau jam nebuvo ko čia bijoti – kaip jurisdikos vietininkas jis čia buvo viešpats, jo valdžioj buvo beveik pusė miesto, na jei ir ne pusė, tai bent jau trečdalis, jį pažinojo visi sargybiniai, o jis – kiekvieną tarpuvartę, kiekvieną apipelijusį namo kampą, tik šunys kiemuose, pažadinti jo žirgo kanopų, kartkartėmis viaukteldavo, Vilniaus gatvės dešinėje tarp mieguistų obelų ir sodų smūksojo nedideli miestiečių medinukai, kairioji pusė kilo aukštyn mūriniais namais, o jos gale it tamsus vaiduoklis plytėjo didžiuliai Jonušo Radvilos rūmai su puikiais vartais ir didžiuliais rizalitais, kuriuose taip niekas dorai ir nebegyveno nuo to laiko, kai prieš šimtą metų juos nuniokojo maskoliai ir kazokai, nepagailėję didžiojo etmono gero; išvežė viską anuomet – net paauksuotus karnizus ir porfyro kolonas išlupo, net marmuro plytas iš grindų; statinio būta tokio didingo, su tokiomis didžiulėmis salėmis, jog net dabar ir net su dabartiniais giminės turtais būtų pernelyg brangu jį atstatyti, tad taip ir stovėjo, vos apgyvendintas atsitiktiniais nuomininkais, jo paties tėvas ten, kai tarnavo kariuomenėje, irgi vienu metu glaudėsi kaip kvartirantas, o dabar į pamatus smelkėsi tik pelėsis, it nemalonūs prisiminimai, ne rūmai, o galvos skausmas jurisdikoje, bet kuriuo atveju dabartinis kunigaikštis etmonas bevelijo tuos naujuosius, priešais Šventosios

Kotrynos bažnyčią, patogesnius, dailesnius, su teatru, kas kad dabar kiek apdegusius; priešais juos jis pasuko kairėn, pro benediktinių vienuolyną, link Šventojo Ignoto skersgatvio: ten šalia jėzuitų noviciato slapčia buvo įsikūrusios miestietės meilės pardavėjos, tikras išbandymas novicijams: truputį aukštesnės padėties nei vargetos prie Safjanikų smirdalynės, daugelis jų dieną darbavosi kaip garbingos amatininkės, daugiausiai – siuvėjos ar nėrinių mezgėjos, taigi, magistratui nebuvo kaip prie jų kibti; tačiau dauguma šių mikliarankių vos saulei nusileidus tapdavo per tamsu nulaikyti adatas ir špūles delnuose, jas pakeisdavo kitais įnagiais, kuriuos valdydavo ne mažiau sumaniai ir įgudusiai; ir dabar buvo matyti, kurios laisvos – jų langinės buvo atvertos, o lange, greta vasaros naktyje žibančios žvakės išstatyta ir iškirptė: parimusios ant palangių, jos ilgesingai žvelgė į žvaigždėtą vasaros dangų, vėsindamos kūno karštį mojavo vėduoklėmis, neskubėdamos valgė obuolius, slyvas ir riešutus ar užsisvajojusios sukdamos garbanas ant pirštų pusbalsiu šnekėjosi su kaimynėmis gretimuose languose ir kitapus gatvės; senos ir jaunos, patriušusios ar išsipuošusios batistais ir nėrinių bindomis – jų ten buvo kelios dešimtys ir žvelgiant į jas, viliojančias bene kiekviename lange, rodės, kad mieste nebėra nė vienos padorios moters, vien lūkuriuojančios paleistuvės. Matydamos prieblandoje grindiniu atkaukšint veislinį Petro Antano žirgą, jo trikampės skrybėlės ir prabangaus durtinio siluetą, jos neabejojo, kad taip pasitikinčiai tamsoje joja ne šiaip sau koks prasčiokas: kai kurios jų, nešinos žvakėmis, nepatingėjo nusileisti žemyn, į tarpdurius ir tarpuvartes, įkvėpti gryno oro ir dabar alsiai mojavo pigiomis vėduoklėmis: viena nervingai ja tirteno ties širdimi, jam priartėjus – staigiai suskleidė, atidengdama skaisčiai rausvas talerio dydžio krūtų aureoles, virstančias iš marškinių ir korseto, jos skruostai buvo nudažyti ta pačia spalva kaip ir speniai, o šypsena – drovi it mergaitės; kita vėduoklės vėjeliu kedeno miškelį ant Veneros kalvos, kurią maloningai praskleidusi sijonus parodė tarp

banginio ūsų lankų ir apsmukusių kojinių su juodais keliaraiščiais; karšta šįvakar, ar ne? – ji bandė užkalbinti gerai atrodantį raitelį; trečia, garbanė, nesakė nieko, tik siūbavo tarpduryje, užsimiršusi kramsnodama suskleistos vėduoklės galą; jos akys, blizgančios žvakės šviesoje, žadėjo malonumus, kai ji išskleidė pašiurusią vėduoklę – joje rašalu buvo išrašyta jos kaina; jos visos nebuvo pigios, bet ir nebrangios – naktiniai jų rankdarbiai kainavo maždaug tiek, kiek soti, gausiai vynu sulaistyta vakarienė dviem geroje Vilniaus užeigoje. Petras Antanas Norvaiša, niekaip negalėdamas išsirinkti, dukart lėta žingine prajojo skersgatviu pirmyn ir atgal, buvo net kilusi mintis pirštu išsiskaičiuoti bet kurią, taip jam buvo tas pat, tiesiog norėjosi pamiršti visą bjaurastį namuose, karsto jaukumo lovą ir mirties linkinčią Placidą Ameliją su ašutine joje, bet tuomet jį aplankė mintis apie skaisčiąją žydaitę, vos už kelių kvartalų dabar nekaltai miegančią juodų garbanų patale, ir ūmai visos meilės siuvėjos su savo vėduoklėmis, baltais nėriniais ir nuraudonintais speneliais pasirodė purvinos, suterštos, taip, jam reikėjo šiąnakt šiek tiek purvo, kad išstumtų ir šlykščią ašutinės šventybę iš minčių, ir svajas apie nekaltybę; garbanė darkart pagavo jo akį, buvo vardu Honorata, sakė: „pone, man bus garbė jus pasikviesti“, ir jis tą garbę Honoratai suteikė, paėmė ją viršuje jos kambarėlyje skubiai, kaip kalę; jos krūtys šoko ir striksėjo į ritmą, buvo panaši į jauną eiklią kumelę ir jis neatsispyrė pagundai ją paraginti keliskart skambiai pliaukšteldamas per stangrų užpakalį; kelionė į malonumą buvo skubi, atjojo greitai: palaima truko trumpiau nei išliko raudoni jo plaštakų atspaudai ant jos baltų sėdmenų, o atsiminimas netruko nė tiek; vien blausi akimirka – jos atgręžtas veidas, žvilgantis žvilgsnis atgal į jį, raukšlelė ant pasukto kaklo ir ilga, į klaustuką panaši garbana, išdrikusi iš kuodo. Jis nebepaminė, kiek sumokėjo: tiek, kiek prašė vėduoklė, nedaug; vienintelis skaičius, kurį jis paminė iš tos nakties, buvo vienetas: jis jautėsi visiškai vienas visam mieste; mieste, kurio trečdalis jam beveik priklausė.

XI

Kitą naktį Petras Antanas praleido vėl ne savo namuose: po vakarienės jis nujojo tiesiai pas Teofilę, norėjo išgerti – išgerti moteriškoje kompanijoje, bet vyriškai, o ji tam puikiai tiko, buvo tarsi kažkas tarp moters ir vyro, ir jos nereikėjo varžytis ar tausoti, kad neraudonuotų. Praėjusios dienos jam buvo per daug, pernelyg daug, pernelyg visko keista nutiko tądien, pradedant nuo paryčių, kai grįžo iš Šventojo Ignoto skersgatvio: kažkam dar nesimiegojo – tai buvo Mykolas, slampinėjantis po liepomis prie jo dvarelio; kol visi namiškiai sukilo, jie ten taip ir sėdėjo lauke, rūkydami Teofilės dovanotą apelsinais kvepiantį tabaką, tada, paryčiais, traukiant dūmą ir sužinojo, kad jo jaunėlis brolis mirštąs, nebeaišku, kiek dar likę, kažin kokia neaiški kaulų ar sąnarių liga, baisūs skausmai, gydytojas čia Vilniuje sakęs, jog tik laiko klausimas, kiek dar pajėgsiąs vaikščioti; kol dar galįs jodinėti – atjojęs, kad ir skausmuose, paprašyti dėl mažojo, greit liksiančio našlaičiu, mokslų. Taip, jų visų penkių brolių sveikata nebuvo be priekaištų, jam, vyriausiam, pasisekė kiek labiau, buvo gajausias, o kiti kentėjo nuo šio bei to, nuo mažumės, o galbūt dar nuo tų laikų, kai jų motina, Ona Kotryna, badavo juos nešiodama įsčiose per karą, ir jis pajuto graudulį gerklėje, buvo apmaudu, kad tėvas šitam galėjo leisti įvykti, gyventi tokiam nepritekliuje... Bet jis buvo kitoks, ačiū Dievui, nė kiek nepanašus į tėvą, todėl ir pasakęs Mykolui: „Keliauk sau ramiai, vis tiek dabar dar šešerių, dar per mažas, bet manyk, kad sūnėno mokslais jau pasirūpinta“, ir tada, vos namiškiai tarnai pradėjo po truputį brazdėti ir kilti, jiedu, abu broliai Norvaišos, vyriausias ir jauniausias, nuėjo gulti; jo laukė dar viena nelengva diena.

Tą popietę Petras Antanas Norvaiša turėjo susitikti su Zelmanu Gordonu ir galiausiai pabaigti jurisdikos išimčių auksakaliams reikalą; ir kai pagaliau jis, lydimas tarno, priartėjo prie Žydų kvartalo, čia, po neilgo jo nebuvimo mieste, viskas šįkart buvo kitaip: ne tik paskubomis aplopyti degėsiai, bet ir pačios nuotaikos gatvėse; žydai vaikščiojo labiau pasieniais, labiau susigūžę ir net, iš pirmo žvilgsnio žiūrint, atrodė skurdžiau: prastesniais juodais durtiniais, labiau nusišėrusiomis skrybėlėmis ir kepurėmis, ir jis gana greitai suprato kodėl: sukdamas link Gordono namų bromos jis pats, gerbiamas žmogus ir uolus katalikas, sulaukė spjūvio, tiesiai po jo arklio kanopom – jėzuitų studentas, novicijus juoda sutana su balta apykaklaite ir veik dar vaikišku rausvažandžiu pienburnio veidu tėškė riebų skreplį jo pusėn, taip išreikšdamas panieką krikščioniui, žengiančiam tiesiai į žydų irštvą; dabar ir žydai, ir tie, kas su jais turėjo reikalų, gaisro kaltininkų ieškantiems miestiečiams buvo abu labu tokiu – priešai ir piktadariai. Bet Norvaiša nebuvo vienintelis: nušokęs nuo arklio, jis susitiko dar vieną krikščionį, tik liuteroną, vieną gerbiamiausių miesto bambizų, Johaną Kristupą Glaubitzą, stiuko, kolonų ir fasadų žinovą bei visų vertinamą architektą, sugebantį ant senų bažnyčių uždėti naujausios mados veidą; ypač po gaisrų jo paslaugos praversdavo, nes sugebėdavo sutvarkyti tas prieš šimtmečius statytas raudonų plytų senutes per neįtikėtinai trumpą laiką ir neatpažįstamai, tereikėjo jo vieno prisilietimo, ir, šlept, aptrupėjusi byranti griuvena virsdavo rausva ar gelsva gražuole su rokailėmis, vien Šventajai Kotrynai ką padarė, nebeatpažinsi, ne bažnyčia, o Viešpaties jaunamartė su dviem bokštais it dviem kasom; o dabar, kai birželio gaisras nunešė jo paties iškeltus Šventųjų Jonų bažnyčios pastolius, jam reikėjo pradėti vėl viską iš naujo, ir Petras Antanas jį čia sutikęs žydų tarpuvartėje ir šiek tiek pažinodamas leido sau kiek pašiepti: tai ką, pone Glaubitzai, dabar gal jau ir sinagogą statysit? Ir pasirodė, jog, iš tiesų, kahalo užsakymu žadąs imtis gaisro apnaikintos sinagogos tvarkymo, žydai

susimetę, pasakę, ko reikės ir ko negalima pagal jųjų tikėjimą, o šiaip duodą jam visišką laisvę ir gerai užmokės, vien rabinas Juda ben Elezieras davęs tiek, kiek ne kiekvienas krikščionis sau leistų, ir, pone Norvaiša, o ką jūs darytumėte manimi dėtas? Mielai ką suprojektuočiau Radviloms, su didžiausiu malonumu, bet kad jie štai kol kas neužsako, tad lieka, kas lieka – žydai ir visi kiti, nors jūsų kunigaikščiams kurti būtų didžiulė garbė; ir jis pakvietė jį į svečius, esant laiko, apžiūrėti savo naujausių nuostabiausių projektų, galįs ir sinagogą, ir liuteronams šventovę, ir karaliams rūmus, o jau katalikų bažnyčios – jo specializacija, galįs padaryti taip, kad atrodys ne už milijonus, o lyg pačių angelų pastatyta, lyg nuleista gatvėn paties Aukščiausiojo tiesiai iš dangaus; žinąs kai kurių paslapčių, kaip padaryti, jog pastatas atrodytų lyg jūra, lyg debesys ar lyg paties rojaus vartai; galįs suprojektuoti taip, kad žmogus vos įėjęs pasijustų menkutis, o galįs taip – kad būtų it visagalis valdovas; čia, žinote, kam ko reikia, pagal kliento pageidavimus jis viską galįs, statyba esanti senovės išminčių menas, visų menų karalienė, tereikia žinoti slaptas matematines formules, čia, suprantate, jums ne medinį kaimo tvartelį suręsti, tikrai architektūrai reikia išmanyti ir matematiką, ir fiziką, ir optiką, ir mediciną, ir šiek tiek – alchemijos formules, kad jas sujungus įvyktų stebuklas; galiu pastatyti taip, kad atrodys, jog pastatas juda: kvėpuoja, šoka ar skrenda; galiu, patikėkite, suprojektuoti namą taip, kad jame gyvenantys jaus meilingus jausmus, o galiu taip – kad kasdien norės iššokti pro langą ir nė patys nežinos kodėl, tačiau šitaip, žinoma, niekada nestatau... Ir čia jau garbųjį architektą ir jo amato galimybių pristatymą reikėjo nutraukti, nes būtų ten tarpuvartėj galėjęs valandų valandas šnekėti, turėjo gerai pakabintą liežuvį, be to, mokėjo gerai groti užsakovų tuštybe ir noru pirmauti, tiesa, ir amatą savo išmanė, ir ponas Norvaiša pažadėjo jį, esant progai, aplankyti jo namuose prie brolių pranciškonų ir daugiau pakalbėti apie tuos stebuklingus projektus, ar

maža ką, gal jo geradariui kada prireiks architekto, tai nors turės ką pasiūlyti išrankiam skoniui.

Tačiau sėdėdamas pas Zelmaną Gordoną jis negalėjo iki galo susikaupti: galvoje sklandė paauksuotos ir rokailėmis išdabintos Glaubitzo žydiškos sinagogos vaizdai, o labiausiai ramybės nedavė mintis apie Gordonaitę, vis įsivaizdavo ją, įvilktą į dailią madingą atlaso suknelę su banginio ūsų mantija, skrendančią virš Vilniaus stogų, it tie architekto nupasakotieji pastatai; žydiški monai, ne kitaip, ir kai pagaliau jie su Gordonu sukirto rankomis, teko, tiesa, kai kur jam nusileisti, ir kai sutarus ponia Gordon jiems pati, išreikšdama namų šeimininkės pagarbą svečiui, atnešė ant didžiulio sidabrinio padėklo garuojančios arbatos su žydiškais saldumynais, jis, gurkštelėjęs, nebeištvėrė: nebeištvėrė ir paklausė, o kaipgi šiaip gyvenimas dabar Vilniuje po gaisro, ar viskas ramu, ar jėzuitų studentai neįkyrį, ar miestiečiai gatvėse nesikabinėją, juk, kiek pamenąs, Gordonai auginą dukterį, jauną mergaitę, ar žydų merginoms dabar saugu vaikščioti gatvėmis be palydos? Ėmė štai taip ir paklausė, nė pats nežinodamas kodėl, tačiau veikiausiai vien dėl to, kad buvo perpildytas minčių apie ją, privalėjo apie ją daugiau sužinoti, ir nebebuvo svarbu nei padorumas, nei mandagumas, nei kas ką pagalvos, nei, pagaliau, suvokimas, kad nė neįsivaizdavo, ką gi jam toliau daryti: negalėjo juk nei progai pasitaikius slapčia jos suvedžioti, nei imti ir nupirkti iš tėvų it kunigaikštis raikytojas, mat Gordonai buvo gerbiama, pasiturinti šeima, tačiau baisiausia, kad jie buvo žydai: dar suprastum, būtų ji jauna liuteronė ar rusė, būtų paprasčiau, visgi būtų buvusi krikščionė, o dabar ji buvo tokia pat tolima it kokia musulmonė ar šešiarankė dievybė iš Turnos graviūrų; dabar ji buvo tokia tolima, lyg gyventų mėnulyje, o ne Vilniuje. Ir buvo baisiausiai nustebintas, kai išgirdę jo rūpestingą klausimą Gordonai atrodė lyg perkūno trenkti – Gordonas net apsilaistė arbata, o ponia Gordon rankom net užsidengė burną, kol pagaliau atsitokėjęs Zelmanas kaip galėdamas ramiau jam atsakė: ponas

klystate, mes neturim dukros. O Petro Antano galvoje pašėlusiai ėmė suktis galimybių seka: arba žydas meluoja ir nori nuslėpti, arba tai, ką jis matė – iš tiesų, nežiūrint į panašumą, ne jųjų dukra, gal kokia jų giminaitė, tarnaitė, o galbūt net ir krikščionė, mat nors Vilniaus įstatymai draudė žydams darbint krikščionis tarnystėn, tačiau daugelis, ypač turtingų, rasdavo būdų šitai apeiti; todėl, net jusdamas, tarsi kas apsalusią širdį kutentų, jis įkvėpė ir viltingai pasiteiravo: iš tiesų, kaip keista, ar akys apgauna, ar ta žavinga jauna būtybė, kurią čia mačiau praėjusį kartą – visai ne jūsų dukra? Ir su tais žodžiais ponia Gordon nebeišlaikė: apsipylusi ašarom, ji atsistojo ir išlėkė iš kambario it velnių genama, o Zelmanas Gordonas, išblyškęs ir valydamasis sulaistytą durtinį, ramiai jam atsakė: „Ponas, mes neturim dukros, tik du sūnus, ir panašaus amžiaus tarnaičių – ne... – ir tada kiek patylėjęs, pridūrė: – Nežinau, kas jums ką sakė ir ką jūs ten matėt, ponas Norvaiša, tik žinau viena: žiauru taip juokauti, nes mūsų dukra, Maja Gordon, mirė prieš dvejus metus, pačioje jaunystėje, nė penkiolikos nesulaukusi, tesiilsi jinai, vargšelė, ramybėje." Tad toliau Petras Antanas atsiminė viską lyg per miglą ir vėliau jam buvo šiek tiek gėda, ypač kai su Zelmanu Gordonu pradėjo piktai ginčytis tikrai ją matęs, nereikia čia iš jo kvailio ar piktadario daryti, galįs parodyti, kur stovėjo, nupasakoti, ką vilkėjo, jo atminties atspindy dar tebebuvo sustingę jos siuvinėti raudonų ir geltonų šilkų sijonai it tulpės žiedas, juodos garbanos tarsi drožlės, švelnios lūpos, rausvi skruostai ir oda it rusva alyvuogė, būtų galėjęs papasakoti apie kiekvieną jos kūno lopinėlį, juk taip puikiai jį pažinojo mintyse, būtų gebėjęs net papasakoti, kaip jos alsavimas dvelkia alyviniais obuoliais ir vaikyste, kaip pašiurpsta josios oda; juk matė ją šokančią su šydais ir netgi regėjo bedieviškai nukryžiuotą ant gyvybės medžio, ji gyveno jo sapnuose veik visą vasarą, nuo pat gaisro, jautėsi, lyg būtų ją labai gerai pažinojęs, o dabar štai josios tėvas, ūmai netekęs viso pasitikėjimo savim, viso pasipūtimo ir viso prekeiviško užsispyrimo,

nuliūdęs kartojo: „Mirusi mūsų Majka, mirusi; mirė praėjusią žiemą, kažkieno karieta ją partrenkė gatvėje, bet to kažko būta katalikо, tad niekas nieko nematė, už žydus niekas neliudijo, ir magistratas net bylos jam niekada neiškėlė... kankinosi mūsų vaikas baisiausiame skausme dar dvi dienas po sužeidimų", kol galiausiai neapsikentęs atsistojo, sunkiai, tarsi pavargęs po tūkstančių metų klajonių, ir pakvietė jį eiti kartu, kai ką parodysiąs, kad patikėtų, ir toliau Petras Antanas viską prisiminė lyg per miglas: kaip jiedu, jis ant žirgo, o Gordonas – pasikinkęs bėdą, išvažiavo iš miesto, pro dominikonus, pro Šventojo Ignoto siuvėjų skersgatvį ir Vilijos vartus, pro Norvaišos namus po liepomis, per Žaliąjį tiltą, o tada kairėn, pakrante, tolyn, tiesiai pro sugriuvusią Žemutinę pilį ir arsenalus kitame krante, kol pagaliau sustojo laukymėje, nusėtoje mažais baltais namukais su tamsiomis durimis, o kai kurie buvo ir net su mažais čerpių stogeliais, tarsi čia gyventų keisti ir baugūs nykštukai, ir priėjus arčiau buvo matyti, jog vietoje durų tėra plokštės, išmargintos žydiškais rašmenimis, ir bakstelėjęs pirštu į vieną tų namukų, baltą, apynaujį ir su paauksintomis raidėmis akmenyje, Zelmanas Gordonas užkimusiu balsu pasakė: štai čia dabar gyvenanti jo dukra Majka Gordon, čia vieninteliai namai, kuriuos ji beturės, ir jis niekada nebepamatys, kaip iš vaiko ji virto moterimi, niekada nešoks jos vestuvėse, niekada neišgirs anūkų veblenimo ir nemokys rašyti pirmųjų raidžių, ir niekada nebegirdės nei Majkos juoko, nei jos žingsnių namuose, niekad nevalgys jos iškeptos chalos šabui ir niekad nebepajus, kaip ji pakšteli senam tėvui į skruostą... visa, ką ji paliko, tėra ašaros, riedančios seno tėvo veidu, ir didžiulė žaizda širdyje, o dabar tegul ponas Norvaiša turįs nors kiek sąžinės ir paliekąs jį čia, jam reikia pabūti vienam su savo sielvartu, jis niekad nelinkįs tokio niekam; ir po tų žodžių Norvaiša jį paliko žydų kapinėse, tame milžiniškame mirusių žydų mieste Vilijos pakrantėje, paslaptingoje ir baugioje vietoje, kuri dabar teisiškai priklausė Jeronimui Florijonui Radvilai, ir Norvaiša net mokestį

kasmet už tai, keturiasdešimt auksinų, iš žydų surinkdavo, bet dabar pirmąkart aplankė, pirmąkart žengė koja ton žemėn už upės, kur judėjai saviškius laidojo jau bene du šimtus metų, nuo karaliaus Žygimanto Augusto laikų, ir kuri dabar, pasirodo, amžiams buvo priglobusi jo naktinių svajų mergelę; Petras Antanas sėdo ant arklio ir lyg nesavas pasileido Žvejų priemiesčio tiltu, keista, bet galugerklyje jautė ašarų gumulą, tarsi būtų išties tą Mają pažinojęs, turėjęs ir josios netekęs, kol perjojęs tiltą į katalikišką krantą suprato, kad jam reikia išgerti ir kad išgerti turįs su Teofile, nes niekas kitas jo nesupras, ir kai jis jau temstant pasibeldė į jos namų duris prie tėvų Laterano kanauninkų, ji kiek susitaršiusi atvėrė su žvake rankoje ir iškart paklausė, kas čia jam dabar atsitiko, ar gaisras, o jis jai atsakė: mūsų brolis Mykolas miršta, mergelė, kurią ką tik maniausi pamilęs, pasirodė esanti mirusi prieš dvejus metus, mano nuosava žmona nori mano paties mirties, Vilniuje rengiamasi tumultui*, o visa kita – gerai, bet man šiandien reikia išgerti. Ir Teofilė šitai išgirdusi nesiginčijo, tik supratingai palingavo galva ir jį įsileido savo namuosna, ant stalo padėjo ką sugraibiusi valgomo: šiek tiek duonos, šalto kumpio, sūrio, pyragėlių su įdaru; iš stiklinio butelio pripylė jiedviem geros žydiškos degtinės; Mykolas Karolis, Teofilės amantas, kartu išgėrė tik vieną taurelę ir, jausdamasis esąs ten nereikalingas, atsiprašė einąs anksčiau miegoti, ir toliau jiedu liko dviese, prie žvakės, su buteliu; pirmas taures išgėrė beveik tylėdamas, tik Teofilė pasiteiravo, ar ką kalbėjęs dėl jos tabako, ir jis papurtė galvą: Dievas mato, dar nebuvę progos, būta rūpesčių ir be to; taikiai paaiškino jai, jog tokiomis aplinkybėmis geriau nė nelįsti šviesybei į akis su jokiais prašymais, nes gali būti daugiau žalos nei naudos, ir ji tą paaiškinimą gana supratingai priėmė; ir kurį laiką jie dar tyliai stiprinosi, o kai degtinės šiluma ėmė sklisti po

* Neramumams, riaušėms. (Sen. žarg.)

kaulus, atpalaidavo sopantį sprandą ir sąnarius, ji pasirėmė smakrą ranka ir paprašė pasakoti jai viską iš eilės.

Silentium est aureum, šitai jis visad atmindavo išgėręs, betgi dabar tai negaliojo, nutarė vien apie kunigaikščius nepasakoti – tai buvo ne jo reikalai, bet apie Aleksandrą Vladislovą, apie Mykolo ligą galėjo seseriai ir pasiguosti, kaip ir apie tai, kad jo žmona visai išprotėjo nuo gero gyvenimo – jis suprantąs, visi mirs, visi turi rūpintis sielos dorybe ir dangaus karalyste, bet kam gi šitaip, nežmoniškai, nejau maldos neužtenka ir kaipgi su krikščionišku priesaku moteriai būti gera žmona, kai po to vyrui su tokia baisu ir sugulti? Jis puikiai žinojo, jog Teofilė ne ypač mylėjo Placidą Ameliją, „tyli kiaulė gilią šaknį knisa, ji dar parodys tau savo ragus", kartodavo ji broliui apie jo žmoną tais retsykiais, kai jiedu matydavosi; tiesą sakant, skirtingesnių moteriškių už tas dvi negalėjai surasti, ir galbūt tą dieną, kai jis pasirinko romiąją Eismontaitę, tai tik todėl, kad pagaliau norėjo visiškos priešingybės savo šeimos moterims, nirčiajai Teofilei ir karo negandų užgrūdintai jų motinai, kuri jo atminty buvo it plienas – tokiu pat pilkų akių žvilgsniu, tokios pat šilumos... betgi dabar ir jo romioji žmona, pasirodo, tiesiog svajojanti tapti našle, ir kodėl? Už visas jo pastangas, visą gerumą? Šito jis negalėjo suprasti ir dabar, išgėręs, traukdamas Teofilės iškimštą pypkę, dalinosi savo dvejonėmis balsu, o Teofilė kantriai rymodama klausė, kol pagaliau iškvotė iš jo ir apie žydų mergelę, būtų galėjęs pasakoti apie ją valandų valandas, pradėjęs nuo to, kai ją pamatė, ir baigdamas baugiaisiais sapnais, „turbūt jau girtas nusikalbu", jis droviai teisinosi seseriai, o ji, vis papildydama jų taures, nė kiek nesišaipė, priešingai, net linksėjo klausydama, kol pagaliau visiškai rimtai pratarė, kad iš to, ką girdėjusi, tampa aišku, jog turėjęs reikalų su kažkokiu ypatingu vaiduokliu, kartais tokie būna gyvesni už gyvuosius, būna dalykų, kurių sveiku protu neįmanoma paaiškinti; kas jau kas, o ji žinanti, ji pamena, Milkantuose vaidenosi, dar ir kaip, nors buvusi gal dešimties, ne daugiau,

tačiau pamenanti lyg šiandien regėtų: ten visuomet, vos tik sutemdavo, vaikščiojęs po kambarius katinas – didelis, rainas, koks dvare iš tiesų negyveno, tik ji viena regėdavusi tą padarą ir niekas ja niekada netikėjęs, kol vieną gražią dieną atvažiavusi teta Uršulė Birontienė, o ji iškart atpažino: tai buvęs jos rainis, Mauricijus, turėjusi jį Milkantuose kūdikystėje, nudvėsęs jai su jų seneliu tebebūnant vaikais, o štai, prašom – klajojęs po kambarius, murkęs ant krėslų dar ir po pusšimčio metų, prie Teofilės: senutė teta, pamačiusi katino šmėklą, iškart atpažino, Viešpatie, duok amžiną atilsį tetos Uršulės sielai, reikia tikėtis, jog bent ji nesivaidenanti, nors žinant jos baisų galą – jiems pasitraukus, liko Milkantuose, ten ją ir radę, tik nežinia, rusų ar švedų kareivių nužudytą, persmeigtą peiliu, su nušautu suklupusiu jų senuoju tarnu šalia, bet turbūt vis dėlto rusų, švedai žudė kitaip... švedai tik susprogdino viską vėliau, jie mieliau plėšė, naikino... tetą Uršulę palaidojo jau tik dvaro žmonės, nė kapo vieta nebežinoma, ir ji, Teofilė, kasmet užperkanti mišias Visų Šventųjų bažnyčioje, ten, kur ilsisi visi Birontai, už vargšės tetos atminimą... bet ne, teta Uršulė jai nesivaidenanti, ilsisi ramybėje, kur ji bebūtų, ir keista sakyti, bet ji, Teofilė, baisiausiai jos pasiilgstanti, nes senutė ją baisiai mylėjo ir ji ją taip pat... Teofilė įsipylė dar degtinės, papildė ir jam, ir jiedu dabar sėdėjo sau kaip vaikystėje, kai Teofilė jiems, mažiesiems broliukams, pasakodavo baisias istorijas, nuo kurių Mykolas net porąkart prišlapino lovon; dabar jie vėl buvo lyg du vaikai, tik girti, bandantys įminti vaiduoklius ir spėliojantys, kas jų abiejų laukia ten, anapus; ir staiga Teofilė pasakė: keista, o štai švedai Milkantuose niekada nesivaideno, nors kol dar gyvenom, pamenu, kasnakt bijodavau, jog ateis tas jų karininkas ir atkeršys man už kažkada prie grindų prikaltus jo batus; čia ji ėmė nesuvaldomai kikenti, buvo jau gerai apgirtusi, pasakojo, kaip kažkada iš pykčio vinimis prikalė to švedo pušnis, paskui bijodavo, jog jo šmėkla naktį atėjusi jos neuždusintų, bet ne, niekada nebuvo pasirodęs, kaip keista... turint galvoje

visas aplinkybes... ir čia Petras Antanas paklausė, o kokios gi ten aplinkybės, ir įkaušusi Teofilė tik gūžtelėjo pečiais, net vystanti iškirptė sutyvuliavo: ak taip, iš kurgi jam tai žinoti, juk anuomet dar buvo negimęs... Žvakės šviesoje buvo matyti visos jos raukšlės ir kaip blausiasi spindinčios akys; žodžiai, lendantys seseriai iš burnos, buvo baisūs: apie tai, kaip jų motina Milkantuose gyvenusi nuodėmėj su tuo švedu karininku, kuris užėmė dvarą ir kvartiravosi ten žiemoti, regis, buvo taip jį įsimylėjusi, kad, atėjus pavasariui ir šiam susirengus išvykti, keliauti toliau, pasijuto taip atstumta, taip negalėjo atleisti, kad kartu su tarnaite ėmė ir išnuodijo visus švedus, surengė tiems puotą prieš pat išvykstant, kažko jiems pridėjo į maistą, o visi likusieji manė, kad jie tiesiog pasibalnojo ir auštant išjojo, tik štai iškeliavo jie pas Sutvėrėją, su jų mamytės maisto pagalba... Ir šituo Petras Antanas jau negalėjo patikėti, nebuvo dar tiek išgėręs, jam nesivaideno, tačiau ką toji nepraustaburnė Teofilė čia paistė, šito jau buvo per daug: jų šviesaus atminimo motina – žudikė ir svetimautoja? Jis įtūžęs plojo delnu per stalą: „Meluoji“, bet sesuo tik nusijuokė, ir dar labiau įsiutęs jis ją papurtė už pečių, vos susilaikė nesmogęs, tik štai moterų jis nemušė, tai buvo viena iš jo nerašytų taisyklių, bet dabar Teofilė kalbėjo, vėl atgavo savitvardą ir kalbėjo kaip vyresnioji sesuo, ji pasakojo ramiai, sakė buvus kitus laikus, jis neatmenąs karo ir maro, viskas tada buvo kitaip, tamsūs, nuožmūs buvo laikai, be to, švedai buvo priešai ir tiek, tad motina tik sunaikino piktadarius, kiaurą žiemą alinusius jų dvarą ir palikusius juos badauti, tik tiek, bet kur kas baisiau, bent jau jai pačiai pagalvojus, buvo tai, jog prieš tai motina dalijosi guoliu su švedu, taip, tikrai, tai tiesa, ji pamenanti, kaip tasai sliūkindavo kasnakt į alkovą, tada ir prikalė jo prie durų paliktus batus, o apie nuodus girdėjo kalbant tarnaites, ji buvusi jau didelė, nemažai ką suprato ir gebėdavo šmižinėdama po namus daug ką nusiklausyti, taip ir tąkart, pamena, buvo palindusi po stalu Milkantuose, menėj, sena kiliminė staltiesė buvo nutįsusi iki

pat grindų ir dvi jų tarnaitės ten kažką bevalydamos vis kuždėjosi, viena, vis minėdama Viešpaties vardą, žegnojosi ir kalbėjo, kad ligi gyvenimo pabaigos jai tas kambarys primins dvesiančius švedus, o ji, Teofilė, tupėdama po stalu, viską girdėjo, taip baisu buvo, vos neapsisiusiojo iš baimės, bet baisiausia buvo po to: kasdien žiūrėti į motiną ir žinoti, ką ji padarė, ir baisiausia buvo suvokti, kad jų motinėlės jausmai gali pernakt iš meilės pavirsti į neapykantą, ir bijoti, kas dieną bijoti dėl kokios išdaigos užsitraukti josios rūstybę... Dabar jau Teofilės veidu ritosi ašaros, ir Petras Antanas, nė pats negalvodamas ją apkabino, o Teofilė vis kūkčiojo; klausė, kaip jis manąs, jų motina juos, savo vaikus, ar mylėjo? Ir ji guodėsi dėl baisiausių dalykų, dėl baisiausių minčių: vėl prisiminė savo mirusį kūdikį, kalbėjo ilgus metus negalėjusi atsiginti įtarinėjimo, kad gal jų motina prikišusi ir prie to nagus, žinant, ką gali, ką sugeba, žinant jos išdidumą ir kokią nešlovę ji, dukra, užtraukė šeimai; mažutėlis vos gimęs verkė dvi paras, kalbėta, jog peršalo, o jai jo veik nedavė, nes ji pati vadavosi mirtimi, ir kas žino, kas ten galėjo nutikti... Ir brolis žiūrėjo į tą susenusį veidą, raudonas raukšlėtas akis, iš kurių liejosi ašaros, Teofilė dabar net atrodė kitaip, nebepanaši į save, ir jis suprato kodėl: taip atrodo žmogus, kuris ilgus metus, beveik visą gyvenimą, savyje nešiojasi pragarą; šmėklos, vaiduokliai, užsispyrusios žmonos, ligos ir kitos nelaimės, visa atrodė niekai, palyginus su baime ir graužatim, ėdančia Teofilę; net jos paleistuvystę, ir tą, rodės, jis ėmė suprasti – galbūt vargšelė ieškojo nors trupučio meilės, šilumos ir saugumo, to, ko jis pats niekad taip ir nejuto, ir jis per vėlai susizgribo, bet žodžiai ištrūdo, paklausė: kas buvo jo tėvas? Koks dabar skirtumas, ji karčiai atšovė ir įsipylė dar; įsmeigė žvilgsnį į keliamą taurę, o tada jam pasakė: atsimink, kad meilė – kaip vynas; kuo jos būna daugiau, kuo ji stipresnė – tuo pagirios būna bjauresnės, o tai ištarusi vienu mauku užsivertė visą degtinę.

Pagirios išties buvo bjaurios, Petras Antanas liko nakvoti Teofilės namuose, užmigo ten, tam pačiam kambary, kur ir gėrė, nepatogiai

susiraitęs ant sesers sofos; pakirdus maudė sprandą, galvą skaudėjo, ir jis susizgribo pastaruoju metu prigeriąs per dažnai ir per daug, ypač tokiu metu, kai jam reikia blaivios galvos; jei taip tęs – taps visiškai *morbidus**, nė priešų ar ligos nebereikės, pamanykite tik, tikėjosi iš Teofilės paguodos ir supratimo, bet kurgi gausi jo iš moteriškės, gyvenančios tikram pragare, vargšelei pačiai reikia pagalbos; dėl vieno tik jos būta teisios – žydaitė veikiausiai tebuvo vaiduoklis, tą jis įtarė nuo pat pradžių, ir dabar ją reikėjo pamiršti, o Teofilė... Teofilė kaip nors, visą gyvenimą taip pragyveno, pratemps taip ir toliau, iki dienų pabaigos, ir jis nutarė tąryt jos nežadinti, pasprukti tyliai, tik štai rengdamasis užkabino atremtą kardą ir tasai nubarškėjo ant medinių grindų, gretimam kambary pasigirdo šiugždėjimas, durys girgžtelėjo, pro tarpą praleisdamos vienmarškinį Mykolą Karolį, ak taip, sesers kompanionas, ir Petro Antano ranka savaime iš kišenės ištraukė kapšelį, o mintyse pradėjo svarstyti, kiek gi jam duoti šį kartą, tik štai apsimiegojęs amantas jo paprašė prisėsti ir sulaikė jo ranką, jau beseikėjančią jam monetas.

Nereikia, pone Norvaiša, nesu kekšė – taip ir pasakė jam Mykolas Karolis, o tada tęsė toliau, ir buvo netikėta klausyti, kaip tas vyrukas, jaunesnis, ir dargi kaip spėjo – sesers išlaikytinis, dėsto mintis, o mintys buvo savotiškos, Petras Antanas iš pradžių nė nesumojo, kaip jas ir vertinti, Mykolas Karolis jam taip ir pasakė: nereikia, pone Norvaiša, nesu kekšė, geriausia, ką galit padaryt, jei norit padėt – nustokit lankytis; o tada sau ramiai tęsė, keisčiausiai išpažindamas meilę jo seseriai: Teofilė gera moteris, myliu ją visa širdimi, tik josios siela mirtinai sužalota, nepådeda tai, jog gydosi ją trunkais ir degtine, josios amžiuje tai jau nebegerai, štai jūs išvyksite, o ji gers dar savaitę, po to bus dar blogiau, užplūs tamsa, graužatis, vėl reikės pastatyti ją ant kojų; jis suprantąs, kai žmonės geria iš džiaugsmo, kai vestuvės, krikštynos ar šventė, tuomet ir

* Liguistas. (Lot.)

girtumas kitoks, nei geriant iš širdgėlos; ir taip, jis ją mylįs, kas, kad nebe pirmos jaunystės, vyresnė, bet kai ji išsiblaivo iš savo tamsybių, laikinai užsimiršta, yra puiki, kilni moteris, tik jūs, giminė, to nematot; jis nežinąs, ką jie ten vakar kalbėjosi, spėjąs, kad jų šeimoje gal buvusi kokia baisi paslaptis, gal kas slegia jos sąžinę, bet jis nenorintis šito žinoti, jam nereikia jos praeities, o nenusideda ir neklysta tik Viešpats; jis pats tik norįs su Teofile dviese likusį laiką nugyventi kaip galima ramiau, be sąžinės priekaištų, ligų ir nelaimių, ir jeigu ponas brolis norįs padėti, geriausia, ką galįs padaryti – palikti juodu ramybėje arba čia atėjęs svečiuosna – bent jau negerti kartu.

Ir Petras Antanas tą ir padarė: išėjo ir paliko ramybėje, tiesa, norėjo dar prieš tai atšauti ką įžeidaus, bet tik pasakė: „Baigsis pinigai – žinai, kur mane rasti“; bet jodamas atgal keliu palei Vilijos krantą kiek susimąstė apie Mykolo Karolio atgal sviestus žodžius: pinigai – dar ne viskas; taip, iš tiesų, pinigai – dar ne viskas, pinigai neprikels numirusių, mąstė jis žvelgdamas į mirusių žydų miestelį už upės, bet pinigai gali smarkiai padėti gyventi gyviesiems, ir kažin kodėl jis pradėjo galvoti apie savo vaikus, galų gale – ir apie mirštančio Mykolo gabų mažąjį; taip, jam pačiam auksas galėjo nupirkti prabangą, įtaką, galią ir malonumą, *vanitas vanitatis*, taip, jis sutiko, perkama tuštybių tuštybė, bet lygiai taip pat pinigas galėjo nupirkti ir ateitį kitai kartai, jų vaikams, ateitį gerą ir sočią; jis kartokai pamanė, jog galbūt jo paties būdas ar net visas gyvenimas galėjo būti kitoks, dar geresnis, jei jam nebūtų tekusi pareiga prasigyventi iš skurdo. Taip, pinigai dar ne viskas, už jokius pinigus negali nusipirkti praeities, ir jodamas namo jis jautėsi savo nedėkingos praeities kiek išduotas, bet galbūt labiausiai – išduotas savosios motinos, kurios atminimas, pasirodo, nebuvo toks jau šviesus.

XII

Ateinančiomis savaitėmis Petrui Antanui Norvaišai nebuvo kada galvoti nei apie žydaitę, nei apie motiną, nei apie Teofilę, nei, pagaliau, apie Placidą Ameliją, kuriai liepė pastatyti lovą ir įrengti alkovą priešingame rūmo gale – jis pats nė nesiruošė kraustytis iš savo patogaus miegamojo, pirmasis jo namų aukštas buvo iš dviejų anfiladų, pereinamas, ir naujasis persitvarkymas jiems leido ištisas dienas nė nesusidurti vienam su kitu, o matytis tik valgomajame per vakarienę; be to, naujojoje alkovoje ji galėjo susikrauti savo visas ašutines, klauptus, disciplinas ir kryžius, kiek tik josios širdis geidė, jam buvo visiškai jau tas pat, jis tiesiog neturėjo laiko tuo rūpintis ir sukti sau galvos savo bobos paikystėmis: dabar jis buvo pernelyg užsiėmęs išdavystėmis, o tiksliau kalbant – jų pirkimu. Artėjo seimo rinkimai, ir, vykdydamas kunigaikščio etmono įsakymą, jis ypač uoliai pirko bajorų balsus; išlydėjus Mykolą, Aleksandras Vladislovas Vilniuje dar pasiliko, mat puikiai tiko šiam tikslui – jo galva buvo tuščia kaip puodynė, bet užtat burna aidėjo skambiomis kalbomis, todėl brolis labai tiko pritraukti jiems šalininkų, kurie buvo lygiai tokie pat paprasti, kaip ir jis; paaiškėjo, kad Aleksandras Vladislovas itin tiko politikai ir jų interesams – gebėjo valandų valandas įtaigiai ir vaizdingai pliaukšti už stalo, o svarbiausia – turėjo neklystančią uoslę, su kuo verta išgerti, o su kuo – vien pinigų švaistymas; šitaip skleisdamas trunkais suvilgytus ir pažadais apkaišytus Radvilų interesus, užverbuotuosius šalininkus jis siųsdavo Petrui Antanui, ir čia jau jie buvo patepami etmono auksinais ir galutinai apdorojami; iš tiesų, Aleksandras Vladislovas dėl tikslingo dosnumo žarstant kunigaikščių frakcijos pinigus ir gebėjimo išgerti marias tapo toks visų mėgstamas, kad net kažkuo panašus į Žuvelę,

tiesa, Starodubo pataurininkis Aleksandras Vladislovas Norvaiša buvo kur kas smulkesnė žuvis, tačiau per kelias savaites jiems pavyko Radvilų pusėn patraukti kelias dešimtis prieš tai buvusių kunigaikščių priešininkų, ir už tai derėjo dėkoti tik trunkams bei brolio politiniams sugebėjimams, pavyzdžiui, kad ir tam, jog susitarimams pagreitinti sugalvojo naudoti kuliavką – didelę raižyto stiklo taurę su apvaliu burbulėliu vietoje kojelės: kam ją įteikęs kaip didžiausios pagarbos ženklą, tuoj ją pripildavo, ir kadangi tokios nebuvo kaip pastatyti ant stalo, galima buvo padėti vien apvertus, dugnu į viršų, o tai, toks įžūlus atsisakymas išgerti, jau būtų buvusi baisi nepagarba sugėrovui bajorui, dovanotajam tekdavo maukti ir maukti vis klausant jaunesniojo Norvaišos pažadų ir kalbų, tad dėl politinės paramos jis sutardavo itin greitai ir sklandžiai.

Vasaros pabaigą Petras Antanas Norvaiša praleido ramiai, žydaitės pamėklė beveik jo nebetrikdė: su žydais, bent tuo tarpu, jo reikalai irgi buvo baigti ir jam nebereikėjo trenktis į jųjų kvartalą; tais retais atvejais, tomis naktimis, kai ji iš įpročio pamėgindavo pasirodyti jo sapnuose, jis turėdavo patikimą vaistą nuo monų: pakakdavo vien įsivaizduoti ją yrančią tame baltame namelyje žydų kapuos, lygiai taip, kaip vaizdingai nupasakodavo vilniškis karmelitas pamokslininkas, mat dvasiškasis tėvas turėjo ypatingą dovaną išmoningai kalbėti apie mirtį, irimą ir pragaro bjaurastį, netgi per Žolinę pamokslas išėjo toksai, kad net gėlynai, kuriais buvo išpuošta Šventojo Jurgio bažnyčia, ir tie vos nenuvyto iš siaubo, nes dvasiškasis tėvas apie nusidėjėlių kūnų puvimą kalbėjo uoliau ir daugiau nei apie Švenčiausios Mergelės Dangun ėmimą, ir tai jau darė įtaką parapijiečiams, ypač moterims, kurios dabar net įsivedė naują madą – visos į pamaldas ėmė puoštis juodais nėriniais, tarsi našlės ar pačios susiruošusios gulti graban, ne išimtis buvo ir Placida Amelija, iš po kurios juodos bavoletės* dabar tik nosis

* Saksų valdymo laikotarpiu madingas kykas iš nėrinių, apgaubiantis galvos šonus, su užuolaidėle, dengiančia moters sprandą.

kyšodavo; kai būdavo priverstas sėdėti per mišias šalia jos, negalėdavo apmaudžiai negalvoti, jog štai šalia jo sėdi našlė savanorė, ir todėl, paklausęs nirčiojo savo parapijos klebono pamokslų apie jo greitai laukiantį visišką kūno puvimą bei priėmęs komuniją, užsimanydavo gyventi dar labiau ir todėl nejausdavo nė menkiausios sąžinės graužaties ir netgi to jokia nuodėme nebelaikė, vien kasdienybe, kai sutemus, *incognito*, įjodavo į Šventojo Ignoto skersgatvį; auksarankei Honoratai tą vasaros pabaigą būta darbingų dienų: dieną triūsė su špūlėmis ir babinomis palinkusi prie juodų nėrinių, kuriems dabar buvo didi mada ir paklausa, vakare darbavosi pono ekonomo kūniškam užganėdinimui; pati to nežinodama kiauras dienas dirbo ir vyrui, ir žmonai.

„Tik sąžiningai dirbančiųjų – dangaus karalystė", – šitaip Petrui Antanui tvirtino ponas architektas Glaubitzas, kai Radvilų ekonomas, tesėdamas pažadą, jį aplankė jo namuose apžiūrėti projektų; ponas Glaubitzas gyveno erdviame, dailiame dviejų aukštų mūro name, beveik bajoriškam rūme prie pat brolių pranciškonų bažnyčios, kažkada priklausiusiam horodničiui, o dabar – liuteronams, kurie Vilniun iš Silezijos atsikrausčius architektui tą griuveną, degusią per trisdešimt septintųjų gaisrą, ir gan nemažą sodą už jos perdavė susitvarkyti ir apsigyventi, kaip buvo numatyta jo samdymo sutarty, tačiau apie tą gerą nuosavybę sklido negeros kalbos – mūrnamis buvo vadinamas ne kitaip, kaip vien tik „Šėtono namu", mat visas jo vidus ankstesnio savininko buvo kažkodėl išpaišytas freskomis su baisiausiais velniais, kaip nekilnojamasis turtas, kad ir nemažas, tas namas nebuvo labai pageidaujamas – miestiečiai apie jį kūrė baisiausias legendas, neva freskas nutapęs patsai Belzebubas ir todėl jų neįmanoma uždažyti, nuo jų nueina net patvariausi dažai; bet ponas Glaubitzas dėl to nesuko galvos; sveiki atvykę į *Meine Satan-Haus* – juokėsi Norvaišą sveikindamas šeimininkas, galėjo sau leisti šitaip eretiškai pajuokauti, nes jo namai su malonia raudonskruoste žmona, garbaus liuteronų

kantoriaus Suchlando dukra Barbora Liudvika ir dviem mažutėm dukrytėm, Ana Ludovika ir Katerina, nė iš tolo nepanėšėjo į velnio irštvą, veikiau priešingai – tviskėjo švara, buvo vokiškai jaukūs, su nėriniais ant akantų ornamentais apvedžiotų langų ir puokštėm gėlių ant stalų; jiems žengiant į namų kabinetą šeimininkas juokavo: „Nesu prietaringas, be to, tik sąžiningai dirbantiesiems priklauso dangaus karalystė ir joks Šėtonas jiems nebaisus; baisiau, kai Šėtonas užvaldo ne sieną, bet sielą", ir iš tiesų garbiojo pono architekto kabineto gelsva siena mirgėjo ištapytais juodais šešėliais, ten buvo pavaizduotas tikras šabas ar puota, kuriai dūda grojo ne kas kitas, o pats nuogas, nutukęs Šėtonas su šikšniaus sparnais, kitam sienos krašte rūko katilas, o vidury nešvankiai staipėsi kelios raganos, kurioms iš po sijonų lindo gyvatiškos uodegos, betgi popieriaus ritiniuose ant stalo, nubraižyti šeimininko ranka, buvo darbai, skirti Viešpačiui, ir jis su pasididžiavimu traukė vieną po kito brėžinius: ar norit pamatyti, koks bus Šventųjų Jonų naujasis fasadas? O štai ką jis sugalvojęs sinagogai, jos vidui, velniško sunkumo užduotis, visiškai kitas tikėjimas, kiti reikalavimai, kita vidinė erdvė, kitokie ritualai, bet nieko, jis viską galįs, jis žinąs, ko reikia kiekvienam užsakovui; ir iš tiesų jam buvo nesvarbu: liuteronai, katalikai ar žydai, stačiatikiai ar unitai, turbūt būtų galėjęs pastatyti ir velniui šventyklą kaip užsakovui, jei tas tik būtų paprašęs, mat ponas Glaubitzas buvo tvirto tikėjimo ir tikėjo labai paprastai: Viešpatį reikia garbinti tik vienu būdu – iš širdies dirbant mylimą darbą; ir kai ponas Norvaiša jojo paklausė, ką gi jis jautė, ar neapmaudu, kad didysis gaisras nusiaubė ką tik jo bebaigiamą tvarkyti Šventųjų Jonų bažnyčią, juk metų gale būtų reikėję jau nuimti pastolius, o dabar viskas sudegė, ponas architektas atsakė su nepajudinamu įsitikinimu ir logika: turbūt Viešpats norėjo mane išbandyti, iš tiesų tik suteikė progą man viską padaryti dar geriau, dar puikiau, tobuliau; statyba – esminis žmogaus pašaukimas, nebe už kalnų tie laikai, kai žmonės suvoks kasdien turį statyti visą

pasaulį, it didžiausią šventovę; nes dabar – ne tvarka, o chaosas, kuris, nesusipratus, gali mus pražudyti; juk, galima sakyti, Viešpats yra lyg pasaulio architektas, tereikia tik pašvęstųjų statybininkų, mūrininkų, kurie pastatytų, ką jis sumanė... Ir, iš tiesų, pono Glaubitzo naujųjų projektų būta tokių įspūdingų, kad ponas Norvaiša net pagalvojo: jei šitas žmogus, kaip šneka miestiečiai, ir pardavė velniui sielą, tai tik vieną tikslą turėdamas – vien tam, kad savo darbais pagarbintų Viešpatį, kuris, architekto įsitikinimu, buvo vienas ir liuteronams, ir katalikams, ir žydams, ir stačiatikiams, ir unitams; ir bent jau Vilniuje dabar to vieno dievo namus visiems statė vienas ir tas pats silezietis bambizas.

Keliaudamas namo Trakų, Senatorių ir Vilijos gatvėmis, pro rudenėjančius kiemų sodus, pro trejus Radvilų rūmus, kuriuos visus dabar vienaip ar kitaip reikėjo tvarkyti, Petras Antanas kažkodėl vėl prisiminė jo aukštybę raikytoją, kažin, kaip jis gyvena toje Turnoje su savo gražuolėmis; turbūt kunigaikštį priminė tas velnias, grojantis raganoms ant architekto sienos, o galbūt – ir šeimininko postringavimai apie Dievą, vieną visiems, kaip galybę, nepajėgiamą protu suvokti, apie Viešpatį kaip architektą, šį svietą – kaip statinį; žinoma, tai buvo toli gražu iki mįslingų kunigaikščio kalbų apie pasaulinius sprogimus, pasaulį kaip alchemijos dėsnį, apie pamirštą išmintį, metempsichozes ir uždarą sielų ratą, tačiau ponas Glaubitzas neabejotinai buvo dar vienas žmogus, pavojingai bandąs savaip perprasti dideles ir turbūt labai šventas paslaptis; Petrui Antanui dabar tokie žmonės buvo tikra atgaiva, įdomumas, vien jau dėl to, jog pats dabar buvo įsitikinęs, jog kažkur greta yra kitas, keistas pasaulis su retkarčiais šioj pusėj apsilankančiais savo gyventojais; be to, tokie žmonės kaip raikytojas ar architektas dabar jam teikė paguodą, kad čia, šiapus, gyvena ne vien prasigėrę ir perkami seimelių nariai ir kad į viską žvelgti galima ne vien pro smailų ištuštintos kuliavkos dugną, bet ir iš kitokios perspektyvos.

Tačiau jis negalėjo sau leisti prabangos atsidėti didžiųjų paslapčių apmąstymams, neturėjo tam nei tiek laiko, nei tiek pinigų: tikrasis pasaulis ir jo sumaištis reikalavo jo dėmesio, ir gavęs paskutinį jo aukštybės etmono laišką jis suprato, jog tai, ko jie baiminosi, įvyko: dėl raikytojo užvirė tokia košė, kad reikėjo kažką daryti, idant ji nepradėtų bėgti pro kraštus; priešingu atveju, niekas neišlips iš šios turbulencijos sveikas. Instrukcijos, pasiekusios jį Vilniuje, buvo aiškios: nedelsiant jam vykti į Nesvyžių, iš ten reikės keliauti toliau, į pietus; kunigaikščio raikytojo favoritas, Grabovskis, įsivėlė į siaubingą istoriją – pasmaugė kažkokią buvusią kunigaikščio meilužę, kuri su kunigaikščio žinia jau buvo ištekinta už jam tarnaujančio kapitono Šaterlofo; šį Grabovskis, pasirodo, nudūrė prieš tai; buvo pagautas ir nugabentas į Piotrkovą, ten po civilinių tardymų ir kūno kankinimų prisipažino veikęs kunigaikščio Martyno įsakymu, kartu tam Grabovskiui teisėjai ta proga prikabino dar porą neišaiškintų nesenų nužudymų, tarp jų – neva ir kunigaikštienės Martos patėvio, Bresto pateisėjo Zborovskio, mirtį, už visa tai, *summa summarum*, Grabovskis ir buvęs nukirsdintas teismo sprendimu; tačiau blogiausia buvo tai, jog liko jo tardymų protokolai, kuriuose juodu ant balto teigiama, kad visada veikęs tik būdamas visiškoje savo kunigaikščio subordinacijoje. Jis, kunigaikštis etmonas, vis dar vylęsis, jog jam pavyks viską užglaistyti ir *coercere** raikytoją, idant šisai atlygintų nuostolius visiems nukentėjusiems, vis dar vylęsis, jog kelis kitus ieškovus privers atsiimti savo skundus, tarp jų ir tą tuščiagarbį Martyną Matuševičių, net pasiuntęs Sapiegų teologą, kunigą Garskį, idant aną, Matuševičių, įkalbėtų neištraukti kaltinimų deputatų posėdyje, tačiau tasai – nė pro kur, mat ta proga jau buvo parašęs ištisą retorinę kalbą ir negalėjo praleisti galimybės jos paskaityti, nekalbant apie tai, jog vis dar neatleidžia už raikytojo nusiaubtus jo kaimelius Pabrestėj...

* Teisiškai priversti. (Lot.)

nepaprastai arši ypata, tačiau, laimei, ir jam galima surasti apynasrį, bet viskam savas laikais, svarbiausia, ponas Norvaiša turįs vykti Nesvyžiun ir būti ypač atsargus kelyje.

Petras Antanas Norvaiša iškart pradėjo rengtis kelionėn: Dievui padedant, žmonai – trukdant, mat Placida Amelija po vakarienės, su Aleksandru Vladislovu jau atsisveikinus, paprašė jai leisti tarti žodį ir kai toks leidimas jai buvo suteiktas, ji atsistojo, sukryžiavo rankas ant krūtinės ir pareiškė norinti... skirtis ir, jam bemaž netekus žado, iš netikėtumo, iš erezijos, bet svarbiausia – iš pykčio, kad toji paika moteris pasirinko visiškai netinkamą laiką savo kvailystėms, mat išjoti iš Vilniaus Nesvyžiun jis turėjo jau kitą rytą, auštant, ji ramiausiai sau tęsė toliau: taip, ji suprantanti, prašymas kiek netikėtas, tačiau šitai įmanoma sutvarkyti bažnytinio teismo būdu, bet kuriuo atveju skyrybos šiais laikais – nieko nauja, ji suprantanti, jog jų santuoka konsumuota, yra palikuonys, tačiau juk būna ir kitų taikomų teisinių išimčių, viena jų – suvoktas pašaukimas ne pasaulio, o sielos gyvenimui, bet kuriuo atveju šitai įmanoma sutvarkyti, tik kainuos pinigų, tačiau jos nuodėmklausys karmelitas žadėjęs padėti, juo visiškai galima kliautis šiuo klausimu... Ir jis numaldė pyktį, neįsiuto, tik karčiai jai tarė: turėk sąžinės, moteriške, šitai svarstyti prieš mano svarbią kelionę, kalbėsimės tada, jei sugrįšiu... Žiūrėk, gal dar Viešpats išklausys tavo maldas – negrįšiu ir liksi sau laiminga našle? Ir šitaip iš namų išlydėtas, praleidęs varganą naktį, jis auštant jau buvo balne, kartu su būreliu apsauginių ir keliais tarnais, kinkuodamas ant savo gražiojo sidabrinio Argento rudenėjančiu keliu iš Vilniaus, tarp tankių miškų, iš kurių jau kyšojo nuauksintos beržų viršūnės, jis keistai sau mąstė, kad ištikimas žirgas jam tapo artimesnis už nuosavą žmoną, bent jau pasižymėjo kur kas didesniu supratingumu, gebėjo atspėti jo norus, mintis vien iš spustelėjimo ir šiaip buvo kur kas patikimesnis ir jautresnis Viešpaties sutvėrimas; *a propos*, galvojant apie žmoną ir kelionės pavojus – šitaip pasisukus jo reikalams artimiausiu metu su notaro

pagalba reikės peržiūrėti ir perrašyti savo testamentą; sukauptas turtas buvo per didelis, idant nelaimės atveju būtų patikėtas tokiai paikai moteriškei, ir, apskritai, jis jautėsi nusivylęs visa moterų gimine, ypač po šio pabuvimo Vilniuje; pradedant velione motina ir Teofile, baigiant savo paties žmona: silpna, nepatikima, velnio nešta padermė; netgi vaiduokliškas Majos Gordon prisiminimas jo nebejaudino, vasaros pradžioje jam jaukusi sapnus keisčiausiais apžavais, dabar, po kelių mėnesių, rudenį, ji tebuvo nemalonus ir įkyrus jo paties jausmingos kvailybės atsiminimas; alyvinių obuolių dvelksmas dabar buvo virtęs tik gaižiu pūvančių vaisių raugu; šimtai, tūkstančiai tokių obuolių dabar jam jojant merdėjo pakelės soduose šlapių lapų patale; jo gyvenimas irgi ėjo rudeniop ir tik nuo paties priklausė, ar jis džiaugsis šiokiu tokiu užgyventu derliumi, ar virkaus dėl to, kam lemta supūti.

Kelionė apsiėjo be didesnių nuotykių, nors buvo jau prasidėjęs derliaus nuėmimo metas ir keliauti buvo ne itin saugu: vis dažniau ir dažniau pasitaikydavo bajorų, kurie prastai užderėjusių laukų negandą spręsdavo pačiu paprasčiausiu būdu – sutelkę savo ginkluotus žmones ir sėbrus, užpuldavo kokio tolimesnio kaimyno valstiečius, gabenančius tojo dvaran jau nuimtus grūdus, daržoves ar pluoštą; galima teigti, jog tokie puldinėjimai pastaruoju metu buvo tapę itin madingi, nes taip grobiančiajam sutaupydavo ir laiko, ir darbo jėgos; tik po to jau žiūrėdavo, ar apiplėštasis pabandys atsakyti tuo pačiu, ar rinksis ilgą ir nevaisingą teisminio bylinėjimosi būdą. Tačiau dienos trumpėjo, ore buvo justi žvarba, vieną kelionės dieną sutrikdė prapliupęs lietus, po kurio purvu žliaugė keliai ir klimpo žirgų kanopos, tad įveikti tą patį kelią prireikė vos ne dukart daugiau laiko nei vasarą, ir Petrui Antanui Norvaišai net palengvėjo, kai pagaliau jis įjojo į Radvilų valdas, pirma – per Naugarduko vaivados jaunojo Jurgio Radvilos žemę, pas kurį, kaip įprasta, pernakvojo; andainykštės Selimo laidotuvės, tuomet jam palikusios tokį įspūdį, dabar buvo vien tolimas atsiminimas, vien

kažkur pakelėj, kur, regis, anuomet įvyko nelaimė, jis persižegnojo paminėdamas jo atminimą; Naugarduke, rūmuose, jaunasis vaivada, jo kunigaikščio etmono pusbrolis, buvo labai nekalbus ir paniuręs: „Jo aukštybė etmonas pats jums viską papasakos"; sėdėdamas kur kas arčiau Nesvyžiaus ir būdamas geriau informuotas, jis vis dėlto visus reikalus, sprendimus ir atsakomybę paliko Žuvelei, tasai buvo giminės galva ir visi kiti jam pakluso.

Nesvyžių pagaliau pasiekė jau smarkiai temstant, Dievo Kūno bažnyčios varpas skambino vakarinių mišių, jie jojo prieš vėją, tad dūžių garsą atnešė gerokai anksčiau, skambina it gedulingai, pamanė Petras Antanas; jojant į pilį drėgni gūsiai šuorais bloškė jiems į veidus lapus, tik pilis švietė tamsoje, šviesa sklido beveik pro visus langus, ir dabar rūmai atrodė tarsi užburti, šiek tiek grėsmingai; jis buvo girdėjęs senovinius padavimus apie prasivėrusios žemės prarytus dvarus, šie gi rūmai, priešingai – atrodė tarsi išnirę iš gelmių, nušviesti, užkerėti; tačiau, įjojus į kiemą ir numetus vadžias, kerai išsisklaidė – deglais nešini tarnai zujo pasirūpinti žirgais, o kiti nulėkė pranešti kunigaikščiui – jo laukė, jam derėjo skubėti. Buvo priimtas jo kabinete iš karto, be jokių įprastinių vilkinimų antikameroje; kunigaikštis pamojo jam sėstis, patogiai, į krėslą, šonu į besikūrenantį židinį, patsai įsitaisė greta, kitam šone, ištiesė kojas, sunėrė rankas ant juostos, lyg maldai; atrodė prastai, pervargęs ir papilkęs, paakiuose karojo maišeliai, nuo nemigos ar nuo gėrimo; pati pokalbio pradžia taip pat nežadėjo gero: apgailestauju, pone Norvaiša, jog jums, kaip mūsų žmogui, teks visame šitame dalyvauti; patikėkite, jūsų ištikimybė už tai nebus pamiršta.

Klausydamasis jo aukštybės naujienų, Petras Antanas net užsimiršęs savo nykštį pradėjo kramsnoti, kažkurią akimirką nuplėšė odelę net iki kraujo; taip, užduotis jo laukė ne iš maloniųjų, visa šita padėtis buvo nepaprastai kebli; ypač kai kunigaikštis jam pratiesė paties jo didenybės pasirašytą ir Karūnos kanceliarijos antspauduotą dokumentą, jis permetė jį akimis, *Kuratela...* – skelbė didelėmis

pasvirusiomis raidėmis išrašytas jo pavadinimas, ir jo aukštybė kunigaikštis etmonas skėstelėjęs rankomis paaiškino: šitai geriausia, ką pavyko išpešti, bent jau visas reikalas bus sutvarkytas šeimos viduje, o reikalas buvo bjaurus: jo šviesybė kunigaikštis raikytojas šiuo dokumentu, juodu ant balto, buvo skelbiamas neveiksniu, kitaip tariant – pavojingu bepročiu, visiškai nebeatsakingu už savo veiksmus, neturinčiu jokios valios, jokios galios nei paprasčiausios teisės pasirašyti sąskaitos už nusipirktą butelį vyno ar maišą grūdų, teisiniu niekiu; *summa summarum* jis buvo skelbiamas *nullum*; kaip asmuo ir pilietis nuo dokumento pasirašymo datos jis nustojo gyvuoti; Kunigaikštystėje nuo tos akimirkos, kai popierių palietė jo didenybės parašo rašalas, jis turėjo maždaug tiek pat teisių, kiek višta ar teliukas, vien tik štai papjauti jo nebuvo galima: jo kūno gyvybės apsaugą ir deramas sąlygas jai palaikyti turėjo nuo šiol užtikrinti trys garbūs kuratoriai, jo aukštybė etmonas Mikalojus Kazimieras Radvila, jo brolis, Bialos ponas Jeronimas Florijonas Radvila, ir jų pusbrolis, Naugarduko vaivada Jurgis Radvila, pastarasis – daugiau dėl akių, mat buvo jaunutis šeimynos narys; trys kuratoriai, nuo šiol spręsiantys viską už kunigaikštį Martyną, it tėvai už naujagimį kūdikį... Šitai – geriausia, ką pavyko išpešti esamomis aplinkybėmis, jūs net neįsivaizduojat, ko Grabovskis jiems kankinamas ten pripaistė, jūs net neįsivaizduojat... bene dešimt žmogžudysčių, grobimai, prievartavimai, šventvagystės, persimetimas į žydų tikėjimą... net pusės to pakaktų laužui ir ekskomunikai... Jis paėmė kuracijos raštą iš Norvaišos rankų: šitai geriausia, ką pavyko išpešti, bent jau reikalas liks šeimos viduje, priešingu atveju negalėjom jo atiduoti sudraskyti kitiems, nes kartu į gabalus būtų suplėšę ir mus, ir ištaršę jo gerą, o jo nemažai... Kunigaikštystės statuto paragrafai už Suzino pagrobimą, palyginus su šituo, mano pone, – tik vaiko išdaigos... Tik štai kunigaikštis etmonas dabar, regis, nevisiškai pats savimi tikėjo, o veikiau guodėsi; taip, reikalas buvo bjaurus, pavojingas ir nemalonus, ir ponui Norvaišai čia turėjo tekti rimtas vaidmuo:

atstovauti jo aukštybei etmonui ir įgaliotam reprezentuoti jo asmenį skelbiant to kunigaikščio Martyno kuracijos aktą, o štai jo aukštybė Jeronimas Florijonas pats žadėjo ten dalyvauti asmeniškai, mat nuo Bialos, kur rezidavo, iki Turnos nebuvo taip jau toli... „Mes žinom, kokie mūsų pusbrolio kibūs piršteliai, jūs, pone Norvaiša, viską turėsite ten diskretiškai patsai prižiūrėti", – ir Petrui Antanui, kaip patyrusiam apyrašų žinovui ir ekonomui, ten ir tada buvo suteikta nemaloni pareiga sudaryti nepriklausomą raikytojo nuosavybės inventorių, idant Jeronimo Florijono žmonės jo nesurašytų savaip, veikiausiai ženkliai sumažinto... Nieko nepadarysite, pone Norvaiša, buvimas su Radvilomis – tai ne vien privilegijos, bet mūsų šeima už šitai skolinga neliks, ramino jį jo geradarys kunigaikštis; išvykti buvo liepta rytoj, iš pat ryto, mat kunigaikštis Jeronimas Florijonas jau ruošiąsis pats sutvarkyti, jam, Norvaišai, priartėjus prie Turnos, reikės pačiam su juo suderinti veiksmų planą ir laiką, jie abu turėsią stoti Turnoje tą pačią dieną ir valandą, idant viešai perskaitytų kuracijos aktą ir tolesnius veiksmus atliktų teisiškai pagrįstai, kaip vienas kitą tikrinantys kuratoriai, vienas kito akivaizdoje, tik štai etmonui atstovaus jis, įgaliotinis... Jis dailiai sulankstė kuracijos raštą, įdėjo jį į svarbiems dokumentams skirtą tymo maišelį ir be žodžių užkišo jį ekonomui už plataus rankogalio atvarto; atsigręžęs prie durų, gal ir be reikalo, tasai prasižiojo: „Jūsų aukštybe, o vis tik aš nemanau, jog kunigaikštis raikytojas yra taip visiškai išprotėjęs...", bet čia jis buvo kunigaikščio pertrauktas, trumpai ir piktai: Norvaiša, jūs ne manykit, o vykdykit...

Net ir po kelionės tačiau valgis per vakarienę Petrui Antanui nelindo, nors stalas, kaip visuomet pas Žuvelę, buvo labai prabangus: kad ir pasninko dieną, kad ir ribojant, buvo tiektas šampanas, lyg ir nevisiškai vynas, lengvesnis, be to, daug sveikesnis už vandenį, o žuvų ir patiekalų įvairovė kitu atveju būtų vertusi seiles varvėti, ir kai įnešė pagrindinį patiekalą, didelį keptą eršketą, kurį tarnas ėmė dailiai raikyti gabalais ir krauti į lėkštes, Petras Antanas negalėjo

neprisiminti raikytojo ir jo andainykščių juokų: žuvis didžiuliame polmiske, žvelgianti į jį atsukta galva, netgi šiek tiek panėšėjo į ilganosį kunigaikštį Martyną, ir dabar jį, tą eršketą, su pasigardžiavimu valgė visa šeima: kunigaikštis Žuvelė, jo sūnūs dvyniai, išlaikytiniai giminaičiai, senos tetulės, globotiniai, jos aukštybė kunigaikštienė briliantais, peruku ir binda įrėmintu neįžvelgiamu veidu – net ir toji kaip niekur nieko sau kėlė paauksuotą šakutę link lūpų; tik vieną akimirką susidūrė jų žvilgsniai, ir ji taip pat nuleido akis į didžiąją žuvį; taip, ji neabejotinai viską žinojo, viską suprato, be žodžių; bet ji buvo didi, nepriekaištingų manierų dama, mokanti slėpti mintis ir jausmus, o jis... o jo devizas buvo „tyla yra auksas"; tačiau taip, ką čia meluoti, kąsnis jam tąvakar strigo burnoj, neišblaškė nė muzikinis *divertimento* po vakarienės, vėliau; be to, jam reikėjo rytoj anksti keltis, ir, gulėdamas lovoje jam paskirtame neblogame kambaryje, jis apie daug ką galvojo; daugiausiai apie kunigaikštį, ir apie tą Orfėją, ar kuo jis vardu, įdomu, kaip anam padavime pasibaigė, tajam dievaičiui, reikės progai atsiradus pasiklausti; bet daugiausiai galvojo apie nemirtingumą, apie tą keistą raikytojo įsitikinimą, kad esąs nemirtingas; kurgi ne, nemirtingas... Petras Antanas Norvaiša gulėdamas lovoje puikiai suprato vieną dalyką, visiškai priešingą: jo aukštybė raikytojas Mikalojus Martynas Radvila yra miręs, visiškai miręs kaip asmuo ir pilietis, tik, deja, patsai dar šito nežino, ir tai jam, Petrui Antanui, galbūt vieninteliam žmogui pasaulyje jaučiančiam prielankumą, Dieve padėk, teks šią žinią kunigaikščiui pranešti.

XIII

Petras Antanas Norvaiša išsitraukė iš kišenės savo auksinį laikrodį ir pažvelgė į jį; iš po odinio apsiausto gobtuvo nuo jo trikampės kepurės krašto nukrito stambus lašas vandens ir pataikė tiesiai ant juodintos rodyklės: buvo maždaug be ketvirčio šešta valanda ryto; pliaupė visą naktį, dabar jau rimo, dulkė, bet nežadėjo nustoti, vos švito ir tamsiomis eglėmis apaugusio kelio gale, ten, kur iš tolo turėjo matytis Turnos dvaras, stovėjo tik pilkšva lietaus širma; Argentas buvo neramus, karpė mažyčiais lašeliais apkibusiomis ausimis, mirksėjo, nepatikliai švaistė galva į šonus; Petras Antanas Norvaiša suprato savo žirgą: irgi jautėsi stebimas, beveik buvo tikras, jog, be jų būrelio, netoliese yra dar kažkas. Šitai buvo galima nuspėti: dar iš vakaro, sėdėdami užeigoje Breste, jiedu su jo aukštybe Jeronimu Florijonu Radvila buvo sudarę išsamų veiksmų planą, dar iki to, kol atsivilko tas Seimo deputatas ir Bresto pastalininkis Martynas Matuševičius: reikėjo matyti, kaip jis trilinkas lankstėsi prieš jo aukštybę, kaip padlaižiavo, kaip išsijuosęs skundė kunigaikštį raikytoją ir liaupsino jo pusbrolių narsybę sutvarkyti šį reikalą; nedaug trūko, kad Jeronimui Florijonui būtų tiek įkyrėjęs, kad tasai būtų liepęs jį pakarti... Betgi ne, kadangi pastalininkis pats buvo nemažai prikišęs savo plunksną prie visų su raikytoju susijusių peticijų ir ekstrapoliacijų, su juo reikėjo atsargiai, juolab, kad nežinia, kam ir ką jis vėliau galėjo prišnekėti ar, dar blogiau, prikraiglioti. Jo aukštybė Jeronimas Florijonas į visą reikalą žiūrėjo itin rimtai – juk netgi nesant jokio reikalo mielai žaidė karus su savo asmenine armija ir laikinai suręstomis žaislinėmis tikro dydžio tvirtovėmis, o čia pagaliau buvo tikras dalykas, tikra ekspedicija paskelbti kuraciją... Todėl jie Matuševičiui tik pasakė, tarsi didžiausią paslaptį – prieš

tai jo aukštybė po stalu suokalbininkiškai koja spirtelėjo Norvaišai į pušnį, – jog jie rengiąsi visiškai slaptai užklupti jo aukštybę raikytoją iš netyčių jo namuose rytoj lygiai vidurdienį ir ten iškilmingai perskaityti ir paskelbti kuracijos aktą įsigaliojančiu: buvo tikri, jog būtent tą valandą deputatas Matuševičius stos Turnoje, kad nepraleistų tokios įdomybės, istorinio įvykio, išvysti savo paties akimis; tuo tarpu jųdviejų su kunigaikščiu Jeronimu, kaip kuratoriaus ir kuratoriaus įgaliotinio, iš tiesų buvo sutarta atsirasti Turnoje devintą valandą ryto, trimis valandomis anksčiau, kunigaikščiui ir dvarui pakirdus, tačiau be jokių pašalinių nereikalingų liudytojų; dabar, karaliaus patvirtintu įsakymu, tai jau buvo šeimos, ne Matuševičiaus ir ne Kunigaikštystės pareigūnų reikalas. Jie išsiskirstė vėlokai, sutarę išjoti šeštą, idant Turnoje stotų devintą, iš tiesų gi Petras Antanas išjojo su antraisiais gaidžiais ir dabar, prieš šešias, su savo žmonėm iš Nesvyžiaus jau buvo prie Turnos. Jo žirgas vis dar nerimo, lietus pradėjo silpnėti; jis apmaudžiai paslėpė laikrodį, už nugaros pasigirdo kanopų dundėjimas: dabar jau buvo visiškai tikras, jog jo planas įspėti kunigaikštį raikytoją nepavyko, veikiausiai tas Bresto rabinas, andainykštis Turnoje matytas kunigaikščio svečias, per kurį vakar vakare perdavė žinią kunigaikščiui, pasirodė esąs apgavikas kaip ir visa ta nedėkinga tauta, o galbūt – tiesiog bailys, galbūt tiesiog išsigando ar nenusiuntė perspėti jokio saviškio. Kaip ten bebūtų, dabar reikėjo saugotis Jeronimo Florijono, nes tai jis su dvidešimties žmonių palyda stovėjo jam už nugaros: kiek šlapias, bet puikiai išsipuošęs, tarsi į karinį paradą, su vengriška gėlėto brokato ferezija po prašmatnios odos apsiaustu, ant arabiško žirgo; jo palydovai vilkėjo mėlynomis uniformomis su auksiniais galionais, visiškai pagal prūsišką madą: kunigaikštis buvo didis imperatoriaus Frydricho gerbėjas ir patsai norėjo būti panašus į jį; kaip raikytojas buvo apsisupęs žydeliais, taip šisai – vokiečiais, kuriuos visi puse lūpų vadino ne kitaip kaip „prūsokais“; taigi dabar su savo mėlynaisiais prūsokais jis stovėjo čia pat ir jo akys blizgėjo.

Jūsų aukštybe, gavau žinią, kad raikytojas rengiasi bėgti, nedelsiau, išskubėjau pirmas – iš padėties bandė suktis Petras Antanas, puikiai žinodamas, jog ir už mažesnius dalykus pas kunigaikštį Jeronimą Florijoną galima šokti kilpoje oro baletą; tačiau tasai, stebėtina, nelabai pyko: puiku, puiku, puikus bandymas užbėgt už akių ir pagelbėt, tačiau ką daro didžiausieji karvedžiai? – jis pabaksnojo iškeltu smiliumi raudonoje pirštinėje, – jie visada numato galimą išdavystę! Ir čia, deja, paaiškėjo, jog kunigaikštis itin uoliai rengėsi visai operacijai: jiems tyliai žingine pasileidus keliuku link dvaro rūmo, lietaus užuolaidai rimstant, tarp eglių ėmė ryškėti keista žydruma – jo aukštybė dar iš vakaro, vos sutemus, turbūt dar prieš pasiunčiant žydą iš Bresto, Turną buvo apsupęs nei daugiau, nei mažiau, o lygiai dviem šimtais savo mėlynųjų karių...

Kai po antrojo smūgio rąstu velkėms neatlaikius atsilapojo mediniai Turnos vartai, buvo aišku, jog kunigaikštis raikytojas vis dėlto perspėtas; ties prieangiu jau stovėjo ryšulių pakrautas vežimas, priešais jį laukė šeimininkui pakinkyta angliška karieta; pirmieji pro vartus įjojo jie abu su kunigaikščiu Jeronimu ir savo mažosiom palydom, ir, nė nespėjus dar niekam išlipti iš balno, Turnos rūmo durys atsilapojo ir stojo Martynas Mikalojus, akivaizdžiai užkluptas besirengiantis pabėgimui, – dar vienmarškinis, bet jau su kelnėmis ir pušnimis, jiems nesuspėjus nė žodžio ištarti, jis tvirtu žingsniu žengė priekin, vienu mostu išsitraukdamas iš už juostos užtaisytą pistoletą, ir jiems nė nesusizgribus, jog jų, tų pistoletų, už juostos – ne vienas, raikytojas, burnodamas taip, kad galėtų pasimokyti ir Šėtonas, nesustodamas leido į juos šūvį po šūvio, pirmą, antrą, tada iš kito ginklo, ir už nugaros pasigirdo vaitojimas, į kažką buvo pataikyta, bet viskas dėjosi greitai – gal dešimt kunigaikščio žmonių, puolę iš šonų, jį paprasčiausiai partrenkė žemėn, atėmė abu likusius pistoletus, bet tas iš įsiūčio buvo stiprus, marškiniai dryksteléjo, jis raitėsi su nepaprastu greičiu ir jėga, vikriai blaškydamasis mažne vėl išsilaisvino, laidydamas prakeiksmus pakėlusiems ranką prieš

kunigaikštišką kraują, ir kareiviams neliko nieko daugiau, kaip, pagaliau jį pargriovus vėl, dviem laikyti jo rankas, dviem – kojas, vienam užsėsti jam ant šlaunų, kitam – ant krūtinės, ir tada jau Martynas Mikalojus nebegalėjo padaryti nieko, šitaip supacifikuotas* net šaukti užgauliojimų nelabai turėjo jėgų, tik gulėjo be garso kūkčiodamas kareiviškų aulinių sutryptoje mulvėje purvinu veidu, krūtine ir plaukais.

Jo aukštybė Jeronimas Florijonas išsitraukė savąjį kuracijos akto nuorašą ir būdamas prakilniausias savo padėtimi ėmė jį iškilmingai skaityti: tam, kad įsigaliotų, turėjo būti paskelbtas raikytojo ir liudininkų akivaizdoje garsiai, tačiau nuo pat pirmų eilučių tapo aišku, jog šitai – ne taip paprasta, kaip atrodė: nuo momento svarbos jo aukštybės mikčiojimas visai paūmėjo, taip smarkiai, kad net buvo graudu klausyt: „*Kkk...kkku...kkkuuu...ratela...*“ – stenėjo jis, o raikytojo nusikaltimų ir kuracijos argumentacijos sąrašas buvo ilgėlių ilgėliausias, ir Norvaiša susižvalgė su Nesvyžiaus vyrais: jei taip ir toliau, bus skaitoma iki kitos dienos paryčių, be to, raikytojas jau buvo atgavęs kvapą ir dabar ėmė byloti, apeliuodamas į pusbrolio sąžinę ir giminystės ryšius, jis kalbėjo: brolau, atsipeikėk, ką gi darai? Negi kraujas vandeniu virto? Ar patikėjai priešų kalbom, ar suvoki, jog kai stosi Paskutiniojo teismo dieną priešais Aukščiausiąjį, priešais maloningąją Mergelę Mariją, turėsi išpažinti mirtiną nuodėmę, išdavęs nuosavą kraują? Ir dėl ko? Dėl kelių nekaltų mano išdaigų, dėl parsidavėliškos auksinų saujos ar dėl to, ką pagalvos karalystės *holota***? Lyg patsai būtum šventas, pusbroli... neteisk pats ir nebūsi teisiamas, įsivaizduok Švenčiausiosios Motinos veidą, įsivaizduok panieką jos akyse, kai stovėsi per Paskutinįjį teismą ir raudonuosi iš gėdos dėl šiosios dienos... Ir jis šitaip pertraukinėjo mikčiojantį kunigaikštį Jeronimą, trikdė jį, maldavo, siūlėsi atiduosiąs jam visus savo lobius mainais į laisvę ir jo paties švarią sąžinę;

* Nuramintas, neutralizuotas. (Sen. žarg.)
** Prasčiokai, plikšiai. (Sen. žarg.)

šitaip galutinai išmušinėjo iš vėžių, meldėsi, šaukėsi skaisčiausiosios Dievo Motinos globos, ir netgi kunigaikščio žmonės, ir nesvyžiškiai, įsitikinę, jog atvyko sudoroti eretiko, žydo, dabar ėmė žvalgytis tarpusavyje ir netgi murmėti, Jeronimas Florijonas, pats puikiai suprasdamas, kaip tokie intarpai apsunkina reikalą, dar šiek tiek ir jis suminkštės, kiek nutilo, o tada netikėtai pratiesė popierių Norvaišai: „tttu ssskkk...kaityk, *waćpanie*... kkkaip įggga...lio...ttinis", ir žinant jojo būdą verčiau buvo skaityti, nes galėjai atsidurti ant šakos, ir Petras Antanas Norvaiša persižegnojo ir, žiūrėdamas tiesiai į akis Martynui Mikalojui, pusbalsiu pratarė: „atleisk man, *Panie*", ir šitai buvo galima suprasti kaip nori, kad gal turėjo mintyse Poną Dievą, o gal – kunigaikštį raikytoją, o gal – ir abu; o tuomet išsitraukęs savąją kopiją iš rankogalio ėmė balsu skaityti, ir tatai buvo savotiškas palengvėjimas, nes kol jo akys slinko dokumento eilutėmis, bent jau nereikėjo žiūrėti į Martyną Mikalojų – gulintį rudeninėje pliurzėje, užlaužtomis rankomis, kareivių subinių prispaustą; nereikėjo matyti baltų takelių, kuriuos purvu apkrešėjusiame veide raižė pažeminimo ir bejėgiškumo ašaros, galbūt kunigaikštis ir buvo beprotis, tačiau anaiptol ne kvailys – puikiausiai suprato, kas daroma, ir kai pagaliau, rytui jau visiškai išaušus, kuracijos aktas buvo baigtas skaityti, jo aukštybės raikytojo Martyno Mikalojaus Radvilos, kaip asmens, daugiau nebebuvo.

Toliau viskas vyko kažkaip pašėlusiai greitai – vėliau, daugeliui metų praėjus, Petras Antanas Norvaiša ir pats savęs klausinėdavo, kaip jie šitiek suspėjo per tas keletą valandų: pirmiausiai iš Martyno Mikalojaus buvo atimtas signetas ir visi antspaudai, tada – raktai nuo visų patalpų, jis pats nuvestas į vieną kambarių su sargyba, ir tuomet jie perėjo prie nuosavybės aprašymo, pradėję nuo žmonių, ir kunigaikštis Jeronimas Florijonas pirmiausia pasiteiravęs apie kunigaikštienę raikytojienę ir, kažkam iš tarnų palydėjus, jie ją atrakinę: buvo laikoma viename kambarių kitam šone – buvo iš tiesų palaimintoj padėty, pagal pilvo didumą gal aštuntame ar

devintame mėnesy, prabangaus žydro aksomo suknia, su raudonų hiacintų akmenų vėriniu, bet susivėlusiu peruku, nešvari, dėmėta, apsikuitusi, dvokianti; ir Petras Antanas Norvaiša su neslepiamu smalsumu žiūrėjo, kaipgi atrodo tokio žmogaus kaip Martynas Mikalojus teisėtoji sutuoktinė: ji buvo neabejotinai graži, gerokai už jį jaunesnė, dailaus, apvalaus it pilnatis veido, lygios odos, tolokai susodintom mėlynom akim; nežiūrint į visas aplinkybes, kartkartėmis prapliupdavo keistoku, vaikišku juoku; šitai ir jos žvilgsnis – nekaltas, klydinėjantis, klausiantis – trikdė, regėjosi nelabai suvokianti, kas ir kur esanti; šitai gal ir nebuvo stebėtina: kartu su trimis sūnumis, pasirodo, buvo praleidusi mėnesių mėnesius toje patalpoje, kaip ji pati sakėsi, gydytojui Bžeskiui pabėgus, niekas jais nesirūpinę, nė nebuvę kas naktipuodžius išneša ir, iš tiesų, dvokas sklido baisus, jos vaikai – septynmetis Antanas ir ketverių Mykolas, kiek tik buvo galima įžiūrėti pro purvo sluoksnį, atrodė sveiki ir gyvi, tačiau kasėsi kaip pašėlę, mat buvo apsėsti utėlių, vienerių Dominykas laikėsi kiek prasčiau – išpuoštas apskretusiais nėriniais ropinėjo kampe, skudurų krūvoj, buvo matyti, kad nuo nešvaros net išbertas ir visas nutraiškanojęs; ir kunigaikštis Jeronimas Florijonas, kad ir kol kas pats nesugyvenęs nė vieno įpėdinio, tačiau laikęs save dideliu vaikų auklėjimo žinovu, iškart nutarė jais čia pasirūpinti, liepęs visus vaikus nuprausti ir atiduoti į mokslus, pas pijorus, į ką Petrui Antanui teko švelniai atkreipti jo dėmesį, kad vyresniuosius du – gal dar dar, tačiau kažin, ar broliai pijorai priimą vienerių metų kūdikius, tad jį buvo nuspręsta palikti motinai, o jam į inventorių liepta įrašyti: „Kunigaikštienę Martą radome kunigaikščio raikytojo laikomą užrakintą vienoje patalpų kartu su vaikais, dideliuose nepatogumuose ir smarvėje, mat tame pat kambaryje turėjo ir miegoti, ir valgyti, ir kitus reikalus atlikinėti“, ir tada dar jie bandė kunigaikštienę Martą iškvosti, kas taip užrūstino jos sutuoktinį, dėl kokios priežasties jis uždraudęs jai paprasčiausius patogumus ir neleidęs dvarionims jai patarnauti, ir čia ji susimąstė, kurį laiką

sėdėjo, o paskui visus pritrenkė pasakydama: „Bet juk visur rašoma, jog hiacinto akmuo atitolina bet kokią nešvarą ir naikina blogus kvapus... tikrai, bet juk galėjau paprašyti tarnų išvalyti, kaipgi aš ir nepagalvojau...“, ir net pati ėmė krizenti iš savo išsiblaškymo; galiausiai kunigaikštis nusprendė: vyresniuosius – pas pijorus, ją su mažuoju pasiimti į Bialą, kas mėnesį skiriant tūkstantį auksinų jai išlaikyti ir vaikų reikmėms; šitai reikėjo vertinti kaip neabejotiną jo geraširdystę, mat žmonės kalbėjo, jog viena svarbiausių Jeronimo Florijono didžiulių turtų priežasčių – ir nepaprastas jo šykštumas, tad išlaikymui nė kiek nebuvo pridėta Turnoje aptikus ir vyriausiąjį kunigaikščio sūnų, dvylikametį Mikalojų Juozapą, kuriuo, regis, raikytojas rūpinosi labiau – buvo skyręs jam du kambarius, užverstus knygomis, sąsiuviniais ir gaubliais; bent jau tiesioginis įpėdinis gyveno palyginti švaroje ir pritekliuje.

Vėliau aukštybė perėjo prie įdomesnės pusbrolio nuosavybės dalies; kurgi garsusis seralis, kurgi tos pusbrolio lafirindos*, trindamas žieduotas rankas jis rengėsi sudaryti tolesnį inventoriaus skirsnį: jie viską darysią tvarkingai, vokiškai, kaip pridera, pranešė jis Petrui Antanui ir jam buvo liepta inventoriaus puslapį subraižyti išilginėmis grafomis – kiekvienai metresei buvo skirti šie laukeliai: vardas, pavardė, amžius, kilmė, pagrobimo aplinkybės, laikas, praleistas seralyje, ir kiek benkartų sugyvenusios su kunigaikščiu; paskui jo aukštybė patogiai įsitaisė krėsle, ponas Norvaiša – prie stalo su plunksna ir rašalu, ir tuomet, jam, andainykščiam tų moterų užstalės svečiui, raudonuojant iš gėdos, buvo atvarytos jos, visame savo grožyje ir labai išsigandusios; taip su jomis galutinai ir susipažino, suinventorizavo jas visas, tačiau berašant teko braukyti vieną iš grafų: mat paaiškėjo, jog beveik visos gražuolės – ne prievartos aukos, o nusipirktos paties kunigaikščio ar per Daugarduko kleboną; parduotos visos, be išimties, kilmingų nusigyvenusių savo tėvų, ypač – motinų, išskyrus Halšką: toji iš tiesų buvusi pagrobta, tačiau vien

* Pasileidėlės. (Sen. žarg.)

todėl, kad derėdamasis su jos tėvais kunigaikštis nesulygo sumos; tad vietoje pagrobimo baisybių apyrašo inventoriun teko raityti pirkimo sumas, kurios įvairavo, bet kartais siekė net šimtą tūkstančių, kaip kad gražiosios Sofijos atveju; priešingai, benkartų grafa liko tuščia – visos lyg susitarusios tvirtino jokių kūdikių neužgyvenusios, ir šitai buvo tikrai nesuprantama, gerokai Jeronimo Florijono prispaustos jos kažką murmėjo, jog jo aukštybė jas apsaugodavęs, nes ir patsai benkartų nepageidavęs, o dar labiau kamantinėjamos, kai kurios prisipažino, jog tais atvejais, jei atsirasdavęs kūdikis, viską išspręsdavęs Martyno Mikalojaus tam tikras medicininis distiliatas, po ko kunigaikštis net persižegnojo, nuo tokio *horrendum*, murmėdamas: „Tai negi jis tuos vaikus distiliuodavo...“; tačiau, apskritai imant, lafirindų inventorius, kaip jį pavadino kunigaikštis, gulė sklandžiai – jas apklausė visas iš eilės, suregistravo, pabaigoje – atėmė iš jų visas brangenybes, nuo pirštų, rankų, kaklų ir ausų; du patikimi žmonės, iškrėtė ir jų būstą, atnešė jiems ir skryneles, kupinas užtarnautų deimantinių papuošalų; jų turinį tvarkingai susižėrė pats kunigaikštis, palikdamas Martyno Mikalojaus gražuoles kaip stovi – tik su jo dovanotomis rausvomis ir melsvomis suknelėmis ant baltų pečių, vien su šitokiu kraičiu jos turėjo būti tuoj pat grąžintos savo tėvams ir šeimoms, kur jų, pagedusių ir vedybų rinkai nebetinkamų prekių, laukė priekaištai iki gyvenimo pabaigos.

Kiek labiau nepasisekė vargšei Balbetei, kai atėjo eilė jos inventoriniam aprašui: kunigaikščiui paklausus: „Kkkkuo ggi vvv... vardu?“, ji, savo nelaimei ir dėl prigimtinės kliaudos, ėmė lygiai taip pat mikčioti; išsigandusi dėl netikėtos apklausos, išblyškusi, savo gražiosiomis lūpomis niekaip negalėjo išlementi net vardo: „Bbba... bbbaa...bbbaa...“, kaltai bandydama šypsotis ji blebeno tarsi avelė, atvesta skerdyklon, bent jau nebūtų bandžiusi šypsotis, nes jo aukštybė ne taip ją suprato: „Ak tttu dar ttty...tyčiosies, lllachudra?“ – jis visiškai įtūžo ir liepė baigus apklausą įkirsti jai rykščių; „Balbetė, jos vardas – Balbetė“, – bandė reikalą gelbėti Petras Antanas ir išvydo

dėkingumą jos akyse, tačiau vargšė Balbetė jau, savo nelaimei, buvo patraukusi Jeronimo Florijono dėmesį, ir jis ėmėsi klausinėti ypač išsamiai, žadėdamas ją tuoj pagydyti ir už kiekvieną sumikčiojimą skaičiuoti po kirtį rykšte; tarpais atsakinėjant jai pavykdavo nė neužsikirsti: „dvidešimt devyneri“, – ji sklandžiai išpyškino, „esanti visiška našlaitė“, „treji metai kaip pas kunigaikštį“, „niekada netekėjusi“, bet vietomis vėl, vargšelė, imdavo strigti: „bbajorė... ggg... ggimusi Tttrakkų... vvvaivadijoje... “, „sssa...vvvo nnooru čia, nn... neversta, iš mmei...lės“, – iš tos baimės, pradėjusi mikčioti, ji net atlošdavo galvą ir jos povyzoje buvo kažkas užsispyrusio, išdidaus ir kilnaus, atrodė it šventa kankinė mergelė, it karalienė prieš budelį, ir Petrui Antanui į ją žvelgiant tvenkėsi ašaros; deja, *summa summarum* ji užsidirbo septynis kirčius arklio botagu, kuriuos administravo pats jo aukštybė, išsivedęs ją lauk ir pririšęs prie priebučio stulpo, visų akivaizdoje, taip pat ir Martyno Mikalojaus, kuris tai matė pro langą; nuplėšęs rausvą atlasą nuo nugaros Jeronimas Florijonas šniojo atsivėdėdamas, vyriškai, stipriai; tiesiai per jos liauną nugarą, bjaurojamą rudo kryžiaus įdago mentėj, „a, kurva ir dar nusikaltėlė, vagilė?“ – jis ištarė su pasimėgavimu ir tuoj pat išmargino likusį plotą įžambiais plonais krauju trykštančiais kirčiais; Petras Antanas jau buvo girdėjęs ją grojant, dabar ji dainavo ne savo balsu, Martyno Mikalojaus prakeiksmams pritariant.

Jie dirbo nuosekliai: toliau aprašė ir suskaičiavo karietas; naująsias, puikiąsias nutarta pasiimti į Bialą, senuosius griozdus ant ratų – palikti; vėliau atėjo eilė iždui, kurio skryniose rado du šimtus tūkstančių auksinų ir nesuskaičiuojamas puikias brangenybes – visa tai atiteko kuratoriui Jeronimui Florijonui ir buvo pakrauta karietosna; kas liko, buvo bankinių paskolų vyskupijoms, magistratams ir žydų palūkininkams depozitų raštai – šitai pasiėmė Norvaiša, nes dabar tai priklausė etmonui; milžiniškas turtas, iš kurio vien palūkanų buvo galima be vargo gyventi ilgus metus; toliau jie judėjo laboratorijos pastato link – šisai nelabai sudomino garbųjį kuratorių,

jokio aukso nei filosofinių akmenų ten nerado, ten juk būta vien mineralų, miltelių, retortų, užrašų, brėžinių, vaško ir fajanso anatominių modelių, stiklainių su konservuotom keistom anomalijom, kurias jo aukštybė, nebūdamas ypač mokslingas, iškart palaikė pusbrolio benkartų distiliatais; didžiąją dalį bibliotekos, kuri buvo nepaskaitomom svetimom kalbom ir veikiausiai sudaryta iš pavojingų eretiškų tomų, taip pat paliko Turnoje; kažkas iš kunigaikščio žmonių, užverdamas jos duris, dar pamokančiai tarstelėjo: štai kas nutinka, kai prisiskaitoma per daug knygų; Jeronimui Florijonui tuo tarpu kur kas labiau patiko retenybės iš kabineto rūmuose – jas, visus tuos vėžlius, mineralus, krokodilus, koralus ir mumijas, o ypač – mažą, bet kraupų išpuvusio žvilgsnio baziliską, išskėstais sparnais plūduriuojantį įkalintą stiklainyje su spiritu, jis liepė saugiai sukrauti į šiaudais išklotas skrynias ir taip pat išgabenti į Bialą.

Prieš pat vienuoliktą, valanda anksčiau, nei kad buvo minėta, Turnon atjojo ir Bresto pastalininkis, seimo deputatas Matuševičius; baisiai nelaimingas, kad jau praleido visas istorines įdomybes: Martyno Mikalojaus areštą, kunigaikštienės išlaisvinimą, o svarbiausia – gražiųjų haremo meilužių tardymą; jam atvykus, jie jau kaip tik buvo pabaigę tikrinti ir palivarko pakraščio trobą su jaunosiomis kadetėmis, ir visa laimė, kad jokie pašaliniai nematė: jo aukštybę itin papiktino kadetės, kurias aptiko iš ryto dar pusnuoges, o kai kurias ir visiškai nuogas, vien su vardiniais kaspinais ant kaklelių; ypač sudomino jį jaunoji, Anelė, nes buvo iš tiesų graži, kad ir šiek tiek nuskurusi, ilgą laiką nesipraususi; ją, puse lūpų pakuždėjus prūsokams įsakymą, buvo nutarta atskirti, aprengti ir taip pat išsivežti į Bialą; jo aukštybė neturėjo pusbrolio skrupulų dėl moterų amžiaus. Lygiai taip pat nuspręsta tolesniam tardymui ir turtinių dalykų išsiaiškinimui išvežti ir Šimoną Icikovičių – persigandęs, kartu su visa šeima, su raudančia žmona ir vaikais, buvo įsodintas į dengtą vežimą – šitą įvykį šmirinėdamas su lapeliu popieriaus žymėjosi Matuševičius, kaip ir tai, jog, atėjus metui visiems palikti

Turną ir judėti link Jeronimo Florijono buveinės, ir Petrui Antanui jau sėdint balne, kareiviams už parankių išvedus laukan Martyną Mikalojų sodinti karieton, tasai, išvydęs ir savo žmoną lauke, puolė prie jos, tiesiai jai į glėbį, šaukdamas ir maldaudamas, kad liudytų, jog jis dėl nieko nekaltas, ir buvo keisčiausia matyti, kaip kunigaikštienė Marta, vos jį išvydusi, pasikeitė, it ištroškusi ir vandenį radusi, ji apkabino jį, nusėjo jo purviną veidą bučiniais, regis, negalėjo juo pasisotinti, matėsi, jog tuoj tuoj suminkštės ir pradės tvirtinti viską vykus jos noru, bet Martyną Mikalojų atplėšė nuo jos, traukdami už pečių ir už kojų, o jis dar įsikibęs jai į sijonus šaukė: netylėk, liudyk, jog visa tai netiesa, bet čia ji atsipeikėjo, išsigando, pradėjo verkti, ir jį trukteléję taip nuo jos atplėšė, jog net jos pusė suknelės nudrisko, liko su boluojančiais marškiniais, o tada prie jų žengė dvylikametis Mikalojus Juozapas Radvila, jau pasiruošęs, su skrybėle ir kelionės drabužiais, kurie nepatogiai veržė jį darkančią kuprą, bet, nepaisant to ir vaikiško amžiaus, jis buvo pilnas rimties ir orumo; priėjęs prie vieno iš tėvą suspaudusių kareivių, jis, kad ir vos pasiekdamas, trenkė jam antausį: rodyk daugiau pagarbos, atmata, kunigaikštį laikai, ir, sargybiniui akimirką netekus žado nuo vaikino akibrokšto, išsilaisvinęs Martynas Mikalojus čiupo šiam prie juostos kabantį pistoletą, nusitaikė tiesiai į Norvaišą ir iššovė.

Petras Antanas pajuto krentąs nuo piestu stojančio žirgo, kaip keista, mirtis, pasirodo, beskausmė – dar pamąstė, bet tuoj susizgribo, visu svoriu trinktelėjęs žemėn – pats buvo sveikas, bet štai jo Argentas – ne, laimei, nors krito sėkmingai, beveik neprispausdamas jo kojos balne; staigiai pašokęs Petras Antanas atsistojo, sutrenkimas tik maudė, bet Argentas pratisai žvengdamas gulėjo ant žemės, kulka sutrupino gyvuliui kelį; arkliui tai buvo tas pat, kas mirtis; nėra laiko, važiuojam, Norvaiša, išsirinkit sau dovanų ir pasibalnokit geriausią iš raikytojo žirgų, jūs mus pasivysit – toks buvo jo aukštybės Jeronimo Florijono įsakymas; besijuokiantis Martynas Mikalojus buvo surištas virvėmis ir pasodintas karieton, jam leista pasiimti

tik vieną liokajų, Mykolą, tą patį, kuris patarnaudavo jo slaptoms vakarienėms, ir kunigaikštis su savo kareiviais, pasipildę karietų ir vežimų gurguole su belaisviais ir turtais, pajudėjo Bialos link.

Vos tik jie dingo iš akių kelio gale, Petras Antanas atsisuko link savo vargšo Argento: prieš tai kelis kartus žirgas nesėkmingai dar bandė atsistoti, tačiau dabar jau buvo pasidavęs, tik gulėjo ant šono ir, kartkartėmis bandydamas kilstelėti galvą, graudžiai žvengė baisiose kančiose; jis buvo puikus gyvulys, nepaprasto grožio širmis, tikrai sidabrinis, tikras Argentas, ištikimas jo palydovas, Petras Antanas paminė jį pirkęs dar tamsų kumeliuką, vėliau tas augdamas stiprėjo, šviesėjo, buvo grakštus, ištvermingas, buvo tarsi jo, raitelio, gyva tąsa, jie kalbėjo ir suprato vienas kitą be žodžių, vien spustelėjimais, glosniais ar žvilgsniais, Argentas buvo nekart jam išgelbėjęs gyvybę – ir savo greičiu, ir klusnumu, ir sumania pavojų nuojauta, o dabar gulėjo ir žvelgė į jį, tarsi viską suprasdamas, ir prašė paskutinės jo, savo pono, paslaugos; Petras Antanas pajuto, kaip jam akyse tvenkiasi ašaros, tačiau negalėjo joms pasiduoti, nereikėjo gąsdinti gyvulio, kuris viską jautė, dabar jis pats turėjo būti tvirtas, jam negalėjo sudrebėti ranka; geriausia, kaip jis galėjo atsidėkoti Argentui už ištikimybę, buvo nudėti jį iškart, vienu šūviu, be kančių, o šitai nebuvo taip paprasta, kaip atrodė. Jis galėjo pabandyti nušauti per paausį, tatai buvo įprastinė vieta, tik štai toks šūvis ne iškart pribaigdavo arklį, dažniausiai pažeisdavo vien dalį jo smegenų, kartais prireikdavo ir antro, ir trečio užtaisymo, o kemšant pistoletą gyvulys dar kankindavosi baisiausiam skausme; ne, šito savo širmajam bičiuliui jis nelinkėjo; jis pabandys sunkesniuoju būdu, žirgui labiau gailestingu, reikalaujančiu daug didesnio raitelio įgudimo ir netgi gresiančio sužeidimu jam pačiam, jei kulka, tiksliai nepataikius, rikošetu atšoktų nuo kaukolės kaulo, bet šitai jis buvo skolingas Argentui, kaip draugui.

Jis nusimovė pirštinę ir švelniai paglostė Argento kaktą; buvo puikus skaičiuotojas, gerai išmanė ne vien matematiką, bet ir geo-

metriją: puikiai žinojo, kur yra ta tiksli vieta, mažytis taškelis, į kurį reikia pataikyti išsyk, iš labai arti: pusė colio aukščiau nuo ten, kur susikerta įsivaizduojamos įstrižainės, vedančios nuo žirgo ausies pagrindo iki išorinio akies kampelio priešingoje galvos pusėje; mintyse jis regėjo tas linijas, tiksliai matė, kur jos kertasi, palinkęs prie Argento pabučiavo jo kaktą ton vieton, palaikė ten lūpas priglaudęs ilgiau, paskutinį kartą dar juto gyvybę pulsuojant po oda: sudie, mano drauge, jis sušnibždėjo, galbūt dar kada pasimatysim; tarsi tamsus šešėlis praskriejo prisiminimas apie tą iš Martyno Mikalojaus girdėtą sielų gyvavimo ratą, ką galėjai žinoti, galbūt kitąkart Argentas, buvęs protingesnis ir kilnesnis už daugelį žirgais jojančiųjų, atgims žmogumi? Tada atsiklaupė, išsitraukė pistoletą, atlenkė jo gaiduką ir nusitaikęs iš labai arti, iš penkių colių atstumo, paskutinį kartą pažvelgė Argentui tiesiai į rudas išmintingas akis; arklys akimirkai užsimerkė, tarsi sakydamas „taip", ir Petras Antanas tą pat akimirką šalčio sugniaužtais paširdžiais, kažkur atokioje smegenų kertelėje slapta beveik trokšdamas, kad toji kulka atšokusi nudėtų ir jį patį, paspaudė gaiduką.

Po šito jam teko trumpam prisėsti ant medinio Turnos slenksčio, trumpam, kol širdis vėl pradėjo plakti lygiau; laukdamas, kol likę tarnai pabalnos jam naują žirgą, išsirinktą dailų kaštonį juoda uodega ir karčiais, vieną kunigaikščio prašmatniųjų arabų, jis dar nutarė paskutinįkart pažvelgti rūmo vidun.

Niekas dabar ten nebepriminė buvusios keistos prabangos – vien tik maumedžio rąstų kvapas buvo likęs tas pat, tačiau ir jį jau slopino svetimas tvaikas, paliktas kunigaikščio kareivių sulytų uniformų; beveik viskas, kas vertingesnio, buvo surinkta, išvežta, vien palikti stovėjo didesnieji baldai ir tai, kas sudužo ar sulūžo bekraustant, ant grindų voliojosi keletas išdrikusių aplankų su kunigaikščio Martyno natom; knygos, paveikslai, instrumentai, ir tie iškeliavo į Bialą, ir dabar čia buvo nyku, ramu, tik už lango, sode, gilumoj, buvo girdėti kažkurio iš tarnų tolimas rypavimas, o

arčiau – vos nuspėjamas, veikiau jaučiamas nei girdimas, garsas, kai kažkas stengiasi sulaikyti alsavimą. Petras Antanas atsigręžė ir, užkišęs ranką už pravirų durų, jas tyliai pravėrė: ten, kvailiausioje vietoje, kaip sugalvoja tik vaikai per slėpynes, kvapą sulaikiusi tūnojo Balbetė, išplėstomis akimis ir kruvina suplėšyta suknele, ištaršyta iš savo andainykštės metresės didybės, nebe meilės deivė, o veikiau – aistrų auka, ir Petras Antanas pajuto, kaip jį užplūsta pyktis, pats tikriausias, grynas, deginantis: nė nebegalvodamas, ką darąs, jis čiupo jai už plaukų, už tų ilgų garbanų, paliktų vienoj pusėj, ir, žengdamas įtūžusiais žingsniais, ją atatupstą, kliūvančią nustūmė per kambarius, iki pirmo, kuriame rado kažkokią pirmą pasitaikiusią sofą, tėškė ant jos, nė drabužių plėšti nuo jos nereikėjo, buvo jau ir taip sudraskyti, tai buvo jo proga atkeršyti Martynui Mikalojui už Argentą, už viską, kaip ten bebūtų, ji buvo ano nuosavybė, ir dabar jis buvo joje, viduje, nuožmiai, piktai, bet ji buvo stebėtinai drėgna, švelni it šilkinė, it aksomine pirštine apmauta ranka, regis, pati apglėbusi jį glamonėjo ir tarsi apsižiojusi savo kūnu stengėsi praryti; kažkurią akimirką jis pasijuto esąs nebe viršuje, o po ja – jai sopėjo nuplaktą nugarą, ir ji buvo tokia stipri, kad kažkokiu būdu, net nepaleisdama jo iš savo atlasinių šlaunų surakintos nelaisvės, sugebėjo apsikeisti su juo vietomis, ir dabar jos garbanos tarsi gyvos gyvatės šoko ir rangėsi, išsirietusi lanku ji kando sau burnoje pirštą iš malonumo, it katė rėžė nagais jam krūtinę, bet tai jis dabar buvo jos gyvulys, jos arklys, atrodė, lyg antgamtiška jėga palaimos bangomis jį tuoj visą įtrauks, jis visas atsidurs jos viduje, ir kai ji pasilenkė ir įsisiurbė į jo lūpas, savosiom slopindama riksmą, jam pasirodė, jog jis tuoj prarasiąs sąmonę, tik prieš tai dar spėjo kažką pagalvoti, kažką, ką bus girdėjęs apie juodų kibirkščių sprogimą, kažkur gilioje užantspauduotoje ertmėje, po kurio pasklinda šviesos ratilai ir išnyksta pasaulis.

Vėliau, kai ji kniūbsčia gulėjo jam ant krūtinės, jam buvo kilęs noras ją paglostyti, tik prisiminė ją esant apimtą skausmo, o jos

nugarą – sučaižytą, tad ranka, pakibusi ore, taip ir sustojo, ir tada ji gulėdama pratarė kažkur jam į gaurus krūtinėje: aš bijau, iš tiesų esmi viena, be šeimos, visiškai nebeturiu, kur eiti. Jis prisiminė, jog ir jam reikia joti; pakilo, gan greitai viską sutvarkė: davė jai šimtą auksinų, pradžiai turėjo užtekti, liepė paprašyti tarnų aptvarstyti nugarą, persirengti kokiais atlikusiais paprastesniais vyriškais raikytojo rūbais, apsiaustu, pasikinkyti kokį vežimą ar bėdą ir judėti kur nors, link didesnio miesto, kur jos niekas nepažįsta, ten apsirengti kaip dera jos lyčiai, susirasti tarnaitę ar, dar geriau, tarną, ar pasiimti ką iš čionykščių, ir keliauti, keliauti iš čia Dievui padedant, jei kartais jų keliai kada susikirstų, jis jai galbūt galėsiąs padėti, ji žinanti jojo vardą, jei ką. Šitai pasakęs ir būdamas tikras niekada daugiau jos nebepamatysiąs, pakilo, susikišo marškinius, susisagstė, sutvarkė liemenę, juostą, perpetę, apsiaustą, užsivožė skrybėlę ir, šokęs ant pabalnoto arabo, smalsumo dėlei dar išsitraukė savąjį laikrodį, dar pamanė: Viešpatie, na ir dienelė, sunaikintas neeilinis didžiūnas, nušautas mylimas žirgas, na ir ta moteris paimta prievarta, įdomu, kelinta valanda; keista, bet jokio įtūžio jau nebejuto, niekam; laikrodis rodė ketvirtį po vidurdienio ir jis paragino arklį šuoliais.

XIV

Kelias į Bialą nebuvo ilgas, kunigaikščio gurguolę Petras Antanas pavijo dar prie Bresto; apsieita be didesnių nuotykių ar incidentų,

jei neskaičiuosime to, kad kažkoks plikbajoris pakelėje, išvydęs karietoje vežamą sušniūravotą kunigaikštį Martyną, ėmėsi mėtyti purvo gurvuoliais į langus, rėkdamas: „Taip jam ir reikia, prakeiktam žydui, kanalijai", ir tuo sukėlė kaliniui karietoje tikrą juoko priepuolį; tačiau pakako belaisviui viduje kažką hebrajiškai šūktelti, padaryti staigesnį judesį, tarsi norėtų iššokti laukan, ir užpuolikas plevėsuodamas nudryžusio kontušo skvernais pasileido į kojas: kad ir surišto, kunigaikščio Martyno vis dar bijojo apylinkėse. Netgi kunigaikštis Jeronimas Florijonas, nežiūrint į visą jo armija paremtą narsą ir karinę bravūrą, šiek tiek baiminosi pakvaišusio pusbrolio: iš pradžių didžiavosi, vos atvykus į Bialą jautėsi it nugalėtojas; važiuodamas pro triumfo arką primenančius savo pilies vartus, išdabintus vėliavų, panoplijų ir patrankų reljefais, pūtėsi tarsi būtų koks Romos imperatorius, nelaisvėn paėmęs baisingą barbarų karalių; įtaisė pusbrolį Martyną Mikalojų kad ir ne pačiame pilies kalėjime, bet atokiame rūmų kampe, arčiau kareivinių ir apsaugos; buvęs raikytojas buvo ūmus, pirmosiomis dienomis siautėjo, daužėsi savo kambaryje, svaidėsi prakeiksmais, grasino visus užversti, o ypač savo žmoną – ją žadėjo sutvarkęs dar ir išpatrošinti* už jos išdavystę arba, geriausiu atveju, numylėti negyvai, kol paskutinį kvapą išleis, tad ne vien prie durų, bet ir po langu jo saugoti buvo pristatyti prūsokai, o pačiam kaliniui uždrausta naudotis ne vien peiliu, bet ir šakute, kad tik sau ko nepasidarytų; apie jokį skutimąsi nėjo nė kalba – joks barzdaskutys pas jį nedrįso nei neštis skustuvo, nei apskritai žengti vidun, buvo vien duotas įsakymas keliems kareiviams prilaikant vis patrumpinti jo barzdą atšipusiomis nedidelėmis žirklutėmis, idant visai jau neapželtų it laukinis. Tokį jį ir išvydo Petras Antanas maždaug po savaitės uolaus darbo atsivežtų gėrybių inventorizavimo Bialoje – apšepusį, be peruko, bet išsireikalavusį savo drabužių ir knygų įkalinime, kaip

* Išdarinėti, išmėsinėti. (Sen. žarg.)

ten bebūtų, kuracijos aktas juk šito tai nedraudė, priešingai, reikalavo, kad būtų išlaikomas pritekliuje, ramybėje ir be jokios grėsmės jo sveikatai; kai jiedu, Petras Antanas ir kunigaikštis Jeronimas Florijonas, nuėjo pažiūrėti, kaip laikosi kuruojamasis, jis sėdėjo sau nusiraminęs – pražilęs, apžėlęs, bet išsičiustijęs lyg salone; jiems atėjus užvertė vieną tų savo hebrajiškų knygų ir dabar jau buvo pabrėžtinai mandagus, tarsi ne jis būtų nelaisvėje, bet jie atėję pas jį į svečius, o jis juos maloningai priimąs; kuo galiu padėti mielam pusbroliui, klausė jis Jeronimo Florijono, o tasai dėl savo nuožmaus ir bjauraus būdo buvo sumanęs iš jo pasityčioti: ir ką gi bylojančios žydų knygos, gal jose yra užrašyta stebuklingų kabalistinių būdų, kaip kiaurai pereiti sienas ir išsivaduoti iš nelaisvės? – ir Jeronimas Florijonas net ėmė spigiai kvatotis pats iš savo sąmojaus, bet Martynas Mikalojus jį visiškai rimtai pertraukė sakydamas, jog gilinąsis ne į šio pasaulio dalykus, dabar jau esąs pasiruošęs savo neišvengiamai lemčiai kuracijoje, nuolankiai neš jam įstatymu numatytą įkalinimo kryžių iki dienų pabaigos, kuri, jaučiąs, ateis netrukus; tad dabar jį dominantis jau tik jo būsimas gyvenimas, kuris seksiąs po dabartinio, būtent to ieškąs Kabalos išmintyje, ir jis trumpai, bendrais bruožais ir kuo paprastesniais žodžiais, kad būtų suprantama net Jeronimui Florijonui Radvilai, nupasakojo visą metempsichozės esmę ir sielų persikūnijimo principą, tas klausė net išpūtęs akis, net taip susidomėjo, kad prisitraukė vieną kalinio kambaryje stovėjusių krėslų ir atsisėdo patogiai, kad išgirstų daugiau; nagi, ir kuo gi tu buvai, pusbroli, ankstesniajame savo gyvenime? Ir Martynas Mikalojus kurį laiką įniko vartyti savo talmudus, pasiėmęs popieriaus lapą ir plunksną, pabraižė, kažką lyg paskaičiavo ir susumavo, tuomet vėl pasitikrino hebrajiškos knygos puslapiuose ir, padėjęs plunksną, pareiškė: pusbroli, Kabalos išmintis beveik neginčijamai rodo, jog praėjusiame gyvenime buvau tilviku, nuo ko Jeronimas Florijonas net žado neteko, o atsitokėjęs mąsliai sumurmėjo patsai sau: tikrai, o juk panašus į tą

ilgasnapį, pusbroli, ta tavo nosis, matyt, užsilikusi iš ano gyvenimo... gerai, o kuo gi būsi kitame, naujame įsikūnijime? Ir čia Martynas Mikalojus vėl ėmė sklaidyti puslapius, o jo giminaitis, dabar jau pradedąs tikėti ypatingomis kalinio galiomis ir paslaptingų mokslų žiniomis, su dideliu susidomėjimu tai stebėjo, kol pagaliau išgirdo, jog viskas rodo, kad Martynas Mikalojus kitame gyvenime atgimsiantis... drambliu, į ką pilies šeimininkas net galva pradėjo linksėti: dramblys, straublys, taip, taip, matau tiesioginį ryšį, o pusbrolis Kabalos žinovas sau tęsė: „Taip, viskas rodo, jog kitąkart atgimsiu drambliu, ant kurio Vilniaus vyskupas jodinės po Jeruzalę... – ir, laimei, kad Petras Antanas buvo likęs stovėti Jeronimui Florijonui už nugaros, laimei, kad tasai nematė kreivo stalininko šypsnio šitai išgirdus, dar gerai, kad Norvaiša balsu neprunkštelėjo, tik susižvalgė su Martynu Mikalojumi, kurio akyse matė užsiplieskusią valiūkišką kibirkštį, ir tas tęsė: – ...taip, o dar vėliau seksiančiame gyvenime vėl atgimsiu žmogumi, ir tada jau aš jodinėsiu ant Vilniaus arkivyskupo, kuris už savo nuodėmes ir beribį durnumą bus atgimęs asilu...“, ir abu pusbroliai Radvilos gardžiai pasijuokė, mat kvailybė buvo gana paplitusi ypatybė, ir Jeronimas Florijonas jokios ironijos nesuprato, tad, galutinai įtikintas Kabalos pranašysčių, ėmė prašyti ir kamantinėti, idant pažiūrėtų savo talmuduose, kas laukia ir jo paties aukštybės, ir čia vėl sekė ilgi braižymai ir apskaičiavimai, kol pagaliau Martynas sunėrė pirštus ir mąsliai pažvelgė į savo įkalintoją, net nejauku nuo to žvilgsnio tapo, ir Jeronimas Florijonas net pasviręs priekin ėmė prašytis: nagi, nagi, Martynai, na nekankink, pasakyk, kuo atgimsiu? Ar ta Kabala tau nieko nerodo? Ir buvo patikintas, kad, priešingai, tokios ypatingos asmenybės kaip Jeronimas Florijonas atveju čia viskas visut visiškai aišku, hebrajiški rašmenys neklysta, ir Jeronimo Florijono net akys užsiplieskė, nagi, sakyk, sakyk greičiau, ir į tai sulaukė atsakymo, Martynas Mikalojus iškilmingai pareiškė: „Jeronimai Florijonai, kitam gyvenime tu neabejotinai atgimsi kuiliu, už savo nesuvaldo-

mą meilę visam šio pasaulio šūdui ir brudui.“ Viešpatie šventas, tą akimirką Petrui Antanui prireikė didžiausių pastangų, kad neprapliuptų juoku, Martynas Mikalojus čia jau nebesusivaldė ir kvatojo iš visų plaučių, Jeronimas Florijonas įtūžo, jo įraudęs pilnas veidas dabar iš tiesų tapo panašus į paminėto padaro snukį, išlėkė, prieš išlėkdamas iš to pykčio dar spėjo įsakyti: gerai, jei jau aš kuilys, tai nuo šiol kaliniui duoti ėsti vien tik kiaulieną, kad nepamirštų, pas ką svečiuose, nė vieno patiekalo be trefnos kiaulės mėsos ar taukų, kas, žinant Martyno Mikalojaus įprotį nė burnon neimti mėsiško, jam iš esmės grėsė visiška bado mirtimi, tačiau toks buvo įsakymas, ir kunigaikštis išmovė lauk, o kalinys dar sustabdė Petrą Antaną: pasilik, tarė, ir tau kai ką dar turiu pasakyti; jiems likus vienudviem, jis įsmeigė į Norvaišą akis ir tarė: tikiuosi, supratai, jog į tavo žirgą šoviau tyčia, vien dėl to, kad tau buvo brangus, niekada neatleidžiu išdavystės, niekam. Betgi Petras Antanas šitai žinojo, nė nebuvo suabejojęs: taip ir supratau, kunigaikšti, dabar atsiskaitėm, vos nepridūrė – galim vėl likti draugais; norėjo dar pasakyti apie Balbetę, kad ją paturėjo, idant ir jį kiek įskaudintų, bet nutarė verčiau patylėti. Koks iš manęs dabar jau kunigaikštis, – karčiai nusijuokė Martynas, dabar esu jau tik niekas, nebe žmogus, neįsivaizduojamai keista būti niekuo, išbrauktu iš giminės genealoginio medžio, be herbo ir be parašo, be žmonos, be vaikų, be galios, be ryšių, saistančių su visuomene, o svarbiausia – be jokios praeities, atminties, atminimo, nes užtraukiau gėdą; pamatysi, Norvaiša, jei tik Dievas tau duos ilgiau už mane pagyventi, pamatysi, jie padarys viską, kad būčiau užmirštas, kad ištrintų mano net pėdsaką, net menkiausią užuominą, apsimetinės, jog niekada nė nebuvau gimęs, o viskas vien todėl, kad man niekada nerūpėjo, ką jie visi pagalvos... Pažiūrėk, klausė jis, modamas link durų, pro kurias ką tik buvo išėjęs jo pusbrolis, ir kas didesnis varjotas – aš ar jisai? Tik štai jis viską daro kaip reikia, įspūdingai, tik pažvelk į šią pilį, šią armiją, į visą šią *pompa* ir galią, juk svarbiausia šiandien – atrodyti, pasirodyti, o

kas esi iš tikrųjų, niekam nerūpi, o man niekada nerūpėjo atrodyti, man niekada nerūpėjo, ką kokia padugnė pagalvos, nes puikiausiai žinau, kas esu iš tikrųjų, esu tik skausmo, aistros ir sielvarto pritvinkusi siela, substancija, kuriai forma nerūpi, o mūsų dabartis – priešingai, vien tik formos, vien tik dekoracijos, vien tik iliuzija, teatras, apgaulė; kaip teatre, taip ir dabar, neturim tikrų bėdų – vietoj perkūnijos mums griaudžia ir šiurpą kelia vien už scenos drebinama skarda, o vietoje lietaus – šniokščia į metalinį kibirą pilamos kruopos; mes išmokom pastatyti bažnyčias, kokių dar niekas nestatė, tik štai jose gyvena ne Dievas, bet daugardukų klebonai; pažiūrėk, mūsų pačių šilkais ištaisyti namai auksuotomis sienomis ištapyti nesamom perspektyvom, nusidriekiančiom į dangiško grožio sodus, kai štai anapus tikrojo mūro, išorėje – dvokiančiomis srutomis patvinusios skurdžios miestų gatvės, knibždančios žiurkėmis ir pavargėliais; pažvelk, kokia visa tai apgaulė – mes slepiame plikes po svetimų plaukų perukais, senatvę – po pudra, sifilį – po juodo aksomo skritinėliais, o artėjančią mirtį – po rausvais skruostų dažais, betgi atimk visa tai, ir kas liks? Nesvarbu, kas esam, ką jaučiam, svarbu, kad gerai ir didingai atrodom patys sau ir žiūrovams savo balagano teatre! Ir Martynas Mikalojus pradėjo aidžiai juoktis, balsu svarstydamas, kaipgi jis laikui bėgant atrodys, kas iš jo liks atminty, ir šitas klausimas buvo paprastas, Petras Antanas jau dabar galėjo jam tai pasakyti, buvo tikras žinąs – bent jau girdėjo, ką visam Brestui pasakojo Matuševičius, kuris dargi sakėsi viską būtinai ir aprašysiąs, taigi, Petras Antanas taip ir išklojo: be jokių abejonių, bajorų tautos atminty Martynas Mikalojus Radvila liksiantis kaip išprotėjęs kunigaikštis piktadarys, deginęs kaimus, grobęs kunigus ir skaisčias mergeles, kurias laikė hareme, o galiausiai tiek išprotėjęs, jog sumanęs žydu patapti, už ką ir buvęs paskelbtas neveiksniu, o jį įkalinant atsiskleidusi visa jo nusikaltimų baisuma: nuosavą žmoną laikęs arešte ir purve, o metresių naujagimius distiliavęs ir siuntęs žydams į Amsterdamą moksli-

niams eksperimentams ir filosofiniam akmeniui išgauti, be to, dar turėjęs parankinį, žudiką, Grabovskį, ir tasai žudęs jo meilužes beigi visus jam neįtikusius...

Ak taip, Grabovskis, kunigaikštis, jį paminėjus, ėmė šypsotis savo kreiva šypsena, ak, statistas, pasirodo, virto savarankišku aktoriumi svetimo gyvenimo pjesėje; blogai prižiūrėtas, blogo prisižiūrėjęs, vargšelis, ar kas patikės, kad, pasirodo, buvo įsimylėjęs vieną mano merginų, ir kai ją, man pabodusią, sėkmingai ištekinau, sumanė išsiaiškinti su ja ir su jos vyru savaip, pasiuto, kai toji jį, netašytą nelaimėlį, atstūmė... pasmaugė iš pykčio ją pačią, o jos vyrą – nudūrė... Betgi visi kalbės, jog tai būta manojo paliepimo, ar ne? O čia vien paprasčiausias nenumatytas, logiškai nepaaiškinamas prasiveržęs afektas, gaila vien meilios moteriškės, maniusios, jog laimingai nugyvens gyvenimą... Kunigaikštis kvatojo, bet su ašaromis akyse: Norvaiša, jūs net neįsivaizduojat, kaip įdomu būti savo paties gyvenimo spektaklio žiūrovu, tarsi teatre sėdėtum pirmoje eilėje ir matytum tave vaidinantį aktorių... tarsi būtum mokslininkas, stebintis neįkainojamą alcheminį eksperimentą, kai žodinė apgaulė, paskalos ir kuždesiai taip sutankėja, jog net atgyja, garsas tampa materija ir pradeda gyventi savarankišką gyvenimą... Taip, man derėtų į savo gyvenimą žiūrėti kaip į mokslinį eksperimentą, galbūt tai iš tikrųjų dabar vienintelė išeitis, jūs man čia pats nežinodamas pastūmėjot puikią idėją, ačiū už tai, jaučiuosi, tarsi vyktų tikriausias alcheminis virsmas, galbūt dabar mano gyvenime – ne kas kita, o būtent eksperimento *nigredo* pakopa, pirmasis žingsnis link filosofinio akmens išgavimo, visiška *decompositio vitae*, visiškas manojo gyvenimo suirimas, kai viskas susilydo į juodą, dvokiantį mėšlą, vėliau sužvilgsiantį auksu... o galbūt tai – priešingai – Golemas, atgyjančios materijos pabaisa, tik gimusi ne iš dulkių, o iš nuogirdų, iš žmonių paskalų?

Ir jau nebepykdamas, atlyžęs, Martynas Mikalojus prisiminęs klausė, kaipgi Petro Antano žydaitė gyvenanti, gal jau ją paturėjęs

ir gal jau galįs papasakoti, kaip mylisi žydės? O išgirdęs atsakymą, kad, paaiškėjo, jog Gordono duktė, pasirodo, yra mirusi dar gerokai anksčiau, nei jis ją išvydo, jos dvasia galbūt klajojanti tėvų namuose, jam pasivaidenusi ir tiek, kunigaikštis, kaip žydiškų reikalų žinovas, jiems lėtai rūkant Teofilės tabaką, kuriuo Norvaiša pavaišino, jam kantriai paaiškino: mielasis, tai būta ne ko kito, kaip paprasčiausio dybuko: žydų sielos yra ypatingos, labai savarankiškos, jos ne visada paklūstančios visuotiniam metempsichozės dėsniui, kartais kai kurios neramios ir gyvybingos dvasios pabandančios įsitaisyti į gyvuosius, toks apsėdimas ir vadinamas *dybbukh*, menkas malonumas, jei tavyje apsigyvena kažkas svetimas, oi menkas... o žydų merginų, ypač tų, mirusių nekaltų ir niekados neragavusių kūniškų malonumų, sielos būna itin aršios, godžios, alkanos kitos, gyvos, būtybės ir jos kūno šilumos; jos galinčios suėsti apsėstąjį iš vidaus, it kirmėlė obuolį... bet, matote, bičiuli, dabar gal patikėsite, jog greta, o galbūt kartais ir mūsų pačių viduje, yra ir didžiulis, nesuprantamas pasaulis, o iliuzija kartais būna ryškesnė nei tikrovė? Ir jūs sakote, kad apsėdimas ėmė ir liovėsi po to, kai išvydote jos kapą? Kaip keista... Ar jūs tikras, jog ten tikrai būta jos kapo – jūs juk neskaitot hebrajiškai, ant jo galėjo būti užrašyta bet kas, gal ten būta tiesiog kokio seno rabino antkapio ir Gordonas jus apgavo? – pašaipiai šypsojosi kunigaikštis Martynas.

Taip, kunigaikštis Martynas buvo keistas žmogus, net ir laikomas visiškam arešte Bialoje jis nesijautė belaisviu, veikiau elgėsi ir laikėsi taip, tarsi visi likusieji būtų buvę jo valdžioje, truputį jo apkerėti: nežiūrint į visus jo laidomus pokštus bei užgauliojimus, ir Petras Antanas, ir kunigaikštis Jeronimas Florijonas pas jį vis sugrįždavo; keistas dalykas, bet Martynas Mikalojus buvo tarsi šventasis beprotis, tarsi pranašas, tarsi kartais jo lūpomis bylotų kažkas didesnio ir keisto, tarsi jis žinotų ypatingą paslaptį, kurios nuotrupomis kartkartėmis teikdavosi maloningai pasidalinti; tiesa, apsilankymai pas jį dažniausiai baigdavosi visiškai sujauktomis mintimis ir pasė-

tomis abejonėmis, žiauriomis patyčiomis ar negailestingais figliais, kaip kad nutiko Jeronimui Florijonui, užsimaniusiam atsikeršyti pusbroliui – jei jį ir aplankydavo, ateidavo vien siekdamas pasišaipyti iš jo religinių ar mokslinių įsitikinimų, tarp jų vyko tikras karas, kuris kurį labiau paniekins, ir taip, Jeronimo Florijono pusėje buvo armija ir sargybiniai, valdžia ir galia, įstatymo valia jis buvo visagalis globėjas, vieno jo įsakymo ar mosto pakako, kad iš kalinio būtų atimtas kuris nors iš negausių kasdienių arešto malonumų ar paprasčiausią orumą palaikančių būtinybių: knyga, taurė vyno prie vakarienės; kad įstumtų į neviltį kalinį, kartais pakakdavo ir neduoti vandens nusiprausti ar paliepti kelias dienas neišnešti naktipuodžio, bet Martynas Mikalojus įstabiausiais būdais sugebėdavo pritraukti lankytojus vėl ir vėl, o pritraukęs apgauti: pavyzdžiui, įtikinęs pusbrolį, jog galįs jo akivaizdoje išgauti filosofinį akmenį, išsireikalavo kelių retortų iš Turnos, stiklainių, stalo, kai kurių knygų ir širmos, už kurios pasislėpęs kažką pilstė ir burbuliavo, ir, kažką kalbėdamas hebrajiškai bei lotyniškai, leido kraupius, dvasių vaitojimus primenančius garsus, nekantraujantį pusbrolį guosdamas, jog tuoj tuoj, dar truputis sielos ir kūno kančių ir pateiksiantis jo aukštybei pusbroliui patį tikriausią, jo aukštybės pusbrolio vertą ir specialiai jam išgautą filosofinį akmenį, kol, galiausiai, dar po kelių hebrajiškų užkeikimų už širmos kažkas garsiai pliumptelėjo ir iš už jos pasirodė Martynas Mikalojus alchemiko triumfo nušviestu veidu ir pratiesė panosėn Jeronimui Florijonui laboratorinį stiklainį su šlapime plūduriuojančia dar garuojančia išmata.

Tačiau vis dėlto jo įkalintojas turėjo daugiau galios ir jokios patyčios, net pačios išmoningiausios, šito negalėjo pakeisti, jo valioje buvo leisti ar neleisti – kad ir matytis su žmona, o šito Martynas Mikalojus dabar reikalavo ir gražiuoju, ir gudrumu, ir beviltišku pykčiu; pratęs prie neribotų, išmoningiausių kūniškų malonumų dabar kankinosi negalėdamas patenkinti savo vyriškų poreikių, tiesiog sienomis lipo savo kambaryje, celibatas jam buvo didžiausia kančia,

atsiųskit man bent Martą, juk nesu su ja ištuoktas – jis reikalavo pusbrolio, sargybinių, visų, netgi Norvaišos, kartą jį prisikvietęs siūlė jam didelį deimantą nuo piršto, kad tik slapčia jam leistų pasimatyti su kunigaikštiene, su tarnaite, su virtuvės ar daržo merga, ar kad ir su kokiu jaunu piemeniu iš bėdos, su bet kuo, jis nebegalįs daugiau būti vienas pats ir net balsu svajodavo, ką darysiąs vos tik atsidūręs moteriškės glėby; vien nuo šitų jo kalbų buvo galima klausantis pačiam išprotėti, kartą šitai nelaimės turėjo išgirsti ir kunigaikštienė Magdalena iš Čapskių, Jeronimo Florijono antroji žmona, kurią tasai buvo atsivedęs kartu giminaičio kalinio pasižiūrėti: iš pažiūros ji buvo apsukri moteriškė, mokanti laikyti savo nuožmųjį vyrą per ištiestą ranką, tasai savo ruožtu atrodė susižavėjęs savo žmonike, savo laputaite, kaip ją meiliai vadino, koketuodama iš visų jėgų ji kartu gebėjo pernelyg arti jo neprisileisti; būdama visad meili, turėjo kiek daugiau vyro pasitikėjimo ir todėl – didesnę judėjimo laisvę, tad prireikus vis galėdavo iškeliauti aplankyti šeimos; šituo dažnai naudojosi, mat Biala su savo kareivinėmis nebuvo patraukli vieta moteriai, bet dabar, čia atsiradus Martynui Mikalojui, ji vis dažniau ir dažniau pradėjo vien favorito negriuko lydima tarsi atsitiktinai vaikščioti po kalinio langu, o vien tatai jau buvo pavojinga, mat nuo jo pragaištingų žodžių ir kalbų apie moteris ir meilės malonumus negalėjo apsaugoti nė didžiausia sargyba, ir todėl šiam pradėjus pusbrolio ir jo žmonos akivaizdoje pasakoti, ką meilingo jis norėtų padaryti atsidūręs moters glėby, baisiausius, krikščioniui neįsivaizduojamus ištvirkavimus – kur ir kaip jis lytėtų, skverbtųsi, bučiuotų ir glamonėtų liežuviu, – Jeronimas Florijonas iškart nutraukė visą aplankymą, vien klausymasis apie tokias nešvankybes galėjo moterį nebepataisomai ištvirkinti, o kaliniui nuraminti ir pakreipti jo mintis Dievop iškvietė savo kapelioną, didžiai dievobaimingą ir gerbiamą kunigą Liudviką Ignotą Riokurą; kapelionas pas Martyną Mikalojų ištvėrė vos pusvalandį – išlėkė iš ten visas raudonas, atrodydamas taip, tarsi tuoj pats eis virvės ieškotis, nieko nebegalėjo pasakyti, vien

purtė galvą į šonus ir beviltiškai netekęs žado vien žvelgė į dangų, tarsi teigdamas, jog šitam nusidėjėliui jau niekas nebepadės, o pavymui sklido Martyno Mikalojaus kikenimas: žmonės, dalinu jums dykai neįkainojamus patarimus, kaip patirti meilės malonumą, galiu jums būti tikras vedlys po kūno žemėlapį, žinau, kur paliesti, kur spustelėti, kur lyžtelėti, kad kūnas nuo palaimos suskambėtų it muzikos instrumentas, šito jūs jokiose knygose nesurasit... Taip, kunigaikštis Martynas žinojo daug geidulių paslapčių, Petras Antanas tuo neabejojo, užburtos moterys Turnoje buvo geriausias to liudijimas, o tai, ką jis pats patyrė su Balbete, kas buvo visiškai nepaaiškinama, neabejotinai buvo kunigaikščio meilės muštro, o gal net ir Kabalos burtų pasekmė; tačiau pasitaikius progai jis viena ausim klausydavo aistringųjų kliedesių, nelaimė tik, kad kunigaikštis Martynas, vos jį pastebėjęs netoliese, imdavo įkalbinėti atvesti jam moterį, kad ir jo žmoną Martą, tvirtindamas, kad kuracijoje juk buvo pasakyta, jog jie turį tenkinti jo kūniškus poreikius, o vyriškas poreikis jam šiuo metu – vienas svarbiausių.

Ir Petras Antanas, visa tai matydamas, gerai prisimindamas vargšo Johano Bachstromo istoriją, puikiai žinojo, kas gali nutikti niekuo dėtiems žmonėms, jei jie, savo nelaimei, atsiduria tarp Radvilų ir jų žmonų, todėl labai aiškiai suprato, jog metas keliauti, nelaukiant, kaip ten pasisuks reikalai su jos aukštybės kunigaikštienės Magdalenos vizitais, ir kuo baigsis kunigaikščio Martyno norai pasimatyti su žmona, kuri, beje, Bialoje dabar lygiai taip pat nesirūpino nei savimi, nei savo vaikais; Jeronimas Florijonas ne juokais niršo, jog nė gavusi tūkstantį taip ir nesugeba susitvarkyti, sūnūs taip ir tebevaikščiojo nevalyvi, apdriskę, vyriausiąjį, vargšą luošiuką, tiesa, buvo nuspręsta išsiųsti į mokslus Varšuvon, ir kunigaikštienė Magdalena mielai ta proga pasišovė jį palydėti. Be to, Petrui Antanui Bialoje nebuvo malonu viešėti – tai buvo keista vieta, prabangi ir didinga, su nuostabiais rūmais, su puikiais bokštais, su didžiulėmis menėmis it bažnyčiose ištapytais skliautais, su gražiausiais paveikslais,

prabangiais baldais, bet labai nejauki, tarsi didžiulės, prabangios išpuoštos kareivinės – galbūt lėmė tai, jog ten aplink kvartiravosi šeši tūkstančiai mėlynų pėstininkų ir dar pora tūkstančių kunigaikščio raitųjų kazokų, gal kad vietoje sodo buvo didžiausia pratybų aikštė, vietoj fontano – jojimo maniežas, o vietoje oranžerijos – didžiulis kalėjimas prasižengusiems pavaldiniams; girdėdamas jų, kalinamų ar net kankinamų, vaitojimus Jeronimas Florijonas juokaudavo – o, mano choras dainuoja; viskas čia buvo tvarkinga, sugriežtinta ir sukarinta, netgi jo meno ir brangenybių kolekcija – regėjos, tūkstantį paveikslų ir daugybę skulptūrų jis turėjo vien dėl to, kad turėtų, ne dėl džiaugsmo ar grožio, bet dėl kiekio, dėl skaičiaus, kaip armiją; vien dėl to, kad reikia, regis, turėjo ir teatrą, tikrą, ir lėlių marionečių, ir baletą jam šoko ne vien mergelės, o ir jauni bernai, kadetukai; iš visų šeimininkas reikalavo besąlygiško klusnumo, viskas čia vyko pagal tvarkaraštį, vokiškai, čia buvo slogu, nuo tų kareivinių Petrui Antanui beveik vaidentis pradėjo – kartą net pasidingojo, jog iš rikiuotės žvelgia jo paties tėvo, Jono Izidoriaus Norvaišos, veidas net nusipurtė tąkart, ir blogiausia, galvodavo Petras Antanas, kad vakare negali nė išgerti – jo aukštybė, priešingai nei kiti didžiūnai ar jo pusbrolis etmonas, buvo visiškas blaivininkas ir nė akyse negalėdavo girtų pakęsti. Vienintelis prasiblaškymas, trikdantis tas rikiuotes ir marširavimus, panoplijus ir patrankas, tvarką ir simetriją, buvo vien kunigaikščio potraukis prie visokių deformacijų, anomalijų ir apsigimimų; tad iš Turnos atgabentosios ir Petro Antano surašytosios retenybės atsidūrė pagarbiausioje vietoje Bialoje: baziliskas spirite užėmė deramą vietą šalia dvigalvio kūdikio, ir kito, vienaakio, su milžiniška galva, šalia dviejų banginių meilės padargų, slibino kaukolės ir iškimšto krokodilo; žvelgdamas į aklą baziliską stiklainyje, nebegalintį žudyti žvilgsniu, Petras Antanas nenorom galvodavo apie Martyną Mikalojų.

Petras Antanas iškeliavo netrukus – jo pasiuntinybė buvo baigta, nedidelį kelio galelį, už Bialos ribų, jis dar lydėjo kunigaikštienės

Magdalenos ir Martyno Mikalojaus sūnaus Juozapo Mikalojaus karietą; jam teko ir išbandymas palydėti vargšą kuprelį atsisveikinti su įkalintu tėvu; kalinys iš pradžių nė nenorėjo jojo matyti, bet vėliau, apkabinęs savo luošiuką, jam tik pratarė: eik, gerai mokykis ir visiems laikams pamiršk savo tėvą, taip bus geriausia visiems; ir jodamas keliu ties karietos durelėmis jis matė jaunojo kunigaikščio į stiklą įremtą aukštą kaktą, iki kraujo kandžiojant lūpas tramdomą ašarą paaky, vėliau karieta pasuko į Varšuvą, o jis – link Nesvyžiaus.

XV

Jojant Petrą Antaną vėl kamavo vis sugrįžtančios mintys apie senatvę – rudens orai buvo bjaurūs, šaltis ir drėgmė smelkėsi jam į kaulus, sąnarius maudė, naujasis arabas nė iš tolo neprilygo Argentui – buvo puikus gyvulys, bet ne toks išauklėtas, ne toks supratingas, kur kas aikštingesnis, labiau nenuspėjamo būdo, kartkartėmis net užsispyręs it asilas, ir Petras Antanas nebebuvo toks nirtulingas raitelis kaip jaunystėje, kad žūtbūt galynėtųsi su žirgu, jį palaužtų, įveiktų, jam tesinorėjo nujoti greičiau į tikslą, o orai buvo šlykštūs, keliai – pažliugę, nesaugūs, kad ir su nesvyžiškių palyda, bet kelis kartus teko bėgti nuo plėšikaujančių pakelės bajorėlių būrių – negalėjo sau leisti dar vienų peštynių, vežė svarbius piniginius dokumentus, visus tuos Turnos depozitus, negalėjo sau leisti, jog jie po kokios rabavonės susidūrimo atsidurtų griovy, pakelės purve; be

to, jojant ir mintys kankino nelabai malonios – vis galvodavo apie kunigaikštį Martyną, įkalintą, virtusį niekuo, virtusį *nullum*, tas skaitmuo dabar Petrui Antanui nedavė ramybės, net pačiam buvo keista, jog tiek daug galima mąstyti apie nesatį, niekį; tačiau buvo akivaizdu, kad Viešpaties pasaulio plane niekui taip pat turėjo būti skirta vieta, galbūt kažkokia užantspauduota ertmė, tuščias tamsus rūsys po pasaulio statiniu, ir čia jis galvojo, kad galbūt šitai galėtų jam paaiškinti nebent koks Glaubitzas arba žydai, tik, žinoma, ne Šimonas Icikovičius, ir jis net pats sau nusišypsojo prisiminęs andainykštį Turnos ekonomą, dabar įstrigusį Bialoje ir, regis, ilgam: išvežtas kaip Jeronimo Florijono belaisvis, jis greitai įgavo nuožmiojo kunigaikščio pasitikėjimą, mat tasai, matyt, įaudrintas pusbrolio Martyno, net įkalinime niekaip neatsižadančio tos paslaptingos erezijos, dabar pats ėmė domėtis ta Kabala ir jos pranašystėmis, pradžioje bandė iškvosti net kunigaikštienę Martą, ką toji žinanti, tačiau anoji domėjosi vien stebuklingomis brangiųjų akmenų savybėmis ir apie tuos žydiškus monus ne ką tegalėjo papasakoti, ir tada jau Jeronimas Florijonas kreipėsi į Šimoną Icikovičių, kaip buvusį Martyno patikėtinį, ir tam neliko nieko kita, kaip tik apsimesti didžiausiu Kabalos žinovu ir primeluoti Jeronimui Florijonui, jog galįs jam išpranašauti jo ateitį; „O ką jūs būtumėt daręs manimi dėtas, ponas Norvaiša, – skėsčiodamas rankomis ir baugščiai dairydamasis aplinkui Icikovičius jam kuždėjo Bialoje, – kunigaikštis Martynas, lyginant su šituo, yra dar visai šviesaus proto“; taigi, dabar Šimonas Icikovičius po truputį penėjo Jeronimą Florijoną paslaptingomis kabalistinių pranašysčių nuotrupomis apie jo laukiančią didžią ateitį ir pasaulinę šlovę; svarbu buvo taupiai tas užuominas seikėti ir kol kas, regis, Icikovičiui niekas negrėsė – jis buvo sąlyginoje Bialos pono malonėje, tačiau vargu ar galįs ką nors išmintingesnio pasakyti apie niekį, beprasmybės ir nepaaiškinamos tuštumos jausmą, vis dažniau užplūstantį Petro Antano Norvaišos mintis.

Lygiai taip pat jis dažnai prisimindavo ir juodąją ertmę, jausmą, beveik panašų į mirtį: visa praryjančią tamsą ir užmarštį, kurią buvo patyręs Balbetės glėby – tačiau keistu būdu ji nebuvo tuščia, priešingai, tas juodumas buvo tirštas, pritvinkęs pilnatvės; kuo daugiau jis mąstė, tuo labiau suprato, jog tai būta malonumo pačiu gryniausiu pavidalu, tokio tankaus, kad net juodo kaip sutemos, tarsi sąmonės aptemimas, tarsi jis būtų atsidūręs kažkur anapus visko, kas pažįstama, nes net aplink esantis pasaulis, erdvė ir laikas tomis akimirkomis tarsi buvo išskydę, išnykę; jis suprato, jog daug ką atiduotų, kad bent akimirkai galėtų vėl patirti tą visiško užsimiršimo jausmą; mintyse jis bandydavo atgaivinti ano karto atsiminimus – jos garbanas, besirangančias tarsi gyvatės, jos nuo išmušto prakaito žvilgančias krūtis, apvalias tarsi obuoliai ir stačias, su mažučiais rusvais speneliais, jos šlaunų šilumą ir jėgą, baltus dantis, sušmėžavusius pro skausmo iškreiptas lūpas, kai jis neatsargiai palietė jos botagu sučaižytą nugarą; jis suprato, jog geismas jai, nuplaktai ir išvarytai iš sugriuvusio raikytojo svajonių dvaro, buvo tarsi burtas, tarsi užkalbėjimas baimei nuvyti, tarsi mišios, atnašaujamos gyvenimui; užmarštis, vaistas nuo nerimo dėl ateities ir priešiško pasaulio; jis, pats negalėdamas tuo patikėti, suprato jos besiilgintis ir dabar kankinosi pats nuo savo apmaudo, kad paleido ją vieną tais nesvetingais rudens lietaus merkiamais keliais keliauti kažkur, į visišką nežinią.

Tačiau Stalovičiuose, Naugarduko paviete, jo laukė staigmena – ne kas kitas, o garbusis architektas Johanas Kristupas Glaubitzas, kuris, kaip paaiškėjo, ten buvo atvykęs sutvarkyti nebaigtų reikalų, kuopti svetimo mėšlo, kaip jis karčiai pasakė: pasirodė, jog Vilniaus katedros kapitula ir kanauninkas Žulkovskis už didžiausius pinigus buvo nusamdę italą, karaliaus architektą Jokūbą Fontaną Švenčiausiosios Mergelės Marijos Užmigimo bažnyčiai atstatyti, o tasai, paėmęs dvidešimt penkių tūkstančių auksinų avansą, jį išeikvojo ir paprasčiausiai nusiplovė, kažkokia nešvari, neaiški, tamsi

istorija, miestelyje šnekama, jog buvo įsipainiojusi moteris, neva beveik viską tas Fontana dėl jos kortom pralošęs, nors jis nenorįs tikėti tokiom paskalom apie kolegą, gerą profesionalą, tačiau, kaip ten bebūtų, kapitula dabar bylinėjasi su anuo dėl iššvaistyto avanso, o Fontanos vieton visko pabaigti pasamdė jį, ir dabar vargšui Glaubitzui reikėjo tvarkyti tas pradėtas statybas pagal neiškepusį pirmtako projektą ir su varganom lėšom; tam ir buvo čia trumpam atvykęs, apsistojęs klebonijoje; „kas gi kitas, jei ne aš?" – retoriškai klausė uolusis liuteronas, tačiau net ir jis atrodė pasidavęs rudeniniam niūrumui, daugiau kalbėjo apie pinigus nei apie pasaulio architektūrą; nežiūrint į viską, aprodė Petrui Antanui Stalovičių bažnyčią, paskendusią tarp pastolių ir tarp rudeninių šlapių sodų plikomis šakomis ir raudonais žieminiais obuoliais; Norvaiša ten liko vakarinių mišių ir, sėdėdamas pustuštėje šaltoje bažnyčioje tarp vietinių kaimiečių bei kelių apylinkės plikbajorių, pusiau nuoširdžiai pasimeldęs ganė akis; jo dėmesį patraukė šventojo Jono Krikštytojo galva ant padėklo, šviežiai išlipdyta reljefe tiesiai po altoriaus glorija su Šventąja Dvasia; jis paminė andainykštį savo sapną, kuriame žydaitė šoko su šydais ir tokiu pat padėklu, et, kas galėjo pagalvoti, jog paaukota bus kunigaikščio Martyno galva, visgi kai kurie sapnai yra pranašingi, o kai kurios mintys turi galios virsti kūnu, ir kai jis, mišioms pasibaigus, persižegnojęs patraukė link žydo užeigos, kažkoks prancūziškai vilkintis jaunas vyrukas su skrybėle ir apsiaustu pakilęs iš paskutinio bažnyčios suolo patraukė ta pačia kryptimi kaip ir jis, ir šitaip, keliolikos žingsnių atstumu, jie priartėjo prie užeigos, Norvaiša net mintyse nusikeikė, dar vienas keliautojas, ir taip jam su vyrais vos užteks vietos, jie žengė vidun, vienas po kito, dabar tas vyriokas jau patogiai atsistojęs šildėsi rankas sau prie židinio, tik garas kilo nuo sulyto apsiausto, lašai kapsėjo nuo plaukų, vyriškai surištų nukarusiu šlapiu juodu kaspinu, „garbė Jėzui Kristui", – pasisveikino Norvaiša ir, jaunuoliui atsisukus, Petrui Antanui apmirė širdis: tai buvo Balbetė.

Jie kalbėtis pradėjo tik po to, vėliau, kai ji jau ilsėjosi skurdžiame užeigos guolyje, jam padėjusi galvą ant krūtinės, į peties linkį; lig tol, kiek Petras Antanas Norvaiša paminė, tarsi viskas vyko be žodžių ir be kalbų, buvo savaime suprantama, jog jie dalinsis užeigos kambarį ir kai jame skubiai atsidūrė, saldus juodosios tuštumos stebuklas pasikartojo, tik šįkart jis nebuvo apimtas pykčio, ne taip skubėjo, tačiau vis tiek buvo godus, nieko beveik negalvojo, vien kaip numalšinti savo alkį ta moterimi, su kuria viskas buvo taip paprasta ir savaime suprantama – būti kartu su ja buvo tarsi kvėpuoti, tarsi gerti vandenį ir valgyti duoną, ji buvo tarsi gyvasties stebuklas; ji atsivėrė ir atsidavė jam visiškai, be kalbų, be kvailų klausimų, ar myli ir kas bus rytoj; be jokio drovumo ar gėdos, vien su didžiausiu geismu, sklindančiu iš kiekvienos malonumo ir prisilytėjimo išalkusios savo odos poros, nuo kiekvieno pašiurpusio odos plaukelio, ir jųdviejų pasisotinimo akimirką jį vėl apėmė tas protą jaukiantis saldumo jausmas, tačiau kai jis baigėsi, stebuklas liko, ir tas stebuklas buvo toji moteris lovoje ir jos pailsęs, kiek lipnus, šiluma alsuojantis kūnas, šalia kurio visas lapkričio lietaus merkiamas pasaulis su rudais pūvančiais lapais nuklotais sodais, šaltomis aidinčiomis bažnyčiomis ir purvu pažliugusiais keliais atrodė toli toli, už tūkstančių mylių, o gal net ir visiškai išnykęs; šalia jos nebuvo vietos baimei, mirčiai, ligoms ir senatvei; kad ir priklausiusi kunigaikščiui, kad ir pažymėta gėdos įdagu, ji buvo stebėtinai tyra; tyra it gyvasties versmė, it užmigusi šventoji mergelė.

Švintant jis pabudo nuo baisaus sapno: regėjo save, įbėgantį į tuščią nepažįstamą kambarį, kuriame jos nebėra ir, kaip būna vien sapnuose, jį apėmė stingdanti baimė ir suvokimas, kad jos nebėra iš viso, pasaulyje; tačiau pabudęs jis kilstelėjo galvą – ji tebesiilsėjo ant jo nutirpusios rankos, tik pasisukusi ant kito šono ir dabar jis melsvoje ryto šviesoje grožėjosi jos mažyte ausimi, kyšančia iš po vienoje pusėje kitados trumpiau pakirptų plaukų, jos kaklu, tobulai nuvilnijančiu nuogo peties ir laibo liemens linkiu, ir jis

tyliai užtraukė užeigos antklodę ant jos nuogumo, kad nesušaltų, tačiau ji pabudo, pabudo, atsigręžė ir nusišypsojo, ir jis vėl pasijuto geidžiąs, pasijuto turįs pasinaudoti proga, kol dar galima, kol ji dar čia, ir rytinė aistra buvo paprasta ir trumpa, tačiau ne mažiau palaiminga, jis suprato, jog jam dar jos negana; tada, tąryt, jie ir sutarė niekada daugiau nebesiskirti, jis pasakė jai turįs užsukti į Nesvyžių kelioms dienoms, paskui keliausiąs į Vilnių, ji turinti vykti su juo, nes jai vienai, moteriškei, keliauti pavojinga; stebuklas, kad ji pasiekė Stalovičius sveika ir gyva, Vilniuje jis ja pasirūpinsiąs, ir ji sutiko; jo glėbyje jautėsi saugi, tą jis tikrai galėjo patvirtinti, nes net jos mikčiojimas tarpais visiškai nurimdavo; ji beveik neužsikirsdama ištarė: nežiūrint į viską, negalėjusi jo užmiršti, visąlaik apie jį galvojusi nuo tos akimirkos Turnoje, kai jie išsiskyrė, veikiausiai pati Apvaizda jiems lėmė vėl susitikti, Viešpaties ranka, ne kitaip.

Tą dešimtį mylių, kurias kitą rytą turėjo įveikti iki Nesvyžiaus, jie keliavo jau kartu, palydos vyrai iš pradžių truputį narstė juos žvilgsniais ir kuždėjosi, tačiau jis tepasakė, jog kilminga ponia dėl savų priežasčių *incognito* vykstanti į Nesvyžių, ir jie šiais neramiais laikais ją privalantys palydėti, kaip riteriams ir bajorams priklauso, tad toliau jie jojo greta ir kelionė su ja neprailgo, jo akys ilsėjosi, žvelgdamos į ją – kad ir su vyriškais drabužiais iš Turnos, kiek per dideliais, tačiau atrodė žaviai su trikampe skrybėle, su vyriškai surištais plaukais, buvo ištverminga, puikiai savo kelnėtom tvirtom šlaunim laikėsi balne, buvo matyti, jog ne naujokė, jog gimusi bajorų luome ir nuo vaikystės įgudusi jodinėti; negalėjo jos per daug kamantinėti, aplinkiniams girdint, tačiau kiekvieną kartą, kai ji iš po juodos skrybėlės krašto pažvelgdavo į jį savo spindinčiomis akimis, jį apimdavo nepaaiškinamas džiaugsmas ir salduma.

Nesvyžiuje ją įkurdino, žinoma, ne pilyje, bet geriausioje užeigoje – jo, kaip patikėtinio, laidavimo pakako, kad ja būtų deramai ir pagarbiai ten pasirūpinta neuždavinėjant per daug klausimų; pas kunigaikštį etmoną jo laukė, jis buvo palydėtas į vieną jo kambarių;

lipdamas viršun didžiaisiais laiptais su rausvai pilkšvomis freskomis ir nutapytais netikrais lipdiniais ir langais vėl prisiminė Martyno Mikalojaus žodžius apie tai, kad jų dabartiniai gyvenimai – vien puošni apgavystė akims, kaip toji žuvis, kurią čia andai rūmuose valgė ir kuri, kaip prapjovus paaiškėjo, esanti kalakutiena; kunigaikštis etmonas jį priėmė miegamajame, ir atsisėdęs priešais jį į krėslą, nugara į besikūrenančią krosnį su herbiniais ereliais išdabintais kokliais, jis dabar žvelgė į kosintį savo geradarį: buvo ruduo, metų laikas, kai jam kaskart paūmėdavo ligos, ir štai jis dabar sėdėjo atremtas į pagalves po žalio prancūziško šilko baldakimu, su mažu kilnojamuoju rašymo staleliu ant siuvinėtos altembaso antklodės – šitai buvo jo paradinis, oficialus miegamasis, netgi miegamieji šiais laikais buvo vien dėl akių – artimiausieji žinojo, jog jis mieliausiai leidžia naktis kunigaikštienės kambariuose, ten buvo jaukiau ir šilčiau, o vėlyviems slaptiems pasimatymams *in privatum* su kuo norįs turi ir dar kitus miegamuosius kambarius rūmuose; netgi jo nusisekusi laiminga santuoka turėjo apgaulingąjį išorinį sluoksnį ir dar ne tokį dailų pamušalą po juo; viskas šiame gyvenime buvo dviguba, ir dabar, klausydamas kosulio priepuolio, Petras Antanas sau mąstė, jog netgi pats kunigaikštis, geraširdis, vaišingas, atlapaširdis ir minkštas švaistūnas, tarsi švelnus ir pūkuotas persikas viduje buvo su kietu, raukšlėtu tamsiu kauleliu: štai tokį jį visi daugiausiai prisimins – paviršutinišką kunigaikštį „tu mano Žuvele“, o iš tiesų štai šiltai sau lovoje pilies viduryje sėdėjo beatodairiškas strategas, tvirtas ir kietas šeimos galva, ką tik paaukojęs vieną saviškių, kad išliktų kiti; be gailesčio nugenėjęs ne pagal planą išsikerojusią šaką, idant išsaugotų šimtametį šeimos medį; atmintyje blausiai šmėstelėjo kažkada Milkantuose matytoji keistenybė – pusiau pušis, pusiau beržas, ir jis liūdnai šyptelėjo ją prisiminęs, bet kunigaikštis etmonas šitai suprato savaip: duokit šen popierius, mano mielasis, pažiūrėsim, ką turim, ką pelnė toji kuracija; ir jo akys sublizgo, matydamos skaičius depozituose, žemių inventoriuose ir pajamų

išklotinėse, žinoma, visa tai vieną dieną atiteks Martyno Mikalojaus sūnui, Juozapui Mikalojui, bet kol šisai dar nėra pilnametis, kol dar moksluose, visos šių turtų duodamos pajamos bus, žinoma, kunigaikščio etmono valioje, iš tiesų, Žuvelė geriausiai išėjo iš viso šito, kaip pasakytų žydai, gešefto, – gavo daugiausiai ir dargi rūpintis kaliniu nė nereikėjo, šita pareiga atiteko Jeronimui Florijonui kartu su kilnojamaisiais turtais, ir Petro Antano mintys, matyt, atsispindėjo jo veide, nes čia kunigaikštis etmonas ūmai padėjo popierius ant rašomojo stalelio ir įdėbė į jį akis: jos buvo kupinos pašaipos. „Neteisk nors tu manęs, pone, – ištarė jis gan piktokai, – pakaks jau, jog Viešpats mus teis, kas manaisi esąs, kad dabar priekaištingai žiūrėtum? Manaisi esąs geresnis, kitoks? Ne kitoks, toksai pat, tik mažesnis, kaip tik patsai turėtum viską suprasti“, – ir jis iškėlęs žieduotas rankas į viršų teatrališkai pasakė: štai šios dvi rankos, mano, vyriausiojo, rankos, turi iškuopti visą šeimoje susikaupiantį brudą, ir manai, kad joms lengva? Kad galima šitai atlikti nė kiek pačiam nesusitepant? Betgi duok nešvarai valią, užleisk – ir viskas užaks, niekam nuo to nebus geriau; valstybė, mielas pone, prasideda nuo šeimos, šeima – tai irgi valstybė, ir kartais joje dėl tvarkos turi būti kalėjimas, ir kartais jame sėdi kaliniai, kuriuos kad ir myli, bet jų negalima laisvėj palikti, kitaip pradės nusikalsti ir kiti; jeigu norim išlikti per šimtmečius, turim mąstyti galva, ne afektais ir ne širdimi, nors, Viešpats liudininkas, ta širdis kartais ir plyšta iš skausmo; taigi, pone, ačiū tau už nuveiktą darbą, o dabar ir patsai susiimk į rankas, išskysti negalima, mūsų laukia Vilnius ir seimo rinkimai.

Ir taip, Petras Antanas Norvaiša suėmė save į rankas: jam padėjo tai, jog kuo daugiau galvojo apie Balbetę, jo laukiančią miestelyje, užeigoje, apie jos laibą liemenį, kinkuojantį balne, ir garbanotą uodegą, iš po skrybėlės nusidriekusią per liauną nugarą, tuo jam buvo lengviau, nutrūko tik kartą tąvakar, užstalėje per vakarienę, kai kunigaikštienė Pranciška Uršulė susirūpinusi paklausė, kaipgi pasisekė patsai kuracijos paskelbimas, teko girdėti, kad Martynas

Mikalojus nenorėjo su tuo susitaikyti, ir jis, žvelgdamas į savo geradarę, deimantais kibirkščiuojančia ranka keliančią šakutę į burną, į žvakių šviesoje žaižaruojančius auskarus, į ištaigą ant stalo, į šilumą svetainėje, prisiminė Martyną Mikalojų – apšepusį, maldaujantį būtiniausių daiktų ir moters kūno šilumos, ir jis mandagiai, bet šaltai atsakė: taip, kunigaikštis raikytojas priešinosi, jūsų aukštybe geradare, gynė savo laisvę iš paskutiniųjų, net atsišaudydamas, bet buvo pargriautas tiesiai į purvą, du vyrai laikė rankas, du kojas, vienas atsisėdo ant šlaunų, vienas – jam ant krūtinės, tačiau ne šitai buvo blogiausia, niekada nepamiršiu jo veido; blogiausia buvo ašaros jo veide, pralaimėjimas jo akyse; kaip ten bebūtų, viskas baigta, kunigaikštis dabar anuliuotas, kaip ir buvo nuspręsta, nei iš jo, nei iš Turnos nieko neliko, vien prisiminimai apie buvusį jo gyvenimą ir išmėtytos natos; ir šitai nebuvo gerai priimta, jis matė, kaip jos ranka sudrebėjo, tačiau ji susitvardė; jos veidas vėl tapo nejudrus it kaukė, it per šlėktų puotas, ji tik ištarė: ak pone, kam tos smulkmenos, suprantame, jog esate pavargęs, bet nebūkite dėl to įžūlus; po stalu jis išsitraukęs pažvelgė į laikrodį – *silentium est aureum*, tikrai nederėjo pamiršti auksinės taisyklės, vakarienė tuoj baigsis, jis galės nemačiom išsprukti iš rūmų, į miestelį, į užeigą, kur jo laukė Balbetė; ir kai pagaliau atsidūrė jos glėbyje, ji, tarsi jausdama, buvo ypač aistringa, kuždėjo jam meilės žodžius, balsu prašė nešvankiausių glamonių, sakė jam, kaip ją liesti, ką daryti, ir šitai skambėjo kaip nuostabiausia poezija, mat ji sugebėjo dalykams suteikti netikėtus vardus; tai, kas mezginių nėrėjos ar kekšės lūpomis būtų skambėję kaip vežiko keiksmai, jos lūpose virsdavo nekalčiausiom užuominom, kurias supratus atsiskleisdavo jų nuostabi ir begėdiška prasmė; ji buvo it kekšė ir karalienė vienu metu, ir iš tiesų labiau priminė paslaptingas deives iš kunigaikščio bibliotekos nei nuskurdusią bajorę be prieglobsčio.

Nesvyžiuje jis užtruko tąkart trumpai – po kelių dienų išvyko Vilniun, ruoštis rinkimams ir kunigaikščio atvykimui: negaluojantis

etmonas su kunigaikštiene turėjo išvykti šiek tiek vėliau, karietomis, tad jis galėjo nevaržomas tęsti kelionę kartu su Balbete, kuri paaiškėjo esanti patyrusi keliauninkė – nesiskųsdama pakėlė kelionę balne, su vyrais, ir jis žavėjosi, kaip įgimtai oriai ir grakščiai ji pakelia sunkumus: rytais jai pakakdavo nusiprausti, susišukuoti plaukus ir įlįsti į vyrišką rūbą, buvo žavinga ir geidžiama ir be visų tų pudrų ir pomadų, kaspinėlių ir nėrinėlių, kykų ir garderobų, skrynelių ir ryšulių, kuriais apsikraudavo keliaudama Placida Amelija, o ir tai, vos reikėdavo kur išjudėti, kaskart girdėdavosi amžinos aimanos dėl kelionės vargų, nors keliaudavo sau patogia karieta, kaip didelė ponia, betgi ne, alpdavo, šaldavo, dusdavo nuo tvankumos ir bambėdavo; o Balbetė, priešingai, net gamtinio reikalo prispirta gebėdavo visa tai atlikti nepastebimai, diskretiškai dingdama vos kur jiems stabtelėjus pailsinti arklių, priešingai nei jo teisėta žmona, kuri tūpčiodavo kaip perekšlė pakelėj su tarnais ir naktipuodžiais; Balbetės kūnas jo mintyse buvo tarsi paslaptinga malonumų, o ne nešvarumų vieta, ir jis, kelionės metu žvelgdamas į ją balne, kaskart ją nurenginėdavo akimis ir mąstydavo, ką jai darys sutemus, jiems sustojus nakvoti.

Nežiūrint į kartkartėmis dar užpuolantį mikčiojimą, ji buvo puiki pašnekovė, guvaus, šmaikštaus proto; be apsimestinių moteriškų fanaberijų, priešingai, gebėdavo pasijuokti ir iš riebesnio juokelio, nebuvo šventeiva, bet šalia jos niekas neleisdavo sau būti šiurkščiam; ji akivaizdžiai rimo jo draugijoje ir mikčiojo vis mažiau ir mažiau; kai jis bandydavo išklausti jos praeities dalykų, kartais ji sakydavo apie tai papasakosianti kada nors, vėliau, ir jis atlyždavo; lygiai, kaip ir atlyžo tada, kai braukdamas pirštais per įdagą jos mentėje buvo užsimojęs iškvosti jo atsiradimo istoriją; ji, įdėbusi iš nuoskaudos patamsėjusias akis, tepratarė: ak, silpna moteris, neapsaugota šeimos, gali taip lengvai tapti kitų grobiu, o dorybingai atstūmusi niekšą – būti apkaltinta nebūtom nuodėmėm ir net sunaikinta budelius pasitelkus; po baisiosios bausmės ji manėsi esanti žuvusi,

tuomet ją priglaudęs raikytojas, iš pradžių sužavėtas vien jos muzikinių gebėjimų, o po to... o pppo ttoo... ji nne...atsispyrusi jo... jo... išminčiai, žžinioms... jjis.. ggebantis ppa...pa..pakerėti, ak, betgi ją teis tik Aukščiausiasis už josios paklydimus, bet kuriuo atveju šitai nebuvusi meilė, tikra ir tyra; ir po tų žodžių ji lyg susigėdusi nusuko žvilgsnį, o jis jos daugiau nebeklausinėjo, ji daugiau nebemikčiojo; kartais Petras Antanas bandydavo prisiminti ir spėliodavo, ar tik ne ją bus girdėjęs Turnoje, už sienos, tačiau koks dabar buvo skirtumas, jei ir priklausė kažkada kunigaikščiui, kunigaikštis dabar buvo *nullum*, o Balbetė buvo jo vieno ir pakeliui į Vilnių jis mėgavosi ja kasnakt, tyrinėjo jos jojimo nualintą kūną ir alino jį dar labiau, atrasdavo jo slapčiausius kampelius tarsi keliautojas lobius girioje, bet ir ji jį nustebindavo, atskleisdama jam jo paties kūno paslaptis, teikiančias lig tol dar nepatirtų malonumų, Viešpatie didis, jo dar niekas taip niekada nebuvo glamonėjęs, niekada jam nebuvo atėję galvon, jog šitaip net įmanoma, ir kartą, pačiam aistros įkarštyje, nebegalvodamas, ką ir sakąs, ėmė ir leptelėjo: ak ir gerai išmokė tave raikytojas; o tada ji įtūžo, taip įtūžo, kad jis net išsigando, jog ji nustos, liausis ką pradėjusi, bet Balbetė galiausiai nusijuokė savo laukinės nimfos juoku ir atšovė, jog gal tai ji veikiau kunigaikštį kai ko išmokiusi... Ir šitai galėjo būti tiesa, ji tarsi atspėdavo slapčiausias vyro mintis dar jam pačiam jų nesuvokus; kas kitas moteris gąsdindavo, ją kaitino, ji nieko prieš buvo meilės žaidimuose liuoktelti per plonytę ribą, skiriančią skausmą nuo malonumo; ką kitos priimdavo nuolankiai it neišvengiamą pažeminimą, ji – išdidžiai, it deivė maldininko atnašaujamą auką ar dangiškus perlus; jis nė pats nepastebėdavo, kai jie įsiaudrinę apsikeisdavo vietomis ir jis tapdavo jos nuolankiausiu tarnu, darydamas tai, ko jokiai moteriai niekada nė nedarė ir nė nebūtų pamanęs daryti, ir ką kiti būtų palaikę mirtinu smūgiu savo vyriškumui; tačiau šalia jos jautėsi esąs toks stiprus, kad meilės žaidimuose galėjo leisti sau būti visišku josios vergu. Ir pagaliau, kai viskam pasibaigus jie gulėdavo dviese

kur užeigos kambary, tik garsiai ūžiant į šaltą nakties dangų pro kaminą besiveržiančioms liepsnoms krosnyje, švelniai glosdamas virpančius ugnies atšvaitus ant jos kūno, jis pagaliau jausdavosi nebe vienas, o dviese; dviese, bet kartu ir lyg nedalomas vienis.

Pradėjus artėti prie Vilniaus, jį po truputį apėmė nerimas; jojant keliais, kurių jau mažne kiekvieną grumstą atmintinai pažinojo, jis suvokė visiškai nežinąs, ką su Balbete daryti mieste; žinoma, galėjo pasiimti net į savo namus, skirti ten jai kambarius, ten jis buvo vienvaldis; būtų buvę, žinoma, ašarų, grasinimų, klausimų, betgi jis galėjo sutvarkyti namiškius, jie jam būtų paklusę, o jis visad ją būtų turėjęs sau po ranka, betgi šito jis nenorėjo daryti, Balbetė nebuvo šeima; šeima jam buvo veikiau tvarka, pareiga, sloguma, o ji buvo geismas, laisvė ir šiluma; jis pamanė norįs ją atskirti nuo namų nuobodybės, žinojo, kaip elgiamasi tokiais atvejais, žinojo vieną tinkamą butą jurisdikoje, galbūt buvo dar tuščias ir neišnuomotas; kai įjojo pro Aštriuosius vartus į vaiskioje žvarboje skendintį Vilnių su rūkstančiais kaminais, su juodais plikais medžiais varnų nutūptomis viršūnėmis, tokiais pat tamsiais kaip praūžusio gaisro nuodėguliai, jis žinojo, ką turįs daryti: patraukė tiesiai Tilto gatvėn, valda tebebuvo laisva, tad jis iškart ir sulygo, paliko Balbetę jos naujuose namuose: patogiame trijų kambarių bute su miegamuoju, buduaru ir svetaine – tiesa, gan skurdžiai apstatytu, bet šitai buvo galima lengvai pataisyti; atsisveikindamas jis jai padavė kapšą su keliais šimtais auksinų, pirmai pradžiai – nusisamdyti tarnaitę, nusipirkti drabužių, maisto, būtiniausių patalų ir daiktų, pažadėjo ją aplankyti vos tik galėsiąs, greitai, – iki greito pasimatymo, – ir jam vos nuo liežuvio nenusprūdo „mylimoji“, bet ji jį apkabino, pabučiavo į lūpas ir ištarė, jog jei niekada daugiau nebepasimatysią, tai buvo puikiausia jos gyvenimo kelionė, kurios niekada neužmiršianti, amžinai minėsianti jį maldose ir dėkosianti Viešpačiui, kad leido jį pažinti, ir iš to jis suprato, jog ji jį irgi mylinti, tik štai nesitikinti daugiau jo išvysti, mananti, jog šitaip jis ja atsikratąs,

Dieve, kaipgi jis galėtų atsikratyti Balbete, geriausia, kas tik jam nutiko gyvenime, didžiausia dovana, kurią kada nors tik gavo, jis net nusijuokė mintyse, bet pajuto, kaip jį užlieja geismas nuo jos nepatiklumo, eikš, Vilniuje dar nebuvome, ir jis paėmė ją atrėmęs į naujojo buto sieną, čia pat, greitai ir palaimingai, ji net nugarą jam nagais suraižė stengdamasi išsilaikyti balne ant piestu stojančio jo žirgo; toks, pailsęs, išsipašęs, palikęs Balbetę įsikurti ir iš vidaus sprogdinamas nepaaiškinamo džiaugsmo, jis ir grįžo namo, į savo posesiją po juodomis belapėmis liepomis, ant kurių dabar tik karojo sudžiūvę liepžiedžių sparnelių skivytai su riešutėliais, rudais it Balbetės speneliai.

Jo atvykimui jau buvo pasirengta, anksčiau atvykę palydos tarnai namiškiams pranešė, tad židiniai ir krosnys buvo visur pakurti, vakarienė jau ruošiama, jis buvo laukiamas išsirikiavusios šeimos ir tarnų, tą jis matė iš Zabelės akių, ek, paprastutė Zabelė, varškė, iš bado ėsta šuns, dabar, pažinęs Balbetę, nė pagalvoti negalėjo apie ją, ir netgi Placida Amelija, drebanti ant slenksčio po savo kyku ir sabalų kailiais pamušta pelerina, jį kažkaip mažiau erzino; regis, neilgai buvo išvykęs, betgi kaip ūgtelėję jo vaikai, gražūs vaikinai auga, tikri Milkantai Norvaišos, ir mergaitė, ta vis labiau panašėja į Placidą Ameliją, bet vis tiek, jo vaikai, bučiuodamas jų kaktas mąstė, kaip ten sakęs jo aukštybė etmonas, valstybė prasideda nuo šeimos, taip, ir jo šeima ne per prasčiausia, būna ir blogiau, gaila, kad jis vis kelyje, vis stinga laiko sūnums, ir jis mintyse pasižadėjo jiems skirti daugiau dėmesio, nes šitaip ir užaugs visiškai be jo. Kaip visada, kaip šimtus kartų anksčiau, jo po kelionės laukė marška išklota varinė vonia, ir jis kaip visada joje rengėsi palikti kelionės purvą, tik štai šiandien, be tarno, dar pripuolė padėti ir Placida Amelija, lyg išsiilgusi ar ką, ji uoliai pylė jam iš rundelio pašildytą vandenį, buvo visai gera jaustis laukiamam, patarnaujamam, popinamam; šitai ir turėjo būti namai, patogumas, jaukuma; kol Placida Amelija užsižioplinusi jam užpylė beveik verdančio vandens ant peties, jis

net susikeikė, ir toji išbėgo iš kambario braukdama rankogalio nėriniais ašaras; atsistojęs ir šluostomas, veidrodyje, žvakių šviesoje pagavo blausų savo atvaizdą: per mentę driekėsi penki raudoni, šviežūs dryžiai, Balbetės nagai, jos paliktas įdagas, ak štai kas, štai dėl ko jo vos nenuplikė, ir jis šyptelėjo, jam buvo malonu: ir prisiminus Balbetę, ir kad toji šalta kaip antkapis Placida Amelija visgi, paaiškėjo, turinti jausmus.

Vakarieniavo jie trise – mieste vėl buvo Aleksandras Vladislovas: negalėjo praleisti progos pasimalti didžiūnų akivaizdoje per rinkimus, dabar gi, už savo vasarinius nuopelnus telkiant šalininkus, tikėjosi būti pristatytas jo aukštybei kunigaikščiui etmonui ir susilaukti jo malonių; žinoma, tam turėsiąs tarpininkauti Petras Antanas, o kaipgi kitaip; bet Petras Antanas jau nesierzino, apie tai pagalvosiąs vėliau, dabar mėgavosi maistu, buvo kaip reikiant išalkęs, o ant stalo garavo rudeninės gėrybės, kepsniai – įdarytas ir lašinukais susmaigstytas fazanas, kurapkos, dešrelės, buvo jau prieš pat adventą, tad grįžo laiku, dar spėsiąs pasimėgauti, ir jis gardžiavosi, leisdamas pro ausis Aleksandro Vladislovo postringavimus, Placidos Amelijos skurdžias naujienas; laiškus jis peržiūrėsiąs rytoj, iš suplikantų ir interesantų dar buvo užsukęs kažin koks tapytojas, sakėsi esąs Miryso mokinys, pono Norvaišos kvietimu, ji nežinojusi, ką jam atsakyti, jos niekas neperspėjęs, anas išeidamas pasakė būsiąs mieste iki pavasario ir pasakęs, kur jo ieškoti, kai ponas grįš; ak taip, kaipgi jis pamiršęs, buvo iš tiesų išsiuntęs kadais paklausimą, Mirysui, dėl to portreto, na ką gi, vadinasi, atsiuntė mokinį, pats pernelyg užimtas su didžiūnais, reikės pažiūrėti, ko gi tas mokinys vertas, jei kaina prieinama, kodėl gi ne, reikės užsakyti šeimos portretą, kaip buvo sumanęs, kas, kad Placida Amelija kliedėjo kažką dėl skyrybų, ne dėl jos, dėl vaikų, dėl šeimos, dėl giminės garbės, tęstinumo. Jų su Placida Amelija pasitvarkymas liko toks pat, kaip ir prieš jam išvykstant: atsistojus nuo stalo, jis jai mandagiai pabučiavo rankas, iš dėkingumo, kad toji gerai užlaikiusi namus jam

nesant, ir apsisukęs patraukė link savo miegamojo, o ji – link savo naujųjų kambarių anfiladoje; bent jau šįkart jai pakako proto nesukti jam pavargusiam galvos po kelionės. Atsigulęs savo lovon po melsvo damasto baldakimu ilgai negalėjo užmigti: patalynė buvo šalta, nejauki; gulėdamas jis žvelgė į nuogas liepų šakas už lango, kuriose karksėjo varnos: jos šiaušė plunksnas ir tūpė vis aukščiau, vadinasi, šalo, įdomu, kaip ten Balbetė, ar gerai įsikūrė, ar turinti malkų, nors ką ji ten galėjusi suspėti per pusdienį, ir ūmai jį pagavo toks nenumaldomas noras ją pamatyti, juolab, kad buvo visiškai netoli, vos už kelių žingsnių, vos už kelių akimirkų kelio; turbūt šąla tam beveik neapstatytam bute... Ir staiga jis suprato, jog jam nereikia niekieno leidimo, daręs tai jau ne kartą ir dėl menkesnių įgeidžių, bet šįkart jam labiau virpėjo širdis, šįkart buvo kitaip, lyg jam reikėtų skersai perplaukti didžiulę juodą šaltą nakties upę iki jos; jis atsistojo užsimetė drabužius, šiltą, kailiu muštą apsiaustą, pasikvietė tarną, liepė jam nueiti virtuvėn, paimti ką valgomo, butelį vyno, tada kažką pagalvojęs nuėjo prie vienos skrynių miegamajame ir ją atvėręs ištraukė Placidos Amelijos kailinius, gana brangius – raudono aksomo, pamuštus juodais minkštutėliais sabalais, et, tačiau turėjo jų ne vienus, buvo dar keleri panašūs, gal nepastebės, o jei ir pastebės – galiausiai juk vis tiek čia viskas už jo, už Petro Antano, pinigus, ir susupęs kailinius į dar kažkokią antklodę, į ryšulį, lydimas tarno su dengta pintine maisto, per šaltį ir pro tėvų karmelitų bažnyčią patraukė link Tilto gatvės; jos lange degė blausi žvakės šviesa ir jis pabeldė į duris.

Ji atidarė ne iš karto, pirmiausia žvilgtelėjo pro langą, patikrino, kas ten, tuomet kelioms amžinybę virtusioms akimirkoms dingo; paskui pati atvėrė duris – basa, vienmarškinė, susisupusi į kaldrą, nutrauktą nuo lovos; tarnaitės, žinoma, dar nebuvo spėjusi susirasti, tačiau, kad ir negausiai pakurta, bet krosnis šildė, jis apmetė kambarį akimis: žinoma, taip jis ir manė, dar nespėjusi įsikurti, kaip palikęs, taip ir rado, vien ant stalo, šalia degančios žvakės buvo matyti

rašalinė, plunksna, peilis popieriui pjaustyti, keli lapai, įdomu, ką gi ji rašanti; ji ne tiek apsidžiaugė jį išvydusi, kiek nustebo; džiugesys suspindėjo vien kailinius išvydus, tačiau greitai ir dingo, ji negalinti jų priimti, čia ne jos, čia ne jai, ir jis ją nuramino: lai žiūrinti kaip į skolinį, vien tam laikui, kad nesušaltų, kai jai nupirksiąs nuosavus, šituos galėsianti grąžinti, jei nepatinka; ji apsidžiaugė ir maistu bei vynu ir po netikėtų naktipiečių leido jam pasilikti pas ją iki paryčių, buvo pavargusi po visų kelionių ir jis jos ilgai nekankino.

XVI

Kunigaikščiui Mykolui Kazimierui Radvilai, Lietuvos didžiosios kunigaikštystės etmonui ir Vilniaus vaivadai, atvykus į sostinę, Petrui Antanui Norvaišai rūpesčių padaugėjo: viską reikėjo paruošti jo atvykimui ir jo žmonių kvartiravimui, o šitaip gaisro nuniokotame mieste buvo sudėtinga, vien malkos ir kuras tokiai armijai žmonių kiek kainavo, laimei, spėjo per tą pusmetį nors kiek sutvarkyti jo aukštybės rūmus Trakų gatvėje: bent jau nutinkavo, perdažė, vidų paskubom išmaliavojo freskomis – tapo tinkama; juolab, kad, kunigaikščiui etmonui iškilmingai įjojus į miestą su milžiniška savo milicijos kavalkada ir dvariškių karietomis, tiesiog triumfo eisena, tapo aišku: Radvila atvyko į Vilnių. Ir šitai liudijo ne vien kunigaikščio žmonių minia, tikra procesija, stabčiojanti kaskart, vos tik jų išeidavo pasitikti: tai jėzuitai prie Šventųjų Jonų, tai ka-

pitula prie Katedros – visi jiems lankstėsi, šaldami sakė iškilmingas prakalbas drebiant pirmajam sniegui, reiškė pagarbą ir nuolankumą, bet ir tai, kad miestas knibždėte knibždėjo kunigaikščio patikėtinių ir visur buvo justi jo turto ir galybės įrodymai; toks ir buvo planas, prieš rinkimus, kad visi vėl prisimintų, kas čia, Vilniuje ir Lietuvoje, valdovas ir už kurią frakciją reikia balsuoti; ir kunigaikštis etmonas, vos atsigavęs po kelionės sukeltos migrenos, spinduliavo savo didžiaponiškumu: tai stabtelėjęs išlenks kur netikėtai taurę vyno ar degtinės prie Rotušės aikštės kampo su kokiu plikbajoriu, tai paplekšnos kam draugiškai per petį, ir tas pamalonintasis jau pasileisdavo mėtyti oran kepurę ir rėkti „vivat!“; prelatai ir suplikantai rikiavosi į eilę priėmimo pas jo aukštybę; Norvaišai reikalų ir rūpesčių buvo per akis, o dar sau ant biednos galvos buvo nusisamdęs tą Miryso mokinį ir dabar vis, kartkartėmis po kelias valandas, jam turėjo pozuoti portretui: buvo susodinti visa šeima, iš pradžių eskizams pieštuku, tada jau į bendrą kompoziciją, kuri turėjo atspindėti visą gilią Milkantų Norvaišų šeimos svarbą ir didybę: jis pats, sėdintis su išeiginiu, skaisgijomis ir cekinais siuvinėtu kostiumu ir peruku, dešinę ranką su plunksna besiilsinčiai parėmęs į stalą, nukrautą laiškais – šitai turėjo rodyti jo plačius ryšius ir įtaką, kojos su balto šilko kojinėmis ir aukso sagtimis puoštomis kurpėmis atsainiai ir grakščiai sukryžiuotos, kairioji ranka pratiesta Placidai Amelijai, pasidažiusiai, su pridėtinėmis pudruotomis sruogomis, pasipuošusiai išeigine sidabrinio brokato suknele su rausvomis ir žalsvomis gėlėmis, su binda, nėriniais ir geriausiais papuošalais; ji jam tiesė ranką, laikančią rausvą roželę – vedybinės meilės ženklą, o kita globė mažą šunytį – ištikimybės simbolį; Kazimieras ir Tadeušas, išpuošti, pripudruoti, taukais priteptais antakiais ir lūpomis, taip pat su garbanotais pilkais perukėliais ir atlasinėmis liemenėmis, jam, tėvui, už nugaros, pirštais rodantys į tėvo ir motinos didžią santuokinę draugystę, Izabelė Pranciška su baltų nėrinių kykučiu ir juodu kaspinėliu su kryželiu,

su žydro satino krinolinu, prie motinos kojų, taip pat su rožele rankoje, kaip motinos moteriškų dorybių ir meilumo įpėdinė, jiems už nugaros turėjo būti nutapyta damasto užuolaida su kutais, o už jos, Petro Antano Norvaišos pageidavimu – žaliuojančios jo posesijos liepos ir miglose paskendusi perspektyva už jų; tapytojas sakė, kad nebus jokio vargo, reikia – nutapys tas žaliuojančias liepas, kas kad dabar buvo žiemos pradžia ir liepos stovėjo plikos; „užsakovas – valdovas", – sakė tapytojas; viską suskaičiavo, veidų ir rankų kiekį: už plaštakų atvaizdavimą ėmė papildomai, bet negi slėpsi rankas kišenėse it vagišius ar susigėdęs, tad Norvaiša sutiko – kad jau pasiryžo portretui, tai nejau pradės taupyti, ne vien sau juk, bet ir ateinančioms šeimos kartoms; kas, kad Kazimieras ir Tadeušas buvo nenuoramos, sunku jiems buvo nustygti sustingus vienoje vietoje, vien dailininkas sugebėdavo jiems užkalbėti dantis, sakė, kur žiūrėti ir netgi ką galvoti pozuojant: parodykit, kas esąs, pone Norvaiša, garbios ir didingos šeimos galva, įtakingas žmogus, smakrą šiek tiek aukščiau, žvilgsnį – mąslų, o jūs, ponia – mylima žmona ir dievinama mamytė, matroniškos išminties ir moteriško žavesio tobulas įsikūnijimas, galvelę šiek tiek pakreipkite, link vyro, štai taip, arčiau, glaudžiau, puiku; jaunieji ponaičiai – žinau, jog jums kiek nuobodu, bet pagalvokite apie ateitį, kai patys sėdėsite štai savo tėvo vietoje ir savo būsimiems vaikams rodysite šį nuostabų ir ištaigingą portretą ir patys prisiminsite šią dieną, kai pozavote, kai nenutuokėte apie jūsų laukiančią ateitį ir dar didesnę šlovę, kurią atnešite savo giminei; mokėjo maliorius užkalbėti dantis, visi sėdėjo it mietą prariję, vien tik Petras Antanas kartais išsitraukdavo laikrodį iš kišenės ir tikrindavo, ar užteks viskam laiko: ir pozavimui, ir jo aukštybės kunigaikščio pavedimams, ir, galiausiai, ar dar spės aplankyti Balbetę sutemus. Juk tai pas ją beveik kas vakarą išsprukdavo, net lengviau atsidusdavo, kai tapytojas ištardavo: viskas, dėkoju jūsų šviesybėms, šiai dienai pakaks, ir jie, palikę savo drabužius ant medinių manekenų, kad dailininkas galėtų tęsti dar-

bą jiems ir nesant, išsiskirstydavo kas sau, iki kitos pozavimo sesijos, o Petras Antanas paskubomis kibdavo į reikalus, net keletą klaidų padarė ir keletą kunigaikščio pavedimų pamiršo, bet užtat vos atsilaisvinęs skubėdavo į Tilto gatvę, lydimas tarno, tempiančio namų apyvokos gėrybes – Balbetei ten jau buvo ištaisytas jaukus ir elegantiškas lizdelis, su šilko baldais ir žirandoliais, su tualetiniais reikmenimis; ji jau turėjo nusisamdžiusi tarnaitę, Norvaišai ji nelabai patiko: pernelyg lipšni, pernelyg nenuoširdi, lakstančiomis vagilės akimis, bet tiek jau to, negi ginčysies, svarbu, kad Balbetei ji tiko; ir buvo dar ateinantis kuchmistras, tąjį jis pats parinko, kai atrinkinėjo virtuvės tarnybą kunigaikščiui Radvilai – dabar vaivados rūmuose vyko tiek puotų ir tokio dydžio, kad ten triūsė net dvidešimt virėjų, surinko visus šį tą sugebančius iš viso miesto, neskaičiuojant kunigaikščio atsivežtinių; taigi, Balbetė buvo soti, Balbetė nebešalo, krosnis ir židinys ūžė dieną naktį, turėjo jau ir nuosavus kailinius, rusvų sabalų, bet pasiliko ir anuos, raudonus aksominius su juodais; turėjo ir lapės kailio movą, kelis įvairaus pločio banginio ūsų fišbinus ir šūsnį suknelių; nusivežęs į Šnipiškes pas Mamanovičiaus rekomenduotą auksakalį, viską darantį už gerą kainą, leido jai išsirinkti deimantų auskarus, aišku, deimantai neprilygo kunigaikščio Martyno kažkada dovanotiesiems, bet vis buvo šis tas; bet kuriuo atveju gyvenimas Turnoje jau buvo praeitis, šitai reikėjo pamiršti, ir net jos plaukai, kažkada Martyno pakirpti vienoje pusėje, dabar jau atauginėjo, ji juos šukavo kitaip ir iš pirmo žvilgsnio dabar nebesiskyrė nuo kitų Vilniaus damų, nebent tik savo spindinčiomis akimis ir tviskančia šypsena, tačiau ir šitai ėmė blėsti: Balbetė buvo soti, Balbetė nešalo, Balbetė buvo išpuošta, bet mirtinai nuobodžiavo, šitai jis puikiai suprato, kam gi patiktų laukti vėlyvo vakarinio svečio ištisas dienas vienai, vien tarnaitės kompanijoje, ir kai ji pareiškė norinti nors kartkartėmis išeiti į miestą, nes dabar čia sėdinti tarsi kalėjime, vėl tarsi Turnoje, bet neturinti kaip, negi bris gatvėmis per Vilniaus pliurzę ir purvus, jis pasiūlė

jai nupirkti lektiką, tačiau ji kažkokiu būdu meilumo valandėlę iš jo išsiderėjo vienkinkę lengvą karietaitę, ir dabar ja kažkur dienomis išsidangindavo, o kartais užtrukdavo ir vakarais. Nereikia nė sakyti, jog jam šitai visiškai nepatiko, ypač tokiais atvejais, kaip tąkart, kai patsai išspruko iš kunigaikščio etmono puotos, prieš tai nuolankiai atkentėjęs tostus, tada dar ir iškilmingą lėtą polonezą su Placida Amelija, tampė ją, iš pagarbos prieš kunigaikštiškąją porą visą susikausčiusią it akmeninę statulą, pirmyn atgal po pokylių salę, tada dar teko atskirai pristatyti Vladislovą Aleksandrą jo aukštybei, tuomet dar atlaikyti eilę tostų, ir vos tik galima buvo nepastebimai dingti įsisiūbavus pokylio šurmuliui, jis tą ir padarė, liepęs tarnams parvežti namo Placidą Ameliją, vos tik ji panorės; pats, įkaitęs, uždusęs, atlėkė į Tilto gatvę, ir ką gi – languose buvo tamsu, jos nebuvo namuose, tokį vėlų vakarą, ir ką gi ji sau galvojo? Jis buvo įtūžęs, nežinojo, ką daryti, pradėjo garsiai belsti ir tik tuomet išgirdo įsukant bromon jos karietaitę, o iš jos išlipo ji – irgi įsilinksminusi, įkaitusi, suplukusi; už jos – išsigandusi tarnaitė, puolusi žiebti šviesas, ir tąsyk jie susipyko, ji aiškino tiesiog buvusi kofenhauze, ten ir užsisėdėjusi, užsiplepėjusi, šiek tiek kortavusi, nepastebėjusi, kaip greitai prabėgęs laikas, ak, po šitiek išgertos kavos ji besijaučianti pavargusi, nusiraminkit, mielasis, bet jis neatlyžo ir ji pyko: o ką gi jai daryti? Sėdėti ištisom dienom it celėje? Ji – ne vienuolė, jei jis dar nepastebėjęs! Ir kai jis pratiesė ranką ją glamonėti, ji neparodė didelio noro, nelinko prie jo kaip kitais kartais, vangiai atsakė į jo bučinius, stabdė jį; kas gi ne taip, mylimoji, kas gi ne taip? Tačiau ji šlijo tolyn, sakė: ne, ne šiandien, ir galiausiai jo meilingai priremta prie sienos suko galvą šalin: jai šiandien esančios tos dienos, kai moterys nieko negali, ir čia jis tarsi pasiuto, jam tarsi kas protą aptemdė, nebuvo pirštu penimas žinduklis, buvo akivaizdu, jog ji meluoja, begėdiškai meluoja, kažkur buvo ištrūkusi: neaišku kur, neaišku su kuo; kaip ji drįstanti, ir jis ją sviedė ant lovos, karštligiškai pirštais bandė ją atvarstyti iš

visos sudėtingos krinolino, sijonų ir korseto raiščių tankmės, narpliodamas, drėksdamas, kol pagaliau po pasijoniais prisikasė iki jos, patrakęs iš įtarinėjimų ir pavydo, stengdamasis pajusti kito vyro kvapą ar žvakės šviesoje įžvelgti kokį nors pėdsaką, taip, ji buvo drėgna it po neištikimybės ir jis pats, nebesuvokdamas, ką daro, ėmė ją uosti, ragauti, ir ne iškart suprato, kas vyksta, bet aptikęs, jog ji nemelavo, pasijuto užplūstas tokio didžiulio džiaugsmo, kad nebegalėjo sustoti, buvo jai dėkingas, dėkingas iš visos širdies, kad ji jo neapgavo, kupinas nebe geismo, bet kažko dar didesnio, dar labiau perpildančio, besiliejančio per kraštus, tos pačios tamsos, kuri trumpam numarina protą; kai jis viskam neišvengiamai pasibaigus atsitokėjo, ji tebegulėjo po juo, nusukusi galvą į šoną, dabar išeik, esu apimta skausmo, teištarė; o jis, taip gailėdamasis to, ką padarė, jog būtų įmanęs, būtų pats save už šitai nubaudęs ar nuplakęs, meldė atleidimo ir liko; vėliau pašaukta tarnaitė padėjo jai nusirengti ir kiek susitvarkyti, nes viskas dabar atrodė taip, tarsi lovoje ką tik būtų įvykusi kruvina žmogžudystė; jis liko iki pat ryto, švelniai ją glosdamas savo glėby, kol ji, pagaliau nurimusi, užmigo ir pasilsėjo.

Nuo to karto jis dar labiau ją ėmė lepinti ir maloninti; ji buvo visiškoje jo valioje ir galioje, jie kartu keliavo per savo aistrų brūzgynus, gilyn, į tankmę, įveikdami vis naujas kliūtis, žengdami ten, kur dar nė vienas jų niekada nebuvo žengęs; geismas, kurio jie buvo pritvinkę, jau nebegalėjo būti patenkintas ir numaldytas įprastiniais, pavojaus ar skausmo nekeliančiais būdais, ir jie savo nesaugias keliones baigdavo gerokai nukentėję, kartais beveik susižaloję – kūnus, o dar dažniau – ir savo sielas. Dienomis jis vaikščiodavo it girtas, vos pagaliau atsipeikėdavo įsitraukdamas į kasdienius reikalus, vėl pradėdavo jos trokšti; vis dažniau ir dažniau per pozavimo sesijas jį pavaduodavo medinis manekenas, nes jis vis rasdavo dingstį pasišalinti net ir dienos metu; dieną, pilkoje žiemos prieblandoje, jis ieškodavo būdų pažaboti geismą, susivaldyti ir vien būti šalia jos,

kaip anuomet, kai jie jojo keliaudami į Vilnių, kai buvo apsupti kitų žmonių, kurių akivaizdoje niekaip negalėjo atsiduoti griaunančiai aistrai, reikėjo ką nors sugalvoti, kad galėtų vien leisti laiką josios draugijoje ir nieko geriau nesumanęs jis vieną gražią dieną su tarno pagalba į jos butą atgabeno dailią violončelę aksomu muštoje dėžėje; buvo tikras, jog instrumentas ją pradžiugins, tačiau netrukus suprato visiškai klydęs, priešingai, ji net lyg įsižeidė, beveik pasišlykštėjo, tarsi kūnas jai būtų nuėjęs pagaugais iš pasibjaurėjimo; „kas gi čia?“ – ji paklausė lyg pati nematydama, ir jis paaiškino manęs, jog galbūt šitai jai suteiks džiaugsmo ir trumpins nuobodžias šaltas Vilniaus dienas; dėl Dievo, ir kodėl gi jis šitaip pagalvojęs? Ir Petras Antanas droviai ėmėsi aiškinti ją girdėjęs, manąs ją turint nepaprastų gabumų muzikai, kurių nederėtų apleisti; ji buvo suirzusi: kas aš? Šokanti, griežianti beždžionėlė? Kas gi aš tau, po velniais? Tąkart jie susipyko, mylėjosi nirtulingai be jokio švelnumo; šitaip štai ir išsiskyrė; Petras Antanas davė sau žodį nelankyti Balbetės kelias dienas, idant šioji taptų kiek sukalbamesnė, ištvėrė visą pirmąją dieną ir nesirengė eiti pas ją tąnakt; sėdęs po vakarienės namuose prie popierių ir susikaupusių neatplėštų laiškų krūvos, bandė suimti save į rankas, nudžiugo, jog šitai jam puikiai sekasi, apmaudas jį blaivė nuo geidulių, dirbo iki išnaktų, vien tik kažkurią akimirką numetė šonan dar vieną Teofilės laišką, neskaitęs; paskui, prisiminęs šeimos reikalus, sumojo, jog gal reikėtų įrašyti į šeimos knygą šį tą reikšmingesnio apie dabartinį kunigaikščio vizitą Vilniuje, savo paties indėlį ir įtaką šiuose reikaluose, ir, pasiėmęs senąją jų silvą, ėmė užsimiršęs versti lapus, ieškodamas tinkamo puslapio; dar apmaudžiai sau pagalvojo: moterys moterimis, meilužės meilužėmis, bet šitai yra šimtmečiai, šitai yra šeima, kurią sudaro ne mylimos moterys, bet dukros ir motinos, kad ir kokia būtų Placida Amelija, ji visgi čia, į Norvaišų *silva rerum* yra įrašyta amžiams, koks gi dabar skirtumas, dėl ko kuris iš mano protėvių gal buvo kažkada galvą pametęs, svarbiausia – šeima; ir jis sunerimo, pirštais apčiuo-

pęs sulipusius puslapius, kas gi čia, ar tik nebus beįsimetantis koks bjaurus pelėsis į jų senosios silvos kraštus; jis nuo konsolės atsinešė dar vieną kandeliabrą ir pasistatęs jį ant stalo, pavertęs knygą ėmė ją įdėmiai tyrinėti, ak ne, neatrodo, kad būtų pelėsis, šiaip kažkuo sulipinta, iš kitos pusės atrodo, lyg tarpe tarp puslapių kažkas parašyta; atsargiai pamaigęs pirštais nutarė, jog panašu į vašką, ir nenorėdamas plėšti jėga, idant neįdrėkstų puslapio, ištraukęs vieną žvakę iš kaušelio ją priartinęs švelniai pašildė; iš tiesų, vaškas, jis taip ir galvojo – pakraštėliuose ėmė ryškėti riebalų dėmės, ir jis kantriai, švelniai palaukęs pagaliau atvertė atlipintus du puslapius.

Jo akis pirmiausiai užkliuvo už vardo ir datos, *Jan Maciej z Millkąt Narwoysz, Ao D 1666 die Septembris 2*, kaip įdomu, jo mėgstamiausias prosenis, ką gi jis ten parašė prieš aštuoniasdešimt dvejus metus, kiek pamena jų genealogiją, turėjo būti jau nebejaunas, garbaus amžiaus anuomet, ir Petras Antanas iš Milkantų Norvaiša prisitraukė žvakidę arčiau, idant perskaitytų dar nematytą prosenelio įrašą, ir pradėjus skaityti jo senovinę, dailią ir kruopščią rašyseną su gražiai užriestomis kai kurių raidžių kilpelėmis jam net kvapą užgniaužė, jis pajuto, kaip jam ima it pasiutusi tvaksėti širdis, o pažastys tampa lipnios nuo prakaito; ten buvo vos kelios eilutės, jo prosenelio sukurtas poezijos ketureilis, toks nešvankus, toks tikras ir kartu toks gražus, apie meilę ir geismą, ir moterį, ir dabar jis, tas ketureilis, gulėjo ant puslapio tarsi atsiduodanti moteriškė ant paklodės, praskleidusi savo įsčias prieš pat į jas įsiskverbiant; jis sulaikęs kvapą ir net praleidęs keletą širdies dūžių skaitė vėl ir vėl ir negalėjo patikėti savo akimis, vieną akimirką net pamanė – ak, senas šelmis, bet čia tokie žodžiai netiko, šičia buvo kažkas tokio tikro, kad net švento, ir įstabiausia buvo pati toji mintis, kad jo protėvis, jo kraujas, dabar ant puslapio buvo įgijęs ir kūną, vyrišką kūną, iki skausmo pritvinkusį aistros, taigi, jo prosenelis kažką mylėjo prieš aštuoniasdešimt dvejus metus lygiai taip pat stipriai, kaip ir jis pats, ir lygiai taip pat buvo netekęs blaivaus proto, kaip

jis dabar dėl Balbetės. Ir vien nuo tos minties jam tapo ramu ir gera, tarsi ką tik būtų gavęs progą pasišnekėti su savo protėviu it du vyrai, vyriškai atvirai; jis dar pervertė silvos puslapius, ieškodamas kilpuotos Jono Motiejaus rašysenos, taip, štai, dar vienas eilėraštis, mylimos dukrelės mirties proga, įprastiniai įrašai apie šeimos gimimus ir mirtis, kelios sentencijos, *scientia dat refero, fides dat vires perfero lemma*, mokslas duoda atsakymus, tikėjimas – stiprybės juos pakelti; mokslingo žmogaus būta to jo prosenelio Jono Motiejaus, jis pats, Petras Antanas, irgi sumanus skaičių žmogus, tikįs ne paistalais, bet nešališkais skaičiais, tačiau štai ir jo prosenelis, pasirodo, tikėjo esant kažką didesnio, ko žmogaus protas nepajėgus suvokti, ir tuo pat metu buvo pasidavęs jausmui, tarsi užgriuvusiam kažkur iš aukštybių, galbūt tai ir yra tas širdies protas, apie kurį kažkada girdėjo kalbant žydus? Petras Antanas vėl prisiminė Martyną Mikalojų: keista, beveik nė negalvodavo apie jį būdamas šalia Balbetės, tačiau kitais kartais jis jo mintis užplūsdavo nuolat, ir tai buvo nesuprantama, jo neapleido skaudus nesaties pojūtis mąstant apie raikytoją, ištrintą iš gyvenimo knygos, išplėštą tarsi puslapis; taip, kaip verčiant brangų foliantą įskaudina ir įaudrina išdrėksto lapo pėdsakas, kai atrodo, jog tai, kas buvo įrašyta tame nebesančiame sunaikintame puslapyje, yra svarbiau už visą išlikusią knygą; apšepusio Martyno Mikalojaus, supacifikuoto ir įkalinto kambarėlyje Bialoje, egzistencija keistu būdu buvo labiau jaučiama, labiau Petrui Antanui apčiuopiama nei jo kunigaikščio etmono, kuris buvo čia pat už kelių kvartalų visa savo galybe ir prabanga; tolimas raikytojo žodžių aidas apie pasikartojančių gyvenimų paslaptis labiau virpino jo mintis nei etmono įsakymai, nulemiantys jo dabartinį likimą. Petro Antano jau kuris laikas neapleido keista nuojauta, kad už kasdienybės paviršiaus, tarsi už užuolaidos, slypi toji Martyno Mikalojaus minėtoji didžioji nesuvokiama paslaptis; tamsa, užplūstanti jį Balbetės glėbyje, neabejotinai buvo dirsnis į tamsią bekraštę padangę anapus to uždangalo, visa, ko jam te-

reikėjo – kad su laiku apsiprastų akis ir jis sugebėtų įžvelgti bent menkiausias nežinomybės apybraižas. Jam reikėjo tos moters, be jos jis nebegalėjo, šitai buvo aišku, kaip ir tai, jog jau rytoj jis nueis pas ją, ir jis, palikęs popierius, gesindamas šviesas nužingsniavo į miegamąjį ir gana greitai užmigo savo didžiulėje tuščioje lovoje.

Ir jis ją aplankė, anksčiausiai, vos tik galėdamas, dar po dienos – pavedimų ir darbų gausa tiesiog užgriuvo, kunigaikštis ruošėsi išvykti Nesvyžiun, artėjo šventos Kalėdos, ir sniegu nuklotame apdegusiame Vilniuje dabar tik švytėjo tūkstančiai žvakių pro bažnyčių tarpdurius, tvyrojo visiško susikaupimo ir advento metas, žmonės pasninkavo, marinosi ir meldėsi kur kas uoliau nei prieš kitas Kalėdas, prašydami, jog kitąmet nebepasikartotų baisiosios 1748-ųjų negandos; vien tik Petras Antanas Norvaiša nepraktikavo atsižadėjimo ir kūniško susilaikymo, jis meldėsi Balbetės kūnui ir kūne, jam malonumai jos glėbyje buvo tarsi šventa apeiga; kaip kad kiti vaikščiojo svaigstančia galva nuo pasninko, taip jis – nuo savo jausmų; nesvarbu, jog kartais ji erzindavo jį taip, kad net norėdavosi gerai jai įkirsti rykščių, pavyzdžiui, kaip tąkart, kai po prosenelio ketureilio atradimo aplankė ją po dviejų dienų – lėkė į jos butą lyg ant sparnų, vien tam, kad peržengęs slenkstį suirztų – kažko ten trūko, tik po kelių akimirkų susizgribo ko: violončelės, anąkart įkurdintos svetainės kampe; ir kai, gerai prispaudus, Balbetė prisipažino ją pardavusi vienam Vilniaus prekijui, jis taip įtūžo, nors ir pats nebegalėjo pasakyti dėl ko: dėl to, kad jo mylimoji panūdo prasimanyti pinigų ir šitaip įžeidė jo vyrišką dosnumą, o gal ir dėl jos savivalės ir savarankiškumo; galbūt ir dėl bejėgiškumo, kad šitaip gerai pažindamas jos kūną visiškai nepažįsta jos būdo; tąkart po barnio jie susitaikė, ir jis, jau po visko, ilsėdamasis po palaimos jos glėbyje, apimtas švelnumo pagaliau prisipažino ją mylįs ir norįs visą likusį laiką praleisti kartu, norįs ją pažinti, norįs jos visos; ji pasirėmusi įdėmiai pažvelgė į jį; jos akys buvo žalsvai rudos, jų išoriniuose kampučiuose jau būrėsi pirmosios

raukšlelės nuo nesuskaičiuojamų gyvenimo šypsenų, paakiuose ryškėjo švelnus paburkimas nuo daugybės bemiegių meilės naktų, ir jos goslias lūpas iškreipė įžambi šypsena, šiek tiek primenanti raikytoją; bbbijau, mmmano mei...mei...meile, jog aš visa galiu tttapti pppernelyg dideliu, nnneapžiojamu kkkąsniu, nuo kurio galima ppaa...pppaspringti; ak, Balbete, paspringti tavimi man būtų gražiausia mirtis, – tąkart pajuokavo Petras Antanas, ir jis švelniai braukdamas jai atgalia plaštaka per skruostą pasakė: taip ir įsivaizduoju įrašą sau ant kapo, mirė iš meilės, mirė paspringęs mylima moterimi, argi galėtų būti gražesnė epitafija? Ir ji pažvelgė į jį dar įdėmiau, o jis įsisiurbė į jos begėdiškai gražias lūpas, ir po to karto jie pasijuto tarsi pasirašę tylų paktą, apie kurį daugiau niekada nekalbėjo, bet kuris tarsi tvyrojo nuo tos dienos tarp jų, pakibęs it šiltas neregimo švelnumo šydas; kažkas tądien pasikeitė, jie pasijuto tarsi nebyliai susižadėję, tarsi daugiau nebeturėtų nieko vienas kitam įrodinėti glamonių aršumu ir vienas kito skaudinimu, ir dienos iki Kūčių buvo kupinos palaimos, nors vargšės Balbetės mikčiojimas ir keistai atsinaujino, vargino dabar ją ne juokais, bet ji tik sakydavo, jog tai nnniekkko tttoookio, ir atrodė visiškai laiminga; laiminga ir rami iki pat Kūčių.

Jis tąnakt rengėsi ją aplankyti, iškart po Piemenėlių mišių; kantriai atsėdėjo Kūčių vakarienę su visa šeima, buvo net Aleksandras Vladislovas; apimtas giminiško geranoriškumo laiškeliu kvietė ir Teofilę su Mykolu Karoliu, bet toji atsisakė – negaluojanti; tačiau visi likusieji sėdo už stalo, net išpuošti vaikai, ir jie visi kartu pradėję vakarą malda, pavyzdingai ir beveik be nemalonių susibarimų ištvėrė visą vakarienę, patiektą saikingai, bet prabangiai, vėliau dar susirinko menėje, susitelkė prieš eidami pas tėvus karmelitus bažnyčion: šventiškai pasipuošę, apsiginklavę rožančiais ir maldaknygėm, po naujuoju gražiuoju Miryso mokinio portretu, kuris dar žvilgėdamas šviežiu laku ir kvepėdamas dažais kabėjo ant sienos matomiausioje vietoje ir viliojo akį kruopščiai nutapytu kiekvienu

cekinu ir galionu, išpiešta kiekviena gėlele ant brokato suknelės ir žaliuojančiomis liepomis už praskleistos užuolaidos, perspektyvoje; stebėtina, bet jos, tos liepos, anapus užuolaidos atrodė gyviausios visame portrete, tarsi jas tapydamas dailininkas būtų mėgavęsis labiausiai, nors, žinoma, savo darbą vaizduodamas veidus ir rankas atliko taip pat gerai: jie abu, ir jis, ir Placida Amelija, buvo skoningai pagražinti ir saikingai pajauninti, tačiau, laimei, ne iki juokingumo, galima buvo atpažinti; sūnūs buvo paženklinti kilniu orumu, dukra – savo amžiui derančia saldybe ir meilumu, net Placida Amelija atrodė visai patraukli; jis pats buvo patenkintas savo veidu, pasuktu trim ketvirčiais į žiūrovą: taip, tai buvo jis pats, tarsi iš akmens iškaltais bruožais, valingu žandikauliu, įprastinėje rimtyje sučiauptomis lūpomis ir vos ereliška nosimi, vešliais lenktais antakiais, po kuriais neįprastai žėrėjo ir kibirkščiavo jo akys, paprastai blausios ir susikaupusios, reginčios vien skaičius; jis pats sau net šyptelėjo, žvelgdamas į atvaizdą: tame jo akių spindesyje buvo Balbetė, tas jo žvilgsnis neabejotinai liudijo jos buvimą, kas, kad ir ne pačiame portrete; kas kad už jo ribų; galbūt ten, už tų pavaizduotų žaliuojančių liepų; gabus velniūkštis tas jaunas tapytojas, toli nueis, pamatė ir pavaizdavo viską, kaip yra iš tiesų; ir metęs paskutinį patenkintą žvilgsnį jis kartu su šeima patraukė Šventojo Jurgio bažnyčion.

Skambant varpams jie užėmė garbingas vietas pirmosiose eilėse, tačiau buvo ypač nustebę, jog mišios prasidėjo ne iš karto, vietoje to pro bažnyčios duris žengė procesija, tikrai nemaža – keliasdešimt žmogystų, vilkinčių šiurkščios pilkos drobės kapomis, sujuostomis virvagaliais, pirmasis jų nešė didžiulį medinį kryžių, jam abipus šonų žengė berniukai, taip pat su kapomis, nešini didžiuliais liktoriais su žvakėmis; visi, išskyrus tuodu mažuosius, ant galvų dar ir dėvėjo didžiulius smailėjančius aklinus gobtuvus vien su plyšiu akims; ir Petrui Antanui Norvaišai net kūnas pagaugais nuėjo: tai buvo botagininkai, dar vadinami ir kapininkais dėl savo apdaro, tos

pilkos kapos; jam visiškai nepatiko pastaraisiais metais įsivyravusi nauja mada per Didžiąją savaitę kapininkams viešai plaktis garbinant Viešpaties pasiją ir Jo skausmą, patirtą paskutinėmis gyvenimo dienomis, bet kad jie apsireikštų per Kūčias, kaip dabar, tai šito dar nebuvo, šitai buvo naujojo klebono įtaka, neabejotinai; nuožmus ganytojas, net laukiant Kūdikėlio gimimo stebuklo ir džiaugsmo, vertė būtinai visus galvoti apie būsimas Jo laukiančias žiauriausias kančias; ir dabar smailiagobtuviai vyrai ir moterys jau klupo bažnyčioje, tarpe tarp suolų, dviem eilėmis, beveik ranka pasiekiami; suklaupė ir pasilenkė; jų kapos ant nugarų turėjo apnuoginančias prakarpas, tokias plačias, tokias atviras, kad kai kurių moterų ir merginų net svyrančios nuogos krūtys buvo matyti, ir kai jie visi išsitraukė savo bizūnus, kai kurie buvo ugnyje užlydytais odų galais – kad smogtų kiečiau, o į kitus buvo susmaigstytos užlenktos vinys – kad būtų žiauriau, ir tuomet sugriaudėjo vargonai; Petras Antanas niekad nebuvo girdėjęs tokios vargonų muzikos, ji skambėjo ne kaip Viešpaties garbinimas, o kaip baisiausia grėsmė, tarsi karo paskelbimas, tarsi mirties šauksmas, tarsi Paskutiniojo teismo trimitas; botagai, bizūnai ir disciplinos pakilo ir kirto per nugaras vienu metu, į taktą; vargonai gaudė, smūgiai čaižė, tiško pirmieji kraujo purslai iš prakirstos odos; Viešpatie šventas, negi šitai Tau tinka ir patinka, užvertęs akis į aukštą skliautą mąstė Petras Antanas, nebegalėdamas žiūrėti į tą žiaurybę, į skausmo grimasas kapininkų veiduose, jų išsprogintas akis, iškreiptas burnas, griežiamus dantis, Viešpatie šventas, juk tas klebonas liguistas ir pavojingas, jis juk akivaizdžiai šituo mėgaujasi, džiaugiasi savo galia, savo įtaka, iš jo žvilgsnio matyti, kam gi šitaip, kam gi dabar? Jis prisiminė sučaižytą Balbetę – tolimas, skausmingas prisiminimas, anuomet jos dar nemylėjo, tačiau, pamena, anąkart negalėjęs į tai žiūrėti, į tą žiaurią bausmę be jokio prasikaltimo, o dabar čia, šitieji, savo noru per taikingas Piemenėlių mišias, per Betliejaus stebuklo pagarbinimą... Ir jo nugara perbėgo šiurpas vien nuo minties, kad Balbetė

galėtų būti tarp botagininkų, pasukusi Placidos Amelijos perdėto pamaldumo keliu, tačiau jam palengvėjo ant nė vienos iš moteriškų nugarų nepastebėjus jokio įdago; laimei, to dar betrūko; vargonų muzika, laimei, dabar atlėgo, ji lengvėjo, kilo aukštyn, ramino, o kapininkai, daugiau ar mažiau susižaloję, tyliau ar garsiau kūkčiodami dabar gulėjo pasliki, kryžiumi ant bažnyčios grindų; Viešpatie, ar tai čia aš einu iš proto, ar visas likęs pasaulis išprotėjo, mąstė Petras Antanas, žvelgdamas į triumfuojantį kleboną, į pagarbiai nustėrusius parapijiečius, į susigraudinusias apsiašarojusias moteris ir į kapininkus, švenčiančius Kūdikėlio užgimimą savo krauju ir žaizdomis; Viešpatie, ar tu irgi iš savo aukštybių matai tą patį, ką ir aš matau, – žiaurumą, pyktį, baimę ir prievartą? Petras Antanas norėjo sau įsižnybti, pabusti iš tos slogumos, kuri, regis, smaugė vien jį, jį vieną vienintelį visoje bažnyčioje, kiti gi su didžiausiu uolumu klausė mišių ir klebono pamokslo, netgi susižavėję, džiugiai blizgančiomis akimis, pakylėti; kažkurią akimirką jis net pasijuto, tarsi būtų paniręs po vandeniu, tarsi tuoj nuskęs; pasijuto nebegalįs įkvėpti ir netgi garsus girdėjo tarsi sklindant per vandenį, dusliai ir iškraipytai; norėjo dingti iš ten greičiau, tačiau negalėjo, sėdėjo garbingoje vietoje, suolo viduryje, iš abiejų pusių buvo suklupusi jo šeima; o jis norėjo atsikelti ir bėgti, ištrūkti ir bėgti pas Balbetę, tačiau dar reikėjo išklausyti pamokslą, net ne pamokslą, o grasinimų ir blogų pranašysčių ateinantiems metams tiradą, iš kurios buvo aišku, jog ir vasaros karščiai, ir žiemos speigai yra ne kas kita, o bausmė už nuodėmes, jog ką tik gimusio Kūdikėlio Kristaus pirmasis klyksmas Betliejuje skelbė ne ką kitą, o būsimą žiaurią kančią, jog jie, čia susirinkusieji šiąnakt bažnyčioje, yra tokie beviltiški nusidėjėliai, nusižengiantys kiekvienu savo kasdieniu poelgiu, kiekvieną akimirką, kurios tik neskiria maldai, ir šitaip garbinantys Šėtoną ir jo išmislus, jog Kristus už juos ir jų išganymą mirė visiškai be reikalo; kunigas ragino atgailauti ir pavyzdžiu rodė kapininkus, persūdė taip, kad net sakė, jog jų botagų sučaižytos žaizdos – tai

prakirsti langeliai, pro kuriuos Kristui lengviau patekti į nusidėjėlio sielą, visi iš to siaubo griaudė choru „Viešpatie, pasigailėk mūsų" ir net lengviau atsiduso, kai Piemenėlių mišių pamokslas pagaliau buvo baigtas.

O tada ją ir išvydo, kai aukojimas baigėsi ir prie nuožmiojo klebono ėmė rikiuotis eilė norinčiųjų priimti šventąją komuniją, tarp jų ir jis pats su namiškiais, ir ten, toje eilėje per kelis žmones už jų, stovėjo Balbetė visu savo grožiu, tiesiog spinduliavo: karmelitų parapijos nepažįstamoji, niekada nematyta naujokė, aukštai iškelta galva, apsupta ataugusių garbanų voleliais po kukliais juodais nėriniais, įsisupusi į raudono aksomo ir juodų sabalų Placidos Amelijos kailinius, jau nekart įvairiausiom progom po šitos bažnyčios skliautais sukeldavusius parapijiečių moterų pavydą ir pasigėrėjimą; ir, taip – dabar irgi visų kaklai, ištempti it žąsų, sukosi Balbetės pusėn, buvo girdėti per bažnyčią vilnijantis kuždesys ir sutarškėjo vėduoklės, pridengiančios malti pradėjusius liežuvautojų žabtus, neištvėrė ir Placida Amelija, atsigręžė pasižiūrėti, ir Petras Antanas pirmąkart išvydo, kaip gyvenime atrodo šventraščio posakis apie tai, jog galima pavirsti druskos stulpu, būtent taip dabar ir atrodė Placida Amelija – suakmenėjusi, išblyškusiu veidu, druskos spalvos akimis; taip ir tebeliko stovėti, kol Balbetė, aukštai ir oriai, tarsi nieko nebūtų nutikę, iškėlusi galvą nužingsniavo iki kunigo ir su didžiausia nuoširdžia rimtimi pravėrė savo gosliąsias lūpas Viešpaties Kūnui priimti. Ir nuščiuvusi bažnyčia žiūrėjo į tą nepažįstamą, svetimą moterį, vilkinčią bene prabangiausiais ir labiausiai apšnekėtais jų parapijos kailiniais; Petro Antano iš Milkantų Norvaišos nuodėminga paslaptis buvo aikštėje, lyg ant delno, o jis pats – išstatytas pajuokai, ir jis pajuto plūstant pyktį, tvinksint smilkiniuose, kraujo raudonį užpilant akis: kailiniai ant Balbetės iš tiesų buvo dvikovos pirštinė, metama jam į veidą čia, visų akivaizdoje.

Sučiaupusi lūpas, vis dar taip pat aukštai iškelta galva, apsisukusi atgal ji lėtai patraukė prie išėjimo, ir jos kiekvienas žingsnis

dunksėjo tarsi grumstai į karsto dangtį, atrodė, kad ji žengia per amžinybę; praeidama pro sustojusį Petrą Antaną ji kelioms akimirkoms, prailgusioms tiek, kad į jas sutilpo ne vien jųdviejų aistra, bet ir visas ligtolinis gyvenimas, įsmeigė į jį savo gražiąsias akis, kurios dabar spindėjo it apimtos karštligės; jis vėliau daugelį metų bandė prisiminti, suprasti, ką tąjį mirksnį jose matė: iššūkį, priekaištą, meilę ar neapykantą; kažkada vaikystėje jis buvo girdėjęs senovinę pasaką apie miesto požemiuose gyvenantį baziliską, kurio žvilgsnis mirtinas, žudantis; ir dabar Balbetė į jį žiūrėjo bazilisko žvilgsniu; jis tą akimirką žuvo, tik patsai dar to nežinojo. Jis sau ramiai, neišsiduodamas veidu ir nejudindamas nė vieno raumenėlio, stovėjo, žiūrėjo ir tylėjo, nes dabar reikėjo aukso tylos, *silentium est aureum*, auksinės tylos orumui išlaikyti, reikėjo nepasiduoti įsiūčiui, neleisti išsiveržti nė vienam žodžiui, nė menkiausiam judesiui, susivaldyti, ir kai tamsus Balbetės pavidalas pranyko naktyje už bažnyčios durų, Petras Antanas tik pratiesė savo dilbį po plačiu siuvinėtu rankogaliu Placidai Amelijai ir paėmęs ją už parankės, kaip ir derėjo jų luomui, aukštai iškeltomis galvomis, nekreipdami dėmesio į nuščiuvusius parapijiečius, kartu su visa šeima išėjo namo; didžiausias Kūčių nakties stebuklas buvo tas, kad jie visi išlaikė ramybę, Placida Amelija nualpo jau tik pasiekusi namus, jau beveik tik prie pat slenksčio, ir jis, paėmęs ją, liesą nuo pasninkavimo ir lengvutę, nunešė tiesiai į jos asketišką miegamąjį ir atsargiai padėjęs ant lovos pabandė atsegti korsetą; galiausiai į pabalusias lūpas įpylė šlakelį degtinės, ir ji, švelniai patapšnota per skruostus, pagaliau atsigavo, o atsigavusi pradėjo raudoti, kūkčiojo nesustodama, nieko nesugebėjo išlementi, tik kartojo: „Už ką man, už ką? Juk visą laiką stengiausi būti gera žmona?“, ir jam staiga jos pagailo; tikrai, jis jai niekada negalėjo duoti savo meilės, o ji niekada nenorėjo jos priimti, tačiau ir šitaip pažeminti jos nebuvo už ką, šito ji niekada nebuvo nusipelniusi, nors jų bendras gyvenimas buvo ne iš maloniųjų, tačiau jis tik neseniai suprato, kad

vyrui šalia moters gali būti kitaip, bet juk Placida Amelija dėl šito nebuvo kalta, kaip nebuvo kalta ir Balbetė, kaltas iš tiesų buvo vien jis, nesugebantis susitvarkyti savo afektų ir pavertęs visus aplink nelaimingais; ūmai jam tarsi nušvito, jis suprato, ką turįs daryti, juk jis, po paraliais, buvo vyras, viskas priklausė vien nuo jo, ir jis, kažkodėl prisiminęs savo prosenelį Joną Motieju ir tą jo ketureilį, ūmai suprato, jog dabar atėjo metas nuspręsti ne galvos, bet širdies protu; jis atsistojo, švelniai patapšnojo Placidai Amelijai per jos bekraujes baltutėles plaštakas ir pasakė: duosiu tau skyrybas, nesvarbu, kiek kainuos, jei tik iš tiesų to nori ir jei tik tai padarys tave laimingą, o šitai ištaręs, pasuko į savo kabinetą, iš spintos išsitraukęs butelį vyno įsipylė sklidiną taurę, išlenkė ją, tuomet dar vieną; klestelėjęs į krėslą pasiėmė silvą, susirado tuos vaško dėmėmis paženklintus puslapius, atsivertė ir ilgai ilgai skaitė savo prosenelio ketureilį, dar ir dar kartą, ir po kiekvieno karto jam vis labiau ir labiau lengvėjo, jo širdis rimo, buvusį įtūžį ir baimę keitė ramuma, nes buvo tikras, jog jo prosenelis savo meilę patyrė kilniai ir oriai, kitaip juk ir būti negalėjo, ir šitai, tas supratimas, teikė jam atgaivą, o po jos užplūdo šiluma ir palaima, jis dabar jau aiškiai žinojo, ką turįs daryti, ir nuo šito jautėsi stiprus ir didus, ir vos tik pradėjo aušti šventų Kalėdų rytas, jis užsimetė kailinius, užsivožė skrybėlę ir džiugiu, spyruokliuojančiu žingsniu patraukė Balbetės namų link; jis skubėjo, lėkė tą mažytį atstumą lyg ant sparnų, vos iš savo dvarelio išėjęs net paslydo ant didelės apledėjusios balos, kurioje buvo įšalę pernykščiai rudi liepų žiedai, bet net nesusikeikė, tik nusišypsojo, toks buvo pakilus; eidamas sulig kiekvienu žingsniu žinojo, ką pasakys Balbetei, kaip suims ją į glėbį, kaip kuždės jai išpažįstamos meilės žodžius, kaip nuramins, kad nuo šiol jie bus kartu, tesuka velniai, kas ką pagalvos ar kalbės; Placidai Amelijai, akivaizdu, nuo to irgi bus tik geriau; jei tik Balbetė geidaus, vos bus išspręstos skyrybos, jis ją galėsiąs vesti, jei tik ji panorės, akivaizdu, kad ji buvo geros kilmės, ne šitai dabar jam buvo svarbiausia, ne

genealogija; svarbiausia, jog jis suprato radęs savo sielos ir kūno bičiulę, tarsi iš to girdėto žydiško pasakojimo Turnoje apie vyrą ir moterį, sukurtus vienas kitam; dvi atskiros būtybės, kurios įstabiu būdu yra nedalomas vienis ir neturi prasmės viena be kitos; jie nuo šiol galės būti kartu, jis prisijaukins jos nesutramdomą būdą, o galbūt ir jai, pajutus saugumą, pagaliau nebereikės krėsti akibrokštų kaip kad vakar; taip, jis žinojo, ką jai pasakys, o dar buvo tikresnis, kad Balbetė jį supras iš pusės žodžio, juk jam būti su ja buvo savaime suprantama – taip tikra, kaip kvėpuoti, kaip gerti vandenį ir valgyti duoną; ir, priėjęs jos namus ryto brėkšme, jis šyptelėjo išvydęs tamsius langus: jis ją nustebins, užklups iš netyčių su gera žinia, ir, tarsi jaunuolis, pasileido laiptais viršun, iš džiugesio lipdamas po dvi pakopas; jis prilietė duris, jos nebuvo iš vidaus užsklęstos ar užrakintos, vadinasi, ji laukė, šitai buvo geras ženklas, ir jis žengė vidun.

Kažkur, kažkada jis jau buvo šitam kambary, kažkur, kažkada šitai jau buvo įvykę, jis viską paminė būtent taip: melsva ryto šviesa, dykas vėsus nepažįstamas kambarys, iki pat lubų užpildytas baime ir tuštuma: jis buvo toks tuščias, kad net spengė, iš jo buvo išnešta viskas – baldai, spintos, užuolaidos, žvakidės, kilimas, vien plikos sienos, lubos ir nudilęs parketas, ant kurio gulėjo mažas popieriaus kvadratėlis, užantspauduotas it kraujo lašu raudonu laku; jis drebančiais pirštais perlaužė antspaudą ir pradėjo skaityti, nors ir taip buvo aišku, dar nė nepradėjus: Balbetės nebėra ir daugiau nebebus.

XVII

Mano pone, mano sielos ir kūno pone, mano meile, atleisk man už vakar ir už tai, ką padariau: pardaviau viską iki paskutinio siūlo galo, nes man reikės pinigų, *in paratis**. Neilgai trukus dar gausi kelis skolos raštelius, iš žydų Zelmano Zelkinovičiaus, našlės Juzefovos ir Judelio palūkininko – pasinaudojau tavo vardu, atleisk man ir už šitai, sumos nedidelės. Bet, svarbiausia, atleisk, kad atėjau pas tave – anuomet Stalovičiuose, buvau ten neatsitiktinai, žinojau tave pro ten keliausiant, tyčia ten laukiau. Atėjau pas tave iš niekur, į niekur ir išeinu, norėjau išeiti iš karto, vos tik atvykom į Vilnių, tik štai pristigau širdies stiprybės, vis sakydavau sau – dar vieną dieną, dar vieną naktį, išeisiu rytoj; išeinu tik dabar, Dieve padėk man, tačiau, manau, išgyvensiu, kaip visada išgyvendavau ir iki šiol. Su Dievo pagalba atleisk man, kvailai moteriškei, kad vakar atėjau bažnyčion ir už tą sukeltą didžiausiai gėdingą konfūziją, pati nežinau, ko tikėjausi, galbūt norėjau nemalonumą tau padaryti, galbūt norėjau įsitikinti, ar mane pripažinsi, gal vyliausi, kad žengsi tą vieną žingsnį ir paimsi už rankos, o gal, priešingai, taip ir laukiau, jog manęs visų akivaizdoje išsižadėsi, kad lengviau būtų tave man palikti, o galbūt viskas kartu, atleisk man, kvailai moteriškei, turėjau žinoti geriau, galbūt afektas pritemdė man sąmonę. Žinok tik, jog nemelavau tau dėl vieno, mylėjau tave ir mylėsiu iki dienų pabaigos, o galbūt net dar ir ilgiau, ir tai, kad dabar tave palieku amžiams, yra didžiausias šito įrodymas, nes žinau, kad ne laimę, vien bėdą atneščiau, aš ir bėda – kaip pakaruoklis ir virvė, aš ir bėda – visad kartu; įdagas mano petyje ne be priežasties, o pelnytas, bet šito

* Grynaisiais.

tau niekada nereikia žinoti. Dievas mato, nesu nei dorybinga, nei tinkama būti tavo namų ponia, o nešvaria paslaptimi būti nenoriu, nenoriu būti amžinai tavo malonėje, praėjusios dienos parodė, jog šitai ne man, esmi per daug išdidi, kad ir be jokio pagrindo bet kokiam išdidumui; kvailybė, begalinė puikybė, mane kažkada ir pražudė, kažkada paikoje jaunystėje maniausi galinti pergudrauti šio pasaulio tvarką, tokią moteriškėms negailestingą, ir gyventi, kaip noriu; aš, vien tik aš pati esmi kalta dėl visų savo klaidų, bet neabejoki tik dėl vieno: laimingiausia buvau mums keliaujant, mums jojant greta vienu keliu ir mylint vienas kitą pakelėse – ten, kur nebuvo nei namų, nei šeimų, nei aplinkinio pasaulio su savo įstatymais; ten, kur buvome tik mes abu, mylintys vienas kitą, ir kelias tolyn, bet visi keliai kada nors baigiasi, štai dabar baigias ir šitas. Kokia nelaimė, kad Viešpats nelėmė mums susitikti jauniems, kai dar nebuvau Jam tiek daug nusidėjusi, iki pat savo dienų pabaigos melsiu Jo, kad leistų mums susitikti kitame gyvenime, jei tik toks bus, kaip kad tikėjo kunigaikštis raikytojas. O dabar tik pasigailėk ir atleisk už viską vargšei nelaimingai svieto perėjūnei, kuri mylės tave visada, pamiršk mane, ir tesaugo tave Viešpats, amen.

Petras Antanas Norvaiša nebeprisiminė, ar tiksliai ten taip viskas buvo parašyta, vos perskaitęs suprato niekada neturėsiąs jėgų dar kartą šitai skaityti kada nors gyvenime, kur jau ten įsiminti, juolab, kad ir pirmą kartą skaitant jį apleido jėgos, jam pakirto kelius dar niekad nepatirtas silpnumas, o kairioji ranka iš bejėgiškumo nusviro it apmirusi; keistas dalykas, širdis, dar prieš akimirką džiugiai plakusi, kelioms akimirkoms lyg visiškai nutilo, lyg nutirpo nuo šalčio, pasijuto, lyg gyvastis jį apleistų; skaitant jos laišką jam visą regėjimo akiratį tarsi aptraukė juodi debesys, visiška juoda tamsa iš kraštų, liko vien tik šviesos plotelis, ties laišku; jis nebeatsiminė tiksliai žodis žodin, kas ten buvo parašyta, bet kiekvieno sakinio prasmė įsirėžė visiems laikams; šitai, ir dar tai, kad Balbetė laišką buvo pasirašiusi savo tikruoju vardu; jos vardas buvo Barbora ir jis

pamena, kaip iš silpnumo parklupęs kurį laiką beveik apakęs žiūrėjo, kaip šviesos skritinėlyje plinta tamsios dėmės ant popieriaus, ant jos laiško, įmesto į vos žioruojantį židinį, kaip besiplečianti tamsa praryja Barboros vardą po raidę, kol galų gale ūmai plyksteli atvira ugnimi; akimirksnį, trumpą ir ryškų it jųdviejų laikas kartu.

Jo tarnas jį taip ir rado parklupusį, prie židinio tuščiam kambary: ten buvo jį atsekęs, pasigedęs namie paryčiais, ir visad žinodavo, kur prireikus tokiais atvejais pono ieškoti, bet dabar jam po langu krenkšint ponas Norvaiša negirdėjo, šaukiamas neatsakė ir užtiktas parklupęs kambaryje atrodė šitaip prastai, visas net pilkas, jog vargšas tarnas išsigandęs išlėkė lauk šaukdamasis pagalbos, nusiuntė kažką iš sutiktų miestiečių skubiausiai į posesiją po liepomis, iš ten tuoj sugrįžo keliese, nešini lektika, jon ir įtupdė vos bepaeinantį stabo ištiktą poną Norvaišą ir pargabeno namo; jis lyg per miglą prisimena namiškių aikčiojimus ir aimanas, ir nuogąstavimus, kad tik nebūtų plyšusi širdis, jautėsi blogai, vienu metu net supykino, vos dubenį jam spėjo pakišti; paguldytas į lovą jis užmigo mažne dvidešimt keturioms valandoms, vėliau nieko neatsiminė, paminė jau tik atėjusį geriausią Vilniaus gydytoją Beševskį, kuris sunerimęs plėtė jam pirštais akis, liepė kilnoti rankas ir uždavinėjo kvailiausius įmanomus klausimus, pavyzdžiui, liepė pasisakyti, kuo jis, ligonis, esąs vardu ir kokio amžiaus, ir kokie dabar metai, mėnuo ir diena; ligonis net pyktelėjo, kvailas klausimas, Petras Antanas iš Milkantų Norvaiša, trisdešimt septynerių metų amžiaus, šiandien tūkstantis septyni šimtai keturiasdešimt aštuntųjų antroji šventų Kalėdų diena, ar gydymo sąskaita ir bus už šituos kvailus klausimus ar kas nors pasakys, kas jam nutiko? Gydytojas Beševskis nė kiek nesutriko, buvo įdėmus, vėl liepė kilnoti rankas, judinti kojas, galiausiai atsistoti, paskui vėl atsigulti, iškišti liežuvį, tuomet, kiek suklusęs, paliepė nusišypsoti, ir čia jau ponas Norvaiša visiškai supyko, sakydamas neturįs, dėl ko šypsotis, o Beševskis kartojo: turite, šviesiausias pone, turite, dėl ko šypsotis, jūs tik man nusišypsokite, o aš pasakysiu jums

priežastį; ir kai pagaliau Norvaiša nenorom išspaudė šypseną, pro sukąstus dantis – nemalonu buvo, troškino, burna atrodė it pakulų prikimšta; gydytojas pakraipęs galvą irgi nusišypsojo ir paaiškino: jūsų šviesybe, turite dėl ko šypsotis, manykite, jog šiandien antrą kartą gimėte; patyrėte apopleksiją, kokia kitus užmuša vietoje, jūs gi esate tvirtas kaip jautis, Viešpaties neabejotinai globojamas vyras, apopleksija per stebuklą beveik jums nepakenkė, tiesa, nuo šiol galėsite šypsotis tik puse lūpų, kairė burnos pusė turbūt ir liks nejudri, tai vienintelis ir, patikėkite, tikrai mažytis nemalonumas, lyginant su tuo, kad jau galėjome jums žiebti grabnyčias... Betgi Petro Antano šitai neguodė, nė kiek, jis žinojo, kad nuo šiol nebeturi, dėl ko šypsotis, jis vien norėjo eiti ieškoti Balbetės; Barbora – jis bandė sukuždėti pusiau sustingusiom lūpom, tačiau Beševskis jam niekur neleido eiti: savaitė lovoje, mažiausiai; jei reikės, prisakęs tarnams net poną pririšti, kad gulėtų, viskas vardan jo gyvybės išsaugojimo; ilsėtis, dabar tik ilsėtis, lengvas lengvai virškinamas maistas, pradžioje – vien skaidrūs prancūziški buljonai*; laimei, Placida Amelija, išgąsdinta jo apopleksijos, regėjosi, jam viską atleidusi, buvo puiki slaugytoja, apsipylusi džiaugsmo ašaromis bučiavo jam kaktą ir rankas ir meldėsi, meldėsi šalia lovos, prašydama pono vyro greito pasveikimo, tuo tarpu jis pats, lovoje gulėdamas, meldė Viešpaties tik vieno – kad dar nors kartą jam leistų išvysti Balbetės veidą, nors ir pats suprato, jog vilties maža; jam tebuvo likusios maldos. Vis viena, girdomas buljonais, klostomas, atsikėlęs, slampinėdamas po namus su kambariniu kailiniu chalatu, išsiuntinėjęs du patikimus, kažkada ją regėjusius tarnus bastytis kasdien miesto gatvėmis ir jos bergždžiai ieškoti visur – bažnyčiose, parduotuvėse, kofenhauzuose, kasdien stiprėdamas, jis mintyse užsispyrusiai meldė ir meldė: Viešpatie, leisk man dar nors kartelį išvysti jos veidą; o tada, jis tikėjo, jis jau sugebėsiąs viską paaiškinti, viską išspręsti.

* Sultiniai.

Stebėtina, bet Viešpats išklausė Petro Antano iš Milkantų Norvaišos maldų, tiesa, nevisiškai taip, kaip tas prašė, veikiau labai pažodžiui: jau pirmąją dieną, kai vos sustiprėjęs ir daktaro leistas Petras Antanas sėdo ant žirgo ir vos tik išjojo į miestą, vos priartėjęs prie Rotušės aikštės, jis ją ir išvydo; išvydo savo saldžiosios Balbetės veidą, kuris dabar žvelgė mažne nuo visų tvorų ir namų sienų – kad ir negrabiai išraižyta ir pakartota magistrato spaustuvėje, tai buvo neabejotinai ji, su niekuo nesupainiojama, jo mylimoji Balbetė, jo Barbora, *Cechowana Barbara*, visų vadinama Paženklintąja dėl savo įdago mentėje ir dėl to, kad buvo garsi šulerė, lobusi žymėtomis kortomis, taip pat dar įžymesnė apgavikė, sugebanti taip apmulkinti patiklius turtingus ponus ir ponias, jog tie ne iškart susizgribdavo, ir dargi veikusi taip, jog ir įstatymas ne visuomet prikibti galėjo, apgautieji vien patys save turėjo kaltinti dėl savo žioplumo, ir už jos įdavimą buvo siūlomas net tūkstantis auksinų; bet dabar gi, bent jau taip paaiškino vienas Rotušės aikštės sargybinis, Paženklintoji Barbora prasinešė mieste prieš porą savaičių kaip viesulas, skubėjo; turbūt jos jau Vilniuje ir pėdos ataušusios; apšvarino keliolika žmonių, daugiausiai turtingų vyrų, et, negali kaltinti, kalbama – grieko verta moteris, ir sargybinis ilgesingai pasižiūrėjo į negrabų Balbetės atvaizdą su jos pačios skaitmeniniu įvertinimu, kiek žvairai žvelgiantį į juos nuo tvoros, bet Petras Antanas, dar nelabai tvirtai laikydamasis balne, tegalėjo galvoti vien apie ją, apie jos neramią galvą, besiilsinčią jam ant peties, jos praviras lūpas ir kimų juoką, ir meilės nuovargio šešėliuose žibančias akis, ir jos amžinai glamonių alkaną kūną; būtų atidavęs ne tūkstantį auksinų, bet ir visą savo turtą, kad vėl ją pajustų, nė kiek nebepyko, vien ilgėjosi jos be saiko, galėjo galvoti vien apie tai, jog jinai jį mylėjo, o jis ją prarado. Niekas, visiškai niekas, nebegalėjo jo nei supykdyti, nei nustebinti, nei nuvilti, net ir tuomet, kai garbusis Glaubitzas, kartą sutiktas važiuojantis karieta su žmona ir dukrom, net persisvėręs iškišo pirštą ir bakstelėjo tiesiai į Balbetės portretą tarp drebiamų tirpstančių

snaigių: o, *horribile dictu*[*], kas būtų galėjęs pagalvoti, čia juk ji, toji moteris, kuri, pasak andainykščių kalbų, sužlugdė architektą Jokūbą Fontaną, tai jai jis pralošė Stalovičiuose beveik visą savo avansą ir buvo priverstas bėgti, o jis ir galvojo – kažkur juk ją matęs, dabar prisiminęs... ir garbiojo Glaubitzo žmona, Barbora Liudvika, tik žiūrėjo iš po savo kailinio gobtuvo išsigandusiomis akimis į šitokios harpijos, į šitokios pragaro išperos veidą; o Petras Antanas tik burbtelėjo neapmirusia puse lūpų „patsai kaltas, kam pralošė", betgi jokia advokatūra čia nebegalėjo padėti: Balbetės veidas žvelgė į jį nuo visų Vilniaus tvorų ir pasienių, nuo sniego čaižomų ir vėjo dreskiamų lapelių; laikui bėgant jis vis blyško ir blyško, vienu metu net tapo gražus, visiškai panašus į ją gyvą, ir tomis dienomis Petro Antano gėla buvo nebeištveriama, jis tik guodėsi, kad gal ji toli ir niekada nebebus pagauta, bet šitai buvo labai jau menka paguoda.

Tačiau blogiausia dabar buvo tai, kad Petras Antanas iš Milkantų Norvaiša tą žiemą prarado tikėjimą; ne, ne Dievu – Dievu jis vis dar tikėjo, buvo doras katalikas; be to, Viešpats buvo kažkur aukštai ir toli ir, kaip rodė gyvenimas, retai kišosi į žemiškus reikalus ir buvo gana kurčias maldoms, bent jau Petro Antano; kur kas blogiau buvo tai, kad Petras Antanas dabar visiškai prarado pasitikėjimą žmonėmis ir tikėjimą tikrovės paviršiais; viskas dabar jam atrodė kaip galima apgaulė, klasta, nusivylimas; tėvas karmelitas per vieną pamokslų buvo pasakojęs apie sudžiūvusią mumiją, kuri, atvėrus senovinį karstą, atrodžiusi it gyva, bet vos gavusi oro gūsį po kelių akimirkų virto tik dulkių krūva – Petras Antanas dabar dažnai šitai prisimindavo, nes jam rodėsi, jog viskas vos jam prisilietus virsta dulkėmis; viskas tėra apgaulingi pavidalai, kiekvienas žodis – melas, o iš visų kampų tyko vien apsimetinėjantis blogis; gyvenimo praktika jam jau buvo įrodžiusi, jog būtent šitaip dažniausiai iš tiesų ir yra, visa kita – tik išimtis; susimąstyti jį privertė

* Baisu ir pasakyti. (Lot.)

tas nutikimas su Zelmanu Gordonu, tą pačią žiemą, kai dingo Balbetė. Jis paminė jojęs Žydų kvartalu, gana išsiblaškęs, pelningai sutvarkęs eilinį jurisdikos sandėrį – buvo dabar ypač nuožmus, negailestingas derėdamasis ir siekdamas pelno, niekam nebedarė jokių nuolaidų, suplikantai jo net ėmė prisibijoti, net kunigaikštis etmonas buvo šitai pastebėjęs, – taigi, jojo sau išsiblaškęs per gurgždantį sniegą Vilniaus prieblandoje pro pat Zelmano Gordono namus, iš kurių kaminų dabar rūko dūmai, pro langinių plyšius sklido šviesa ir veržėsi tokia tranki muzika – tuzinas smuikų, ne mažiau, dūdos, dūdelės, cimbolai, būgnai, būgneliai, žvangučiai, dešimtys visa gerkle dainą plėšiančių balsų, į taktą pliaukšinčių delnų, trypimas į medines grindis, tikros linksmybės, šėlionių šėlionės, regis, net stogas kilnojosi ir visas kvartalas drebėjo, sniegas prie žydo namų buvo pripėduotas ir ištryptas, tarsi visa armija būtų perėjusi, ir Petras Antanas net įtempė žirgo pavadį; tuo metu prasivėrė namų durys, į miesto tamsą išleisdamos gūsį triukšmo, šilumos, šviesos ir įraudusį jaunuolį su pečius siekiančiais kadaruojančiais garbanotais peisais; iš jo viso, ne vien iš čiurkšlės, kurią jis paleido prie namo kampo į sniego pusnį, virto garas; kas ten vyksta? – atsainiai paklausė Petras Antanas ir palengvėjęs žydaitis paaiškino: tai ponas negirdėjot? Didi laimė Zelmano Gordono namuose, vestuvės Zelmano Gordono namuose; Petrą Antaną net nudiegė, per skaudžią šaltą tuštumą, kurią jis nešiojosi krūtinėje nuo tos dienos, kai dingo Balbetė; juo perėjo aitruma, kartėlis, tai buvo šis tas naujo per pastarąsias dienas, ir pajuto, kaip šitai auga į gryną, sveiką pyktį: suprato, jog kunigaikštis raikytojas buvo teisus, Zelmanas Gordonas jį, nekenčiamą ir hebrajiškai nesuprantantį gojų, anąkart apgavo, Maja Gordon sveika ir gyva sau švenčia trankias vestuves, šiąnakt praras nekaltybę ir gyvens ilgą bei laimingą gyvenimą, o štai kai jis pats amžiams netekęs bet kokios laimės galimybės; Petras Antanas dabar geidė pikto ir aršaus barnio, norėjo išspjauti kelis susikaupusius gerai pasvertos paniekos žodžius Gordonui, pažvelgti jam

su pasibjaurėjimu į akis, sugadinti dukros vestuves; ir jis pamojo vaikinui, nušoko nuo arklio, saugiai pririšo pavadį prie rinkės sienoje, liepė tarnui palaukti ir nekviestas žengė į žydo namus, per prieangį, į didįjį kambarį, kuriame dabar buvo pasieniais išstumdyti baldai, kvepėjo gardžiu maistu ir aitriais užjūrių prieskoniais, degė šimtai žvakių ir vyko didžiausios linksmybės. Čia visi trypė kojomis, plojo delnais lyg vienas, vidury net išsitaršęs sukosi pats Zelmanas Gordonas – juodu durtiniu, suveržtu brangia auksu atausta juosta, nėriniuota apykakle, plačiai išskėtęs aukso žiedais apmaustytas plaštakas, kratė jas, net tie žiedai žvangėjo; jis aukštai kilnojo kojas, buvo atvertęs galvą, atkraginęs savo barzdą; dainai greitėjant trypė vis greičiau ir greičiau, tarsi apsėstasis, jo lūpos šypsojosi, akys buvo užmerktos, atrodė it pašėlusio džiaugsmo įsikūnijimas, toks nesivaržantis ir begėdiškai linksmas it nuogas; grynas, žmogaus pavidalo džiaugsmas, ir Petrui Antanui jį tokį matyti buvo lyg pats tikriausias įžeidimas, tarsi spjūvis į veidą, svečiai plojo vis greičiau ir greičiau, ir taip pat sukosi Zelmanas Gordonas, kol galiausiai beveik vienu metu išsipuošusi ponia Gordon pastebėjo nekviestą svečią, net pliaukšėti nustojo, ir muzika, pasiekusi didžiausią trankumą, ėmė ir liovėsi, o namų šeimininkas sustojo aukštai iškėlęs rankas, ir kai atsimerkė ir susigaudė, jo žvilgsnis tapo kupinas nuostabos.

Net uždusęs, dar neatgaudamas kvapo Zelmanas Gordonas paslaugiai žengė pasitikti tarpduryje išdygusio įtakingojo ekonomo: „kam turim dėkot už suteiktą garbę?“; ir Petras Antanas pradėjo: atėjau pasveikinti su vestuvėmis, ak kaipgi gražu, nieko nėra švento Judo giminei, tikiuosi, gerą vyrą susirado prisikėlusi iš kapų; jo kiekvienas žodis buvo kaip antausis, kupinas įtūžio ir paniekos, ir jis matė, kaip Zelmano Gordono veidą iškreipia nuostaba, o paskui pyktis, kaip jo akys ir šnervės plečiasi, net svečiai kraipydami galvas ir kuždėdamiesi žydiškai ėmė spiestis arčiau, už Gordono nugaros sambūris prasiskyrė, ak taip, kurgi ne, ten ir buvo jaunieji – įraudęs ir nuo šokių pailsęs laimingas jaunikis, sveikas teliukas, ne daugiau

kaip šešiolikos metų, ir pati nuotaka, apmuturiuota geltonais ir raudonais siuvinėtais šilkais, apkarstyta apyrankėmis, vėriniais ir perlais, žmonės dar prasiskyrė ir dabar jis jau ją pagaliau išvydo – jaunutę, jam niekad nematytą nepažįstamą rudę strazdanotais raudonais žandais. Zelmanas Gordonas jį tąkart tiesiog išgrūdo iš kambario, išstūmė savo tėviška krūtine, paėmęs už parankės nusivedė į savo kabinetą, pasisodinęs įpylė jam šlakelį degtinės, abu dabar jie, po šito nesusipratimo, atrodė baisiai, priblokšti ir sutrikę; gėda, begalinė gėda, bet kartu ir palengvėjimas buvo visa, ką Petras Antanas atsiminė iš to vakaro; neilgai jis ten sėdėjo, nė ketvirčio valandos netruko, bet jiedu su Gordonu kažkuriuo metu vos neapsiverkė; sarmata, dabar vien nebepataisoma sarmata apėmė, kad šitaip įsiveržė, kaip paaiškėjo, į Zelmano Gordono jauniausiojo sūnaus Zacharijo Gordono vestuves, dar labiau gėda buvo, kai Zelmanas priekaištingai jam žvelgdamas į akis ištarė: žinau, jūs mus, žydus, niekinat, bet netgi pamanyti, kad galėčiau juokauti ar meluoti apie nuosavo vaiko mirtį, šito tai, žinote, jau per daug, šitai – nežmoniška, šitaip pamanyti galėtų tik labai piktas ar labai nelaimingas žmogus; pone Norvaiša, žinau, mes, žydai, – jums net ne žmonės, bet šitai nereiškia, jog mums nėra nieko šventa; iš Gordono akių ėmė ristis ašaros, ir jis, pasiėmęs skepetą, nusivalė ir jas, ir nuo šokių prakaito išrasojusią kaktą, ir tada, žodis po žodžio, visai po truputį Zelmanas Gordonas ėmė byloti neįtikėtinus, ne šio pasaulio dalykus, kuriais dar prieš pusmetį Petras Antanas nebūtų nė patikėjęs, bet dabar, po apsilankymų pas raikytoją, jau galėjo patikėti daug kuo; ar ponas Norvaiša pamenąs, kaip buvo užsukęs čia aną vasarą, kai užklupęs jį, Gordoną, čia su rabinais? Ar jam nepasirodę, kad anąkart jie, šeimininkas su žmona, ne juokais išsigandę, juk tada jiems rabinai ir pasakę, kad jų mirusios dukters ramybės nerandanti siela, kuri mažne metus baladojosi po namus, net jie, namiškiai, ją jau buvo palaikę piktu dybuku, nes nerimusi, kuždėjusi pakampėm, kilnojusi daiktus, stumdžiusi iš vietos baldus, bet iš tiesų ji buvusi

nepiktybinė, priešingai, skaisti ir tyra, nespėjusi susitepti, tokios sielos visai nėra dybukai, o jų priešingybės, vadinamieji *ibbur*, patsai nekalčiausiasis, bet kartu ir pats sudėtingiausiasis gyvojo dvasios apsėdimo pavidalas, gera linkintis, siekiantis išgryninti, pakylėti link aukštesniojo savęs pažinimo, tačiau dėl to apsėstajam suteikiantis nė kiek ne mažiau kančių; jis pamena, jie su žmona begal išsigandę, kai tąkart didysis kabalistas Elija ben Šlomas, visų pagarbiai vadinamas Ha-Gra, lyg tarp kitko pasakė, jog Majkos ramybės nerandanti siela yra neabejotinai *ibbur*, jis jaučiąs, jog jai skirtas ypatingas šventas uždavinys padėti kokiam neblogam, bet dvasiškai luošam ir ramybės niekaip nesurandančiam gyvajam; jis pamena kaip šiandien, žodis žodin, taip tąkart Ha-Gra jiems ir pasakęs, jog Majkos *ibbur* galintis apsigyventi bet kuriame, kuris tik net pats to nežinodamas yra pasiruošęs priimti ir suteikti savo kūnu namus, štai net kad ir čion atėjusiame pone Norvaišoje, nes jo sieloje plyti didžiulė skylė... Taip Ha-Gra ir pasakęs, būtent tais žodžiais, kad pono Norvaišos sieloje plyti didžiulė skylė, kad ir ką tai reikštų... Ir kas tik būtų galėjęs suprasti jų tėvišką siaubą, kai vėliau garbusis Norvaiša ėmęs klausinėti apie jų dukrą ir netgi nupasakojęs, kaip ji atrodė, kol dar buvo gyva, viskas iškart tapę aišku, jog jos *ibburas* iš tiesų apsigyveno jame... Visa tai mįslingi dalykai, tos sielų kelionės, tatai – Kabala, sudėtingas aukščiausiasis mokslas, didžiausioji paslaptis, jis pats, Zelmanas Gordonas, juk ne joks rabinas, tik pirklys, vyresnysis; ne ką suprantąs, vien tai, kad kažkas tikrai ten yra, kažkoks kitas pasaulis greta, nes pats šitai šeimoje patyręs... O Norvaiša dabar net pykti nebegalėjo, net už tai, jog buvo išvadintas kiauru luošiu, nes lyg pro miglą iš tiesų paminė, kaip tuokart buvo išsigandęs Gordonas su žmona, ir tą aukštą jauną prakaulų žydą, tą Ha-Gra, irgi prisiminė, ir paminė naktinius žydaitės sapnus, kuriuos dabar visiškai buvo išblukinusi skaudi Balbetės kūniškumo tiesa ir jos netektis; jis būtų dar sėdėjęs ir sėdėjęs pas žydą, laimei, pakako dar nuovokos prisiminti, jog

žydo namai švenčia šiandien vestuves, tad tik pasitenkino taręs, kad Majka ar jos dvasia jį palikusi ramybėje iškart po to, kai sutiko ir pamilo tikrą moterį, iš kūno ir kraujo, tačiau dabar ir jos nebetekęs; dar truputis, būtų pravirkęs pas Gordoną, užkankinęs jį savo širdgėlos plepalais lig pat ryto, bet turėjo paleisti jį švęsti toliau, vis tiek jau buvo vėlu, jis išsitraukęs savo aukso laikrodį patikrino valandas ir, jam atsistojus, Gordonas lyg prisiminęs pakilo nuo stalo, pasikuitė stalčiuje, pratiesė jam kažką, suvyniotą į tymą, turėjęs seniai atiduoti, tik niekaip lig tol neprisivertęs, nebuvę progos, be to – ką čia slėpti – niekad nesijautęs skolingas ar dėkingas nė vienam katalikui, priešingai – dar ir dabar kartais sapnuojąs badą nelaisvėje, nuo maro užkaltuose namuose; tačiau štai dar velionis tėvas jam prisakęs, kad atiduotų Jono Izidoriaus Norvaišos, to karininko, kursai Radviloms tarnavo, vyriausiajam sūnui; tėvas sakydavęs, jog rotmistras Norvaiša geras buvęs žmogus, padorus, daug padėjęs; galbūt dabar ir atėjęs tas metas, galbūt Majkos siela poną Norvaišą pasirinkusi dėl jo, Zelmano Gordono, neatiduotos tėvo skolos? O dabar, ponas Norvaiša, leiskite man eiti rūpintis gyvaisiais vaikais...

Ir Petras Antanas išėjęs į tamsą šoko į balną, nutarė dovaną apžiūrėsiąs namie, buvo pernelyg sukrėstas, pavargęs, išsekęs, dar tik tėvo priminimo jam trūko; paskutinį žvilgsnį dar metė į Gordoną – tasai viduryje kambario, grįžęs pas sutrikusius svečius, supliaukšėjo delnais, muzika vėl užgrojo, jaunasis Zacharijas Gordonas ir jo strazdanotoji nuotaka dabar sėdėjo vestuvių palydai ant pečių, iškelti aukštai ir iškėlę rankas jie dabar sukosi šokyje, ir jų dar vaikiškuose veiduose pynėsi laimė ir baimė, jie abu šypsojosi, bet jų akys buvo plačiai išplėstos nuo nežinios siaubo: jų laukė vestuvių naktis, giminės pratęsimas, džiaugsmas ir kartėlis, gyvenimas ir mirtis, o dabar jie šventė akimirką, kuri daugiau niekada nebepasikartos, šventė ir džiaugėsi taip, tarsi rytojus niekada neišauštų; šventė, nes šiandien jiems baigėsi vaikystė ir prasidėjo gyvenimas, kuriame bus dar visko, taip pat ir to, ko geriau iš anksto nė nežinoti;

Zelmano Gordono namų durys užsitrenkė; vaizde, kuris liko už jų, buvo kažkas tyro, pakilaus ir graudaus, ir Petras Antanas jodamas sutemusiomis Vilniaus gatvėmis namo, speigui spaudžiant ne tik iš išorės, bet ir, keistai, iš vidaus, juto liūdną pavydą tiems jaunučiams žydams jaunikiui ir nuotakai ir jų laukiančiam gyvenimui, net ir jo nežiniai, net ir būsimoms negandoms, nes dabar suvokė, jog jo paties visas gyvenimas, net ir jo didžiausios nelaimės, jau yra praeitis; kaip ten tas žydas pasakęs – žmogus, kurio sieloje plyti skylė; skylė buvo vasarą, dabar jau nė skylės nebebuvo, vien tik didžiulė spengianti tuštuma tarp skutų, kaip tądien Balbetės apleistam kambary.

Jo paties prabangūs namai dabar atrodė taip pat tušti, kas kad buvo pilni prabangių daiktų; grįžęs jis ėjo anfilada per girgždantį parketą, per kambarius, nutviekstus ūžiančių krosnių ir židinių, tarp švelniai dzingčiojančių krištolo žirandolių karulių, tarp sniego atšvaitų, sklindančių pro langus; menės prieblandoje blizgėjo tik lakuotas jų šeimos portreto paviršius, buvo pernelyg tamsu, jo paties atvaizdo žvilgančių akių nesimatė, visa tai buvo seniai, dar tada, kai tebegalėjo šypsotis, dar tuomet, kai tebesijautė gyvas; jis pavargęs žingsniavo anfilada prieblandoje, kelio gale laukė valgomasis, padengtas stalas, Placida Amelija; viskas, kaip visada, tik ji jam, apopleksijos vos nenumarintam, buvo dabar atidesnė, netgi meilesnė; stebuklų stebuklas, prieš porą dienų netgi norėjo sugrįžti į santuokinį jų miegamąjį atlikti savo, žmonos, priedermės, tik štai dabar jau jis išsisuko, pasisakė esąs dar netvirtas, nesijaučiąs gerai, net ji sunerimo, o jis paprasčiausiai kol kas dar negalėjo nė pagalvoti apie jokią kitą moteriškę, kur jau ten Placidą Ameliją, kad ir be ašutinės, tačiau dabar jiedu neabejotinai sutarė daug geriau, tas nelemtas įvykis per Piemenėlių mišias juos suartino; pirmosiomis savaitėmis ji ypatingai bijojusi, bijojusi viešumos visos parapijos akivaizdoje beigi to, ką žmonės kalbės, bet jis ją nuraminęs, pasakęs, jog toji moteriškė daugiau jos niekada nebetrikdysianti, ir šitai buvo skausminga tiesa; dar daugiau, jis pats pasielgė išmintingai, jau gerai

suprato šventą taisyklę, kad svarbus vien paviršius, įspūdis, svarbu vien atrodyti, o kaip yra iš tikrųjų, juk niekas nežino, niekam nerūpi: vos pradėjęs sveikti, jis slapčia pasiuntė kailininko Ostrovskio ir kuo skubiausiai iš jo užsakė Placidai Amelijai kailinius – lygiai tokius pat kaip buvusieji, juodų sabalų su raudonu aksomu; per Tris karalius, jam jau geriau pasijutus, jie, visa šeima, su išsipusčiusia išblyškusia Placida Amelija jau išdidžiai sėdėjo bažnyčioje, pirmose eilėse; žmonės tąkart kiek pakraipė galvas, kiek pasikuždėjo, viena įžūlesnių ir suktesnių moteriškių įsidrąsinusi po mišių pagyrė Placidos Amelijos nuostabų ištaigingą naują apredą, tačiau toji apsimetė nė nesupratusi užuominos, kukliai nulenkusi galvą tepasakė: ak šitie, juk seni, turiu juos jau ne vienus metus; ir tuo viskas baigėsi; klebonas, tiesa, per išpažintį bandęs kažką iškvosti apie jos vyrą ir tą bažnyčion užklydusią moterį, bet Placida Amelija jam, Petrui Antanui, vėliau prisipažino klausykloje apsimetusi nesuprantanti, kur link sukama kalba, be to, ji nieko nežinanti ir žinoti nenorinti; teisingai, mano širdele, visiškai teisingai, blogi tie paukščiai, kurie savo pačių lizdą teršia, šitai turi likti šeimos viduje, kartais išmintinga tyla yra auksas, mano širdele; ir jie toliau vakarieniavo visiškoje tyloje, ir niekada daugiau apie tai nebekalbėjo.

Silentium est aureum – šitai buvo įrašyta aukso laikrodyje, kurį rado žydo Zelmano Gordono tymo ryšulėlyje; laikrodis buvo lygiai toks pat, kaip jo senelio, kurį nešiojosi sau prie liemenės, dar vieną turėjo tokį pat atsarginį, kadais išsigabentą iš Milkantų, dabar jų buvo trys, Petras Antanas juos net visus prisukęs išsidėliojo kažkurį vakarą ant savo rašomojo stalo, jie trys žvilgėjo žvakės šviesoje, tyliai tiksėdami, tarsi trys plakančios širdys, sulig kiekvienu caktelėjimu žyminčios trumpėjantį jo gyvenimą; šitaip tiksėjimo klausėsi jo senelis Kazimieras, galbūt net ir aistringasis prosenelis Jonas Motiejus, šitaip dabar klausosi ir jis pats, grandis giminės grandinėje, galbūt kurią nors dieną čia sėdės kuris nors jo paties sūnų, kai jo paties nebebus; *silentium est aureum*, geras, vyriškas,

devizas, bet dabar Petrui Antanui Norvaišai norėjosi šaukti iš nevilties, iš mirties baimės, o dar labiau – iš baimės, kad daugiau niekada nebegyvens.

XVIII

Tąnakt Petras Antanas sapnavo šauksmą: baisiai keistai sapne jį šaukė Martynas Mikalojus, girdėjo it gyvą, panašiai kaip tada, kai anas kankinosi per priepuolį Turnoje, sapne buvo be galo šalta, taip šalta, spaudė toks speigas, jog net šauksmas ore ledėjo, stingo virsdamas aštriomis skeveldromis, panašiai it šaltis raižo raštais lango stiklus, ir traškėdamas slopo, slopo... buvo kraupu, regėjosi, jog šitai reiškia buvusį raikytoją mirštant, dar keisčiau buvo, kai po kelių dienų gavo kunigaikščio etmono laišką, šaukiantį susitikti Nesvyžiuje aptarti būtiniausių reikalų, iš ten vyksią į Slucką kuracijos reikalais, nes ten dabar jo aukštybės Jeronimo Florijono paliepimu perkeltas kunigaikštis areštantas Martynas Mikalojus; bjauri istorija, dievaži, tiedu nenuoramos pusbroliai po vienu stogu Bialoje buvo blogas sumanymas: Martynas Mikalojus taip išerzinęs Jeronimą Florijoną, kad anasai pradėjęs elgtis ypatingai žiauriai su areštantu; štai kad ir pats kalinio perkėlimo atvejis buvo nuožmus: tarnams ir sargybiniams per kelionę buvo prisakyta spausti arklius dieną naktį, o kunigaikščiui Martynui meluoti, jog yra vežamas Varšuvon, pas karalių, kur priemiestyje teks palaukti, kol jam būsianti paskelbta

malonė ir kuracijos panaikinimo aktas; tad dabar vargšas Martynas Mikalojus sėdėjo Slucke, tvirtovėje, tarp keturių sienų, apsuptas sargybinių ir įsivaizduodamas, jog iš tiesų yra Pragoje, prie pat Varšuvos, ir tuoj tuoj atgaus savo laisvę; šitokį beprasmį, nekrikščionišką erzinimą galėjo sugalvoti vien Jeronimas Florijonas; šitaip su vargšu kaliniu, esančiu visiškoje jo valioje, tokiomis nelygiomis jėgomis galėjo kovoti vien jis; kad ir nelaisvėje laikomo jis prisibijojo savo pašėlusio pusbrolio, net vardą jo privengė minėti, taip ir skundėsi laiške kunigaikščiui Žuvelei: „Sunku aprašyti jūsų kunigaikštiškai aukštybei žinomos ypatos suktybę, jau nė nebežinau, ką replikuoti į jo propozicijas, kurias man kelia, kad įleisčiau pas jį jo žmoną, kai tuo tarpu iš jo paties lūpų žinau, kad ją tikrai tuoj pat patvarkytų. O šito leisti tai jau negaliu. Kažkada pats prisipažinęs, jog net išpažinties priėjo, kad ją galėtų turėti. Kelia dabar didžiausias choleras, neklauso, kenkia ir mums, ir sau. Apie Dievą nė negalvoja, vien apie moteris diskursas, kiaurą dieną ir naktį. Dėl ko paliepiau ir įsakiau, kad anas sau kaip nors nepakenktų, dieniniams sargybiniams, kurie jį saugo iš vidaus, stovėti be šovininių, be kardų, vien su medinėmis lazdomis...“; Slucke Martynas Mikalojus ir toliau užsispyręs nevalgė *trefnos* kiaulienos, nors būdavo dienų, kai Jeronimas Florijonas jį erzindavo – vien kumpiai, skilandžiai, kiaulės kepsniai arba visiškai nieko, visiškai jokio kito maisto; tarp eilučių iš laiškų buvo justi, jog areštanto sveikatai ir gyvybei iškilusi grėsmė; atrodė, buvo kaip reikiant išsekęs; dar daugiau bjaurių nuogirdų Petras Antanas sužinojo iš kunigaikščio kuratoriaus Jurgio, Naugarduke: nežinia, ar gandai, ar tiesa, bet kalbėta, jog keletui tų jo sargybinių pasimaišęs protas ar, Viešpatie jiems atleisk, netgi nusižudę; o kitus gi kalinys sugebėjo taip palenkti savo pusėn, kad tieji kažkokiu įstabiu būdu padėjo jam susisiekti su vietiniais žydais ir neva pats Slucko rabinas sugebėdavo patekti pas kalinį, todėl kunigaikštis Jeronimas Florijonas galiausiai įsakęs Slucko komendantui Koenigsekui miesto rabiną sugauti ir atskirti nuo jo šeimos, areštuoti ir nežinia kodėl pristatyti į Bialą.

Petro Antano kelionė Nesvyžiun buvo ir išganymas, ir prakeikimas vienu metu: džiaugėsi ištrūkęs iš namų ir Placidos Amelijos, kuri dabar jį smaugė savo uoliu rūpesčiu ir slauga, reikėjo atlaikyti jos ašaras, jos rankų grąžymą ir aimanas, koks jis dar nesustiprėjęs, kaip jam negalima niekur keliauti, kaip jam kas nors atsitiks; šitai buvo niekai, jautėsi atgavęs jėgas, pakankamai tvirtas sėdėti balne, tačiau prakeikimas, kančia buvo tai, kad joti teko tuo pat keliu kaip anąkart, kai šalia buvo Balbetė, tik dabar viskas atrodė kitaip, viskas buvo balta ir plyna, laukai po sniegu, balti kaip popieriaus lapas, kur ne kur išmargintas juodais plikais medžiais, it rašalo dėmėm – viskas buvo miręs, tylu, tik sniegas gurgždėjo po žirgo kanopom, bet ir žirgas jau buvo nebe tas, nebe Argentas, palydos žmonės buvo nebe tie, nebe totoriai, nebebuvo velionio Selimo, nebebuvo pasididžiavimo savo įtaka ir pareiga, vien tik prievolė; nebebuvo Balbetės, netgi žydaitės – ir tos nebebuvo, jos siela jau buvo radusi ramybę; pusė metų praėjo, o kaip viskas pasikeitė, viskas buvo kitaip, nebe taip, ir buvo aišku, jog geriau niekada nebebus, jog praeity jau liko daugiau, nei kad gali miglotai žadėti ateitis; praeities praradimai buvo kur kas didesni nei abejotinos ateities staigmenos; net kelionė buvo be nuotykių, tik Oginskio pijokai vėl kažkur snieguotoj pamiškėj plėšikavo, kaip visada, ir susidūrę jų būriai šiek tiek pasišaudė, bet vangiai, daugiau į orą, be jokių aukų, be jokių sužeidimų; sniego nė kiek nenudažė krauju. Pamanęs apie kraują, prisiminė Balbetės laiškelį, ten, Tilto gatvėje, raudoną lako lašą ant balto popieriaus; prisiminė juodą saldžią jos rudeninės palaimos tamsą; dabar viskas buvo balta, dabar nebebuvo nieko, viskas buvo balta, tuštuma buvo balta; jis neabejojo, kad ir jo mirtis vieną dieną bus irgi balta.

Kiek linksmesnis ir daug trumpesnis kelias buvo nuo Nesvyžiaus į Slucką – kunigaikštis etmonas, vis dar šiek tiek negaluojantis, sėdo į prabangias roges, po puriais kailių apklotais, jie keliavo patogiai, ištaigingai, su tuntais palydos žmonių, kelią trumpino pokalbiu, sustodavo kur užeigose pernakvoti vos pradėdavo temti ir ilgesingai

pamiškėse kaukiantys vilkai primindavo, jog keliauti nebesaugu; ten, per tuos postovius, ir sužinojo daugiau, reikalai Slucke buvo net blogesni, nei iš laiškų atrodė: iš tiesų kunigaikštis Martynas pragaištingai veikė sargybinius, ypač tuos, kurie buvo arčiausiai jo; iš tiesų, taip juos buvo palenkęs savo kalbomis, kad tieji pas jį slapčia įleisdavo žydų su jųjų talmudais, tad Kabalos studijos tęsėsi ir nelaisvėje; o kai Slucko rabiną areštavo ir ištrėmė į Bialą, kalinys ėmėsi dar labiau tyčiotis iš kareivių; iš tiesų, vienas iš jų nusižudė, o kitam visiškai pakriko protas nuo bedieviškų areštanto kalbų: pradėjo nebepaklusti įsakymams, pats skleisti erezijas ir jį teko atskirai uždaryti kalėjime, dar baisiau – čia jau kuždėtasi puse lūpų, – kad iš tiesų kunigaikštį Martyną kamuojąs toks pragaištingas kūniškų malonumų badas, kad jis esą net sugundęs vieną jauną sargybinį atsiduoti mirtinoms nuodėmėms, ištvirkinęs jį visiškai, Biblijoj minimu baisiausiu būdu, atrodo, būtent tasai vėliau iš graužaties ir pakėlęs ranką patsai prieš save. Dar keistesni gandai pastaruoju metu sklido apie jo aukštybę Jeronimą Florijoną – neva ir jam pradėjęs šiek tiek jauktis protas, bent jau elgtis jis pradėjo tikrai labai nesuprantamai – dabar prieš bet ką darydamas pasiburdavo, lyg mesdavo kažkokias kortas, arkanomis vadinamas, ir pagal tai, ką jos liepdavo, atitinkamai ir elgdavosi, dar daugiau – ir šitai buvo visiškai neįtikima – pats rimtai susidomėjo tąja Kabala, neva kartą, po to, kai pabendravo su areštantu, susapnavęs, kad jį šaukiąs jo didenybė karalius, bet, nežiūrint didžiausio noro ir užsidegimo, niekaip negalėjęs stoti prieš majestatą: šitai, tą sapną, kažkas iš kabalistų išaiškinęs kaip neabejotiną ženklą, kad Jeronimas Florijonas pats vieną gražią dieną tapsiantis karūnuotu Lietuvos ir Lenkijos monarchu, neva kažkokia užsienio galybė jį ten, sostan, pasodinsianti, vėliau su ta svetima valstybe jam, valdovu tapusiam, teks kariauti, tačiau jį, deja, nuversią, ir jis gyvenimo dienas baigsiąs tremtyje svečiuose kraštuose. Tad neva Jeronimas Florijonas ne juokais susirūpino pranašyste, dabar svaičioja būsiantis karaliumi, bet antroji dalis,

toji, apie jo paties mirtį tremtyje, jam visiškai nepatikusi; tačiau išmintingieji Kabalos žinovai jam apsukriai patarę, kaip pergudrauti ištarmę: imti ir pačiam užsienyje įkurti atskirą karalystę, kuri, kaip svetimšalis valstybinis vienetas, jį ir galėsianti pasodinti į sostą; su ja vėliau patsai galėsiąs ir kariauti, į ją ir pasitraukti: taip bet kuriuo atveju mirsiąs savo valdose, savo neginčytinoje karalijoje, vienaip ar kitaip išlikęs valdovu, ir dabar jo aukštybė karštligiškai ieško, kur galėtų nusipirkti kokią kunigaikštystę užsienyje, dairąsis po visą Europą, bet veikiausiai pirks Austrijoje, nes juk germaniška tų kraštų tvarka jam esanti itin prie širdies; Viešpatie, šitai jau buvo neabejotinas kliedesys, gydytinas bepročių špitolėje, bet jame, toje kabalistinėje pranašystėje beveik neklystamai buvo galima atpažinti įsiteikiančius ir visada bylojančius vien tai, ką kitas nori girdėti, Šimono Icikovičiaus paistalus; Petras Antanas Norvaiša visa tai girdėdamas net vos vos nusišypsojo sveikąja savo lūpų puse.

Tačiau vaizdas, kurį jie išvydo Slucke, šypsenos anaiptol nekėlė – areštantas kunigaikštis Martynas Mikalojus buvo laikomas tokiomis atšiauriomis sąlygomis, kad praktiškai skurde, it blogiausiame kalėjime; atrodė itin prastai – riešus juosė purvini seni kadaruojantys tvarsčiai, nes, išaiškėjo, kad neapsikentęs pažeminimų dar Bialoje bandė atimti sau gyvastį, be to, buvo sulysęs, apšepęs, pražilęs, nuskuręs, likęs tik šešėlis su karštligiškai žėrinčiomis akimis, kurios, regis, iš visko juokėsi; dar liūdniau buvo tai, jog pasirodė esantis visas šviežiai sudaužytas, nusėtas mėlynėmis, net antakis ir vienos rankos krumpliai buvo prakirsti: Jeronimas Florijonas po tos nelemtos sargybinio savižudybės buvo kaliniui visiškai uždraudęs kalbėtis su viduje jį saugančiais kareiviais, už kiekvieną kunigaikščio jiems ištartą žodį buvo prisakyta iš karto smogti lazda; o išdidusis Martynas nė neketino leisti, kad jį kas tildytų, nė neketino atsisakyti malonumo ir laisvės kalbėti ką nori, priešingai, dar labiau juokėsi ir tyčiojosi, todėl ir buvo sudaužytas it obuolys krituolis; šitai buvo nedovanotina, šitai buvo neatleistina, šitaip

šeimoje nederėjo elgtis – didysis etmonas Mikalojus Kazimieras, kaip šeimos vyriausiasis, kaip familijos galva, buvo pasipiktinęs: jis tuoj pat davė įsakymą atnešti kunigaikštiškam luomui deramus drabužius, patiekti pietus, pagamintus pagal kalinio stalo pageidavimus, jei tik norintis – kad ir be jokios mėsos, kaip tik jam patinka; iškviestas barzdaskutys turėjo ne vien aptvarstyti kalinio žaizdas, bet ir nuskusti; sargybiniai išgirdę tokius paliepimus net susižvalgė iš siaubo, tačiau kunigaikštis etmonas buvo pagrindinis kuratorius, vyriausias amžiumi, rangu ir įtaka, jo įsakymai dabar buvo viršesni; ir jie nuskubėjo jų vykdyti.

Kunigaikštis etmonas turėjo stebėtiną poveikį Martynui Mikalojui: sutvarstytas, perrengtas, gausiai pamaitintas ir pagirdytas, jis atrodė smarkiai nurimęs – netgi tiek, kad galiausiai, lydimas pusbrolio Žuvelės ir kelių apsaugos vyrų, išeidavo ant pilies pylimų; apie ką jiedu ten kalbėdavosi per tuos šaltus pasivaikščiojimus, buvo visiška paslaptis, kunigaikštis etmonas kartais grįždavo kiek paniuręs, atsisėdęs kurioje nors Slucko rūmų svetainių prisikimšdavo pypkę ir murmėdavo: šitai seniai turėjau padaryti, maniau išsisuksiąs, betgi ne... Kunigaikštis Martynas po tų pasivaikščiojimų atrodė vis labiau ir labiau pripažįstantis savo lemtį ir beviltišką padėtį iki pat dienų pabaigos; iš to, kaip viskas atrodė, Petras Antanas galėjo spėti, jog vykdomos ilgos, nemalonios ir ne visuomet vaisingos apeliacijos į neišvengiamas politines aplinkybes, giminės ir vaikų gerovę, sielos ramybę; liūdnos šnekos, it kunigo, ruošiančio mirtiną ligonį ilgam atsisveikinimui su šiąja ašarų pakalne, ar, teisingiau, kantrus šeimyniškas aiškinimas Martynui Mikalojui Radvilai, kad kaip asmuo, kaip *persona iuris*, jis jau miręs ir tiesiog turįs su tuo susitaikyti.

Kad šitai – ne toks paprastas reikalas, kaip atrodė, Petras Antanas Norvaiša suprato gan greitai, vos tik vieną vakarą areštantas jį pasikvietė kartu pavakarieniauti; kunigaikščiui etmonui leidus ir perspėjus, jog darąs tai savo asmenine atsakomybe, jei Martynas

Mikalojus ką iškrėsiantis ar kam pakenksiantis – čia jau pono Norvaišos reikalas, Petras Antanas priėmė kunigaikščio kvietimą; skvarbia ekonomo akimi apmetė pagerėjusias kalinio kambarių sąlygas – visko, laimei, atsirado gausiau: kuro, šilumą sulaikančių kilimų ant sienų, patogesnių baldų, švarios patalynės, daugiau žvakių, knygų, drabužių; Martynas Mikalojus vilkėjo gero, tankaus raudono aksomo kostiumą, galbūt dėl rūbo atrodė sveikesnis, tarsi spalva būtų grįžusi į skruostus, net mėlynės jau buvo pablukusios, jau tik gelsvos; nusiprausęs, nusipudravęs, nuskustu veidu, dailiai susišukavęs ir susirišęs savo žilstančius plaukus atrodė netgi madingai, buvo grakštus, stotingas, dar nesenas vyras ir bent jau čia, tarp keturių sienų, už kurių stovėjo bene tuzinas juos saugančių sargybinių, jautėsi visišku žaviu šeimininku, buvo nusiteikęs draugiškai, iškart pastebėjo, kad Petro Antano veidui kažkas atsitikę; ak, apopleksija, truputį dar ankstoka, mielas mano drauge, tokiuose metuose, truputį dar ankstoka... kas dar šeimoje kentėjo nuo apopleksijos, sakote, ištiko netikėtai, betgi taip nebūna, visuomet iš anksto būna pranašingų ženklų, būtinai paskui papasakosite man priežastį; o kol kas jis uždavė keletą tikslių medicininių klausimų, beveik visiškai tiksliai nusakė jo regėjimą tąkart ištikusį užtemimą, paaiškino, jog apopleksijos būnančios dvi rūšys: nuo kraujo pertekliaus gyslose ir nuo jo stygiaus; nelaimingasis kalinys vis dar vaizdavosi esąs mokslų žinovu ir, iš tiesų, išmanė daugiau nei vilniškis Beševskis; kaip apmaudu, kad visos tos žinios turėjo likti čia, Slucke, kambaryje, iki jo dienų pabaigos... Jie pasidalino sargybinių atnešta vakariene, kuri buvo visai nebloga, kad ir bemėsė kalinio pageidavimu, tačiau pyragai su daržovių ir kopūstų įdarais, tešloje kepta lydeka su šaknelių pagardais buvo sotu, vynas buvo išties neblogas, ir jo kiekio maloningu etmono įsakymu neberibojo, tatai irgi buvo būdas išlaikyti kalinį kiek ramesnį, todėl, baigus valgyti, jiems atkimšo dar vieną butelį, ir Martynas Mikalojus paprašė tabako, gal turįs kokio geresnio, nes čionykštis – ne taboka, o karvės

mėšlas, ir Petrui Antanui neliko nieko kita, kaip tik atrišti pratuštėjusį Teofilės kapšelį, ir, jiems užsitraukus iš pypkių, kunigaikščio akys net sužvilgo iš malonumo, jis pasislinko su savo krėslu arčiau, ištiesė kojas, atsilošė, išleido kelis meistriškus dūmų ratilus, o tada ir tarė: kaip jums patinka, mielas drauge, mano naujasis projektas, kad Jeronimas Florijonas nuo šiol yra mano asmeninis kalinys? Ir jis pradėjo kvatotis, išties velniškai, išties beprotiškai, šitaip štai kalbėdamas: pagalvokite, argi ne juokinga, su mielojo Icikovičiaus, kurį turbūt pamenate, ir Slucko rabino pagalba pripūtėm vėjų, kad anas taps karaliumi, Viešpatie, jis, atrodo, tuo tikrai patikėjo, gal jūs žinote, ar jau nusipirko kokių žemių Europoje savo prūsokiškai svajonių valstybei, taip ir įsivaizduoju jos tvarką – viskas pagal rikiuotę, viskas pagal komandą: žengt, stot, gult, kelt, šikt, krušt, gimdyt ir dvėst! Viskas pagal jo komandą, viskas pagal jo instrukciją, visi vienodi, visi uniformuoti, tarsi kareiviai; vyrai, moterys ir vaikai; visus žinduklius nuo lopšio grūdinti ir auginti kareiviais arba ruošti būti motininėmis patelėmis, kad dar kareivių gimdytų! Kas neklauso – pakarti, bet užtat kokia tvarka, kokia simetrija ir niekam jokių abejonių, niekam jokių nukrypimų; jei nežino, ką daryti – tegul skaito ir vykdo instrukcijas arba dvesia! Tačiau pasakysiu jums vieną paslaptį – tai tokie kaip jis, išprotėję dėl savo galios ir savo didybės, siekiantys bet kokia kaina pasipuikuoti, yra lengviausiai pavergiami ir apmaunami, labiausiai nuspėjami, todėl dabar Jeronimas Florijonas yra mano valioje, mano visiškas kalinys, visiškai priklausomas nuo mano įgeidžio; galime su jumis štai kirsti lažybų: jis tikrai nusipirks kur žemių už Lietuvos kunigaikštystės ribų ir, vykdydamas mano pranašystę, dargi pradės su tomis žemėmis kariauti, taigi, *de facto*, kariaus karą... patsai su savimi! Argi ne juokinga, aš čia, sėdėdamas kaip jo kalinys Slucke, iš tikrųjų jį valdau ir valdysiu it jomarko lėlę! Ir čia jau Martynas Mikalojus taip šėtoniškai kikeno, kad net vos pats nepaspringo kvapniu apelsininiu dūmu; gurkštelėjęs kiek vyno ir surimtėjęs, jis tęsė: dar labai rimtai

svarstąs vieną keršto sumanymą, kaip mielasis Norvaiša manąs, ar geras toks planas: pirmai viešesnei progai pasitaikius, pavapaliojus neva kabalistinių užkalbėjimų, imti ir iškilmingai prakeikti visus tris savo kuratorius pusbrolius Radvilas: Jeronimą Florijoną, Mykolą Kazimierą ir Naugarduko seniūną Jurgį; neva prakeikiąs ir pasmerkiąs juos už jų gėdingą poelgį baisiausiai, nekrikščioniškai mirčiai? Matote, pone Norvaiša, pranašystė išsipildytų bet kuriuo atveju: bet kuriuo atveju jie visi neabejotinai, neišvengiamai mirs, tik po šito mirtų visiškai įsitikinę, jog tai vyksta būtent dėlei manojo užkalbėjimo, o lig tol skaičiuotų dienas drebėdami iš prietaringos baimės? Kaip jums šitai, argi ne puiku?

Ir Petrui Antanui Norvaišai nebeišlaikė kantrybė, jam regėjosi, jog prieš jį sėdi ne beprotis, o patsai velnias ar bent jau jo apsėstasis, ir, būdamas pats pakankamai pritvinkęs įsisenėjusio pykčio, ėmė jam ir pasakė: bijokite Dievo, kunigaikšti, už šitai degtumėte pragare, bet čia Martynas tik ėmė dar labiau juoktis, o po to, apsidairęs, palinko į priekį ir tarsi suokalbininkui jam sušnibždėjo: „pragaro nėra... vienintelis pragaras yra čia, – ir jis, rimtai žvelgdamas tiesiai į akis, lėtai savo smiliumi pabaksnojo jiems abiem į kaktas, – vienintelis pragaras yra čia, jame kaip katile verda mūsų nuodėmės, mūsų baimės, sąžinės priekaištai ir prisiminimai apie nuskriaustas mūsų aukas; ir šitai yra tikresnė pekla nei toji, piešiama knygose ir bažnyčiose; pasirodo, nė nereikia numirti, kad į ją patektumei, ji visad su mumis, mūsų galvoj, ir kartais gyvesnė už pačią tikrovę“; čia Petras Antanas nebeištvėrė, visiškai pamiršęs savo auksinį devizą, replikavo atgal, be jokios pagarbos: bijau, kad jūsų, Martynai, pragare gana ankšta, nemaža minia aukų susibūrusi, ir ko gi vardan? Kam reikėjo tiek beprasmių nusikaltimų, mirčių, negailestingai žmonėms amžiais sutrikdytos ramybės? Gražias meilužes suprantu, mačiau, kad pakluso be prievartos, savo noru, bet kam gi reikėjo nuosavą žmoną žiauriai laikyti uždarytą, purve? Kam reikėjo grobti ir kalinti žmones, dabar štai pats esat be laisvės... O aš, visad

jautęs vien prielankumą, kuo nusikaltau – kam reikėjo šauti į žirgą, sukelti tą abejonę, kad žydas apgavo dėl dukros mirties, ir ką gi, paaiškėjo – ji mirusi iš tikrųjų, vien gėdą patyriau ir skausmą tėvui sukėliau jį kvosdamas, taip, labai gali būti, jog šiokio tokio dvasių apsėdimo ten būta, *ibburo*, ar kaip ten, betgi tikrai ne daugiau... O žmonės, užkapoti pakelėse, o toji jūsų metresė ir jos sutuoktinis, vien todėl, kad nelaikėte kaip reikiant prispaudęs to savo pasiutusio šuns Grabovskio? O tas nepaklusęs bajoras su žmona... Mačiau juk teismų dokumentus, prie kuracijos pateiktus... Šaterlofai, Kukavskiai, Zborovskis... daug turite gyvybių ant sąžinės, daug sumaitotų gyvenimų, Dievo bijokite, nebe žmonių... O tasai vaikinas, sargybinis, kuris pasikorė? Kur jo kaltė – kad turėjo nelaimės būti paskirtas prie jūsų, nesuvaldančio savo geismų?

Ibburas... buvau tik skaitęs knygose apie tai, na bet štai, pasirodo, jo sukeltas prašviesėjimas įvyko, bet kuriuo atveju andainykščiai jūsų sapnai buvo įdomūs, galbūt per juos bandė išsiveržti to vidinio užsklęsto pragaro garas... Baimės, lūkesčiai, geismai ir sapnai... Mergaitės, moterys, senės... dabar vienintelio baiminuosi – kad čia uždarytas daugiau niekada, ar bent jau iki mirties, neturėsiu, nepajusiu moters švelnumo, nei kūnu, nei siela; nesu pilnas be šito... tas nepaliaujamas stygius, tas ilgesys, kasdien sunkiantis iš manęs ne vien gyvybę, bet ir paskutinius proto likučius... Sargybinis... anas nelaimingas sargybinis buvo neabejotinai moteriška būtybė, neabejotina moters siela, per Viešpaties klaidą įkalinta vyro kūne, buvo aiškiai matyti iš jo balso, akių ir blakstienų, iš kūno judesių, eigasties – kalbėjo, kvėpavo, vaikščiojo ir mylėjo it moteriškė; ką gi, buvau taip išsiilgęs moters, kad tąkart užteko ir to... maniausi gera darantis, išlaisvinantis jį iš kūno kalėjimo, it alcheminiam vyksme atsiejantis jo moterišką dvasią nuo vyriško kūno materijos, idant galėtų gyventi jai ir jos primestiems vyriškiems papročiams nevergaudamas; ir ką gi, buvau teisus – jis buvo moteriškė, mylėjo ir jautė kaip moteriškė, patyrė su vyru palaimą it moteris... nelaimei,

buvo silpnas, begal išsigando to, ką atrado; to, kas nuo gimimo glūdėjo jo, kaip būtybės, viduj; vargšelis pernelyg buvo bausmėmis už nuodėmes įbaugintas, tad, užuot pasirinkęs mažesnius griekus, gyvendamas sau laimingai – kad ir mele, bet palaimoje – išsigando ir kvailai įvykdė pačią didžiausiąją nuodėmę, sau pačiam atimdamas gyvastį... Ką padarysi, dar vienas mano nepavykęs alcheminis bandymas, dar vienas žlugusių eksperimentų virtinėje, iš kurių nesėkmingiausias – aš pats... Galbūt reikia pagaliau pripažinti, jog mano gyvenimo eksperimentas visiškai nepavyko – galiu nuoširdžiai paliudyti, kad buvo peržengtos bet kokios, visos įmanomos, ribos: meilės, skausmo, malonumo, žiaurumo, sielvarto, švelnumo, nevilties, džiaugsmo, galios, pažeminimo, baimės, narsos, kvailybės ir išminties... Nebėra palaimos, kurios nebūčiau patyręs, nuodėmės, kurios nebūčiau padaręs... ir ką... ogi nieko, visa tai jaudina tik pirmą, vieną vienintelį kartą: labiausiai įsiminė tik pirma atimta gyvybė, vėliau jau tas pat... tik vieną kartą mylėjau, vėliau vien mylėjausi... Maniausi, kad viskam susilydžius į juodą *nigredo* smalą iš to lydinio alchemiškai užgims kažkas nuostabaus, kad tik pažinęs visišką tamsą išmoksiu suprasti šviesą, betgi išėjo tik tamsus mėšlas, o ne filosofinis akmuo, visiškai kaip tada juokais Bialoje... Veltui tikėjausi galįs kažką stebuklinga sukurti – šitai, pasirodo, man buvo nelemta; nesukūriau nei utopijos, nei juo labiau kakotopijos, vien tiktai didelę kaką... Pamanykite tik, kadaise net norėjau susikurti tobulą moterį, sau pačiam, man vienam visiškai tinkančią, tačiau net ir iš to nieko niekada neišėjo – maniausi, jog gavęs Martą, jaunutę, tyrą, paprastutę ir nesugadintą, galėsiu lipdyti it molį į idealų pavidalą; sveika ir dailiai nuaugusi, buvo tokia tuščia it popieriaus lapas, tik imk ir įrašyk jame ką tik nori, išlavink jos protą, išmokyk jos kūną mylėtis kaip patinka, prikrauk jos sielą puikiausių dorybių... Ir kas gi paaiškėjo... didžiausia Viešpaties patyčia... paaiškėjo, jog ji iš tiesų tobula – tobulai tuščiavidurė, kaip lėlė, kurią mokyk nemokęs... vos išmoko rašyti; ypatingas

atvejis, skaičiau jo aprašymus – kai metams bėgant protelis išlieka nekaltas it kūdikio, vargiai galintis pasirūpinti pats savimi... net ir knygas ji tegalėjo įveikti tik pasakas primenančias – bukiausi romanai, burtai, brangakmeniai, užkalbėjimai... jokios rimtesnės lektūros, nuo jos ji paprasčiausiai užmigdavo veidu į puslapius... Maniausi, jog mano palikta ramybėje ji tiesiog iš nevilties, neapsikentusi dykinėjimo, tingumo ir apsileidimo, išmoks pagaliau mąstyti, pasirūpinti savimi ir savo vaikais, juk šitą instinktą turi net protingesnieji gyvūnai; žmogui, kaip gyvai būtybei, jis irgi turėtų būti būdingas, tačiau ir šis eksperimentas, deja, nepavyko... Vargšė Marta, nors dabar ir ji iš bėdos, kaip moteriškos lyties būtybė, būtų gerai... betgi po to teko susirankioti sau tobulą moterį po gabalėlį, net iš septynių... matėt jas, kiekviena turėjo po kokią puikią mane sužavėjusią savybę, tačiau nė viena jų – pakankamai, iki geidžiamos visumos... blogiausia, kai būni paragavęs, kai jau žinai, kas yra tikra tobulybė, kuri skirta tau vienam, keisčiausiai galbūt nė negeidžiama kitų, bet tau vienam – visiška pilnatvė, pratęsimas ir užbaigimas, be kurio jautiesi ne visas... Turbūt visa tai buvo bergždžios, iš anksto pasmerktos paieškos; turbūt jau galėčiau jas baigti; nejuntu jokios baimės, Bialoje jau bandžiau tai atlikti, tik persigalvojau paskutinę akimirką, pajutęs iš kūno ištekant gyvastį, sustabdžiau kraujoplūdį, galbūt tai buvo klaida? Mano bėda, kad būdamas mokslininkas šiuo metu niekaip negaliu apsispręsti, ką labiau dabar geidžiu tyrinėti – tai, kas yra anapus, už mirties slenksčio, ar tai, kas dar manęs šiapus laukia... stebėti save, savo sielą, it retortą su elementais, beaistriu, nesikišančiu būdu ir kantriai laukti, ar kada atsisluoksniuos kokios nuosėdos... ar išvis atsiskirs kas tyresnio? O galbūt apskritai išeiti iš šio pasaulio laboratorijos, žengti tą žingsnį kiton pusėn per slenkstį, ir tiek... Pasakykite, mielasis, ar verta, ką matėt – juk per apopleksiją buvote visiškai šalia anapusybės, kaip ji jums patiko, ką ten išvydot ir, beje, dėl ko ji įvyko?

Dėl Balbetės, kai paliko Balbetė – Petras Antanas vėl buvo įkliuvęs į Martyno pinkles, įklimpęs jo žodžių sraute, kad dabar ir pačiam atsirišo liežuvis, nebuvo ko slėpti, prieš žmogų, kalinį, dar nelaimingesnį nei jis; ir dabar žodžiai liejosi, viską jam pasakojo: ir apie Turną, ir apie jųdviejų kelionę į Vilnių, apie aistrą, virtusią meile, ir apie pabėgimą, ir net apie jos veidą, išklijuotą ant miesto tvorų; tik kunigaikštis Martynas jį galėjo suprasti, tik jam galėjo pasiguosti, juk jis pats kažkada ją buvo priglobęs, turėjo jos kūną, ir dabar, kai jos nebebuvo, nebeliko jokio pavydo, dabar, kai ji kažkur klajojo pavojuje, tik jam galėjo išsakyti tą nerimą, kad jai išėjus meldžiąsis, jog ji būtų saugi, net jei niekada daugiau jos ir nebelemta išvysti... iš kur ji atėjusi, kaip ji atsiradusi Turnoje, ar iš tiesų yra bent menka tikimybė, kad ji nepražus; kur ji galėjo pabėgti, kur jos ieškoti? Ir Martynas klausydamas vis labiau niuro, temo, kažką sumurmėjo apie dar vieną nepavykusį eksperimentą, kol pagaliau atsiduso ir atsakė į Petro Antano klausimą: pagal tai, ką išgirdęs, manąs, kad ji vėl susidėjusi su savo teisėtu sutuoktiniu. O tatai – nieko gero: vėl atsidūrę kartu, anksčiau ar vėliau jie baigsiantys kartuvėse, šitai neabejotina; abu vieno lizdo paukščiai – plėšrūs, laukiniai klajokliai; kartą jau išpirkęs ją iš kilpos, tik nuo įdago neišsukęs, taip ji Turnoje ir atsidūrusi; jos vyrui tąkart pavykę pasprukti; kilmingas chorvatas iš nusigyvenusios giminės, Europą išmaišęs perėjūnas, visur kitur jau prisidirbęs, eretikas, apostatas, visur ieškomas, dažniausiai mėgstantis apsimesti italu, kavalieriumi Sentimani; susukęs galvą jai, neklusniai, šeimos nesutramdytai bajoraitei, prieš pat vestuves su pripirštu turtingu pavieto teisėju; pabėgusi kartu su tuoju chorvatu ir su savo kraitinėm brangenybėm, o kai jos baigėsi, ėmėsi naujojo vyro amato: begėdiškų apgavysčių; galėjusi apsimesti bet kuo, ko tik geidė į ją žvelgiančiojo akis, it patyrusi aktorė: nekalta novice, garbia šeimos motina, muzikante, elgeta, bėdon patekusia dvaro dama, žyde, vokiete ar itale – ko tik prireikdavo apdumti ir pinigams išvilioti; jis nemanantis, kad

tuodu siejusi didelė meilė, jie buvę labiau kaip sesuo ir brolis, tos pačios laisvūnų genties, juos veikiau siejo bejėgyste ir neapykanta atmiešta būtinybė, veikiau tai, kad jų išlikimas priklausė vienas nuo kito, o gyvastis – ne nuo permainingos mylimojo, bet nuo daug tvaresnės sėbro ištikimybės: buvo davę amžiną priesaiką vienas kitam, kad pavojaus atveju viską darys, jog nors vienas išliktų ir gelbėtų kitą, kaip tąkart – kai juos čiupo, tam jos vyrui pavyko pasprukti, bet žodį tesėjo – tai jis ir įkalbėjęs atsitiktinai smuklėje sutiktą kunigaikštį nuteistąją gražuolę išpirkti; gyrė ją it prityręs sąvadautojas, joks pavydas jam nebuvo svarbu, nors ir žinojo, kad ji atsidurs prastos šlovės dvare tenkinti svetimų geidulių, svarbu buvo, kad ji tiesiog išgyventų; Martynas brangiai už ją sumokėjęs, net gėda sakyti, tačiau buvusi verta kiekvieno skatiko – nuostabiai griežė, turėjo gražiausią, įstabiausią, saldžiausią, stebuklingai įgudusį meilės plyšelį, tikrus palaimos vartus, kokių retai pasitaiko, na, šitai žinąs ir pats Petras Antanas... tačiau svarbiausia buvo tai, jog ji buvo lyg tūkstantis moterų, kaskart vis kitokia, iki galo neperprantama ir niekad nepriklausanti visiškai... kaip, Petras Antanas nežinojęs, kad ji ištekėjusi? O ką išvis apie ją sužinojęs, ar jis ją pažinęs, ar jam pakakę vien jos kūno, be sielos, kaip gaila... Jos siela buvusi nerami, jis su tuo sutinkąs, kokią turi prakeiktieji klajokliai, betgi kaip gaila, kad ir šis eksperimentas neišdegė: juk tai jis, Martynas, jai pataręs tuo atveju, jei jam pačiam kas blogo nutiktų, kliautis ponu Norvaiša, juk matęs, kaip jie abu Turnoje žvelgę, tarsi pakerėti, tarsi atradę viens kitą; tačiau, kaip gaila, pasirodė, jog ir šis alcheminis bandymas nepavyko, o jis manęs, jog jųdviejų, Balbetės ir Petro Antano, būdas ir sielos substancijos tokios skirtingos, kad trauks begaline jėga, sulips it magnetas ir geležis, net pasimirš visos priesaikos, sėbrai ir apgavystės; tai buvo vienas iš retų atvejų, kai jis manėsi gera darąs...

Netgi ir šitai, netgi ir Balbetė buvo melagė, apgavikė... apgaulė, visas pasaulis tėra melas, klastotė, ak, kaipgi aš jo nekenčiu, – guodėsi Petras Antanas, ir Martynas Mikalojus į jį žvelgė su gailesčiu, o

paskui netikėtai pridūrė: Balbetė nebuvo melagė, vargšė Balbetė net ir norėdama negalėjo meluoti, juk kartą sakiau, kad ji nemikčioja tik tuomet, kai meluoja, ir visad buvę itin paprasta atskirti: kiekvienas jos užsikirtimas buvo tiesa, stringanti iš tikrumos baimės, šitai ji buvo paveldėjusi dar iš vaikystės, kai jos motina mušdavusi ją kaskart, kai jaunoji Barbora prabildavo, ką iš tiesų galvoja, mat bijojusi, kad josios dukra su tokiom maištingom ir keistom kalbom niekada nesusirasianti tinkamo vyro, šitaip norėjo ją įpratinti kalbėti tai, ką nori išgirsti kiti ir kas derama moteriškei, šiukštu tik ne protingesnei už vyrus... štai kodėl ji meluodavo sklandžiai tarsi iš rašto, o kiekvieną žodį teisybės tardama užsikirsdavo, lyg už jį tuoj grėstų smūgis... paprasta buvo atskirti, kai ji nemeluoja; Balbetė nebuvo melagė, Balbetė negalėjo paslėpti tiesos, Balbetei tiesa buvo skausmo atsiminimas, bet vis vien užsispyrusiai kartais ją tardavo...

O, Martynai, kam šitai pasakėte, šitai žiauru, juk nuo šiol dar labiau kankinsiu save prisiminimais, pats save varysiu iš proto, stengdamasis prisiminti, ką sakydama mikčiojo, o ką – ne... Tačiau kunigaikštis Martynas tik liūdnai traukė dūmus: sveikas atvykęs, būk mano svečias, dabar, mielasis, esi tam pačiam pragare kaip ir aš: klaidų, praradimų, prisiminimų ir nesibaigiančios graužaties; nejauki ir keista, sutinku, iš proto varanti vieta; jie dar išgėrė, jie dar parūkė, kartu patylėjo, ir Petras Antanas įsidrąsinęs dar paklausė: ar viskas dėl to, kad jį irgi paliko, kad kunigaikštienė Aleksandra jį be laiko paliko? Ir paminėjus jos vardą kunigaikščio veidas pasikeitė, jame atsirado tai, kas niekad dar nebuvo matyta: liūdesys ir švelnumas; taip, ir ji taip pat, jis manantis, kad ji buvusi jam skirtoji, jo tobuloji, pamilusi jį; žydai irgi kalbą apie tai, jog kiekvienam yra skirta jo antroji pusė; be jos niekas nėra pilnas, niekas nėra vientisas; išties, Aleksandros meilė buvo tarsi stebuklas: kaip jinai jį ir pamilo, nežiūrint į nieką, nežiūrint į tai, jog niekas jo nemylėjo ir netgi nuosavai motinai jis buvo toks atstumiantis, kad toji jį mažutį paliko ir pasirinko užmiršti... nė vieno laiško, nė vieno

pasimatymo, nė vieno, net mažiausio ženklo, kad jį pamena, kad jis buvo, kad jį kažkada pagimdė jos įsčios... iki pat dabar, net jam atsidūrus kuracijoje, nors tebėra gyva, sveika ir laiminga... Daugelį metų jis stengėsi perprasti moteris, juk kalbama, jog motinystės jėga esanti stipresnė už bet kokius kitus moters sielos jausmus, net ir gyvūnų patelės šitai įrodo – jis ne kartą stebėjęs per medžiokles, kaip pašėlsta lokės, gindamos lokiukus, kaip lapės stato pavojun savo gyvybę, kad nuviliotų medžioklį nuo olos su lapiukais, ir kaip graudžiai rauda briedės prie pašauto jauniklio; kumelės, karvės bei katės laižo ir auklėja savo mažuosius ir netgi kvailos vištos perekšlės globia viščiukus po savo sparnais; netgi gyvulės patiria kažką, kas primena motinos meilę... kai šitai suvokęs, po to ir nustojęs valgyti mėsą, mylėti gebėjusią... daugybė gyvūnų patelių tai jaučia, it turėdamos dūšią; daugybė patelių, išskyrus jo motiną... Jis visad bandęs įminti kodėl; manęs, jog yra pažymėtas neišdildomos kliaudos, galbūt – panašumo į tėvą; esąs ne žmogus, o kažkas atgrasaus, nelauktas iš prievartos gimęs padaras, meilės nevertas, nemielas net motinai... iš pradžių kovojęs su tuo, visad stengęsis būti kitoks, tobulesnis, geriausias – manieromis, moksluose, muzikoje; perpratęs permainingas moterų sielas, visus įmanomus būdus joms sužavėti, pavergti, sugundyti; nebelikę tokių, kurios galėtų jam atsispirti; tikėjęsis, jog vieną gražią dieną priversiąs ir savąją motiną jį, tokį neatremiamai žavų, pamilti; kai suaugo, rašęs jai laiškus, maldavęs bent vieno susitikimo – be atsako... O tada didžiausioje neviltyje sutikęs Aleksandrą, savo palaimą, patikėjęs, jog jis galįs būti ne vien geidžiamas kaip malonumų šaltinis, bet ir mylimas kaip žmogus; ji buvo tobula, jo Aleksandra, tobula moteris, tobula žmona, tobula motina... Kaip keista, kaip stebuklinga, kaip apmaudu ir žiauru – motinystės jausmas joje buvęs toks gajus, kad net stipresnis už baimę numirti... Kaip keista, gražusis jos kūnas, tarsi sukurtas meilės palaimai, buvo visiškai gimdyti netinkamas, tą jis supratęs, kai gimė mažoji ir prasidėjo didžiulis kraujavimas,

karštinė, beveik nusinešusi jo Aleksandros gyvybę... Tąkart jis meldęsis taip, kaip niekad daugiau nesimeldė, jis pamenąs – Petras Antanas tada buvo užsukęs, blogu metu; laimei, Viešpats anąkart išklausęs maldas, ir Aleksandra pagijo, jis ją saugojęs šešerius metus: nuo pastojimo pavojaus, nuo nėštumo, nuo sėklos... kol galiausiai ji maldavimais įveikusi jo atsargumą: sakė, jog kūdikis, sūnus, įpėdinis, būsiantis jos saldžiausias meilės įrodymas, didžiausioji kokia tik gali būti jos, moters, dovana mylimam vyrui, ji negalinti leisti, jog Martyno Mikalojaus giminės linija nutrūktų dėl jos, taip jo maldavusi, taip įkalbinėjusi, taip ji mylėjusi... ir jis, įveiktas jos patikinimų ir savo paties vyriškos kunigaikštiškos tuštybės, sutiko... Ji vėl pastojo iš karto, po saldžiausios meilės naktų, ak, kokia buvusi tų naktų palaima, švelnumas, tyrumas, stebuklas, dieviškas geismas, artumas, susiliejus ne vien kūnams, bet ir sieloms – taip pat... ir jis nebegalėjęs statyti pavojun sveikatos: vos tik jai tapo saugu keliauti, palankiais mėnesiais jis ją nugabenęs Krokuvon, kur buvo josios šeima ir geriausieji gydytojai; laukdamasi ji jautėsi puikiai, sveikai, viskas žadėjo vien gera... Jis nepamirš jos pavargusios šypsenos, jųdviejų džiaugsmo, švelnumo, kai pirmąkart rankosna paėmė naujagimį įpėdinį – sūnų, berniuką... o tuomet vėl prasidėjo karštinė, kraujoplūdis, jos kančios truko dešimt dienų, dešimt ilgiausių dienų, visos pragaro valandos, minutės, akimirkos matant, kaip nyksta mylimosios gyvybė... o ji kartojo mirštanti laiminga, mirštanti ramia sąžine, kad jų meilės pėdsakas, tikriausias jų meilės liudijimas, tęsis amžinybėje, kad giminė yra pratęsta, kad jie, jųdviejų meilė, gyvens kartų kartose, ilgai, ištisus šimtmečius, o gal ir ilgiau... O tada Aleksandra mirė, paliko jį, ir jis ją paliko – palaidotą Krokuvoje, brolių pranciškonų bažnyčioje, vėliau daugiau niekada nebebuvo ten nuvažiavęs, neturėjo tam širdies stiprybės; štai ir viskas, štai taip viskas ir baigėsi.

XIX

Jo aukštybė kunigaikštis etmonas grįždamas iš Slucko į Nesvyžių buvo nekalbus, ir dėl labai suprantamų priežasčių: kai jau atrodė, jog jo kelionė bus pavykusi, jam perėmus į savo rankas kuracijos vykdymo priežiūrą, kunigaikščio areštanto Martyno Mikalojaus laikymo sąlygos ir stalas buvo pagerinti, jam leista turėti knygų, prie kurių pradėjo trumpinti ir taip neilgas žiemos dienas, o ir pats po taikingų pasivaikščiojimų su pusbroliu snieguotais aukštais Slucko tvirtovės pylimais atrodė lyg nurimęs ir visiškai susitaikęs su savo liūdnu likimu, regėjosi, jog viskas eina taikyn ir geryn. Tačiau su Martynu Mikalojumi niekada dėl nieko negalėdavai būti tikras: štai kad ir po anos vakarienės su Petru Antanu jis daugiau jo nebenorėjo matyti – lyg gėdinosi; tiesa, Petras Antanas ir pats daugiau ten nelindo – tą vakarą ir jam pačiam prisiminti vėliau buvo skaudu, jis pats verčiau būtų daug ką pamiršęs, o labiausiai – Balbetę, jos vyrą, jos praeitį ir tai, kad ji kažkada apskritai buvo, tačiau pats suprato, jog jos prisiminimas jį persekios visą gyvenimą tarsi šešėlis; tikėjosi, kad bėgantis laikas padės jam priprasti prie šio palydovo. Viskas būtų buvę gerai, jei tik areštanto nebūtų atvedę atsisveikinti jiems jau išvykstant: ten, tiesiai į Slucko pilies koplyčią, išklausyti kartu mišių prieš kunigaikščio etmono kelionę; apsuptas sargybinių Martynas Mikalojus buvo pasodintas pirmoje eilėje, kaip ir derėjo jo luomui, Petras Antanas kukliai sėdėjo sau keliomis eilėmis toliau, ir vos tik išvydęs, kaip kalinys atsigręžė ir pažvelgė į jį – vos akimirką, kiek pasukęs galvą, tačiau jų akys susitiko, ir Martynas Mikalojus jam asmeniškai nusišypsojo ta savo nerimą keliančia kreiva šypsena, jo akys žvilgėjo tik nuo jam vienam žinomo džiugesio, žvilgėjo beprotiškai, nieko gera nežadančiai, it peilio ašmenų plienas, – ir

Petras Antanas ūmai viską suprato, jam reikėjo jį kaip nors sustabdyti, jis žvelgdamas į kunigaikštį lėtai papurtė galvą, „ne, – be garso jam tarė vien lūpomis, – ne, ne, nereikia..." Tačiau Martynas Mikalojus toliau šypsodamasis taip pat lėtai palinksėjo galva, lyg sakydamas: o taip, o taip, pamatysi, tu tik žiūrėk... ir jis nusisuko, žvelgdamas tiesiai priešais save į altorių, susikaupęs klausyti mišių; Norvaiša nutirpęs iš nerimo sėdėjo per visą aukojimą – jis nieko negalėjo padaryti, niekaip nevaliojo ką nors pakeisti: nebuvo tokios jėgos, kuri galėtų palaužti neklusnią Martyno Mikalojaus sielą, nes jis jos paprasčiausiai nebedaug ir teturėjo – dabar Petras Antanas jau ir pats šį tą suprato apie spengiančią tuštumą ten, kur pas kitus žmones būna širdis ir jausmai ir kurią kartais bergždžiai tikimasi sudirginti kažkuo aštriu ir skaudžiu, tarsi patiriamas skausmas būtų vienintelis likęs gyvybės pojūtis; tad vien laukė mišių pabaigos, it teatro spektaklio, kurio pabaiga jau žinoma, ir nė kiek nenustebo, kai Martynas Mikalojus pabaigoje oriai atsistojo, sudėjo it maldai rankas, tarsi pasimeldė, ištarė „amen", o tada prabilo hebrajiškai, ką jis ten sakė, vėliau niekas taip ir nesužinojo, nes juk ten per mišias nebuvo nė vieno žydo, galėjusio jiems ką nors išversti, bet nė nereikėjo, nes atsistojęs areštantas iškilmingai pabaigė pats: jis prakeikiąs savo pusbrolius kuratorius, pasmerkiąs juos nežmoniškai, nekrikščioniškai mirčiai; kai išmušianti jų valanda, jie galėsią būti tikri, jog ji esanti atpildas už jo, nekaltojo, sunaikinimą; jam nevisiškai leido pabaigti, sukilę sugužėję sargybiniai jam užlaužė rankas, išvedė į jo kambarius, tik dar skardus jo juokas gūdžiai aidėjo koridoriuje; kilo, žinoma, didžiausias šurmulys, girdėjosi šauksmai „Jėzau, Marija, pasigailėk", kunigas šlakstė visus šventintu vandeniu, idant nuimtų tą prakeikimą, jie dar meldėsi, kunigaikštis etmonas žegnojosi, sakydamas: atleiski jam, Viešpatie, vargšas, vargšas, apsėstasis, beprotis...

Tad jie keliavo į Nesvyžių nekalbūs, paniurę – suprantama, net ir netikint jokiais zabobonais, kunigaikščiui etmonui nebuvo malonu

likti prakeiktam; galiausiai, tai buvo nepagarba jam, kaip familijos galvai; kas kad už prakeikimo kompaniją turėjo kartu Jeronimą Florijoną ir Jurgį; Petrui Antanui atrodė, jog jo paties tai neliečia – niekada nebuvo paminėtas kuracijos dokumentuose, tačiau jam buvo baugu, kad kunigaikštis Martynas niekada nebesuras ramybės, šitai buvo dar ne pabaiga: akivaizdu, jo kančios, jo pragaras tęsis ir tęsis; laimei, jiems atkakus į Nesvyžių sloguma pasimiršo: kunigaikštis etmonas ruošėsi trankiai švęsti Užgavėnes: puota, opera, maskaradas ir dirbtinės ugnys; ponas Norvaiša taip pat turįs pasilikti, Vilnius palauks, ir jis pasiliko, ir uoliai padėjo, rūpindamasis, kad nieko netrūktų ištaigingiausioms pramogoms, į kurias turėjo suvažiuoti galybė dignitorių ir apylinkių šlėktų; buvo matyti, jog Žuvelė, kad ir kamuojamas vėl atsinaujinusių galvos skausmų priepuolių, ruošiasi ir juos, ir prakeiksmus išvaikyti linksmybėmis, tostais ir fejerverkų pokšėjimu; užmojis, sąskaitų sumos ir mastas stebino net visko mačiusį Norvaišą, bet šventė tebūnie šventė, ir ji, 1749-ųjų Užgavėnės, iš tiesų pavyko, buvo puiki, suvažiavo beveik visa giminė ir šimtai svečių bei prijaučiančiųjų, net smulkmę Matuševičių, ir tą pakvietė, nes Žuvelė pasakė, jog anas yra toks rėksnys, kad geriau turėti jį savo pusėje, gali praversti politiškai, geriau tegul pučia jų dūdon nei priešų; taigi, buvo ten visko visiems užganėdinti: sutikimo dienos pusryčiai su šampanu, užsitęsę gerokai ir po vidurdienio, puikiausia žiemos medžioklė su laužais ir kepsniais temstant, kilimais ir palapinėmis ant sniego ir šaltyje grojančiais muzikantais, vakare – šiaip puota, išgertuvės su muzikiniu divertismentu ir šokiais; kitą dieną – vėl tas pats: valgymas ir gėrimas, iškylos rogėmis per apsnigtus laukus, vos temstant rūmai buvo net iš lauko apšviečiami šimtais deglų ir aliejinėmis lempomis; pasaka, tikra pasaka, Radvilos verta puota, linguodami galvas murmėjo įkaušę svečiai; o viduje sietynuose nespėjo keisti žvakių, visą laiką tyliau ar garsiau buvo grojama muzika, dieviško skambesio, specialiai parinkta italų, prancūzų ir karališko dvaro

vokiečių kompozitorių – ją atliko net du orkestrai, keisdami vienas kitą, kai kuris nors jau pavargdavo, o vakare dar buvo opera, pačios kunigaikštienės, jis jau nepamena, kuri tiksliai – ar „Sąmojingoji meilė", ar „Iš žvilgsnio gimstanti meilė": kažkas apie meilę, kažkas su daugybe žmonių, dievų, deivių ir piemenaičių; jų – choristų, statistų, šokėjų – prireikė šitiek daug, bene šimto, kad scenoje atsidūrė net tarnai ir tarnaitės, kunigaikščiai ir jųjų svečiai, ir netgi Petrui Antanui Norvaišai atiteko vaidmuo; tiesa, nebylus, jis taip ir paprašė, kai skirstė: kad nereiktų nieko kalbėti, juolab, kad vis vien galėjo tarti tik puse lūpų; tad jam davė juodą itališką skrybėlę, juodą kaukę, baltus pantalonus ir baltą apsiaustą su sagom ir didžiule senoviška kreza; paklausus, ką jam reikės daryti, jos aukštybė Pranciška Uršulė jį nuramino, kad nieko – jis būsiąs *Pierrot*; jam, kaip ir norėjo, tereikės patylėti, liūdnasis klounas Pjero visad tyli; na ką gi, tylėti jis buvo įpratęs, dar ir geriau; ir per operos pertrauką, kai atėjo eilė vaidinti jo *intermezzo*, jam teko scenoje tylint stebėti, kaip kunigaikštienės tarnaitė, apsimetusi itale, pabėga su kažkokiu kūlvirsčiomis besivartančiu margaspalviu nenaudėliu; jis pats lengviau atsiduso, kai jo trumpas laikas scenoje buvo baigtas ir jis galėjo tuos baltus skarmalus pagaliau nusivilkti, nes linksmybės tęsėsi ir nežadėjo sustoti, vien šampano jau buvo išgerta penki šimtai butelių, ir kamščiai vis dar pokšėjo; neilgai trukus virš ežero ledo sutvisko ir sutratėjo fejerverkinės ugnys – žiežirbų puokštės, besisukantys kibirkščių ratilai ir liepsnų plunksnos, įstabiausi šviesų ornamentai, lydimi orkestro muzikos, bet jis pats laukan nėjo, verčiau pasirinko žiūrėti šiltai sau – iš kambarių, išeinančių ežero pusėn; kažkur, viename iš salonų, jis išgirdo šiugždesį ir prislopintus balsus, tyliai žengdamas pro durų tarpą dar nusiklausė: buvo tikras ten esant kunigaikštį Žuvelę, su kažkuo jis kalbėjosi, regis, ten buvo dar moteris – kaip visad per didžiausius balius įdomiausi dalykai vyko ne salėse, o užkampiuose; ir kiek tolėliau, iš kitos pusės, sušlamėjo šeimininkės šilkai – Pranciškai Uršulei vis dažniau ir

dažniau dabar tekdavo afektų dramos antraeilis vaidmuo, ji atrodė prastai, vis dažniau negalavo, ją kankino pavydas ir bėgantys metai; galbūt ten ji klausėsi svetimų paslapčių; ją tyliai reikėjo apeiti, ir pagaliau kambarių anfiladoje jis priėjo ramesnį kampelį, kuriame spietėsi dar keli fejerverkų žiūrovai, ten ir sustojo pasižiūrėti į dangun leidžiamus tūkstančius už lango; grožis, nepaprastas grožis ir, galbūt, – didžiausioji prabanga, tos nepaliaujamai sproginėjančios fejerverkinės ugnys, tie į orą pliūpsniais lekiantys pinigai – argi kada buvo išrastas geresnis būdas visiems pasakyti, kad savųjų turtų neskaičiuoji, jie tau nerūpi; viskas vien tam, kad vienas akimirksnis sušvistų beprotiška šviesa ir spalvom; viskas vien tam, kad parodytum – šventė, o rytoj – nors ir tvanas; viskas vien tam, kad parodytum, jog be amžinybės dar yra ir akimirka...

Jis pamena, jam gėrintis tais fejerverkais, kažkas patempė už rankovės – atsisukęs išvydo mažą susigūžusį pavidalą išeiginiais siuvinėtais drabužiais ir baltu perukėliu: tai buvo Juozapas Mikalojus Radvila, kunigaikščio Martyno sūnus, trumpam atvykęs į dėdės šventę iš Varšuvos, ir Petras Antanas dabar žvelgė į tą mažą kuprotą didelės meilės vaisių, į jo rudas liūdnas akis; sūnus buvo neabejotinai panašus į motiną, ne į tėvą; žmonės sakydavo, jog tokie vaikai, nusidavę į priešingą gimdytojo lytį, gyvenime būna labai laimingi; betgi buvo akivaizdu, jog šiojo atveju pranašystė netiks; jaunasis kunigaikštis jam pamojo eiti, ir jis klusniai, ne tiek gerbdamas jo titulą, bet iš gailesčio tai nelaimingai vaikystei, nusekė paskui Juozapą Mikalojų; keista, vos jiems nuėjus į vieną kambarių, ten, kur ramiau, jis stebėtinai suprato turintis reikalą su vyru, kad ir vos trylikos metų. Jaunasis kunigaikštis jam taip ir pareiškė: tegul ponas Norvaiša nekreipiąs dėmesio į jo jauną amžių, nors kol kas ir nepilnametis, tačiau jis dabar vis vien esąs savo šeimos galva, kaip vyriausias sūnus; kunigaikštienę Martą ponas pats matęs – ji nelabai pajėgi kuo pasirūpinti, jai pačiai veikiau reikia globos; tad dabar jis klausiąs pono Norvaišos, su

visu rimtumu ir tikėdamasis atsakingo paaiškinimo, nes iš dėdės, kuris, žinoma, turi savo asmeninių interesų, jis ne ką teiškvotęs; jis dabar laukė atsakymo ir reliacijos apie tai, kokia dabar jo tėvo būklė, ir, Norvaišai pradėjus pasakoti apie tai, kaip buvo pagerintos Slucko buveinės sąlygos, jaunasis kunigaikštis nekantriai mostelėjo ranka: jam nerūpi baldai, kilimai ir žvakidės, jam rūpi jo aukštybės tėvo sielos ramybė ir sveikata, kaip jis laikosi? Ir jam buvo graudu žvelgti į tą jaunuolį, dar vaiką, kurio pečius labiau nei kupra slėgė slogi praeitis: jis stovėjo susitvardęs, prikandęs lūpą, vien ranka, nevalingai tampanti rankogalio nėrinius, išdavė, kaip smarkiai jis jaudinasi, ir Petrui Antanui, nežinia kodėl, veikiausiai iš nepaaiškinamo graudulio, pradėjo virpėti sveikasis burnos kampas, pačiam prireikė susivaldyti, ir jis rimtai jaunuoliui atsakė: jūsų aukštybės tėvui kartais būna geriau ar blogiau, mačiau jį, kai buvo *lucidus*, sielvartas niekur nedingo, tačiau jis išliko nepalūžusios dvasios; jis pats manąs, kad kunigaikščio gerovei padės tai, jog dabar jam leista turėti knygų; galbūt hebrajiškos išminties studijos suteiks jam paguodą. Jaunasis įpėdinis oriai linktelėjo padėkodamas; jis ištarė: matote, aš nesmerkiu savo tėvo, tai vienintelis tėvas, kurį kada nors beturėsiu; jo daliai teko ir taip daug nelaimių, negaliu jų papildyti dar ir sūnaus neapykanta, Viešpats liepia mylėti gimdytojus, ir šitai, mylėti tėvą ir jam sugebėti atleisti, yra mano krikščioniška pareiga; priešingai nei mano tėvas, aš tikiu, jog mums duotas tik vienas gyvenimas.

Tegul Viešpats jo aukštybę lydi visą gyvenimą, – tąkart ištarė Norvaiša, ore brėždamas kryžiaus ženklą prieš Juozapą Mikalojų; pats nežinodamas, kas jį užplūdo, jis su didžia pagarba pabučiavo jaunojo kunigaikščio ranką – tą akimirką kupreliui nuoširdžiai linkėjo Apvaizdos pagalbos; jam pasukus prie durų, kažką prisiminęs dar jį sustabdė, – kaip ten bebūtų, kunigaikštis mokėsi Varšuvoje, turėjo šitai žinoti; jis paklausė jaunojo aukštybės vieno jam seniai ramybės neduodančio dalyko: galbūt jis, studijuodamas

pagonišką Antikos išmintį, pamenąs, kuo baigėsi dievaičio Orfėjo istorija? Be abejonės, kunigaikštis, uolus studentas, prisiminė, jis kantriai, su pasididžiavimu išmoktomis žiniomis, paaiškino skaitęs Vergilijų, graudi iš tiesų toji Orfėjo istorija: dainų tėvas, dieviškas muzikantas, pavergdavęs grojimu net laukinius žvėris; kai keliavo kartu su argonautais, savo lyra nustelbė net pragaištingas sirenų giesmes; nelaimei, pamilo gražiąją Euridikę, kuri mirė, jį paliko anksti – vestuvių dieną, į kulną įkandus gyvatei; taip ją mylėjęs, kad dėl jos nukeliavo į mirties ir šešėlių pasaulį, savo sielvartu ir dainomis taip sugraudino net jo valdovą, kad tas išleidęs atgal ir vyrą, ir žmoną, tik prisakydamas neatsisukti, kol neišeis iš mirties karalijos, kol neatsidurs gyvajame Stikso upės krante; nelaimei, Orfėjas buvęs neklusnaus būdo, toks mylintis ir toks smalsus, jog neišlaikęs, atsisukęs, pažvelgęs į Euridikę ir toji pražuvusi amžiams... Bet kas gi nutikę Orfėjui? Jis išprotėjęs, atsižadėjęs tikėjimo, nusprendęs garbinti vien saulę; šitaip įsiutino Olimpo dievus, ypač Bakchą, kuriam anksčiau uoliai atnašavo, ir galiausiai paklaikusios girtos bakchantės sudraskė dainių į smulkiausius skutus – Orfėjo burtai jų neveikė, jos buvo kurčios jo muzikai ir jo užburiančioms dainoms... Bakchantės sudraskiusios jį į skutus, vien Orfėjo galvą vėliau išplovė pajūris, radusios mūzos ją padėjo ant lyros lyg ant padėklo ir graudžiai graudžiai apraudojo; iš paties Orfėjo teliko tik jo muzikos aidas...

Tą akimirką, keisčiausiai, už lango lauke ir viduje pasigirdo plojimai – fejerverkai buvo baigti, du tūkstančiai auksinų išlėkė nakties dangun, išgaravo į orą; sušalęs orkestras skubėjo vidun, teatro uždanga vėl kilo – šįkart baletui, kuriam pasiskolinti buvo net Jeronimo Florijono šokantys kadetai iš Bialos, ir dabar jie, su baltais perukais, su žydrais mundurais, sukosi, klupo ir stojosi prieš Nesvyžiaus šokėjas; pamiršę kareivinių muštrą, bausmes ir bizūną, bet tik ne išmoktus šokių žingsnius, jie leido muzikai valdyti jų kūnus ir išraudę nuo išsiilgto merginų artumo atsidavė šokiui; šoko

taip, tarsi rytoj kas pakartų, taip, tarsi šokiu švęstų savo nelengvus gyvenimus, jų judesiuose rungėsi jėga ir lengvumas; baigę, užgrojus naujam muzikos kūriniui, jie įsimaišė į salę, kurioje dabar visiems buvo prisakyta būti su kaukėmis - prasidėjo maskaradas, reduta, ir šokėjos bei kadetai dabar ėmė svečius už rankų, po vieną viliojo juos šokti; štai ir Petrą Antaną - jis nė nesivargino persirengti, pasiliko vien juodąją kaukę - už rankogalio palietė jaunutė juodbruva mergaitė, šokėja dailiu it lėlės veideliu, mėlynomis akimis ir lipšnia šypsena su duobutėmis skruostuose; jai ant kaklo, ant juodo aksomo kabojo mažas auksinis kryželis, o iškirptėje, tarp aukštai išstumtų krūtų, pūpsojo dirbtinė rausvo šilko roželė; „nuodėmė ir išganymas, viskas greta, viskas kartu, ant vienos krūtinės", - žvelgdamas dar pamanė; lyg klavesino aidas atminty prapleveno prisiminimas apie gražiąją Turnos kadetę Anielę, įdomu, kuo jai baigėsi Bialoje, pas Jeronimą Florijoną; jį šokdinančios mergaitės plaukai buvo tamsūs it Gordonaitės, akimirką jis išvydo ją - bet ne tokią, kaip matydavo sapnuose, ne geidulingą, o, priešingai, parblokštą ant kruvino sniego Vilniuje, po kažkieno, taip ir nesulaukusio jokio teisinio atpildo, karietos žudančiais ratais; keldamas ranką ir švelniai apsukdamas savo šokėją aplinkui kažkodėl dar prisiminė Placidą Ameliją, šešiolikos, kaip tada, kai ją gavo - jauną ir baugščią, taip niekada ir neišdrąsėjusią, niekada nepražydusią ir neišsiskleidusią; Viešpatie, kas galėjo žinoti, kad jiedviem viskas taip susiklostys; jis mintyse palinkėjo nors šiai, baleto šokėjai, gero gyvenimo, tačiau ir pats suprato, jog vargu ar šitaip nutiks: gyvenimas niekad nebuvo geras žemo luomo mergaitėms, toms pakelių gėlelėms, nesaugomoms kilmingos giminės tvoros, - jas lengvabūdiškai tiesėsi nuskinti praeivio ranka ar tiesiog besiganančio galvijo snukis, norįs sulapnoti; tas, kurios išlikdavo, anksti pakąsdavo atšiauri sunkaus vedybinio gyvenimo šalna; ir jis akimis glostė mažąją šokėją, tą laikinos jaunystės stebuklą, geidžiamą mirties bijančių vyrų it vaistą tai baimei įveikti, tarsi jauno kūno kerai galėtų nutolinti galą; bet štai ji jau

lenkėsi, šokėjai persirikiavo, mainėsi poromis, prie jo atšlamėjo jauna grakšti moteris su melsva sidabro gėlėmis siuvinėta, šilko kaspinais nusėta suknele ir juoda kauke, tiesiog prasiveržė link jo ir staiga stabtelėjo kaip perkūno trenkta, sutriko, aptikusi svetimą stotą ir nepažįstamo žandikaulio apybraižą po Petro Antano Norvaišos kauke, ir jis akimirksniu suprato kodėl: juk tądien vilkėjo vieną iš kunigaikščio atiduotų kostiumų – melsvąjį su cekinais ir geltonomis kilpomis, štai kur šuo buvo pakastas; bet jis nenorėjo statyti jos į nepatogią padėtį, Žuvelei šitai nebūtų patikę, todėl tik pratiesė jai savo dilbį, kviečiančiai nulenkdamas galvą, ir mandagiai kelis kartus pervedė ją iškilmingu žingsniu per vaikščiojamąjį šokį *à la polonaise* kartu su auksuotoje pokylių salėje lėtai judančia minia kitų šokėjų: vyrų, išpūtusių pasididžiavimo kupinas krūtines, ir moterų, grakščiai, kukliai nulenkiančių galvas; šokį, kupiną nepaprasto orumo ir prakilnumo, kurių taip trūko jų visų kasdieniams gyvenimams; prisiminė, jog kažkada seniai jaunystėje, kai mokėsi šokti, Martynas Mikalojus jam buvo sakęs: svarbiausia šokant žiūrėti moteriai į akis, lyg ji būtų vienintelė visame pasaulyje, tada toji nepastebės net jei ir pamirštum kokį žingsnį ar užliptum jai ant suknelės krašto... Ir jis žvelgė į savo šokėją, ji raudo, jos akys kaukės plyšyje kiek sutrikusios dairėsi; taip, nebuvo jokių abejonių, jis ją pažino: šoko su Pranciškos Uršulės pussesere, Ona Liudvika Radviliene, etmono jaunojo giminaičio Leono Mykolo, to, kuris ištisai sirgo, negalavo net šiandien, žmona, ir jis, Petras Antanas, pasinaudojęs, kad tarp šokančiųjų įsibėgėjęs slidžiu parketu garsiai žvengdamas netikėtai pračiuožė kunigaikščio etmono sūnus deputatas Karolis Stanislovas, taigi, pasinaudojęs šito netikėto figliaus sukelta sumaištimi, jis įgudusiai pasikeitė savo pora su pačiu kunigaikščiu, kuris, paaiškėjo, buvo persirengęs senu žydu, netgi barzdą prisiklijavęs, bet pažino jį iš žiedų – todėl mikliai pasiūlė jam savo šokėją, pagaliau Petras Antanas buvo laisvas ir dabar dairėsi, kur čia jam pasišalinti ir nugriebti kokią taurę išgerti, tačiau šalia jo

jau stovėjo dar viena moteris, kurios veidas po puskauke buvo it dar viena kaukė – padengtas puikia kvepiančia pudra; pudra dengė jos plaukus ir iškirptę, o skruostus – švelniai rausvi dažai; atrodė ji nepaprastai puikiai, tik netikra, it atvaizdas portrete ar porceliano figūra; buvo persirengusi piemenaite, bet iš deimantų jis pažino savo geradarę, padariusią viską, ką tik galėjo, kad paslėptų tądien itin prastą savijautą, vargšė, ji vėl negalavo, tačiau svečiai nė neįtarė, jiems nereikėjo šito žinoti; jis pasiūlė jai ranką ir atsargiai, švelniai, lėtai žengė pirmuosius žingsnius.

Nepaprastai džiaugiuosi jus čia matydama, gyvą ir sveiką, ir – kongratuliacija* dėl sėkmingai sutvarkytų visų reikalų; jo aukštybei irgi užtariau žodį už jus, esu tikra, dar šį vakarą pradžiugins jus geromis žiniomis; labai džiaugiuosi, kad viskas baigėsi ir bus pamiršta; ar pamenate, dar šią vasarą – o atrodo, prieš šimtmetį – kalbėjomės apie teatrą, pamenate: ponas, ponia, tarnas, beprotis ir choras; laimei, tragedija suvaidinta nebuvo – vien nuobodi pamokanti pjesė apie tai, kas nutinka, kai nebebijoma žmonių ir Dievo įstatymų; buvote teisus, šioje pjesėje pritrūkome moters, mylimoji *innamorata* taip niekada ir nežengė scenon, ak, ir gerai, kad nepasirodė, dar tik tragedijų mums ir betrūko... Ir čia Petras Antanas su jos aukštybe niekaip nesutiko, jis viską matė kitaip, bet jam po krūtine nuo liemenės kilpelės kabojo jo laikrodis, tyliu tiksėjimu primindamas, kad verčiau yra patylėti; jis caksėjo kartu su jo širdimi, o širdis plakė sulig lėtais šokio žingsniais; dieviškai liūdna sklindanti fleitų ir klavesino muzika jį ramino, nė kiek nemagėjo ginčytis, nors ir būtų pasakęs, jog moteris toje tragedijoje buvo, visada būna moteris, tik štai šįkart tai nebuvo nei merginų haremas, nei Balbetė, nei, pagaliau, Aleksandra, nei, juo labiau, Marta; toji tragedijos kaltininkė buvo motina, kuri taip niekada ir nežengė scenon; tačiau visa tai dabar buvo jau praeitis, visa tai buvo kažkur toli; dabar vyko

* Sveikinimai.

balius, reduta ir šokiai; argi ne gražu, argi ne nuostabu, grožėjosi Pranciška Uršulė kaukėmis ir persirengėliais, beveik neįmanoma atpažinti, kas kur; sutikite, atrodo, it laikas būtų sustojęs, o visos negandos – likę už durų; atrodo, it visi vienam vakarui tapo laisvi būti kuo nori ir valdo muzika, šokis, grožis ir meilė.

Iš tiesų, visa tai buvo nuostabi iliuzija, puikiausia apgaulė, spindinti ir įtikinanti akimirkos klastotė; plonytis tviskantis auksu ataustas šydas, maloningai dengiantis pavargusį, išsekusį, grimasų iškreiptą ir vočių subjaurotą gyvenimo veidą; viskas čia buvo pridengta, paslėpta – pudra, perukais, šilkais, karnavalo kostiumais, žiponais, krištolo karuliais, veidrodžiais, palankia blausia žvakių šviesa; grožis, įstabus savo netikrumu, pranokstantis lakiausią vaizduotę ir beviltiškai mėgdžiojantis švelniaspalvį jaunystės tyrumą; virš jo, virš visos šios apgaulės pleveno stebuklingi švelnūs muzikos garsai; visa tai, visa ši iliuzija buvo svaigi it vynas ar glamonė; ir Petras Antanas nenorėjo, jog ji, toji šventė, kada nors baigtųsi, jie lėtai pasimėgaudami judėjo žengdami į taktą klavesino garsams; tebūnie, tebūnie visa tai apgaulė, klastotė, bet be jos būtų sunku, nebepakeliama; išties, dabar tą akimirką karaliavo muzika, šokis ir grožis, tarsi Orfėjas vėl skambintų lyra, nutildęs laukinius žvėris; „argi ne nuostabu, – svajingai iš po kaukės šypsodamasi pasakė kunigaikštienė Pranciška Uršulė, – gražiausi žmogaus sukurti dalykai, guodžianti muzika, šokis, įstabus menas, – tarsi nuostabiausiame teatre, tarsi visas gyvenimas būtų stebuklingas teatras, net nesinori, jog kada nors nusileistų scenos uždanga, net pasimiršta, jog esame prakeikti...“; ir iš tiesų dabar karaliavo maloninga švelni užmarštis, jie vėl apsikeitė poromis, ir čia jau Petras Antanas mandagiai atsiprašė, paėmęs rankon taurę šampano jis atsistojo prie švytinčio kandeliabro; vos ją ištuštindavo, ją iškart jam pripildydavo; jis stebėjo, gėrėjosi, girto...

Po kelių valandų, jau paryčiais, kai jau buvo iššovęs ir tūkstantasis šampano butelis, ir šokėjų kiek praretėjo, jis buvo pakviestas

kunigaikščio etmono į vieną mažesniųjų salonų ir ten, pailsę, šilkiniuose krėsluose jiedu dar kiek išgėrė, kunigaikščio maskaradinė žydo barzda ir perukas gulėjo ant stalo; jo geradarys juo buvo itin patenkintas, jo, Norvaišos, delikacija ir diplomacija buvusi išties neeilinė, rytoj jam bus įteikta staigmena *in paratis*, taip pat ir dokumentai dėl kelių dvarų ilgalaikės panaudos, vietelės tikrai pelningos, niekam kitam jų nepatikėsiąs administruoti, jis tikisi, kad ponas Norvaiša liko patenkintas? Ir jei turintis kokių pageidavimų, prašom – bet ko, tik, žinoma, proto ribose; kunigaikštis nusijuokė, Petras Antanas žinojo, dabar, kai gera nuotaika, yra ta akimirka, tas laikas visko prašyti; jis mikliai išblaivėjo, viską puikiai sutvarkė: šio to papildomo sau ir savo sūnums; šeima visgi buvo svarbiausia; dėl šventos ramybės tarė žodį kitą už Aleksandrą Vladislovą, sėkmingai: viskas dėl Gardino miesto regento vietos jam, galima sakyti, buvo sutvarkyta ten ir tada, nė nesikeliant iš krėslo, turės pareigybę su gausių kyšių galimybe, bus nukrapštytas nuo jo biednos galvos, ir dar geriau – Liudvikui teks atsilaisvinusi vyresniojo brolio vieta, jis taps Starodubo pataurininkiu; „puiku, turit rezerve dar vieną norą, dar vieną prašymą“, – kunigaikštis buvo tokios geros nuotaikos, išties, galima buvo prašyti bet ko, net kvailiausiųjų įnorių, ir Petras Antanas prisiminė Teofilės tabaką ir jos planą pralobti, kodėl gi ne, dabar, šią akimirką, kaip tik galima buvo siūlyti; jo ranka paniro kišenėn, tik, po velniais, jam pačiupinėjus subliūškusį kapšą, tapo aišku, jog jis beveik tuščias, vos prie siūlių buvo užsilikę sesers puikiojo apelsinų tabako, nė pusei pypkės kaušelio nebepakako; visa kita jau buvo, deja, surūkyta: kaip Teofilė ir norėjo, su Radvila – tik su Martynu, ne etmonu, ne su tuo, su kuriuo būtų reikėję... Ir dabar Petras Antanas atsidūrė tikrai keblioj padėty: suprato, jog, stebėtinai, viską jis turi, o to, ko jam stinga – Balbetės ar bent jau sielos ramybės, joks kunigaikštis nei karalius negalįs dovanoti; ir Žuvelė jį ragino – nagi nagi, negi baigėsi jums fantazija; negi nebėra ko norėtumėt, ir tuomet, dar karštligiškai perkratydamas atmintį, jis

prisiminė Mykolą, seseriai nebeišėjo padėti, nors broliui padės; ir jis, prablaivėjęs, susižavėjimo kupinais žodžiais ėmė pasakoti apie mažąjį sūnėną, Pranciškų Ksaverą, šešerių skaičiuojantį, rašantį ir skaitantį lenkiškai bei lotyniškai, eiles netgi kuriantį ir... „supratau, supratau, – jį nutraukė aukštybė, – ne vaikas, o tikras stebuklas, tik su kojytėmis ir rankytėmis"; jis ėmė juoktis: na tai duokit jį mums čia, tegul atveža čia tėvams jėzuitams pas mus į Nesvyžių, duosim išlaikymą, stipendiją iki mokslų pabaigos ar noviciato, gal kas išeis iš to jūsų stebuklo...

Tad tąkart Petras Antanas pasirūpino ne vien savimi, bet ir savo šeima – kaip ten sakydavo kunigaikštis: juk ir valstybė prasidedanti ne nuo ko kito, bet nuo šeimos; kitą rytą jis uoliai patikrino malonių skaičius: auksinus, panaudos dokumentus, stipendijos raštą; viskas buvo teisinga, viskas buvo dosnu; vėliau atėjo ir puotos sąnaudų skaitmenys – taip, iš tiesų šampano išgėrė net tūkstantį butelių, net neįtikėtina; tūkstančiai žvakių, kiaušinių, gardėsių, šimtai keptų vištų, žąsų, žuvų ir vyno statinių, dešimtys karvių, jaučių, kiaulių ir avinų; puotos skaičiai atrodė gerai, net ir susižalojo vos vienas, kažkas, dirbęs prie fejerverkų, netyčiom pats vos nesusprogo, tiesa, dar vienas svečių mirė nuo persigėrimo auštant, kelios dešimtys rimtai negalavo – bet čia jau ne jų, nesvyžiškių, reikalas; dar keturi muzikantai nušalo rankas, reikės gydymo; tik vienas pranešimas apie paryčiais kažkieno gvoltu* paimtą šokėją, kuriai už tai reikės sumokėti, ir dar vienas Bialos kadetas, pasinaudojęs proga, pabėgo; niekis, jis šyptelėjo puse lūpų, nedidelės žmogiškosios netektys, praktika rodė, jog po tokių puotų gimdavo ne vienas ir ne du kūdikiai; gyvenimas po puotos ėjo toliau; pokylis baigėsi, prasidėjo pagirios, gavėnia, pasninkas, kasdienis gyvenimas... Petras Antanas iš Milkantų Norvaiša pasijuto pavargęs, jam reikės taip pat pailsėti.

* Prievarta. (Sen. žarg.)

XX

Petras Antanas iš Milkantų Norvaiša dabar nieko daugiau nedarė, vien tik ilsėjosi, tačiau dabar jį, stebėtina, net ir šitai jau vargino; nieko neveikimas reiškė, jog jis tėra vienas su savo mintimis ir atsiminimais; šitai jį dažnai erzino, bet, tiesą sakant, dabar jį erzino viskas. Jį erzino šiluma, šaltis, kvapai ir garsai – viso to buvo per daug arba nepakankamai ir visai ne tuomet, kada reikia, o šitai žmogui, visą gyvenimą besirūpinusiam pertekliumi ir prabanga, visad žinojusiam, ko jis nori ir kaip to pasiekti, buvo ypatingai bjauru – viskas ne vietoje ir labai ne laiku. Dabar jis būtų turėjęs laiko viskam, o labiausiai – savo paties memuarams, kuriuos pradėjo seniai, dar prieš dešimtmetį: jo gyvenimas buvo nepaprastai įdomus, turiningas, jis buvo liudininkas keisčiausių istorinių įvykių ir patikėtinis svarbiausių žmonių, didžiojo etmono ir Vilniaus vaivados Mykolo Kazimiero Radvilos, visų vadinamo Žuvele, dešinioji ranka, įtakingas, bet tylus ir diskretiškas žmogus, niekad nesipuikavęs, niekad nepliauškęs liežuviu, kai nereikia, tačiau vėliau, maždaug prieš dešimtį metų, jis nusprendė, jog pagaliau atėjęs metas jam surašyti savo memuarus: būtent dėl tos priežasties, kad buvo vienas iš tų nedaugelio žmonių, kurie viską žinojo – kaip viskas nutiko iš tiesų. Jis būtų nesivarginęs vien iš tuštybės ar dėl noro pasipuikuoti, įamžinti pačiam save; ne, jam veikiau rūpėjo palikti liudijimą apie savo pažinotus didžius žmones ir nors šiek tiek išsklaidyti keistus ir kvailus gandus, kurie metams bėgant sutirštėjo it dūzgiantis spiečius, pro kurį nebeįmanoma buvo įžvelgti tikrųjų žmonių asmenybių, daiktų pavidalų ir tikrosios tiesos. Dar daugiau, jis jautėsi skolingas Martynui Mikalojui Radvilai, kuris, stebėtina, kiek jis žinojo, tebebuvo gyvas ir dabar, 1770-aisiais – tebesėdėjo

sau Slucke, iš jo nebuvo jokių žinių – bet lygiai taip pat nesigirdėjo ir jokio pranešimo apie jo mirtį. Paskutinė žinia buvo toji, jog prieš penkerius metus, netrukus po to, kai pasikeitė karalius ir į sostą sėdo dabartinis jo didenybė Stanislovas Augustas Poniatovskis, 1765-aisiais, kunigaikštis Martynas Mikalojus parašė naujajam valdovui asmenišką laišką, prašydamas atšaukti jo kuracijos aktą ir vėl suteikti jam jo juridines teises. Jis pamena pats tuo metu buvęs Varšuvoje, karaliaus dvare, ir girdėjęs visus nepatiklius aikčiojimus, matęs kraipomas galvas: visi buvo nustebę, jog Apsėstojo Kunigaikščio – nes taip dabar visi, gandams sutirštėjus ir virtus legendomis, vadino buvusį raikytoją – laiškas yra išdėstytas taip elegantiškai, taip argumentuotai, tarsi jį būtų rašęs visiškai sveiko, netgi neeilinio proto žmogus, visiškai skaidrios sąmonės ir kupinas nuoširdžios krikščioniškos atgailos. Nežiūrint į tai, suplikanto laiškas liko be jokio karališko atsako: gandai buvo pernelyg įsigalėję, gandai dabar valdė, gandai dabar buvo tikresni už tiesą ir net diskretiškas Martyno sūnaus Juozapo Mikalojaus tarpininkavimas nė kiek nepadėjo – ir dvaras, ir kilmingieji rinkosi Apsėstąjį Kunigaikštį pamiršti ir palikti praeityje; Slucke, toli nuo visuomenės, jis buvo visiems patogesnis, nemaloniai trikdanti praeities relikvija tebūnie tolima; dabar buvo visai naujas laikas, kurį karaliaus dvare vadino *l'éclairé*, nušvitusiu; visi tik ir kalbėjo apie edukaciją, enciklopedijas, konstitucijas, valstiečių teises ir kitas utopijas, apie kažkokį stebuklingą apolonišką nušvitimą; apie jų, Petro Antano kartos, laikus, jų jaunystę dabar paniekinamai kalbėta kaip apie gėdingą Bakcho savivalės amžių; galiausiai Petras Antanas nebuvo tikras, jog Martynui Mikalojui būtų patikę tie dabartiniai naujieji laikai – kunigaikštis Martynas buvo žmogus, geriau išmanantis ir pažįstantis sielos tamsą nei proto šviesą; nors, kita vertus, jis iš tiesų buvo tarsi Orfėjas – galbūt sugrįžęs iš tamsos ir šešėlių karalystės, būtų pasirinkęs garbinti tas naująsias šviesas; dėl jo, dėl Martyno Mikalojaus, niekada negalėjai būti tikras.

Petrui Antanui dabar ir pačiam buvo smarkiai per šviesu – būtų gerai įsakyti, kad kas nors labiau užtrauktų užuolaidas, saulė pro langą spigino jam tiesiai į akis ir jis užsimerkė. Taip, jis pradėjo kažkada, prieš dešimtį metų, skrebenti šiokius tokius memuarų apmatus, bet taip ir neturėjo laiko prie jų dorai prisėsti, nors labai puikiai įsivaizdavo, kaip norėtų juos parašyti: puikia literatūrine forma, įdomiai, ne taip, kaip tas vargeta Martynas Matuševičius, palikęs tomų tomus savo paties gyvenimo aprašymų, tikras gandų ir nuobodybės maišas... ko norėti, jis net triskart per savo gyvenimą pakeitė klientūrą: iš pradžių pas Sapiegas, paskui pas Čartoriskius, galiausiai – pas Radvilas, pas Žuvelę... išverstaskūris, jokios ištikimybės, jokio nuoseklumo, tas ir atsispindėjo Matuševičiaus atsiminimuose, parašytuose lėkštai, neatspindint, kaip iš tikrųjų viskas buvo. Kažkada, seniai seniai, jis, Petras Antanas, pamena – įpykęs kunigaikščiui Martynui taip ir pasakė: liksit atminty kaip beprotis, grobęs žmones, turėjęs haremą ir norėjęs priimti žydų tikėjimą; matyt, blogą valandą prasitarė, lygiai taip ir nutiko: Matuševičius viską lygiai taip ir aprašė savo atsiminimuose; aprašė net ir Turnos šturmą, į kurį keliomis valandomis pavėlavo, juk atjojo, kai viskas jau buvo baigta, nieko jis tada ten neregėjo, bet užtat iš neturėjimo ką aprašyti ir pripaistė, neva kunigaikštis Martynas dusindavo savo meilužių kūdikius ir iš jų virdavo distiliatą filosofinio akmens paieškoms... Petrui Antanui dabar net norėjosi nusijuokti... tačiau būtent dėl to jis ir norėjo palikti liudijimą to, ką žinojo, ką girdėjo, ką matė... Jis būtų pradėjęs veikiausiai nuo Vilniaus pirmojo didžiojo gaisro, nuo 1748-ųjų, nes būtent tais pačiais metais įvyko ir visas kunigaikščio kuracijos reikalas, taip, būtent tais metais visi apkaltino pirmąkart žydus miestą padegus... keista, tiek daug sutapimų tais metais, tiek daug tolesnių keisčiausiai susipynusių įvykių gijų driekėsi nuo tos datos... ir kas galėjo pamanyti, jog lygiai po metų, irgi birželį, regis, birželio aštuntąją, Vilniuje kilo antrasis didžiulis gaisras, kurį visi vėliau vadino ne kitaip, bet *Światło Okropne*, arba

Baisiąja Šviesa, tai iš tiesų jau atrodė kaip Dievo bausmė miestui, toks nepaaiškinamas sutapimas galėjo būti siųstas tik iš aukščiau, sudegė trys šimtai miesto namų, židinys tąkart buvo prie Subačiaus vartų, pas stačiatikius, bet vis tiek vėl liko žydai kalti... tąkart miestas degė siaubingai, šiek tiek apdegė net jo, Norvaišos, dvaras nukentėjo daugybė jurisdikos namų ir Šventojo Jurgio bažnyčia, bet jis pats tais metais taip buvo graužiamas sielvarto, jog net vieną akimirką žiūrėjo į gaisrą su piktdžiuga – dėl jo galėjo viskas sudegti, žemėn prasmegti, nes jo širdgėla tada buvo dar šviežia: žvelgiant į Vilniaus gaisro liepsnas prieš akis liepsnojo vien Balbetės laiškelis, įmestas į židinio nuodėgulius. Tiesa, paskui vėl tekę viską atstatyti, Glaubitzui vėl buvo darbo, būtų galėjęs turėti ir Šventojo Jurgio bažnyčios remonto užsakymą, betgi Norvaišos skausmas buvo dar šviežias, pyktis – dar gyvas, Petras Antanas dar tebematė architekto pirštą, baksnojantį į Balbetės portretą; nepaaiškinama, tikrai nepaaiškinama nebylaus pykčio įtaka žmogaus sąmonei ir sprendimams, jokios pono architekto kaltės ten juk nebuvo, vien ne laiku ir ne vietoje ištartas žodis, asmeniškai įskaudinęs visiškai netyčiom, bet Norvaiša tuomet buvo toks kupinas kartėlio, kad pelningas bažnyčios užsakymas tyčia, ne be jo tarpininkavimo ir kelių intrigėlių, atiteko kitam architektui, Hoferiui... Bet kuriuo atveju, tada, po antrojo gaisro, jie vėl viską puolė atstatinėti, atrodė, tarsi tai bus nauja visa ko pradžia: miestas, bažnyčios – viskas buvo perstatyta, atrodė kitaip, dailiai išpuošta tarsi teatro dekoracijos; išties, nuo šiol įėjęs į bažnyčią pasijusdavai lyg Viešpaties teatre, altoriai atrodė it dekoracijos, visas vaizdas kito nelygu, koks apšvietimas, priklausomai nuo optinių išmonių, ir jie netgi turėjo kulisus it teatro scenos, iš kurių per iškilmes išnirdavo mišių patarnautojai; jie po gaisro perstatė ir Jurgio bažnyčią, Hoferis visiškai neblogai padirbėjo, tapytojai ją visiškai naujai išdailino, šviesiai, rausvai, atspindėdami ir giminės heraldinę šlovę; viskas buvo atlikta už Naugarduko vaivados Jurgio Radvilos pinigus; fundavo, kol dar buvo gyvas...

Ak taip, kunigaikščio Martyno Mikalojaus prakeikimas... pirmas ir išėjo jaunasis kuratorius Jurgis Radvila: mirė gana netikėtai, staiga, būdamas vos trisdešimt trejų, atrodytų, nieko nuostabaus, kas čia tokio, tačiau vis vien pradėta kuždėtis, jog tai – prakeikimo pasekmė: juk mirė Kristaus amžiaus, nepalikęs vaikų ir dargi prieš pat šventas Kalėdas, gruodžio dvidešimt antrąją, praėjus penkeriems metams po ištarmės... Kaip ten bebūtų, Martynas Mikalojus buvo teisus: vargu ar jo žodžiai ką nors galėjo numarinti, tačiau baimę pasėjo, ir dabar kaskart, vos tik kas nors nutikdavo ar sunegaluodavo, visi imdavo būgštauti, jog šitai – dėl prakeiksmo. Jo aukštybė kunigaikštis etmonas vienintelis elgėsi lyg niekur nieko, toliau rūpinosi savo ir kitų reikalais, net Vilniui atstatyti po gaisro išmušė Varšuvoje seime dešimt tūkstančių auksinų, tačiau vos grįžęs, rodos, tai buvo 1750-ųjų rugsėjo pradžia, staiga taip keistai susirgo, kad net pradėjo abejoti, ar nebus tai hebrajiški prakeikimo kerai: jo burnoje visiškai netikėtai atsirado mažytė opelė, paprastas *fluxus*, ne daugiau; bet ji šitaip keistai negijo, šitaip pradėjo didėti, kad net skruoste atsivėrė žaizda, ėmė pūti žandikaulis, dantys; etmonas blaškėsi didžiausiuose skausmuose, paklaikęs, beveik išprotėjęs iš skausmo ir siaubo, su ta baisiąja skyle žande, pro kurią net kiaurai matėsi žiauna, manydamas, jog visa tai siųsta Martyno, ėmė užpirkinėti mišias ir kvietėsi kunigus, kad šlakstydami nuvytų kerėjimus, net burną skalavo tuo šventintu vandeniu; visa tai tęsėsi tol, kol gydytojų konsiliumas Vilniuje, o teisingiau – vienas žydas daktaras, patarė negailestingai šalinti opos židinį, pjaut ir mest lauk, kol į kapus dar jo aukštybės nenuvarė; juo, žinoma, ne iškart patikėjo, manė, jog nekrikštas tiesiog nori pakenkti, bet galiausiai tam ryžosi ir nevilties apimti daktarai katalikai, ir kai etmonui, pagaliau, po dviejų mėnesių kančių patale, išrovė tris dantis ir išėmė keliolika visiškai supuvusių žandikaulio gabaliukų, o žaizda, Viešpačiui padedant, stebuklingai užgijo, visiems net atlėgo. Sunkumas Petro Antano širdį užgulė tik tada, kai išėjo Pranciška Uršulė – po

dar vieno, jos ir taip jau netvirtą sveikatą pribaigusio ir iš pradžių, atrodė, nepavojingo, negalavimo, 1753-iaisiais: išėjo tyliai, nieko nevargindama ir neapsunkindama, o jos laidotuvės buvo vienas gražiausių mirties spektaklių, kokius tik jam teko matyti – ją parvežė į Nesvyžių ir ten, pašarvojus Dievo Kūno bažnyčios navoje, tiesiai po kupolu, dieną naktį buvo sakomos iškilmingos obituarijos ir deginamos žvakės, rūko smilkyklės ir skambėjo giesmės; iš tiesų, atrodė, jog mirė pati karalienė; kalbėta, jog į jos laidotuves suvažiavo pusė Lietuvos kilmingųjų ir ne vienas karūnos dignitorius, o jos *castrum doloris*, vyro pastatytoji skausmo pilis, pranoko visas ligi tol regėtąsias: ten buvo ir alegorijos, ir angelai, ir nesuskaičiuojama daugybė kandeliabrų; juodos draperijos priminė jos taip mylėto teatro užuolaidą, tik scenoje ant katafalko jai teko pagrindinis vaidmuo; teatras, tikras teatras, visi čia vaidina, mąstė tada Petras Antanas Norvaiša ir jam regėjosi, jog jis ir jos dukros vieninteliai gedi tos puikios moters: vos atidavus jos kūną į kriptą požemyje, prasidėjo didžiulė šermenų puota, per kurią jos sūnus vėl krėtė figlius; jos taip mylėtasis vyras, kunigaikštis Žuvelė, kuriam ji buvo parašiusi tūkstančius poetiškų eiliuotų meilės laiškų, ištisą meilės archyvą, vedė nė nepraėjus gedulo metams – beveik iškart, vos po septynių mėnesių, jaunąją jos pusseserę Oną Liudviką Radvilienę, sutapimui dėkojant taip pat ką tik likusią našle; žmonės kuždėjosi, kilnojo antakius, tačiau Petro Antano tai nė kiek nenustebino; Žuvelė ir jaunoji Ona Liudvika susituokė tyliai, ramiai ir be pompos, koplyčioje dalyvaujant vien liudininkams ir kunigui; gyvenimas Nesvyžiuje ėjo toliau, Ona Liudvika buvo daili moteris, gera šeimininkė, regis, iš tiesų tiko senstančiam etmonui, tačiau niekada, nė per vieną vėliau vykusią puotą nebeatsikartojo ankstesnės šeimininkės sukurtas stebuklas, gimęs iš muzikos, grožio ir teatro išmanymo, ir nepaaiškinamos nevilties, o galbūt ir noro pabėgti, kaip ji kažkada pasakojo, į salas, nutolusias nuo kasdienio gyvenimo; kerinčios akimirkos, pasiglemžiančios ir verčiančios patikėti gražiąja apgaule...

O jos, tos apgaulės, to pabėgimo, metams bėgant reikėjo vis dažniau ir dažniau – galbūt todėl niekas dabar nebeįsivaizdavo gyvenimo vakarų be teatro ir be redutų, iš tiesų, to ėmė reikėti it vyno, ir įsigalėjo netgi mada pardavinėti bilietus į maskaradus; Radvilos, būdami Varšuvoje, iš redutų savo rūmuose neblogai prisidurdavo *in paratis*, parduodavo šimtus bilietų norintiems atsidurti jų pokylyje, net puotos išlaidos pasidengdavo: visi noriai mokėjo už tai, kad galėtų vienam vakarui pabėgti nuo įprastinio gyvenimo, ir, kaukėti, palikę ginklus antikameroje, kelioms valandoms taptų kažkuo kitu, kuo tik nori, bet ne savimi; nereikia nė sakyti, jog vyrams šitai buvo puiki priedanga susitikti su svetimomis žmonomis, o moterims – su svetimais vyrais; nereikia nė sakyti, kad redutos paties Petro Antano nelabai viliojo: skaudžiai įsitikino, jog po Balbetės nebebuvo jokios moters, su kuria galėtų patirti sąmonę jaukiančią tamsą ir užmarštį, visi vėlesni bandymai su kitomis jį karčiai nuvylė, visi būdavo tokie pat kaip ir anksčiau, iki jos; tiesa, keliskart redutose Balbetės bergždžiai ieškojo po kaukėmis, būdamas įsitikinęs, jog ten, didžiulės Varšuvos maskaraduose, jos amatui būtų buvusi labai palanki aplinka, tačiau šitai – tas beviltiškai skausmingas ieškojimas spėliojant – buvo jam pernelyg didelė kančia, jis rinkosi ją verčiau bandyti užmiršti ir jam beveik sekėsi. Jis taip smarkiai stengėsi, jog buvo ją beveik jau primiršęs, bet įvyko tas keistas nutikimas, tais pačiais metais, kai mirė jo geradarė kunigaikštienė Pranciška Uršulė Radvilienė, 1753-iųjų vasarą, rodos, vasaros pradžioje, jei jis tik gerai pamena; bet kuriuo atveju, jo posesijos liepos jau tądien žydėjo, buvo be galo karšta, jau gerokai atstatytas ir šviesiai nutinkuotas, neatpažįstamas Vilnius po mėlynu dangumi buvo tiesiog kaitros išsvilintas, nuo to karščio, regis, net protas jaukėsi, ir jis, jodamas pro dailiai sutvarkytą Rotušės aikštę, kurioje – retas atvejis – buvo sukrautas didžiulis egzekucijos laužas, sutraukęs tiesiog neregėtas minias žioplių, seną ir jauną, vyrus, moteris ir vaikus, Petras Antanas, išgirdęs nuteistojo vardą, net ne iškarto

prisiminė, iš kur jį žinąs, tiesa, jis atsimušė aidu, bet tokiu blankiu ir tolimu, kad vien suprato, tikrai kartą kažkur, kažkada jį girdėjęs: tądien Vilniuje ant laužo degino apostatą, išgamą, išsižadėjusį katalikų tikėjimo ir patapusį žydu, vardu Abraomas, veikiausiai vien priedangos tikslais, kad teismai jo nesurastų, mat iš tiesų buvo garsus nusikaltėlis, apgavikas, atklydėlis iš Chorvatijos vardu Rafaelis Sentimani, ir Petras Antanas nujojo bemaž pusę kvartalo, kol prisiminė Martyną Mikalojų ir jų paskutinį pokalbį Slucke, ir kur tojo Sentimani vardą girdėjęs; kai suprato, jog tądien ant laužo deginamas jos vyras, jis apsuko žirgą, grįžo atgal, numetė pavadį saugoti tarnui ir, tikėdamasis pats nežinia ko, bet veikiausiai suspėti paklausti, kur Barbora, ar ji dar gyva, ėmė brautis pro iš džiaugsmo rėkiančią minią. Nespėjo – į pirmąsias eiles prasibrovė kaip tik tą akimirką, kai pasigirdo spengiantis, nežmoniškas klyksmas: budelis aukštai iškėlęs reples jau rodė miniai išplėštą Rafaelio Sentimani liežuvį, ir Petras Antanas galėjo, kiek tik leido žliaugiantis kraujas ir kančios grimasa, apžiūrėti tą jos teisėtą vyrą: buvo tamsaus gymio, prakaulus, raumeningas, garbiniuotais juodais plaukais ir įkypomis laukinio žvėries akimis, nors gal tokios jos atrodė tik iš skausmo; Petras Antanas nė pats nepajuto, kaip sušuko jo klausdamas, ar Barbora gyva; žinoma, nuteistasis beliežuvis nelaimėlis jam nebeatsakė, tačiau iš jo tiesaus stoto, iš jo užsispyrusiai atkragintos galvos jam pasirodė, jog šitaip miršta tik nuteistieji, kurie tiki dėl kažko besiaukojantys – šitai galėjo būti naujasis apostato priimtas žydų tikėjimas, bet galėjo būti ir ji; pastaruoju norėjo tikėti Petras Antanas, tačiau galėjo ir klysti; kai laužo liepsna spragėdama rijo jos buvusio vyro kūną, vienintelis dalykas, apie kurį jis galvojo, tebuvo jos laiškas su jam skirtais meilės žodžiais, nykstantis ugnyje.

Ak taip, veikiausiai ji jau irgi mirusi – tokie žmonės kaip ji ilgai negyvena; tiesą sakant, dauguma jų jau mirę: Jurgis Radvila, kunigaikštienė Pranciška Uršulė... kunigaikštis Žuvelė numirė visai neįdomia mirtimi, prieš aštuonerius metus – peršalęs nesisaugojo,

vaikščiojo sirgdamas, puotavo ir gėrė kaip buvo papratęs, po savaitės atkrito dėl plaučių uždegimo ir iškeliavo pas Sutvėrėją; vis tiek, žmonės kalbėjo, viskas nutiko vien dėl Martyno prakeikimo. Ko neprišneka žmonės, ne viskuo reikia tikėti, nes kitaip gandai užgožia tiesą... na, bet Jeronimo Florijono atveju bent jau išsipildė viskas su kaupu, viskas buvo taip, kaip kunigaikštis Martynas ir sakė: tas iš tikrųjų beveik išprotėjo, ėmė kariauti pats su savimi, ir iš tiesų kažkur Austrijoje nusipirko sau kunigaikštystės valdas... Vyko ten *incognito*, pagal jam priklausiusią Miro pilį pasivadinęs kunigaikščiu Mirskiu, nes buvo įsitikinęs, jog priešingu atveju privalėtų keliauti it monarchas; žinoma, jokiu karaliumi jis netapo ir pranašystė apie mirtį svečiuose kraštuose neišsipildė, patapo vien Kunigaikštystės vėliavininku, daugiau pareigybių nė nesiekė, nes juk tikėjo, kad jo laukė karūna... Tačiau, apskritai imant, išties kažkas keisto jam atsitiko: taip pasikėlė puikybėn, kad laikė save aukštesniu už visus karalius... tačiau keisčiausia buvo tai, jog savo ekstravagancijomis ėmė darytis panašus į kunigaikštį Martyną kadaise, tarsi kartu su jo mumijomis, krokodilais ir bazilisku iš Turnos būtų perėmęs ir kitus jo pomėgius: kai neapsikentusi su juo išsiskyrė jo antroji žmona Magdalena, jis irgi užsiveisė savo asmeninį seralį, kol galiausiai vedė ir trečiąjį kartą, kažkokią nuskurdusią bajoraitę visiškoje desperacijoje, Anielę Miončynską, nes jokios kitos nuotakos nei jų tėvai nebenorėjo su juo prasidėti; Petras Antanas kartais prisimindavo kadetę Anielę ir kartais tuščiai save guosdavo, jog gal tai ji, galbūt jai pavyko išlikti ir išgyventi, tačiau sveikas protas sakė, jog šitai mažai tikėtina... vargiai kas būtų ištvėręs tiek laiko pas nuožmųjį kunigaikštį, kurio nuotaikos keitėsi it vėjo kryptis, ir kuris nuolatos pats sau prieštaravo; viena iš didžiųjų jo keistenybių buvo ta, kad jam visiškai galvą susuko ta Kabala ir jos pranašystės, šitai neslopo, bet, kad ir tikėdamas žydų išmintimi, pačių žydų nekentė it apsėstasis, išties, tai jau buvo it beprotybė, obsesija; nors po Vilniaus gaisrų žydams gyventi tapo visai ne pyragai, tačiau net

ir aršiausieji jų nekentėjai kartais kraipydavo galvas nuo Jeronimo Florijono pramogų, kaip, pavyzdžiui, tąkart, kai Bialoje jis surengė medžioklę – per pylimą ėmė ginti vieną po kitos laukines kiaules, ant kurių buvo pritaisyti raiti jojantys nupiešti kartoniniai žydai, atrodė, tarsi tie judėjai iš tiesų ant trefnų kiaulių jotų, o medžioklės svečiai ir pats Jeronimas Florijonas pyškino iš šautuvų į tuos taikinius, ir kai kuris pašautas šernas su kartoniniu žydu žviegdamas krisdavo į vandens griovį, tiesiog netvėrė juoku ir žiauriu džiaugsmu, ir buvo matyti, jog mielai būtų pašaudęs ir į tikrus... Taip, keista buvo ta jo meilė Kabalai ir neapykanta žydams, tarsi vis dar kovotų su nekenčiamu įkalintu Martynu, norėtų jį perprasti ir įveikti... Ir Jeronimo Florijono mirtis buvo keista – mirė nei iš šio, nei iš to, per mišias, apopleksijos trenktas, prieš penkerius metus... Žmonės kalbėjo, jog šitai jau tikrai prakeikimas, ir dar kalbėjo, jog lygiai tą pat akimirką Martynas Mikalojus sėdėdamas Slucke sargybai sušuko: „Jeronimas Florijonas nebegyvas!“, bet ko tik tieji žmonės neprišneka... net girdėjęs negarbingų, velionės kunigaikštienės Onos Kotrynos Radvilienės atminimą teršiančių kalbų, kad Jeronimas Florijonas galėjo būti josios ir žiauriojo rusų ciesoriaus Petro Pirmojo pavainikis, mat žmonės niekaip kitaip jo nuožmumo ir nepanašumo į draugingąjį brolį etmoną negalėjo paaiškinti... Nesąmonės, kur jau ten Petro pavainikis... kvaili prasimanymai... veikiau pražūtinga, galvą jaukianti Martyno Mikalojaus įtaka... Todėl jis, Petras Antanas iš Milkantų Norvaiša, ir būtų norėjęs šį tą užrašyti, šį tą iš sveiko proto srities, į memuarus, kad žmonės žinotų, kaip buvo iš tikrųjų, nes viskas šitaip apaugo gandais, it piktžolėmis...

A, štai ir Placida Amelija, galbūt ji susiprotės liepti užtraukti užuolaidas, nes saulė spigina net pro užmerktus jo vokus... bet su ja dar kažkas, taip, iš balso – Aleksandras Vladislovas; labiausiai jį siutina, kai jie kalbasi jam girdint, tarsi kambary jo nė nebebūtų; užtrauk užuolaidas, nagi, kvaila moteriške, užtrauk, susimildama... bet vietoje to – vien skepetaitės prisilytėjimas prie lūpų, toj vietoj, kur

dar likęs jautrumas, matyt, vėl driekiasi seilės, o jis nė nebejaučia; tiesa, dar gali pats ryti ir atmerkti akis, kitaip būtų galas, vien protas visiškai sveikas, bet kas iš to, kai fiziškai tėra visiškas *nullum*, visas kūnas numiręs, apmiręs, nevaldomas, nepajudinamas – gyva vien tik galva, protas, atsiminimai; gyva vien dvasia visiškai nejudriame kūno kalėjime... Martynas Mikalojus tada, seniai, dar po pirmos apopleksijos, jį perspėjo, kad jam šitaip nutiks... sakė – paveldima, kažkas iš šeimos, matyt, bus miręs taip pat; įdomu, kuris protėvis jam perdavė šį pobjaurį palikimą, gaila, jog dar kai galėjo judėti, skaityti – nepasidomėjo, kas nuo ko šeimoje mirė... Jis nežino, kiek tiksliai laiko jau yra tokioje apgailėtinoje padėtyje, it gyvas numirėlis, bet, regis, tuoj jau bus metai... Placida Amelija jį puikiai prižiūri, jis švarus, pamaitintas, tik tarnas, Ilgasis Jonas, kartais jį skriaudžia, kai ateina jo eilė prižiūrėti; *kanalija*, tyčia jam matant yra priskrepliavęs į sriubą, kurią ir turėjo šaukštu sugirdyti, žinoma, Petras Antanas tąkart liko nevalgęs, maitinamas spjaudė, bet dažniausiai juo rūpinamasi, jo nejudrus kūnas prižiūrimas, dažniausiai net sausas; jį, pasodinę į ratukus, net kartais išveža laukan, po jo gražiosiomis liepomis, ir lygiai taip pat – į bažnyčią, laimei, viskas ten pasikeitę, įskaitant ir kunigą – ir dabar jam visai patinka ramiai sau sėdėti, klausytis mišių ir vargonų ir žvelgti į rausvas freskas, nė Balbetės dažniausiai jau neprisimena, nes po gaisro ir atstatymo bažnyčia atrodo visai jau kitaip; yra kur klaidžioti akimis per mišias, žvelgti į baltus angelus su auksuotais sparnais ant altorių... laimei, dar spėjo prižiūrėti ir sutvarkyti bažnyčią... Placida Amelija vis dar tokia pat pamaldi, tik dabar jau turi už ką atgailauti... įdomu, ar ir Aleksandrą Vladislovą pasitinka su ašutine? Tiedu, pasirodo, susiburkavo it balandėliai, nė nebeslepia jo akivaizdoje savo jausmų, kas būtų galėjęs ir pagalvoti... et, svarbu telieka jos išdaigos šeimoje, nors truputėlį ir gėda – vis vien, moteriškei jau penkiasdešimt, meilingas nuodėmes reikėjo daryti anksčiau, jaunystėje, o senatvėje – melstis ir atgailauti, tik štai jai išėjo visiškai

atvirkščiai... Tegul daro ką nori... dabar jau koks skirtumas, jį tik erzina, kai jo akivaizdoje šneka, it jo jau nebūtų... na, bent jau nors nėra svetimi, vis viena – šeima... Šitai, šeimos jausmą, jis patyrė itin ryškiai kažkada Gardine, kai Aleksandras Vladislovas per seimo sesiją buvo paskirtas miesto regentu, ir jie, penki broliai, ant savo puikiųjų žirgų dar spėjo prajoti ta proga Gardino gatvėmis – jis, Petras Antanas, Aleksandras Vladislovas, Jonas, kuris ta proga net iš Infliantų atvyko, Liudvikas ir netgi sergantis Mykolas dar įsiropštė balnan; su puikia ginkluote ir savo tarnais, lydimi ir žmonų šeimų vyrijos, ir prijaučiančiųjų tuntų, jie iškilmingai leidosi žingine, lydimi „vivat!“ šūksnių, tarsi pats tikriausias šeimos ir bajorijos simbolis; teatras, nieko daugiau, gražus ir didingas spektaklis, ir balių Gardine gerą padarė, prigirdė tąkart visus... Jie, Norvaišos, plati giminė, turbūt tęsis ir tęsis, jo sūnūs išmokslinti, su pareigybėmis ir apvesdinti, dukra jau ištekinta, laimei, dar spėjo atšokti jų vestuves... padarė, ką galėjo, visais pasirūpino... tik štai Teofile – ne, dėl šito jis gailisi, neišpildė jos prašymo dėl tabako, o greitai po to ji ir mirė, laimei, nors tas Mykolas Karolis buvo su ja iki pat galo, betgi vis vien gaila jos iššvaistyto gyvenimo... taip, dėl dviejų dalykų jis gailisi: dėl Teofilės neišpildyto prašymo ir dėl to, kad brolio Mykolo prašymą jis išpildė... nes juk mažasis sūnėnas Pranciškus Ksaveras turėjo tokią sunkią vaikystę pas jėzuitus: pamena, kaip jį dar lankydavo Nesvyžiuje – mažutį, šešerių septynerių; gražus, protingas buvo berniukas... prapliupdavo ašaromis vargšas, kaskart turtingam dėdei aplankius... atplėštas nuo šeimos, nuo mamos, mažytis, vienut vienas, pas jėzuitus... kas, kad palyginti pritekliuje, geromis sąlygomis – mokslai, knygos, viską jam apmokėjo kaip ir žadėjo, bet toks būdavo mažiukas vienišas, net širdį spaudė jį matant... Kartą, iš to gailesčio mažajam Pranciškui Ksaverui net savo auksinį laikrodį padovanojo – vis viena turėjo tris vienodus, du liko sūnums, o tas trečiasis – sūnėnui; tegul turisi, tegul laimingas nešioja sau į sveikatą... dabar tapo mokslininku, filosofijos daktaru,

tad gal ašaros ir karčios mokslų šaknys buvo ne veltui... gaila tik, kad jėzuitas... jis, Petras Antanas, nepasitikįs tais sukčiais, nė lašo... betgi Viešpaties keliai juk nežinomi...

Taip, Viešpaties keliai tikrai nežinomi, kartais jaunoji karta gali nustebinti... štai kad ir Martyno Mikalojaus sūnus, Juozapas Mikalojus, regis, viskas jam puikiai susiklostė – vedė, pasuko politikon, yra gerbiamas ir garbingas žmogus, jau po truputį sugrąžina šeimai šlovę savo rimtumu ir darbais... Tokio tvirto būdo, tokios patrauklios dvasios, kad moterys, regis, nė nepastebi tos jo kupros, vedė tikrą gražuolę, vardu Angelika, išties angeliško grožio moteris, matyt, jis ją papirko savo geru būdu, ne išvaizda... Buvo jį sutikęs Varšuvoje, operoje, bene prieš septynerius ar aštuonerius metus – tai jis, mirus Jeronimui Florijonui, tapo vieninteliu savo nelaimingojo tėvo kuratoriumi ir, Viešpats mato, savo pareigą atliko sąžiningai, dorai ir su krikščioniška meile, ne tik tėvą Slucke lanko, bet ir rūpinasi keturiais įbroliais, kurie, nelaimei, ne visi nusisekę, kai kurie paveldėjo tėvo ligas ir motinos būdą... Tik kunigaikštienė Marta – stipri it jautis, itin gerai atrodė tąkart Varšuvoje operoje, beveik nė kiek nepasikeitusi, nė kiek nesusenusi, nes kai galva tokia tuščia, be protingesnės mintelės, tai ir veido rūpesčio raukšlės nė nevagoja... Be to, Juozapas Mikalojus ir ją kilniai globoja, moka jai pensiją, kurią toji išleidžia visiems į Varšuvą užklystantiems šarlatanams, mat taip pat dabar susidomėjo Kabala, kas būtų galėjęs pagalvoti... tokia mada, nieko nepadarysi... visi tik Kabala ir domisi, o pačių žydų nekenčia...

Taip, ta visa žydų istorija, ta jų šventojo Vilniaus konvertito legenda, tie keisčiausi gandai, kurie dabar pasklido ir metams bėgant taip sutirštėjo... Šitai jis tikrai būtų norėjęs aprašyti savo atsiminimuose, juolab, kad visą gyvenimą buvo tikslus skaičių ir datų žmogus, be to, visą tą laiką buvo Vilniuje, buvo viso to liudininkas; greitai visiems būtų nurodęs metų, mėnesių, dienų ir įvykių neatitikimus... Greitai būtų išsklaidęs visus prasimanymus,

gimusius nežinia iš kur... O jis, Petras Antanas, juk viską žinojo, viską suprato, tik dabar jau vėlu... gandai sutirštėjo, sulipo... it tas žydiškas Golemas, milžinas, žmogaus pavidalo pabaisa, gimstanti iš dulkių, iš negyvosios materijos, kuri ima ir atgyja stebuklingu būdu... taip ir čia, net ne negyvoji materija, o vibracijos: garsas, gandai, kuždesiai ir murmėjimas taip sutirštėjo, kad net virto materija, kūnu, ir – ėmė atgijo... Dabar visi Vilniaus žydai – ir kabalistai, ir rabinai, ir pasauliečiai, ir prekeiviai, ir elgetos – vaikščios aukštai iškėlę galvą, nes turi savo šventąjį, teisųjį Vilniaus konvertitą, kurį vadina *Vilnos Ger-Cedeku*, ar kažkaip panašiai... Neva kažkoks kilmingas katalikas, pasak jų – Potockis, vardu Valentinas, nors tokio niekada toje garbingoje šeimoje nė nebuvo užgimę, išsižadėjo savo tikėjimo, priėmė žydų religiją kaip pačią geriausią, pasirinko veikiau gyventi skurde ir studijuoti Talmudą ir Torą kažkur Kunigaikštystės provincijoje, Ilijos miestelyje; esą ten, sinagogoje, kartą neapsikentė žydo vaikiūkščio, tamsaus siuvėjo sūnaus, tikro neišauklėto snargliaus, patyčių ir triukšmo, išbarė jį ar net nusuko jam ausį, o tojo supykęs tėvas jį ėmė ir įdavė miestelio valdžiai, jį areštavus, paaiškėjo jo tapatybė, apie jį buvo pranešta vyskupui, jis buvo surištas, atvežtas Vilniun, įkalintas, tačiau net jo šeimos didžiausi įkalbinėjimai, net motinos ašaros jo nepermaldavo, esą jis atsakęs, jog teisingą žydų tikėjimą myląs labiau už tikrąją motiną; už tai, už mirtiną katalikų tikėjimo išsižadėjimo nuodėmę, kilmingasis apostatas bažnytinio teismo buvo pasmerktas degti ant laužo, ir net Vilniaus Gaono, tojo Ha-Gra, siūlymą, kad galįs Kabalos metodais išgelbėti jį nuo nuosprendžio, padėdamas jam kiaurai pereiti jo kalėjimo sienas, jis, tas kilmingasis konvertitas, atmetė... Petro Antano nuomone, čia jau reikėjo būti visai kunigaikštienės Martos protelio, kad tikėtumei vaikščiojimu kiaurai per sienas... tačiau tokie dabar buvo laikai, žmonės tikėjo ir didžiausiom nesąmonėm, ir dabar kalbėjo, jog tasai kilmingasis atsivertėlis buvo sudegintas 1749-ųjų gegužės pabaigoje, antrąją žydų šventės Šavuoto dieną, neva žengęs

ant laužo didingai, traukdamas hebrajiškas giesmes, ir net malkos nenorėjusios degti ant jo laužo, ir galiausiai, kai jį pakūrė, aikštėje buvę Vilniaus namai aprūko nenuplaunamom suodžių dėmėm, o vienai miestietei, kuri iš to juokėsi, apopleksija amžiams sutraukė veidą grimason... Kažkoks žydas, Leizeris Žiskė, neva persirengęs pripuolė ir spėjo paimti saujelę šventojo pelenų, ir netgi išgriebė vienintelį nesudegusį mažąjį pirštą, kurį palaidojo Šnipiškėse, tose savo kapinėse, ir toje vietoje išaugo stebuklingas, žmogaus pavidalo medis... Ir neva Baisioji Šviesa, antras didysis gaisras, kilęs po to, birželio pradžioje, buvusi bausmė Vilniaus miestui už teisiojo žydų šventojo sudeginimą... Taip, jis, Petras Antanas, kaip svarbių įvykių liudininkas ir žymių žmonių patikėtinis, būtų greitai viską išaiškinęs, juk nė datos neatitiko... nieko nedegino mieste 1749-ųjų gegužę, juolab jokio kilmingojo... Balbetės vyrą, tą velnio neštąjį Rafaelį Sentimani, Vilniuje sudegino tik vėliau, ketveriems metams prabėgus po didžiojo gaisro... Na bet ką padarysi, jei žydams apsiginti prireikė šventojo konvertito, gali juos suprasti, nesaldu jiems buvo po abiejų didžiųjų gaisrų, juk tai juos visi dėl jų kaltino... Nieko nebuvo, jokių kankinių konvertitų, tad teko juos pagimdyti – iš nuogirdų ir gandų, it alchemijoje, po žiupsnelį įbėrus Vilniaus gaisro pelenų, truputį Sentimani, truputį Martyno Mikalojaus gyvenimo... ir paslaptingai susilydžius patirtoms nuoskaudoms, neteisybėms, melui ir vilčiai gimė šventa legenda...

Taip, jis, Petras Antanas iš Milkantų Norvaiša, norėjo palikti savo įvykių liudijimą, su tiksliomis datomis ir argumentacijomis, net savo memuarų apmatus jau buvo pradėjęs... Kaip gaila, kad Placida Amelija juos prieš porą mėnesių šičia surado, kuisdama po jo popierius... pamena, matė, kaip ji net iš veido pasikeitė šitai paskaičiusi, buvo matyti, jog išsigando, visa tai buvo pernelyg keista, neįtikėtina, o galbūt jiems – jo šeimai – ir šiek tiek pavojinga, kapstytis po seniai pamirštas ir dar su tikėjimu susijusias grėsmingas istorijas, į kurias buvo įsivėlę garsiausi to meto vardai; jis nė kiek

nenustebo, kai Placida Amelija viską, lapas po lapo, tvarkingai sumetė į liepsnojantį židinį – o ir ką jis būtų galėjęs tada padaryti, kaip sustabdyti... nejudąs, nekalbąs, iš savo ratukų? Ak, Placida Amelija, kvaila moteriškė, veikianti tik tuomet, kai nereikia... verčiau dabar užtrauktų lango užuolaidas, kad saulė taip nebespigintų, jis galėtų atmerkti akis į prieblandą, pailsėti... Ačiū tau, Dieve, atrodo, visgi užuolaidas pagaliau užtraukė, po vokais pagaliau gailestinga tamsa, bet tingu atsimerkti, jau ir tam stinga jėgų, jį apnikęs silpnumas, be to, tamsoje jam geriau matyti Balbetė, štai ji ateina, išnyra iš prieblandos, jis taip ir žinojęs, jog jie dar būtinai susitiksią, jei ne šiame gyvenime, tai po jo seksiančiame, Martynas Mikalojus buvo teisus... štai ji, Balbetė, štai justi jos kvapas, štai jos švelnios krūtys, jos kaklas, liūdnai besišypsančios akys, garbanoti plaukai ir pravira burna... kaip gera jausti jos rankas ant galvos ir ant veido, ir kaip ji bučiuoja, kaip ji įsisiurbia į lūpas, įtraukia jį į save, ir kūną užplūsta begalinė tamsa ir palaima, visai kaip anuomet, tik šįkart ji turbūt niekada nesibaigs...

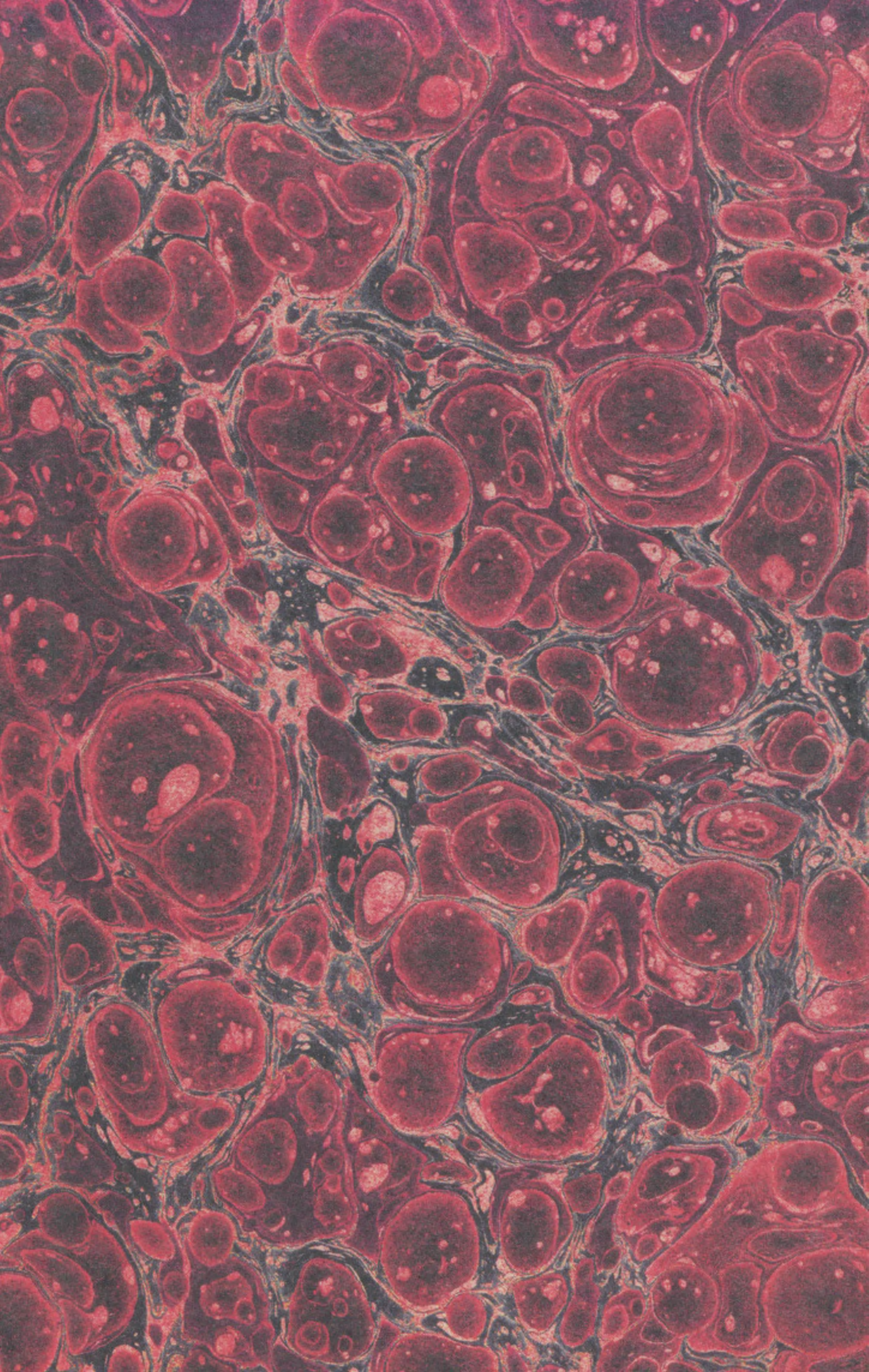
Kristina Sabaliauskaitė
Silva rerum III

Viršelio dizainas Kristinos Sabaliauskaitės
Redagavo Asta Bučienė
Maketavo Sigrida Juozapaitytė

Tiražas 8 000 egz.

Išleido UAB „Baltų lankų“ leidyba
Palangos g. 4, LT-01402 Vilnius
leidykla@baltoslankos.lt
www.baltoslankos.lt

Spausdino UAB „Spindulio spaustuvė“
Vakarinis aplinkkelis 24, LT-48184 Kaunas

Fotografija © Rokas Darulis

Menotyros mokslų daktarės Kristinos Sabaliauskaitės istorinių romanų ciklas *Silva rerum* – neabejotinai vienas reikšmingiausių pastarųjų metų įvykių lietuvių literatūroje. Pirmoji dalis 2008-aisiais pelnė Jurgos Ivanauskaitės premiją, buvo įtraukta į kūrybiškiausių knygų dvyliktuką ir 2009 m. skaitytojų išrinkta Metų knyga. Antrasis romanas, tęsiantis garsios Lietuvos giminės Norvaišų istoriją, *Silva rerum II* taip pat tapo Metų knyga, o autorė 2011 m. apdovanota Šv. Kristoforo statulėle už Vilniaus atspindžius literatūroje. Pagal istorinius romanus rengiamos literatūrinės ekskursijos. 2012 m. pasirodė trečioji Kristinos Sabaliauskaitės knyga – bestseleris apsakymų rinkinys *Danielius Dalba & kitos istorijos*.

Silva rerum III tęsia Norvaišų šeimos sagą – skaitytojas nukeliamas į XVIII amžiaus vidurį, kai vieną turtingiausių laikotarpių išgyvenančią Lietuvos Didžiąją Kunigaikštystę drebino ne epidemijos ar karai, bet kai kas pavojingesnio: intrigos, korupcija ir vidinis irimas. Tai pasakojimas apie dekadentišką rokoko laikotarpį, dažnai vadinamą „sutemomis prieš Apšvietą", o romano istorinių personažų likimai pranoksta net lakiausią vaizduotę.

Petras Antanas iš Milkantų Norvaiša, Kazimiero anūkas ir Jono Izidoriaus sūnus, vadovaujasi vien faktais bei skaičiais, gyvena pritekliuje ir mėgaujasi įtaka, tačiau jam lemta tapti Radvilų šeimos dramos liudininku ir patikėtiniu. Ar gali padėti sveikas protas, kai įvykiai pasisuka nevaldoma linkme, o herojai, pasitelkę Kabalą bei alchemiją, siekia pabėgti nuo tikrovės ir peržengti ribas, už kurių – aistrų tamsa ir metafizinė nežinomybė?

Rašydama trečią *Silva rerum* dalį Kristina Sabaliauskaitė rėmėsi tikrais įvykiais ir biografijomis – visa tai įpinama į magišką pasakojimą apie šeimos paveldą, Vilnių ir Nesvyžių, tikrovę ir pasąmonę, judaizmą ir libertinus, architektūrą, teatrą ir ugnies stichiją.

ISBN 978-9955-23-752-5

www.baltoslankos.lt

Kristina Sabaliauskaitė

SILVA RERUM III

baltos lankos